

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXV

ETNOGRAFIE • ARTĂ POPULARĂ • ARTĂ

1996

I.S.S.N. 1221-0943

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXV

Studii și materiale

**ETNOGRAFIE • ARTĂ • ARTĂ POPULARĂ
FASCICOLA 1**

**TÎRGU-MUREȘ
1996**

Volume editate de Muzeul Județean Mureș:

Studii și materiale, I, 1965

Studii și materiale, II, 1967

Studii și materiale, III - IV, 1972

Marisia, V, 1975

Marisia, VI, 1976

Marisia, VII, 1977

Marisia, VIII, 1978

Marisia, IX, 1979

Marisia, X, 1980

Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș,
1980 (E.Chirilă, N.Gudea, V.Lazăr, A.Zrinyi)

Marisia, XI - XII, 1981-1982

Marisia, XI - XII, *Fascicola 1*, 1983, *STUDIA SCIENTIARUM*
NATURE

Marisia, XIII - XIV, 1983-1984

Marisia, XV - XXII, 1985-1992

Marisia, XXIII - XXIV, 1993-1994

Marisia, XXIII - XXIV, *Fascicola 2*, 1995, *STUDIA SCIENTIARUM*
NATURE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Valer Pop - redactor șef, directorul Muzeului Județean Mureș

Mihai Petică - secretar de redacție, dir.adj.Muzeul Județean Mureș

Membri: Aurelia Diaconescu, Flora Mariana Grigorescu

MARISIA, XXV, 1996

Orice corespondența se va adresa:

Toute correspondance sera envoyée a l'adresse:

Anschrift fürjedwelche Korrespondenz:

Any correspondance will be adressed to:

Muzeul Județean Mureș

4300, Tîrgu-Mureș

Str.Horea nr.24

Tel. 065/13 69 87

ROMÂNIA

CUPRINS

SOMMAIRE • INHALT • CONTENTS

AURELIA DIACONESCU:

Din istoricul Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureş 7

VALER POP

Raporturi interumane la comunităţile rurale contemporane. II. 19

The interhuman reports at the contemporary communities. II. 27

AURELIA DIACONESCU

Cămăşile femeieşti din colecţiile etnografice mureşene 29

The feminine chemises in the Mureş ethnographic collections 49

DOINA DAVID

Repere stilistice şi ornamentale în ţesăturile tradiţionale (Exemplificare pe colecţia muzeului) 51

References, stylistics and decoratives in traditional texture (Illustrated in the museum collection) 55

LIVIA RUSU

Obiceiuri de nuntă în Cîmpia Transilvaniei 57

Coutumes de noces roumaines dans la Plaine de Transylvanie 111

LAURA POP

Obiceiuri de înmormântare din Valea Beicii (Judeţul Mureş) 113

The Funeral Customs of Beica Valley (County Mureş). 124

ELENA MIHU

„Pe Mureş şi pe Târnăvă” - Manuscrise folclorice de la începutul secolului al XIX-lea 127

„Pe Mureş şi pe Târnăvă” - Folklore manuscripts from the begining of the 19th century 187

LAURA ȚOP

Numărul de aur (Între tehnică și magie)..... 189

The golden number (Between technique and witchcraft) 230

IOAN EUGEN MAN

Valoarea informativ-documentară a hărților cartografice pentru interpretarea interdisciplinară a etnotoponimelor și micro-etnotoponimelor românești..... 233

The informativ-documentary value of drawing maps for the interdisciplinary interpretation of romanian ethnotoponyms and micro-ethnical toponyms 285

IOAN ALBU

Stilistica ornamentală a pietrelor funerare sibiene (secolele XV-XVIII)..... 289

The decorative stylistic of Sibiu funeral stones 324

Abrevieri • Abbreviations • Abkürzungen • Abreviations 327

Autorii • Les Auteurs • Die Verfasser • The Authors 329

DIN ISTORICUL MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN TÎRGU-MUREȘ

AURELIA DIACONESCU

Ideea înființării unui muzeu etnografic în Tîrgu-Mureș se leagă de numele lui **Aurel Filimon** (1891-1946), personalitate marcantă în viața culturală a județului Mureș din perioada interbelică. După un stagiu în domeniul etnografiei (în perioada 1914-1917) la Muzeul de Artă Națională în calitate de secretar și mai târziu ca asistent al lui Alexandru Tzigara Samurcaș, s-a statornicit la Tîrgu-Mureș în anul 1918, dedicându-și întreaga activitate achiziționării de obiecte din domeniul etnografiei, în dorința mărturisită de a înființa în Tîrgu-Mureș un Muzeu de Arheologie și Etnografie.

Și-a început activitatea în perioada de formare a etnografiei ca știință de sine stătătoare, perioadă în care pe plan național se abordau probleme de teorie și metodologie în cercetarea etnografică. Conștient de transformările rapide petrecute în lumea satului românesc, a achiziționat tot ce a fost edificator pentru viața materială și spirituală a satelor mureșene, începând cu monumente ale arhitecturii populare până la unelele tradiționale, obiecte casnice învechite supuse dispariției¹.

Printr-o foaie volantă face un însuflețit apel cetățenilor din județ pentru „...*adunarea lucrurilor și obiectelor a popoarelor din județ, fără considerare de naționalitate, folosite în viața și industria lor casnică, obiecte primitive și de artă, a portului și țesătoriei (...) Îmbogățirea colecțiilor noastre și expunerea lor spre vizitarea publicului va aduce și D-voastră deplina satisfacție văzând roada muncii și contribuția la unele pagini ale istoriei de abia cunoscute*”².

În legătura cu existența Muzeului Arheologic și Etnografic din Tîrgu-Mureș se cere clarificată data înființării lui. Ținând seama de *Memoriul adresat de către Aurel Filimon primarului orașului în anul 1931*, existent în arhiva Muzeului Județean Mureș, prin care cerea înființarea unui muzeu (de fapt a unei expoziții permanente), s-a considerat

¹ Aurelia Diaconescu, *Aurel Filimon (1891-1946) - activitatea sa etnografică oglindită în documente*, în *Marisia*, XI-XII, 1981-1982, p.461-462.

² *Foaie volantă - Apel - 1921*, în *Documentele familiei Filimon*.

ca dată de înființare a Muzeului de Arheologie și Etnografie anul 1934. Din documente existente la urmașii lui Aurel Filimon rezultă că se cere înființarea Muzeului în anul 1920. Cert este faptul că la data de 1 mai 1921 Aurel Filimon primește decizia de *custode al Muzeului de Arheologie și Etnografie* din Tîrgu-Mureș, dată care s-ar putea considera drept începutul Muzeului de aici. Existența unui patrimoniu muzeal îi permite lui Aurel Filimon să organizeze în anul 1921 o expoziție de artă populară românească și secuiască în Palatul Cultural din Tîrgu-Mureș (loc în care se aflau spațiile destinate depozitării), manifestare care presupune existența unui Muzeu. De altfel, în *Memoriul* redactat în anul 1931 el trece în revistă categoriile de obiecte care se vor include în viitoarea expoziție: „În cadrele etnografiei s-ar aduna toate obiectele casnice de țesătorie, pescuit, păstorit, ceramică, îmbrăcăminte, cu un cuvânt tot ce reprezintă viața și manifestările ei, împreună cu evoluția formelor cari în multe cazuri sunt reminiscente identice ale antichității”.

Vernisarea expoziției permanente de arheologie și etnografie în Palatul Cultural din Tîrgu-Mureș are loc în luna aprilie 1934. Cu privire la valoarea obiectelor expuse, în presa locală se consemnează: „... cu toate obstacolele ce a avut în cale s-au adunat (...) aceste amintiri scumpe pentru noi”³. Din raportul întocmit la deschiderea expoziției este demnă de reținut o însemnare ce vizează valoarea deosebită a patrimoniului: „Mai sunt în acest muzeu o mulțime de obiecte preistorice între cari unele sunt unice în țară, ce dovedesc că Valea Mureșului a fost populată încă din cele mai vechi timpuri pe care istoria nici nu le cunoaște”.

În această categorie de obiecte se includ și valorile deosebite din colecțiile etnografice mureșene -ceramica în suluri de lut, de tip *preistoric*, nelucrată la roată, cu o tehnică de realizare care ne marchează prezența în zorii civilizației umane, sau *prâsnelele* (discurile solare) utilizate la decorarea chimirului în zona Munților Călimani. De altfel, zona Călimanilor a constituit un loc preferat de Aurel Filimon pentru achiziționarea obiectelor etnografice, în ideea de a dovedi că unitățile muntoase (Carpații) nu au constituit un hotar etnic, ci „coloana vertebrală a pământului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre etnice”⁴.

Atât din cercetările arheologice cât și din cele etnografice concluzionează pentru zona Călimanilor un prezent „cari și astăzi păstrează reminiscentele epocii bronzului cu atâta sfințenie tradițională, parcă am

³ *Gazeta din Valea Mureșului*, 22 aprilie 1934.

⁴ G.Vâlsan, *Opere alese*, București, 1971, p.111.

*vedea în fața noastră desfășurarea vieții de pe acele timpuri*⁵. După deschiderea expoziției permanente, un eveniment de mare ecou în viața științifică și culturală a județului Mureș a fost prilejuit de *Expozițiile Lunei Târgu Mureșului*, din anul 1936, ce și-a propus să prezinte prin obiectul etnografic „*tot ce a păstrat poporul român din epoca Daciei până în prezent ca legături de continuitate*”⁶. Așa cum singur mărturisea „*prin expoziția de față am dorit a expune tot ce ne explică și ne confirmă continuitatea noastră în Ardeal, respective în această regiune a Mureșului de Sus, din cele mai vechi timpuri până în prezent*”. Presa locală a considerat obiectele expuse *dovezi de vrednicie românească, de trudă, de iscusință*, fiind remarcabile creștăturile în lemn îmbibate cu praf de cărbune și unse cu unt cu motive ornamentale tradiționale, cartrintele cu trup vânat, ștergarele cu o ornamentație bogată, vasele ceramice, lăzile de zestre *lucrate din bardă și cuțitoaie*, uneltele agricole sau piesele de uz gospodăresc, port popular, pentru unele piese făcându-se următoarea remarcă: *împrumuturile străine au înfățișarea neghinei din grâu*.

Experiența dobândită în organizarea expozițiilor îi poartă pașii lui Aurel Filimon la o nouă manifestare, de talie națională, prilejuită de Expoziția-Târg de la București, organizată de Liga Națională a femeilor române, în anul 1937. Participă cu un material etnografic selectat din județ, cu un accent deosebit pe exponatele din zona colinară a Călimanilor. Standul județului Mureș este remarcat în mod elogios de presa centrală, care apreciază că: „*Di. Aurel Filimon (...) ne-a adus toate obiectele întrebuințate în viața casnică de către românii din satele colinare ale versantelor Călimanilor, dorind să ne arate viața adevărat românească, fără nici o influență străină sau industrială (...). Examinarea îndeaproape a acestor obiecte ne urcă în epoci foarte depărtate, chiar din preistorie, o viață care a durat mii de ani fără să sufere cea mai mică modificare. Locuitorii acestei regiuni au fost ciobani de când există poporul român, rămânând și astăzi cei mai credincioși păstrători ai tradiției. Dacă putem vorbi de o continuitate a românilor în Ardeal incontestabil că acest stand ne oferă o bogată serie de documente*”⁸.

Viața Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureș este scurtă. Anul 1940, an nefast pentru soarta Ardealului, îl desparte pe Aurel Filimon pentru totdeauna de Valea Mureșului, al cărei fiu credincios a fost, și cu foarte

⁵ A Filimon, *Urme dacice (Etnografie și arheologie mureșană)*, în *Glasul Mureșului*, nr. 19, 7 aprilie 1935.

⁶ *Expozițiile Lunei Târgu Mureșului*, Tîrgu-Mureș, 1936, p. 1.

⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁸ *Artă noastră populară*, în *Dimineața*, 20 mai 1937, p. 8.

mult regret, durere și umilință se refugiază la București. Se stinge din viață din comuna Rapoltu Mare, județul Hunedoara, în anul 1946.

Referindu-se la consecințele anului 1940, în numărul 10/1975 al revistei *Vatra* (Tîrgu-Mureș), sub titlul *O colecție în pericol*, accentuând personalitatea lui Aurel Filimon, Lazăr Lădariu nota: „În urma unei activități febrile, neobosite (...) a reușit să adune cu sârg de albină ceva din specificul culturii spirituale a locuitorilor de pe aceste meleaguri, și să cuprindă în exponate de o valoare inestimabilă, una din cele mai reprezentative colecții etnografice. Ce a mai rămas din ea? Unde poate fi văzută? Una din cele mai bogate colecții este în pericol (...) Vremurile sumbre ale războiului au «pulverizat» evidența, au răvășit colecția care se păstrează în cea mai mare parte la Muzeul județean. Revine o sarcină patriotică de mare răspundere actualului colectiv al muzeului ca printr-o atentă depistare să le reintegreze, să reconstituie valoroasa colecție. Contribuția inimosului om de cultură la îmbogățirea patrimoniului spiritual al meleagurilor de pe Mureș merită acest efort”.

După anul 1940 orașul Tîrgu-Mureș a fost văduvit de un Muzeu Etnografic, materialele fiind depozitate, evidențele transcrise în registre noi de inventar în limba maghiară, fără a se menționa locul lor de proveniență, fapt ce a marcat definitiv evidența clară a patrimoniului etnografic. Gestiunea obiectelor etnografice a fost preluată de muzeografi de alte specialități (istorie, științele naturii), s-au făcut achiziții întâmplătoare și, cu excepția unei expoziții mai importante din anul 1967, piesele etnografice nu au mai fost valorificate prin expunere publică. Un aport mai consistent privind patrimoniul etnografic s-a înregistrat în anul 1962, prin preluarea obiectelor provenite din desființarea Muzeului raional de la Sîngeorgiu de Pădure, ce oglindea cultura materială a populației din zona Tîrnavei Mari.

În anul 1975, prin înființarea O.J.P.C.N., specialistul etnograf al Oficiului Mureș a gestionat colecția de etnografie, contribuind la achiziționarea unor piese valoroase ce au întregit colecția. Primul post de muzeograf-etnograf în cadrul Muzeului județean Mureș a fost creat în anul 1979, dată de la care subsemnata a preluat inventarul etnografic. Urmând o necesară tradiție a muzeelor etnografice și de artă populară, constând în depistarea și colecționarea în diverse zone ale județului (Mureșul superior, Cîmpia Transilvaniei, Tîrnave) a unor obiecte autentice populare, campaniile de achiziții au completat colecțiile existente.

Acțiunile de achiziționare deveneau din ce în ce mai stringente, ținând seama de schimbările și înnoirile survenite în viața satului contemporan care au afectat producția casnică țărănească și cea a instalațiilor și atelierelor rurale de care țaranul s-a dispensat treptat, din simplul motiv că piața i-a oferit posibilități superioare de procurare a

celor mai diferite produse, pe care în trecut și le făcea singur cu trudă multă și cheltuială. Cu toate aceste necesități stringente, fondurile de investiții destinate achiziționării obiectelor etnografice și de artă populară au fost substanțial reduse sau inexistente, așa încât la nivelul anilor 1980 pentru sporirea colecțiilor am procedat la sistemul donațiilor sau transferărilor de obiecte din colecțiile sătești păstrate în condiții improprii. După 1989 situația achiziționării de obiecte muzeale nu s-a schimbat prea mult, dar anual am înregistrat noi piese în registrul general de inventar, spre deosebire de anul 1996 când fondurile destinate achizițiilor au dispărut (ca urmare a trecerii muzeelor sub administrarea directă a Ministerului Culturii).

Statistic, îmbogățirea patrimoniului etnografic se prezintă astfel:

Fondul <i>Aurel Filimon</i>	1900 piese
Achiziții 1951-1965.....	1330 piese
Achiziții 1966-1975.....	587 piese
Achiziții 1976-1980.....	750 piese
Achiziții, transferări 1981-1985.....	764 piese
Achiziții 1980-1989.....	222 piese
Achiziții 1990-1995.....	299 piese
Total	5861 piese

În anul 1982, prin Decizia Consiliului popular județean, Muzeul județean primește un sediu destinat viitoarei expoziții permanente de *Etnografie și Artă populară*. Din anul 1984, prin mărirea numărului de specialiști (3 muzeografi, 2 restauratori), se înființează *Secția de Etnografie* din Cadrul Complexului muzeal județean Mureș. În funcție de spațiu s-a realizat tipodimensionarea pieselor muzeale pe categorii de materiale și tipuri de obiecte în vederea depozitării. Toate piesele ce alcătuiesc colecțiile etnografice au fost transportate la noul sediu și depozitate corespunzător normelor de conservare. Prin Decizia Ministerului Culturii, în urma Memoriului justificativ înaintat în anul 1994, conform Decretului Lege nr.100/1991 și H.G.R. 811/1992, toate secțiile Complexului muzeal Mureș au devenit Muzeu.

Muzeul Etnografic din Tîrgu-Mureș, cu sediul în Piața Trandafirilor nr.11 (într-o clădire monument istoric, construită în secolul al XVIII-lea), deține următoarele depozite:

- de obiecte din lemn;
- de piese textile;
- de piese ceramice;
- de piese din metal;
- al obiectelor de cult;

însușind o suprafață totală de 158,45 m². Specialiștii muzeului au luat în serios sarcina de a colecționa și valorifica creația materială tradițională, precum și cea contemporană, pentru a reda prefacerile petrecute în lumea satului de astăzi. Cele mai importante probleme se referă la categoriile de piese care trebuie avute în vedere pentru selecție și reținere în colecțiile muzeale, ținând cont de ireversibilele transformări petrecute în mediul rural.

Dacă tradiția în creația populară poartă pecetea specificului etnic, constituind memoria socială a poporului și se manifestă sub speța funcționalității, a modalităților tehnice, mai concret și mai greu este aspectul inovației, proces ce determină configurația contemporană a creației populare. Prin inovație în piesele achiziționate am încercat să surprindem elementul nou, grefat pe substanța tradiției, elementul tipic ce va deveni tradiție în momentul acceptării sale de către colectivitate, al integrării sale în contemporaneitate.

Subsumat întregii activități instructiv-educative a muzeelor din țară, Muzeul Etnografic din Tîrgu-Mureș își încrie activitatea pe linia procesului educațional cu un larg orizont științific și profesional. Deținător al unui patrimoniu cultural de o deosebită valoare, expresie a unei civilizații multimilenare și a unei culturi unitare și originale, Muzeul și-a reînnoțat firul tradiției, și după o absență de 44 ani din viața culturală a județului, revine în 1984 prin deschiderea expoziției de bază de etnografie și artă populară, organizată pe tema: *Unitate, continuitate, originalitate în arta populară din județul Mureș*. Prin materialele etnografice de o mare complexitate și varietate, aparținând celor mai diferite genuri ale creației noastre populare, întregite de piese arheologice și documente istorice descoperite pe teritoriul județului Mureș, se urmărește să se demonstreze și continuitatea de viață și cultură românească pe meleagurile mureșene din cele mai vechi timpuri până în prezent.

Totodată sunt relevate elementele comune cu arta populară a zonelor limitrofe, cât și cu întregul fond de valori al culturii populare din cadrul spațiului românesc. Au fost selectate pentru expunere obiecte de o deosebită valoare documentară și artistică, obiecte reprezentative pentru principalele genuri ale culturii materiale, ce reprezentau 18% din patrimoniul existent în anul 1984 (985 de piese dintr-un total de 4894).

Patrimoniul expozițional este plasat într-un spațiu corespunzător (întreg etajul clădirii), cu un circuit bun de vizitare pe parcursul a 8 săli (însușind o suprafață de 325 m²), pe două mari structuri:

- I. Creația artistică populară tradițională, cu următoarele nuclee:
 - Așezări, gospodărie - locuință;
 - Ocupații;

- Meșteșuguri;
- Organizarea interiorului;
- Port popular;

II. Creația artistică contemporană.

Este un lucru știut că expoziția de bază pune în valoare numai o parte a patrimoniului existent în depozitele muzeului, Expoziția temporară fiind o formă fertilă de valorificare a acestuia și de comunicare susținută cu publicul.

În cea mai mare parte expozițiile temporare au fost deschise la sediu, într-un spațiu adecvat (2 săli la parter) oferind posibilitatea folosirii plene a patrimoniului aflat în depozite. Sălile sunt panotate în întregime (panouri PAL îmbrăcate în stofă), spațiul putând fi folosit ca atare (pentru expoziții de covoare, textile de interior, port popular) sau se completează cu vitrine ce fac parte din mobilierul tipizat al expoziției de bază.

Din punct de vedere al conținutului, expozițiile temporare s-au încadrat în categoria expozițiilor aniversative, prin intermediul cărora am sărbătorit 90 de ani de la nașterea fondatorului muzeului Aurel Filimon (Colecțiile etnografice Aurel Filimon - 1981) și aniversarea a 50 de ani de la deschiderea Muzeului de Arheologie - Etnografie în Palatul Cultural (*Valori de patrimoniu în colecțiile etnografice* - 1984) sau *Centenarul nașterii lui Aurel Filimon* - 1991.

A doua categorie de expoziții, patrimonial tematică, au valorificat în mod expres tezaurul de piese din depozite; din punct de vedere tematic, ele au fost stabilite de specialiști în funcție de structura colecțiilor, de nivelul de pregătire al publicului (contând apriori pe un public format din elevi), precum și de condițiile materiale avute la dispoziție. Din experiența colectivului am constatat că acest tip de expoziție contribuie cel mai mult la aprofundarea cunoștințelor științifice, având și un aspect estetic deosebit.

Între expozițiile cele mai reprezentative organizate la sediu sau în afara lui amintim:

- ✓ *Port popular și textile de interior din județul Mureș* -1981;
- ✓ *Port popular românesc* -Sovata, 1981;
- ✓ *Covoare maramureșene -din creația Victoriei Berbecaru* -1983;
- ✓ *Țesături funcțional decorative din interiorul tradițional țărănesc* -Casa Tineretului, 1985;
- ✓ *Arta populară în viziunea elevilor* -1985;
- ✓ *Creatori populari contemporani* -1985;
- ✓ *Motive ornamentale în arta populară românească* -1986;
- ✓ *Arta populară în județul Mureș* -1986;

- ✓ *Arta populară contemporană* -1986;
- ✓ *Ceramică populară* - Casa Tineretului, 1987;
- ✓ *Creația populară a elevilor* -1987;
- ✓ *Tipologia cămășii femeiești* -1988;
- ✓ *Creația populară contemporană* -1989;
- ✓ *Personalități mureșene* -Aurel Filimon - Liceul Unirea, 1991;
- ✓ *Achiziții noi în patrimoniul etnografic* -1992;
- ✓ *Casa în sărbătoare -interior tradițional din zona Tîmavelor* -1993;
- ✓ *Ștergarul popular* -1994;
- ✓ *Creație contemporană în Valea Mureșului* -1994;
- ✓ *Țesături funcțional decorative din interiorul tradițional țărănesc* -1994;
- ✓ *Elemente perene în portul popular din județul Mureș* -1995;
- ✓ *Împletiturile în gospodăria țărănească* -1996;
- ✓ *Biserica și neamul românesc* -1996.

În categoria expozițiilor fotodocumentare amintim:

- ✓ *Fotografia -document etnografic* -1992.

În organizarea acestor expoziții specialiștii muzeului au avut o strânsă colaborare cu diverși factori științifici sau cultural-educativi, mai ales în pregătirea diferitelor simpozioane, mese rotunde, matinee muzeale, programe folclorice, care au însoțit vernisarea lor. Unitățile cu care de-a lungul anilor am statornicit relații de strânsă colaborare au fost: Centrul de îndrumare al creației populare, Școala populară de Artă, Ansamblul artistic *Mureșul* și Școlile generale nr.1, 7 și 14 din Tîrgu-Mureș, școli în care până în anul 1989 au funcționat cercuri cu elevii conduse de un specialist din muzeu.

Elevii din cercurile școlare interesați de problematica culturii populare tradiționale, precum și cercurile de etnografie și folclor ale organizațiilor de tineret din județ au susținut anual comunicări cu rezultatele cercetărilor din campaniile de teren, ultima sesiune de comunicări desfășurându-se la sediul muzeului nostru, în sala de manifestări cu publicul, în anul 1989 în cadrul *Lunii muzeelor pentru tineret*.

Din campaniile de cercetare ale elevilor a rezultat cunoașterea directă a elementelor de istorie locală, unelte de muncă, folclor literar, meșteșuguri de ieri și de azi. Prin cunoașterea elementelor locale ei au sesizat contribuția zonei la dezvoltarea materială și spirituală a națiunii. În acest sens, în procesul cunoașterii sistematice dobândite în școală și activitățile desfășurate în afara ei, noțiunea de *patrie* primește pentru

copii noi dimensiuni, valoare de simbol. Din copilărie pricep că țara suntem noi toți, pământul pe care-l muncim, că ea se servește cu muncă cinstită și la nevoie cu jertfă.

Rezultatele acestor cercetări s-au concretizat în lucrări interesante și cu un substanțial conținut științific, cum ar fi: *Prelucrarea lânii; Agricultura la Văleni; Târgul de pepeni de la Sînpaul; Șezătoarea; Portul popular din satul Bârdești; Portul popular din comuna Pogăceaua; Obiceiuri de iarnă la Gălățeni; Jocuri vechi de copii din satul Troița; Proverbe și zicători; Tradiții etnofolclorice din satul Daia; Portul popular din comuna Mihai Viteazul; Etnografie și folclor din Maramureș; Portul popular din comuna Ibănești; Simion Mândrescu -folclorist; Tricolorul în arta populară; O viață dăruită satului românesc -învățătorul Mihai Tomșa; Caracterul portului popular din comuna Rășinari.*

Ca o concluzie desprinsă din organizarea acestor sesiuni a fost reușita de a se implanta elevilor ideea că vitalitatea ieșită din comun a artei populare românești este generată de însăși unitatea culturală a poporului nostru din toate provinciile istorice, manifestată însă într-o mare varietate de forme regionale și zonale.

Activitatea de cercetare a Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureș desfășurată în baza unor programări prealabile s-a concretizat în primul rând prin sporirea numărului de piese din depozitele muzeului, prin deschiderea și apoi înnoirea periodică a expoziției de bază. Între muzeu și sat s-a stabilit de-a lungul anilor un raport de reciprocitate, în sensul capacității satului de a oferi subiecte interesante pentru conservarea tradițiilor populare.

Rolul muzeului nu a fost numai de a recepta fenomenele, dar și de a explica virtuțile tradițiilor noastre populare și de a sugera preluarea, integrarea și valorificarea lor în contemporaneitate. Prin întreaga activitate de cercetare desfășurată de specialiștii muzeului s-a urmărit descoperirea de noi dovezi de cultură și civilizație, noi manifestări de artă populară ce întregesc imaginea de ansamblu asupra modului de viață tradițional.

Pentru primii ani în activitatea de cercetare, ca sarcină prioritară în valorificarea științifică, s-a înscris cunoașterea aprofundată a patrimoniului existent în depozitele secției. În realizarea acestui deziderat o contribuție importantă a avut-o activitatea de evidență științifică, domeniu în care s-au obținut bune rezultate prin completarea fișei analitice unce pentru bunurile de patrimoniu național, fișe care au stat la baza întocmirii, în perioada următoare, a cataloagelor de colecție. Pe această direcție, colecțiile care au intrat în atenția cercetării s-au constituit în:

- ✓ *Catalogul catrințelor*
- ✓ *Catalogul ceramicii în suluri de lut;*

- ✓ *Catalogul cămășilor femeiești;*
- ✓ *Catalogul uneltelor de pescuit;*
- ✓ *Catalogul obiectelor din metal folosite la vatră;*
- ✓ *Catalogul ștergarelor;*
- ✓ *Ornamentica ouălor încondeiate;*
- ✓ *Catalogul furcilor de tors (în lucru);*
- ✓ *Catalogul covoarelor (în lucru);*
- ✓ *Catalogul ceramicii de Făgăraș și Noul Român (în lucru).*

Între principalele teme de cercetare concretizate în lucrări prezentate la sesiuni științifice naționale sau județene, în majoritate predate pentru publicare, amintim:

- ✓ *Așezări rurale -considerații etnosociologice asupra unui grup de sate din Valea Mureșului Superior în sectorul Deda-Stînceni;*
- ✓ *Menținerea și revitalizarea centrelor de creație populară;*
- ✓ *Coloranții vegetali în gospodăria țărănească tradițională;*
- ✓ *Evoluție și permanență în portul popular;*
- ✓ *Evoluția casei tradiționale țărănești în Valea Mureșului;*
- ✓ *Mijloace tradiționale de transport,*
- ✓ *Forme plastice în aluat;*
- ✓ *Schimbul tradițional de mărfuri în lungul Mureșului;*
- ✓ *Mutații social-economice esențiale în viața satului tradițional în perioada postbelică (1944-1996);*
- ✓ *Prâsnelele -podoabe ale portului popular bărbătesc din zona Călimanilor;*
- ✓ *Funcția socială a artei populare și simbolistica culorilor în textilele tradiționale;*
- ✓ *Obiceiuri de familie în Valea Mureșului: între tradiție și inovație;*
- ✓ *Obiceiuri de înmormântare în județul Mureș etc.*

Un loc important în cadrul acestor cercetări îl ocupă studiul fenomenelor contemporane, menit să surprindă și să consemneze dinamismul proceselor, factorul înnoitor, modul în care elementele valoroase ale tradiției sunt preluate în societatea contemporană.

Rezultatele cercetărilor specialiștilor de la Muzeul Etnografic sunt valorificate și prin publicarea în *Revista Muzeelor* (majoritatea expozițiilor temporare; cercetare de patrimoniu), precum și în publicația proprie, *Marisia*, care începând cu acest număr apare în fascicolă separată pentru etnografie și domenii înrudite.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Aspecte din depozitul de lemn: Planșele I - III;

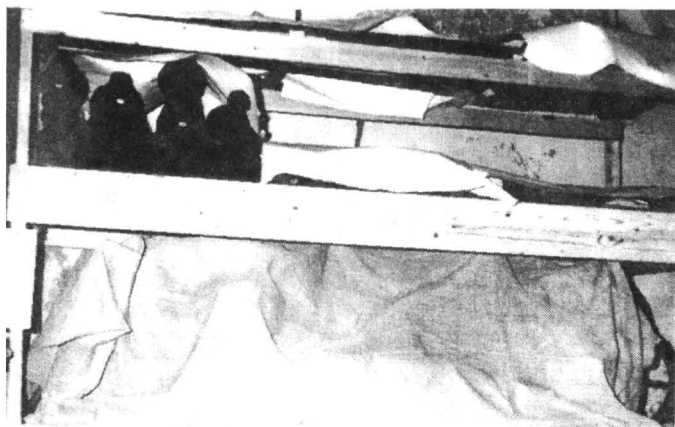
Aspecte din depozitul de ceramică Planșele IV - VI;

Aspecte din depozitul de metale: Planșa VII;

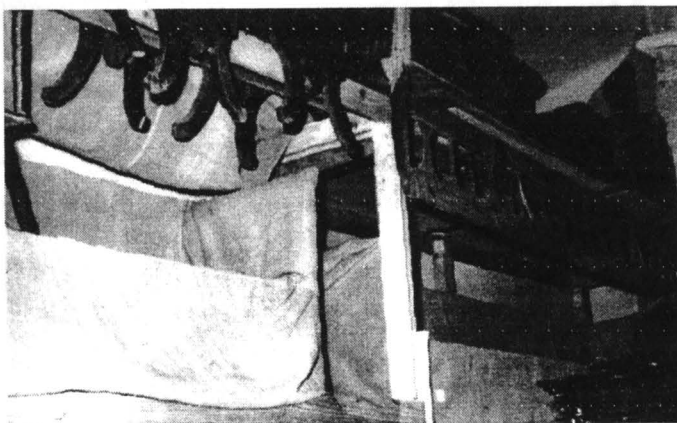
Aspecte din depozitul de lemn: Planșa VIII;

Aspecte din expoziția de bază: Planșele IX - XVI;

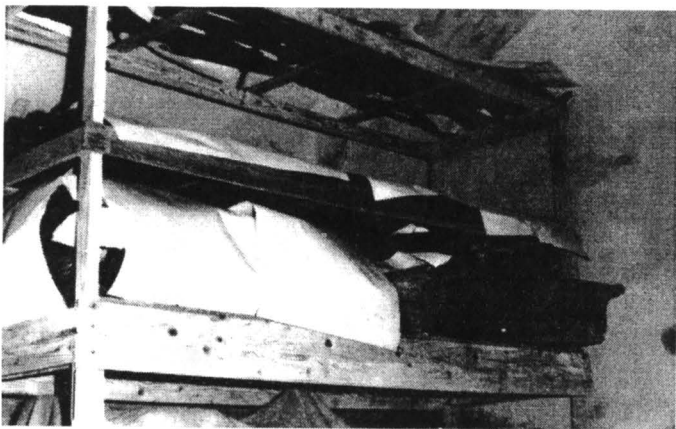
Aspecte din expoziția temporară *Casa în sărbătoare - interior tradițional din zona Tirnavei*: Planșele XVII - XVIII.

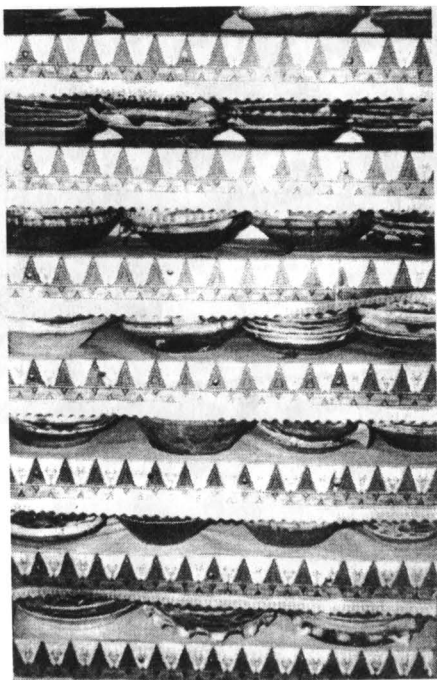
Planşa I

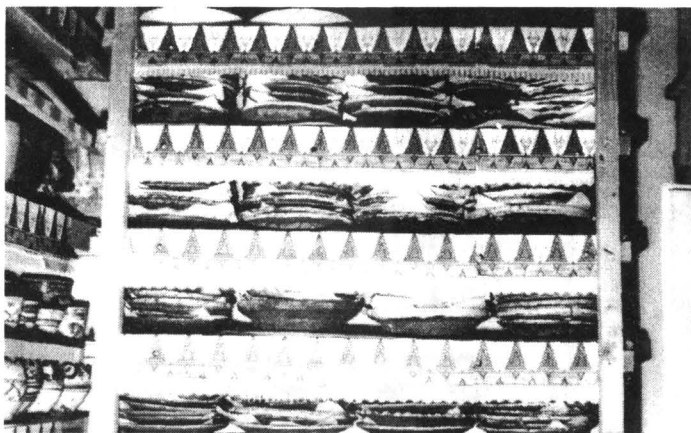
Planșa II

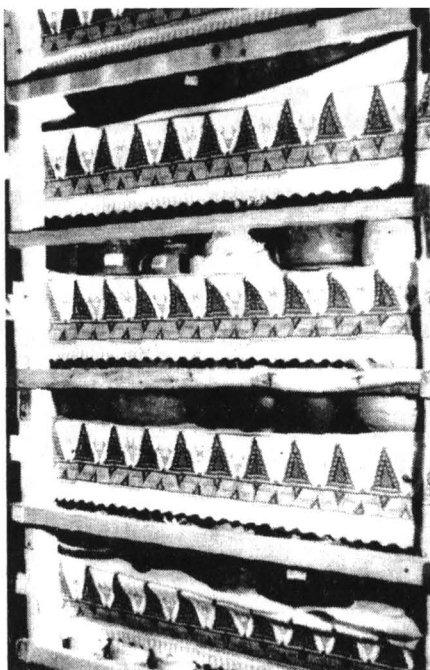
Planşa III

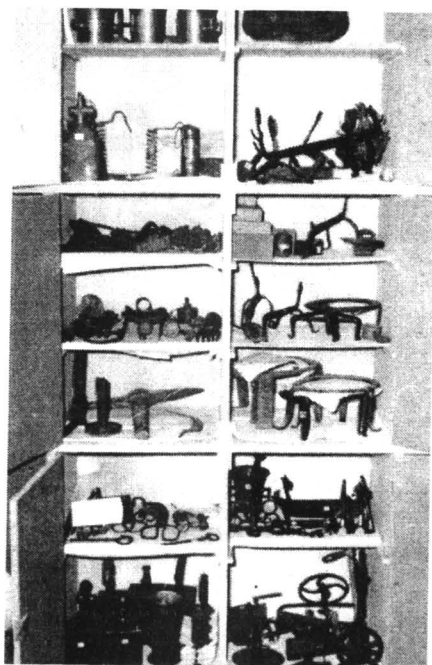
Planşa IV

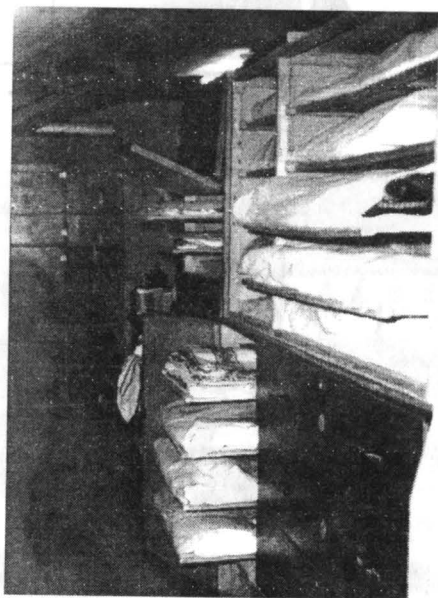
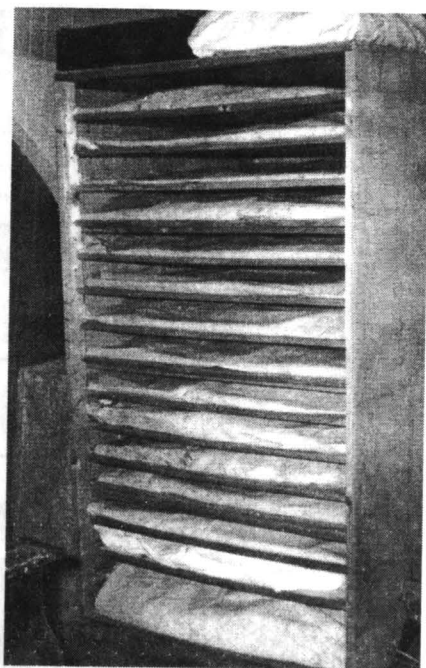
Planşa V

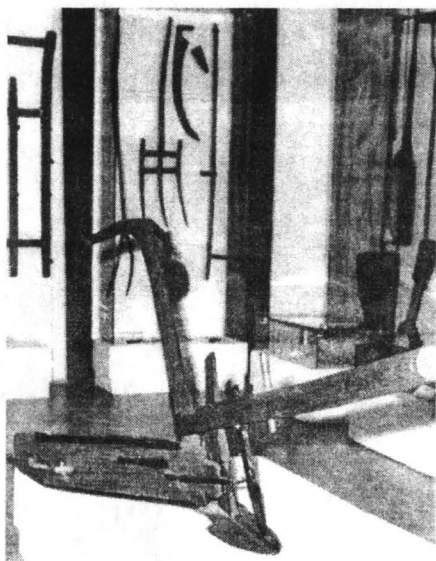
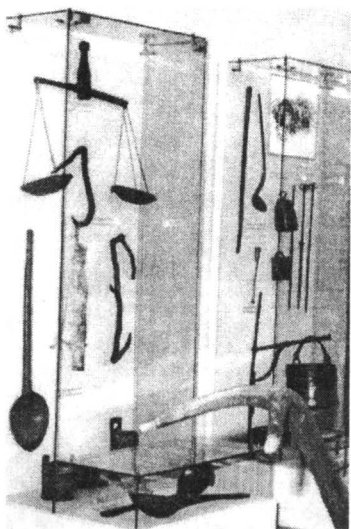
Planşa VI

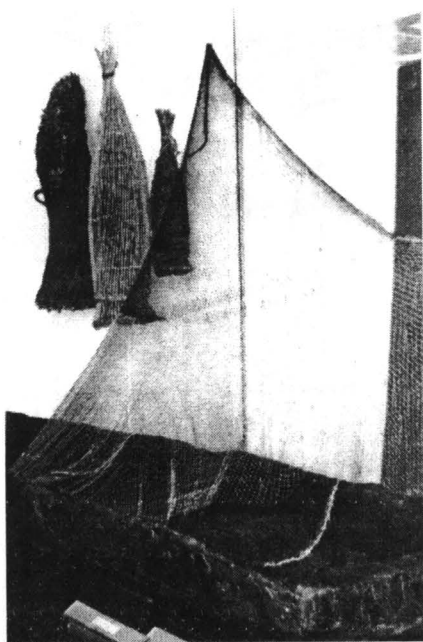
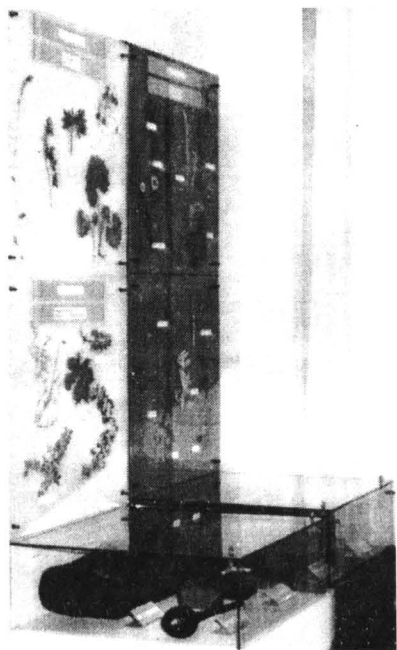
Planşa VII

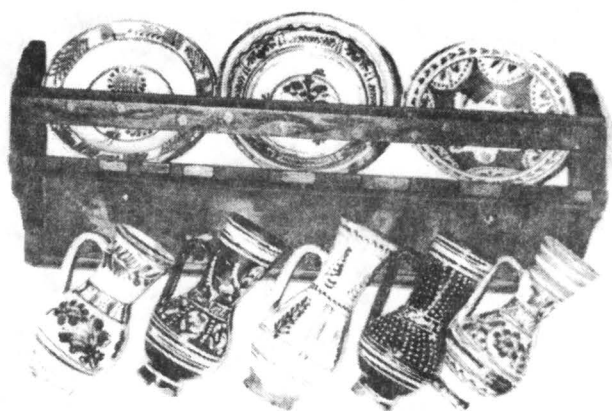
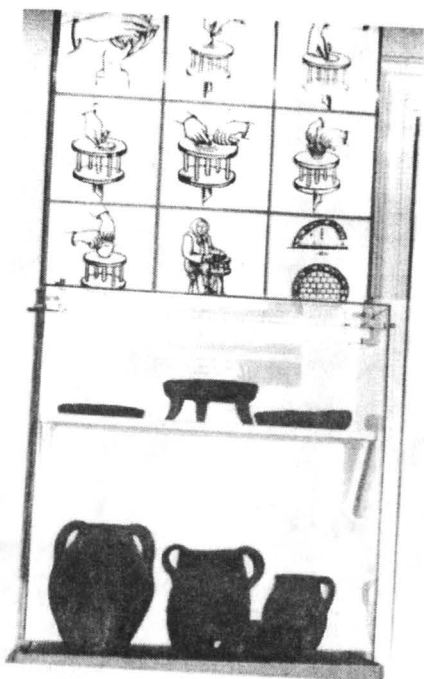
Planșa VIII

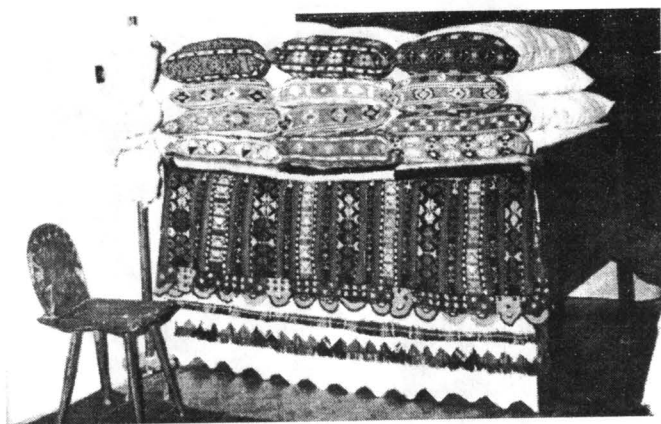
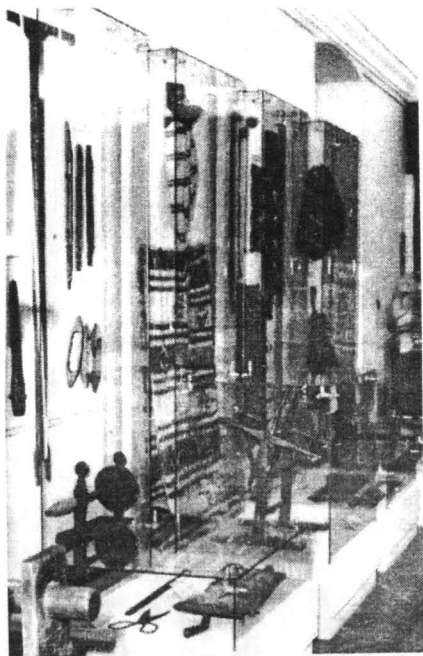
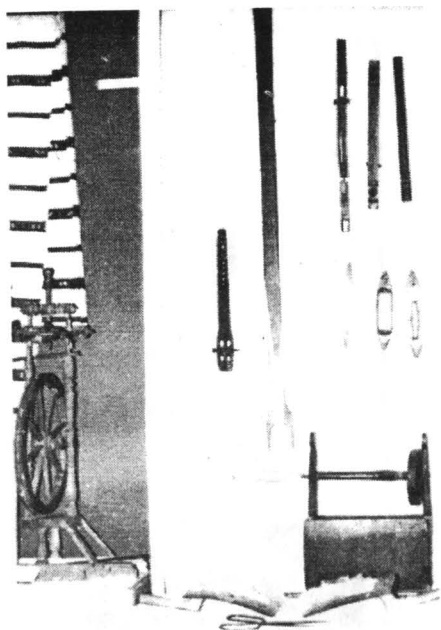
Planșa IX

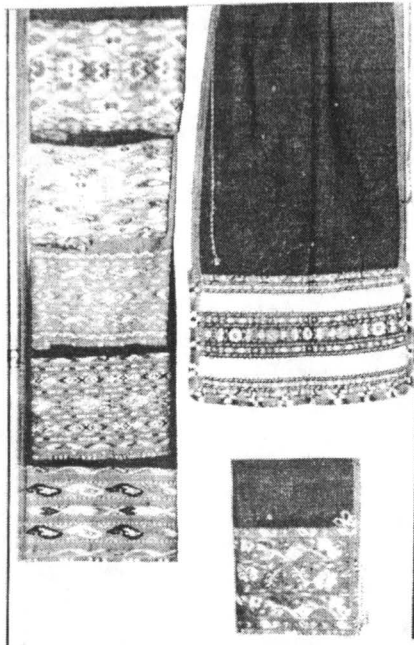
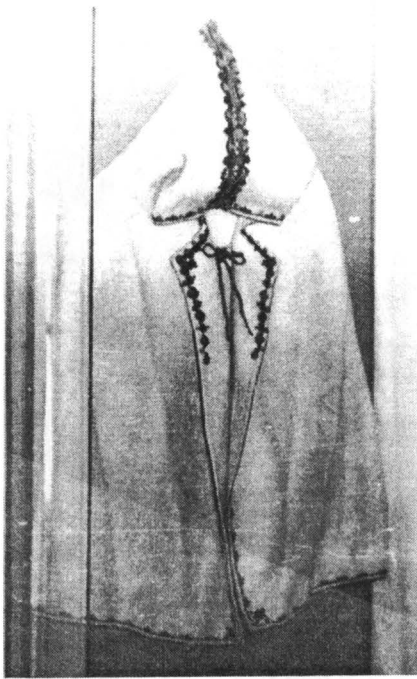
Planșa X

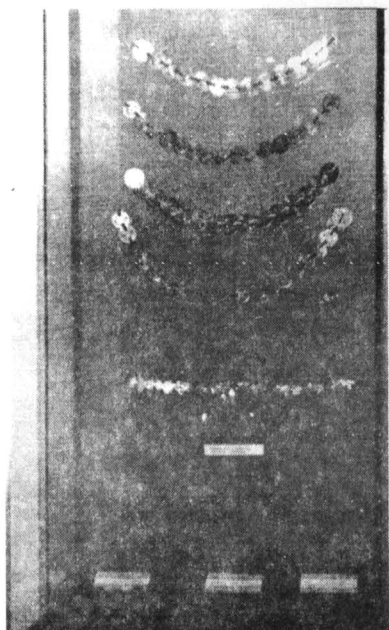
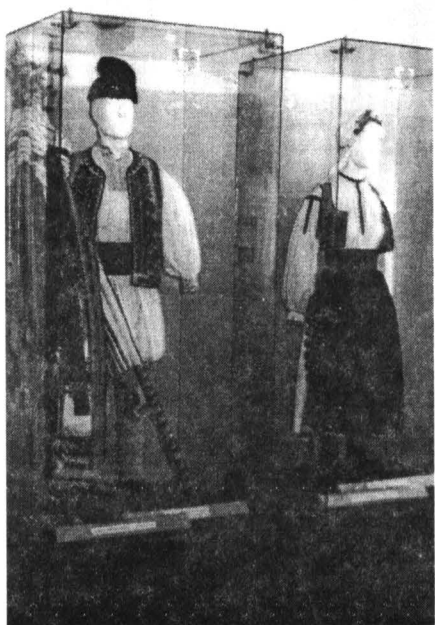
Planșa XI

Planșa XII

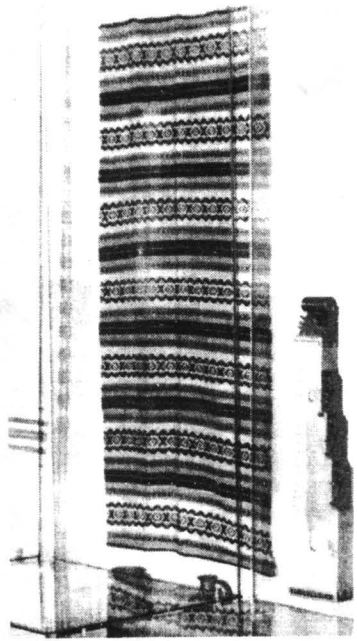
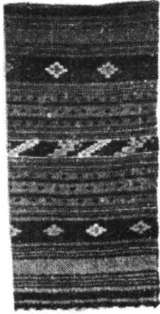
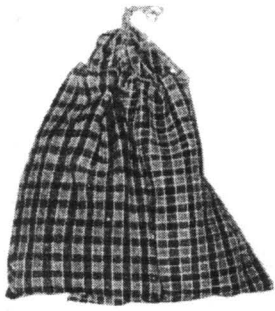
Planșa XIII

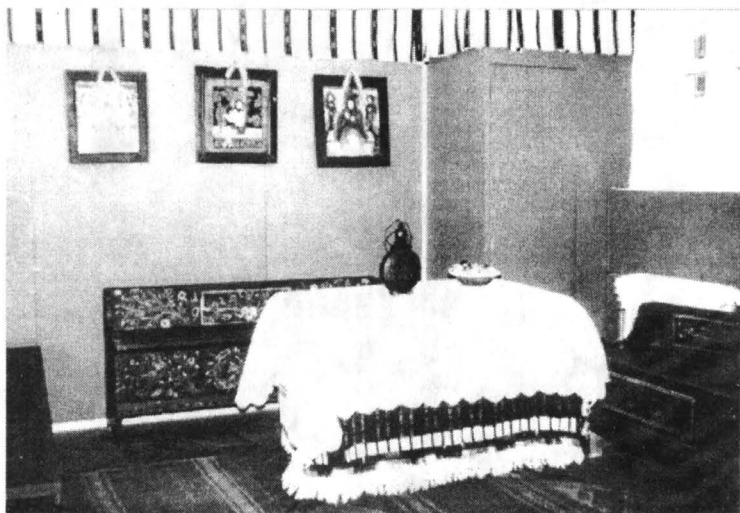
Planșa XIV

Planșa XV

Planșa XVI

Planșa XVII

Planșa XVIII

RAPORTURI INTERUMANE LA COMUNITĂȚILE RURALE CONTEMPORANE

- II -

VALER POP

A doua etapă a cercetării s-a desfășurat în anul 1994, pe teritoriul României, în județul Suceava. Satele investigate aparțin de comunele Dărmănești și Calafindești.

Comuna **Dărmănești** este constituită din satele: Măriței, Dărmănești, Călineștii lui Vasilache, Dănila și Mărățeia Mică. Date istorice despre satele din comună avem puține. Despre satul **Măriței**, centrul comunei Dărmănești, există *Cronica enoriei Măriței*¹, scrisă de preotul Constantin Totoescu la 1928. Acesta dă o explicație etimologiei antroponimului Măriței. El scria că primul boier de pe aceste meleaguri a fost baronul Cârstea, care a venit din Dalmația pe la 1800, pe timpul împăratului Leopold. Acesta avea o fiică Maria (Marița) de la care ar proveni numele satului. Despre locuitorii satului Măriței, același autor relatează că deține informația de la un locuitor, Ilie Denisevici, care a venit la fratele său Ioan, din Cosovo în Galiția. „*Ilie care era «bodnariu» și «păscariu» se așeză mai întâi în Coștâna apoi veni la Măriței și se căsătorii aici. El a povestit că 16 familii erau români iar restul ruteni veniți din Galiția*”². Familiile românilor erau: Barbir, Nicolaiciuc, Drișcu, Cioban, Cosniuc, Martiniuc, Polievici etc. Din relatarea autorului reiese tendința de ucrainizare a numelor prin adăugarea sufixului *-iuc*. Nu cunoaștem evoluția ulterioară a populației până în secolul al XX-lea.

La recensământul din anul 1930, care cuprindea doar satele Mărițeia, Dărmănești și Călinești, erau în total 5781 locuitori din care: 5215 români, 298 ucrainieni, 170 ruși, 97 germani și 1 rutean³. După al doilea război mondial numărul locuitorilor a scăzut datorită pierderilor de vieți omenești din timpul războiului și a migrărilor de după război. La recensământul din 1992, unde au fost cuprinse toate satele din comună, erau 5789 locuitori în total din care: 5492 români, 275 ucrainieni, 12

¹ Constantin Totoescu, *Cronica enoriei Măriței*, 1928 (manuscris).

² *Ibidem*.

³ *Recensământul general al populației României*, vol.II, București, 1930, p.738.

ce deja funcționa aici¹⁴. Tot Alexandru cel Bun, la 28 decembrie 1428, donează lui Dobre o «*seliște*» în apropierea mănăstirii. „*Le-am adăugat la această mănăstire*” se menționează în document¹⁵. Localitatea și mănăstirea au fost distruse de tătari la 1527, dar s-au refăcut cu sprijinul domnului Petru Rareș între anii 1527-1530¹⁶. A fost din nou distrusă de tătari și reconstruită la 1536 de către logofătul Toader Bobojoc și soția acestuia Anastasia, fiind egumen Paisie. În veacul al XVII-lea, în timpul lui Vasile Lupu, s-a construit turnul de lângă biserica mănăstirii¹⁷. Despre turn locuitorii cunosc o legendă din timpul unei invazii tătărești. De teama năvălitorilor călugării s-au urcat în turn ducând cu ei stupii cu albine. În timp ce tătarii mișunau la baza turnului încercând să spargă ușa de intrare, călugării au aruncat stupii peste tătari. Însăpăimântați de înțepăturile albinelor au fugit lăsându-i în pace pe isteții călugări¹⁸.

Din statisticile austriece reiese evoluția numerică a populației. Astfel, se constată o creștere naturală a populației. La 1789 erau 316 locuitori iar la 1800 -477. O creștere importantă se va produce în localitate după 1830 când încep imigrările polonezilor, slovacilor, ucrainenilor și germanilor. Astfel, la 1896 satul avea 1268 locuitori; la 1912 -1747; la 1930 -2068; la 1956 scad la 1938 datorită războiului și a plecărilor de după război. Populația va cunoaște în continuare o creștere naturală la 1966 -2109, la 1977 -2151, iar la ultimul recensământ din 1992 -2337¹⁹. Satul a avut mai multe denumiri: Dobrin, Homora, Humora, Gemeideont, Kloște-humora și Mănăstirea Humorului²⁰.

Componenta etnică a populației este următoarea: 2328 români, 6 polonezi, 2 ucraineni și un german. Limba uzuală este limba română. În sat este o școală generală, la care frecventează cursurile ciclului doi și copiii din Poiana Micului și Pleșa. Populația este de religie ortodoxă în totalitate. Pe lângă biserica mănăstirii, sătenii au construit o biserică nouă cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* terminată în anul 1994.

Satul *Poiana Micului* este al doilea sat ca mărime. Aici populația băștinașă este cea românească, a cărei origine este atestată de vestigiile arheologice descoperite în vatra satului. În sat au fost colonizați la 1830 un grup de poloni²¹ originari din Galiția, dar veniți după o ședere în

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Informația de la: Vasile Florescu, 43 ani, preot.

¹⁸ Maria Camilar, *op.cit.*

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

Ucraina, pe care populația locală îi numesc slovaci. Pe la 1838 a fost colonizat un grup de germani, veniți din Boemia²². Astfel, la 1896 în sat erau 1222 locuitori²³. Evoluția populației după 1900 este asemănătoare cu cea din satul Mănăstirea Humorului și anume: în prima perioadă o creștere naturală, în 1912 erau 1333 locuitori, în 1930 erau 1636 locuitori, iar după război numărul locuitorilor se reduce la 518 în 1956, urmând apoi din nou o creștere naturală ajungând în 1966 la 767 locuitori, în 1977 la 870, iar la ultimul recensământ din 1992, la 913 locuitori²⁴. În sat sunt două biserici, una ortodoxă și alta romano-catolică. În școală se predă în limba română. Limba uzuală este limba română. Polonezii vorbesc între ei în limba polonă.

Satul *Pleșa*, cel mai mic sat atât ca suprafață cât și ca număr de locuitori, s-a format după anul 1835, când aici a migrat un grup de 14 familii de polonezi din Galiția²⁵. În anul 1896 erau 215 locuitori. Evoluția populației este naturală până la al doilea război mondial, când descrește ca urmare a războiului și a migrațiilor de după război, apoi are loc în continuare aceeași creștere naturală. În anul 1912 erau 254 locuitori, în 1930 erau 260 locuitori, în 1956 -211, în 1966 -184, în 1977 -218, iar la recensământul din 1992 erau 216 locuitori²⁶. În sat este o școală elementară în limba română și o biserică romano-catolică.

Locuitorii comunei se ocupă cu agricultura, cultivând cereale: grâu, secară, orz, porumb; plante textile: in și cânepă, dar și legume, zarzavaturi, pomi fructiferi: meri, peri, pruni, nuci. Culesul fructelor de pădure, a ciupercilor și plantelor medicinale constituie, de asemenea, preocupări sezoniere. Creșterea animalelor este o altă ocupație principală. Toți locuitorii practică pădurăritul, exploatând lemne de construcție și de foc de pe teritoriul comunei pentru nevoile gospodărești. Un loc important îl dețin ocupațiile casnice: alimentația și prelucrarea plantelor textile. Dintre meșteșuguri s-au dezvoltat dulgheria, tâmplăria, tinichigieria; meșteșugurile casnice: torsul, țesutul, brodatul. Se remarcă arhitectura echilibrată a locuințelor și gospodăriilor în general, a gardurilor și porților de lemn, frumusețea țesăturilor și a portului popular bucovinean²⁷. În satul *Pleșa* se practică un meșteșug specific doar acestui sat

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Informația de la Valeria Krupacz, 28 ani, educatoare.

²⁶ Maria Camilar, *op.cit*.

²⁷ Informația de la: Leuciuc Ilie, 37 ani; Ciobanu Leonte, 54 ani; Racolța Gheorghe, 69 ani; Lupitrec Ilie, 42 ani; Lupitrec Georgeta, 37 ani.

din zonă, și anume dogăritul²⁸. Confecționează căzi, ciubere, putini, berbințe, cofe etc., pe care le transportă, uneori, în târguri la distanțe mari pentru a le putea vinde.

Comuna Pârteștii de Jos cuprinde satele Pârteștii de Jos, Deleni, Varvata, Maidan și Runcu. Centrul comunei este satul *Pârteștii de Jos*. Inițial era unit cu satul Pârteștii de Sus aparținând de Mănăstirea Humorului. Actualmente satul Pârteștii de Jos aparține comunei Cacica. Urme de locuire a zonei se găsesc din epoca neolitică - vase de ceramici²⁹. Din epoca bronzului s-au descoperit, în anul 1950, câteva securi din bronz în satul vecin Todirești, de pe Valea Solonețului care trece și prin Pârtești³⁰. În comuna vecină Botoșana s-a descoperit o așezare dacică din secolele III-II î.Chr., continuând să existe până în secolul VI d.Chr.³¹. În Pârteștii de Jos s-au găsit în 1965 fragmente de bronz, în punctul numit Seliște, analoage cu cele de la Botoșana³². Prin secolele VI-VII s-au așezat grupuri de slavi, care au fost asimilați. Urme slave au rămas în toponimie: Soloneț, Zanca, Rodina, Seliște etc³³. În zonă au trecut și tătarii. Într-un cimitir descoperit pe un *bot de deal* din Seliște a fost descoperit un schelet ce avea o monedă între maxilare. Moneda a fost bătută de hanul Tulu Buga, în perioada 1287-1291³⁴.

Atestarea documentară a localității este data de 13 aprilie 1415, când domnitorul Alexandru cel Bun dăruiește Mănăstirii Humorului mai multe sate, printre care și proprietatea lui Oană, dregători fiind juzii Tatomir și Pârtea. Dania este conștientă de domnitorii care au urmat. Documentele mănăstirii au fost distruse de cazacii veniți în ajutorul domnitorului Vasile Lupu, în lupta dusă de acesta împotriva lui Gheorghe Ștefan, ce-l determină pe Dabija Vodă să reconfirme în anii 1663 și 1665 vechile hotare ale mănăstirii. Domnitorul Mihai Racoviță (1704) reconfirmă stăpânirea mănăstirii asupra satelor Pârtești și Deniseni³⁵. Iată deci originea antroponimului Pârtești³⁶.

²⁸ Informația de la Victor Krupacz, 82 ani.

²⁹ *Monografia comunei Pârteștii de Jos* (lucrare de grad).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

La 1785 mănăstirile au fost desființate în Bucovina de către autoritățile austriece. Din moșia Mănăstirii Humor s-a creat fondul religios al Bucovinei³⁷.

Evoluția populației a fost naturală. Din statisticile austriece reiese că la 1774, Pârteștii aveau 75 de familii; în 1776 -86 familii, în 1779 -93, iar în 1784 -140 de familii³⁸. După 1786 numărul locuitorilor crește vertiginos datorită măsurilor luate de administrația austriacă pentru menținerea locuitorilor și atragerea altora din afara granițelor, prin scutirea locuitorilor de dările publice. Astfel un număr mare de ardeleni se vor stabili în zonă. În felul acesta, în anul 1900 populația ajunge în sat la 2700 de locuitori. Dintre familiile de ardeleni stabilite în Pârtești amintim: Ungureanu, Iepure, Moroșan, Țabrea, Solcan, Strugariu și alții³⁹.

În 1786 Bucovina a fost alipită la Galiția, iar satul Pârtești a fost divizat în Pârteștii de Jos și Pârteștii de Sus. Din 1791 a început exploatarea industrială a sării. Pentru aceasta au fost aduși polonezi -8 familii și ucrainieni 6 familii. Aceste familii au fost așezate în afara satului, lângă niște familii de români, constituind în felul acesta al treilea sat, *Cacica*⁴⁰. Deoarece locul unde s-au așezat era mlăștinos, cu multe bălți, existau și multe rațe. Pentru rață în limba poloneză se folosește termenul *cacica*, de unde derivă numele satului. Cei mai vechi locuitori au fost românii, care dețineau în proprietate pădurile din apropierea satului. Aceștia vindeau administrației salinei cantități importante de lemne, necesare încălzirii apei sărate din care se extrăgea sarea fină⁴¹. Sarea se mai exploata și sub formă de bulgări, din galeriile ocnei săpate în munte.

Limba uzuală a locuitorilor este limba română. Polonezii vorbesc în familie și în relațiile dintre ei în limba polonă. În școala generală se învață în limba română, având și ore de învățare a limbii polone. În sat sunt trei biserici: una ortodoxă construită în 1896, alta romano-catolică zidită la 1810 și una greco-catolică ridicată la 1865⁴². În biserica romano-catolică se află o icoană miraculoasă *Madona Neagră*, adusă de la Stanislav din Polonia. Este înnegrită de fum, de unde și denumirea acesteia. Actuala biserică romano catolică a fost construită la 1904 și este un monument de arhitectură gotică⁴³. În salină este amenajată la adâncimea de 25 m, o capelă *Sfânta Varvara* -patroana minerilor.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Monografia comunei Cacica* (manuscris).

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

Satul **Solonețul nou** s-a constituit în 1834, când un număr de 30 de familii de polonezi se stabilesc pe valea Solonețului⁴⁴. Etimologia denumirii satului provine de la salina -sare. Polonezii au venit din ținutul Gzadului din Galiția⁴⁵. La 1910 au ajuns la 813 locuitori. Între 1888-1889 pleacă 12 familii în Brazilia, iar între 1895-1910 alte 40 de familii pleacă în Bosnia. Unii s-au reîntors⁴⁶. După al doilea război mondial au mai plecat 523 locuitori, între anii 1946-1947 rămânând 517 locuitori. În 1995 existau în sat 220 familii cu 718 persoane⁴⁷. În Soloneț mai trăiesc și 100 de familii de ucrainieni, aproximativ 500 locuitori grupați într-o margine de sat⁴⁸. Limba uzuală este poloneza, dar ucrainenii vorbesc în familii între ei în limba ucrainiană⁴⁹. Școala este în limba română. Învață, ca obiecte de studiu, limba polonă sau ucrainiană. Polonezii sunt de religie romano-catolică având și biserică din 1849, fiind reconstruită și mărită în 1911⁵⁰. Actuala biserică a fost construită între anii 1937-1940, cu hramul *Pogorârea Duhului Sfânt*. Ucrainenii sunt de religie greco-catolică și au biserică proprie⁵¹. În afara muncitorilor care lucrează în salină, locuitorii comunei au aceleași ocupații cu ceilalți din zonă, asemănătoare cu a celor din comunele Pârtești și Mănăstirea Humorului.

⁴⁴ Ștefan Babias, *Monografia satului Solonețul Nou* (manuscris).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Informația de la Tkaciuc Ilie, 42 ani, pălmar la biserica greco-catolică.

⁴⁹ Informația de la Măndănac Iacob, 60 ani.

⁵⁰ Ștefan Bobias, *op.cit.*

⁵¹ Tkaciuc Roman, 75 ani.

**THE INTERHUMAN RAPORTS AT THE
CONTEMPORARY COMUNITYES****II****(Summary)**

The work presents aspect of interhuman raports at the rural contemporary communities of Romania. The second stage of research unfolded in Suceava county, in the villages Dărmănești, Calafindești, Mănăstirea Humorului, Părteștii de jos and Cacica. This area is ihabitated of ethnical communities of Romanians, Ukranians, Polishes, Germans. That conhabitationed in general in joint villages. The researched zone is taking part of old province of României Mari, Bucovina.

CĂMĂȘILE FEMEIEȘTI DIN COLECȚIILE ETNOGRAFICE MUREȘENE

AURELIA DIACONESCU

Muzeul, ca instituție culturală, joacă un rol deosebit în realizarea educației tuturor categoriilor de public, muzeelor etnografice revenindu-le sarcina de cercetare a vechilor colecții moștenite, de achiziționare selectivă și organizată a cât mai multor mărturii ale culturii materiale tradiționale, ținând cont de rapida transformare petrecută în perioada actuală în viața satelor, a sistematizării și urbanizării lor, când o serie de elemente au ieșit din uz, altele fiind impuse de noile condiții.

Străveche vatră de civilizație, ținuturile mureșene poartă prin veacuri solii și dovezi ale continuității românești. Expresie a vieții materiale și spirituale, portul popular este unul dintre cele mai importante izvoare pentru descifrarea adevărului istoric, un certificat de aptitudine, mesajul lui de demnitate, pricepere și gândire abstractă rămânând etern valabil pentru că istoria unui popor este istoria culturii sale. Capitalul de cultură și producția culturală sunt certitudinile de supraviețuire ale unui popor și nu gradul lui de participare la evenimentele lumii¹.

Costumul popular din ținuturile mureșene se încadrează ariei transilvănene cu importanță deosebită în studiul culturii materiale, pentru că aici, în aria transilvăneană, au trăit și au avut centrul politic dacii. „Costumul românesc este un monument în sensul propriu al cuvântului. El nu stă în căsuța sociologică sau etnografică a îmbrăcăminteii, ci în linie cu piramidele egiptene, cu catedralele franceze și cu digurile Olandei. El are acest drept pentru că este o probă adusă la maturitate, a existenței unei civilizații încheiate. El este una din mărturiile vizibile și tangibile ale civilizației satului de pe pământul nostru. Costumul românesc ne scoate din domeniul artei și ne aduce în acela al istoriei /.../ el nu se asociază cu hora satului, cu cimiliturile și cu poveștile populare, el rimează cu perfectă și armonioasă așezare a comunităților libere, care a știut să străbată toate intemperiiile istoriei, prin neîntrecutul

¹ G.Liiceanu, *Jurnalul de la Pălîniș*, București, 1991, p.271-272.

său sistem de autoghidare și adaptare”².

Costumul popular românesc reprezintă o bogată mină de suprafață pentru că în raport cu arheologia nu trebuie să sapi, să lipești, să reconstitui. În acest domeniu, raportat la scara istoriei, toate piesele sunt noi, dar turnate în tipare vechi, milenare. Originea dacă a portului popular românesc așa cum este reprezentat în basoreliefurile Columnei lui Traian sau pe metopele Monumentului de la Adamclissi, a dăinuit peste veacuri, deși rădăcinile ne duc până în epoca neolitică.

Portul popular românesc s-a îmbogățit continuu de-a lungul secolelor, păstrându-și neștirbite originalitatea și unitatea, două însușiri caracteristice ale unui popor legat indisolubil de teritoriul în care trăiește de la zămislirea lui. Prin frumusețea și valoarea artistică atrage atenția oamenilor de cultură români și străini din epoca feudală. Extraordinara asemănare între costumul dacic și iliric, pe de o parte și cel românesc pe de altă parte, asemănare care merge până la suprapunere exactă, constituie dovada că geneza portului popular românesc este tracică³.

Cele mai vechi imagini ale portului popular românesc datează din prima jumătate a sec.al XIV-lea, iar din secolul XVI se înregistrează o serie de referiri, privitoare la portul românesc, aparținând călătorilor străini care ne-au cunoscut țara sau sașilor care locuiau în Transilvania.

Harta repartiției costumului popular în Transilvania este deosebită de a altor regiuni ale țării, unde un anume tip de costum acoperă arii mari. Harta apare fărâmițată deoarece istoria zbuciumată a oamenilor, geografia frământată a pământului, condițiile sociale specifice și-au pus amprenta pe costumul popular. Marea varietate a provinciilor și zonelor se înscrie într-un stil unitar, care este lucrul cel mai important. Stilul unitar al costumului popular este exprimat prin:

- simplitatea croiului;
- dispunerea ariilor ornamentale și sistemelor compoziționale;
- echilibrul și raportul cromatic;
- prezența catrințelor în portul femeiesc.

Diversitatea în unitate este rezultatul condițiilor de mediu, împrejurărilor sociale și istorice, diversității mediului natural. Ca probleme specifice ale portului din Transilvania ce și-au pus amprenta și asupra portului popular din județul Mureș amintim: **expansivitatea unui anumit tip de costum**, fiind vorba de costumul de Mărginimea Sibiului (Săliște), care în ultimii 50-60 de ani a manifestat o tendință de expansiune marcată în județ, în portul popular din Podișul Tîrnavelor și Cîmpia

² M.Malița, *Precuvîntare*, în T.Bănățeanu *România -din tezaurul portului popular tradițional*, București, 1977, p.5.,

³ *Arta populară românească*, București, 1969, p.282.

Transilvaniei. Expansiunea a avut și un substrat economic, prin apariția materialelor de fabrică, ce au necesitat muncă mai puțină și ornamente mai reduse (catrințe din postav, panglici înguste de catifea care înlocuiesc răurile din câmpurile ornamentale ale cămășilor).

Un alt aspect care a influențat portul popular din Transilvania și implicit din zonele mureșene a fost **activitatea mare a atelierelor meșteșugărești** (continuatori ai breslașilor sași), prin produse de cojocărit și pielărit, precum și extinderea pălăriilor de păslă difuzate din două zone -cea a Bistriței și împrejurimile Sibiului (pălăriile cu boruri mici ce acoperă zona Tîrnavelor, Valea Gurghiului și Valea Mureșului).

De remarcat în evoluția portului transilvănean este circulația legată de tendințele de înnoire și a curentelor la modă în costum; apariția de costume specializate sub influența costumului militar, amintind de faptul că în această zonă bărbații au făcut un îndelungat stagiul militar în armata austro-ungară (ornamentele de pe umerii cămășilor bărbățești imită galoanele, împodobirea buzunarelor de la pantalonii de cizmă cu găetane, inclusiv cizma trebuie pusă pe seama acelorași influențe). Din această prezentare răzbate ideea că, la fel ca toate fenomenele de cultură materială, costumele populare sunt supuse evoluției, adaptându-se la condițiile schimbate din viața oamenilor. Din această evoluție se alege costumele reprezentative, cele care înglobează un maxim de calități artistice, formând un ansamblu armonios ca rezultat al unui proces de transformare și cristalizare a unor piese de port vechi și autentice, ce îmbină frumosul cu utilul, în care fiecare piesă este adaptată funcției sale și se combină cu celelalte piese componente⁴.

Etapa culminantă în evoluția portului popular mureșean o constituie perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, perioadă în care îmbinând armonios utilul cu frumosul, costumele ajung la realizări artistice remarcabile, când croiul, decorul și cromatica imprimă costumului popular de sărbătoare o notă specifică de distincție și eleganță. Treptat-treptat, datorită unor cauze social-economice (decăderea creșterii oilor, existența unor cantități insuficiente de materii prime în gospodăria tradițională, invadarea pieții cu produse industriale ieftine) mărfurile industriale încep să înlocuiască industria casnică, iar moda de la oraș pătrunde la sate.

Pentru studiul de teren al portului popular din județul Mureș și achiziționarea de piese pentru colecția Muzeul Etnografic din Tîrgu-Mureș s-au întreprins cercetări în următoarele zone:

⁴ P. Petrescu, *Costumul popular din Transilvania și Banat*, București, 1959, p.10-16.

Valea Mureșului -localitățile: Stînceni, Deda-Bistra, Deda, Filea, Morăreni, Pietriș, Rușii Munți, Lunca Bradului, Dumbrava, Vătava, Luieriu, Săcalul de Pădure;

Cîmpia Transilvaniei -localitățile: Băla, Poarta, Fărăgău, Band, Șincai, Sînpetru de Cîmpie, Iclănzul, Zau de Cîmpie, Valea Largă, Șăulia, Berghia, Vișinelu, Sînger, Voiniceni, Ceuașu de Cîmpie, Cîmpenița, Pănet, Sîntana, Nazna;

Valea Gurghiului -localitățile: Gurghiu, Cașva, Comori, Hodac, Ibănești, Solovăstru, Lăpușna, Jăbenița, Beica de Jos, Șerbeni, Urisiu de Sus;

Podișul Tîrnavelor -localitățile: Lepindea, Șoimuș, Coroisînmărtin, Zagăr, Senereuș, Seleuș, Mihai Viteazul, Saschiz, Albești, Boiu, Țopa, Căpîlna, Gănești, Adămuș, Cornești, Chendu, Ghindari, etc.

Portul popular femeiesc din județul Mureș

Din cercetările de teren, studiul colecțiilor muzeale și materialul bibliografic consultat, în zonele etnografice care se suprapun pe teritoriul județului Mureș, constatăm următoarele tipuri de costume:

- costumul cu șurt încrețit în spate și cătrînță în spate;
- costumul cu cătrînțe perechi (zadii);
- costumul cu fotă;
- costumul cu *rochie cu leburuț*.

Portul popular femeiesc se încadrează în tipul de port cu cea mai largă răspândire pe teritoriul patriei noastre, și anume costumul cu cătrînțe, care se întinde din Maramureș până la Dunăre. În Transilvania acest costum prezintă mai multe variante, între care se disting una nordică, mai bine păstrată în Maramureș, una centrală păstrată insular în bordura câmpiei și una sudică cu mai multe variante. Zona județului Mureș se încadrează în varianta centrală, a cărei arie se întinde din Munții Apuseni până pe cursul superior al Mureșului și din cursul mijlociu al Mureșului până la poalele Munților Rodnei și Țara Lăpușului. În această arie largă, cătrînța cu trup vînat sau negru și cu vârste în diferite culori și alesătură în partea inferioară a fost purtată împreună cu cămașa cu ciupag, ca o altă piesă definitorie a costumului femeiesc⁵.

Portul vechi avea un caracter tipic tradițional și unitar, cu unele elemente specifice Transilvaniei și altele comune pentru întreaga arie a

⁵ R.Oșianu, *Aspecte privind evoluția portului popular de la Sieu-Sieut jud.Bistrița-Năsăud*, în AMET, 1965-1967, p.550.

țării, avându-și rădăcinile în fondul iliro-tracic. Costumul femeiesc are o compoziție simplă și clară, iar prin croiala sa subliniază forma corpului fără a o artificializa. Se poartă la toate vârstele în aceeași componentă, deoarece prin forma și structura sa este adecvat atât vieții de toate zilele, cât și ținutei ceremoniale. El se caracterizează printr-o structură unitară pe tot teritoriul locuit de români. Astfel, costumul femeiesc din orice arie etnografică are în componența sa aceeași cămașă îmbrăcată direct pe corp, încinsă peste mijloc cu brâu, aceleași piese de la talie în jos, croite în foi dreptunghiulare, mai largi sau mai înguste, încrețite sau nu, același mod de a purta capul descoperit sau acoperit, același fel de îmbrăcăminte.

Piese caracteristice portului vechi pe cale de dispariție la ora actuală sunt:

- cămașa cu ciupag;
- catrința cu vârste albe, cu rază și trup vânat;
- șurțul negru de lână (cernit cu scoarță de arin) din două foi încrețite, având cheițe la mijloc;
- sumanul sărăduit din pănură cernită, cu motive în spirală;
- ceapsa (căița neagră) și tindeul (ștergar) alb cu o vârstă roșie la capăt, numită ulterior căpățel.

Portul nou are un caracter diferențiat, inovator și adesea improvizat, dezvoltat pe baza morfologică a celui vechi dar, prin elementele de bogată ornamentație ce i-au fost imprimate, a devenit un port limitat ca uz -un costum național festiv cu următoarele piese caracteristice:

- cămașa cu umăr și cheițe pe mânecă, cusute pe fir;
- *șurțul cu piană* din catifea brodată cu mătase după modele *scrise*;
- catrința *scrisă* cu modele brodate pe catifea și aplicate pe catrința de postav;
- pieptar de miel vopsit în maron, cu aplicații de catifea brodată cu mătase colorată după model desenat;
- năframa din tergal brodată cu mătase și fir metalic, cu motive florale desenate.

Sub această formă se păstrează și astăzi aparținând vârstelor tinere.

A treia etapă de evoluție se concretizează printr-un port de tranziție spre moda orașului, în care unele elemente ale portului vechi au încă o mare putere de rezistență și persistă în amestec cu piese vestimentare urbane adaptate gustului și condițiilor rurale:

- cămașa cu obinzica la gât, cu umăr și cheițe pe mâneci, precum și cusături pe fir;
- rochia cu pieptăruț;
- rochia cu chingi și năframă din tergal brodată.

Portul vechi aparține unei epoci încheiate cu plină frecvență acum 100 de ani, caracteristic micii gospodării țărănești cu economie naturală. Era în întregime un produs al industriei casnice, rezultat din prelucrarea materiei prime obținute în gospodărie -lâna, inul, cânepa- corespunzând în mare măsură activităților de bază (producția animală și cea vegetală) de unde își trage sursa de materii prime⁶.

Acest tip de costum cu fazele de evoluție corespunde întregii văi a Gurghiului, fiind difuzat și în Cîmpia Transilvaniei, în aria de confluență a câmpiei cu regiunea subcolinară a Călimanilor. Și în ținutul Tîrnavelor portul popular a evoluat de la o formă mai veche, aparținând economiei naturale țărănești, în care piesele de bază erau șurțul negru cu cheițe colorate în față, catrința roșie învârstată cu alesături de motive geometrice în spate. De la acest port costumul a evoluat, la începutul sec.XX, în portul cu catrințe negre din postav și broderii florale liber desenate, brodate în mătase neagră sau fire metalice, sub influența expansiunii portului de Săliște. Acest tip de port de influență din Mărginimea Sibiului acoperă nu numai Podișul Tîrnavelor, dar și întreaga Cîmpie a Transilvaniei.

Cel mai stabil tip de costum a fost cel cu fotă (*prijitoare*), caracteristic Văii superioare a Mureșului -port de influență moldovenească, dovedind odată în plus unitatea materială a poporului român. Majoritatea pieselor de port erau lucrate în fiecare gospodărie cu materiale produse în cadrul economiei locale sau procurate de la negustori.

Costumul popular femeiesc din ținuturile mureșene, prin elementele constitutive (cămașa, catrința, betelele, fota), pune în lumină fenomenele de continuitate și similitudinile istorico-etnografice între zona Mureșului, Moldovei, Munții Apuseni până la depresiunea Lăpușului sau sudul Carpaților. Această situație își găsește explicația în factori geografici, istorici, etnografici. Legăturile stabilite de-a lungul timpurilor prin căile de comunicație care străbat zona de la nord la sud și de la est la vest, favorizate și de contactele permanente prin intermediul târgurilor și bălciurilor au dus la apariția, pe lângă schimburile de mărfuri, și a schimburilor artistice.

Istoricul colecției

Baza colecțiilor etnografice este legată de numele lui **Aurel Filimon** (1891-1946) fondatorul Muzeului din Tîrgu-Mureș, întemeietorul

⁶ V.Pascu, *Evoluția unor elemente ale portului din Hodac jud.Mureș*, în *AMET*, 1970, p.175-179.

cercetării etnografice mureșene. Stabilit la Tîrgu-Mureș în anul 1918, a achiziționat piese de etnografie și artă populară până în anul 1940, când evenimentele care au marcat ținuturile ardelenne nu au rămas fără urmă în patrimoniul muzeal, în sensul că transcrierea inventarului în limba maghiară a dus la pierderea identității pentru obiectele din colecție.

Muzeul etnografic din Tîrgu-Mureș, ca instituție publică cu expoziție de bază, a avut o viață foarte scurtă (1934-1940), după care s-au mai făcut achiziții sporadice după anul 1952. Colecția etnografică se îmbogățește în anul 1962 prin preluarea patrimoniului de la Muzeul raional Sîngeorgiul de Pădure, întregul fond etnografic aparținând ariei Tîrnavei Mici.

Cele mai multe achiziții efectuate în mod sistematic au fost realizate în perioada 1975-1995, încercându-se pe baza cercetărilor de teren să fie acoperite toate zonele etnografice și tipurile categoriale. Carențele privind evidența patrimoniului ar îngreuna realizarea unei cartografieri complexe, foarte exacte asupra repartiției pieselor în județ sau a frecvenței variantelor tipologice.

Cămașa ca piesă de bază a costumului popular

Cămașa este cea mai importantă piesă din componența costumului popular românesc. Este o piesă definitorie prin croiul ei, atestând vechimea portului, deoarece piese similare erau purtate de dacii reprezentați pe Columna lui Traian și pe metopele Monumentului de la Adamclissi⁷.

Vechimea acestei piese din portul femeiesc, cea mai importantă, a făcut ca ea să fie invocată adeseori în problematica etnogenezei, ca și a unității și continuității poporului român. Cămașa se leagă de întreg contextul culturii materiale populare românești, începând cu sursele de materii prime și tehnicile corespunzătoare, pentru că pânza din care se lucrează, în trecut, era țesută în gospodăriile țărănești.

Cămașa este nu numai cea mai importantă piesă, dar și cea mai caracteristică a portului în structura costumului popular românesc. Dintre argumentele care susțin afirmația că piesa de bază a costumului popular este cămașa amintim⁸:

- păstrează în multe zone etnografice chiar și astăzi elemente de veche tradiție;
- prezintă pe întinsul zonelor etnografice o deosebită unitate de structură;

⁷ P.Petrescu, G.Stoica, *Arta populară românească*, București, 1981, p.95.

⁸ H.E.Formagi, *Portul popular din România*, București, 1974, p.27.

- în marea ei varietate ornamentală zonală, respectă principii general valabile de ordonare a acestora;
- concentrează cele mai multe elemente artistice de împodobire și marchează pregnant, în special prin decorul său diferențiat de vârstă, ocazii, stare socială;
- determină compoziția ornamentală a costumului, restul pieselor asociindu-se.

Cămașa femeiască transilvăneană, în ale cărei caracteristici generale se încadrează și cămașa mureșeană, prin frumusețea și valoarea sa artistică a atras atenția oamenilor de cultură români sau străini din toate timpurile. Călătorii străini au fost frapați de bogăția cusăturilor de pe costumele *nebunește brodate* așa cum le consemna Conrad Jakob Hildebrandt (sec.XVII). Johannes Tröester (1666) consemnează pentru Transilvania cămașa strânsă în jurul gâtului, cu mâneca foarte largă, prinsă în manșetă, cu pieptul brodat în râuri, *cu fire roșii de lână*⁹.

În lucrarea *Originea și declinul transilvănenilor* (1762) a lui Laurentius Toppeltinus, în capitolul XIV intitulat *Despre portul românilor din Transilvania*, gravurile ilustrează cămașa femeiască cu mâneca prinsă din gulerul brodat, iar decolteul rochiei dezvăluie prezența salbei. În istoria costumului european reprezentăm un caz aproape unic când un popor dispune de un material documentar atât de bogat privitor la evoluția costumului popular, cu frecvența cea mai mare în secolele XVII-XVIII.

La mijlocul secolului al XIX-lea alte scrieri aduc informații asupra costumului românesc, amintind o ilustrație a cărții *Comitatul Sibiului* (1840), a lui M. Ackner și I.K.Schuller, ce reprezintă o pereche de tineri din această zonă. Costumul femeiesc este de un deosebit rafinament și frumusețe ornamentală. Mâneca cămășii are o broderie discretă în râuri și fodor lat. Registrele și câmpurile ornamentale sunt identice cu cele actuale din zona Sibiului și Țîrnavelor. La sfârșitul secolului al XIX-lea Rudolf Bergner face o apreciere a portului popular românesc „...*extrem de plăcut și plin de gust. El dovedește spiritul inteligent al poporului*”. În descrierea portului femeiesc remarcă: „*Vara îmbrăcămintea femeilor constă aproape în toate regiunile din Transilvania dintr-o cămașă și două șorțuri*”¹⁰.

Valoarea științifică este de necontestat prin faptul că autorii acestor lucrări au cunoscut personal portul popular cu piesele principale și câmpurile decorative sprijinite pe fondul iliro-tracic în limitele căruia au

⁹ Johannes Tröester, *Das alte unde neue teutsche Dacia...* (Dacia germană nouă și veche...), Nürnberg, 1666, p.345.

¹⁰ R.Berger, *Siebenbürger* (Transilvania), Leipzig, 1884, p.204.

avut loc diferențieri numai de tehnică și ornament. De la cămașa simplă, cu puține cusături la pumnași și alțiță, s-a ajuns la cămașa bogat ornamentată a femeilor de astăzi. Din caracteristicile vechii cămăși i s-a păstrat *ciupagul*, modul de prindere al mânecilor direct de obinșia gulerului și terminarea mânecii cu pumnași brodați.

În perioada interbelică Henri Focillon (1881-1943), unul dintre cei mai mari specialiști ai istoriei artelor și un mare iubitor al poporului român, consemna cu privire la cămășile femeiești: „*Fetele brodează frumoasele lor cămăși de mirese; fiecare provincie are stilul său, fiecare loc are aptitudinile decorului și mândria gustului său*”.

Materiile prime folosite pentru confecționarea cămășilor au fost la început cânepa și inul, apoi bumbacul care a dominat la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la jumătatea sec.XX, perioadă din care de altfel provin și piesele din colecția Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureș. Pânza folosită la confecționarea cămășilor este țesută în casă, întotdeauna în două ite. Pentru ornamentarea cămășilor materia primă folosită a fost inițial firul produs în gospodărie: lâna, cânepa, inul și firul de borangic în coloritul natural și mai târziu vopsit cu mijloace casnice. La sfârșitul secolului al XIX-lea au pătruns în mediul rural unele produse industriale, între care *lânica* (o calitate de lână moale) și apoi arniciul (o calitate de bumbac dezlănat), ibrișinul, care au luat locul produselor casnice. Recent, sunt folosite în broderiile ornamentale de pe cămășile femeiești firele de bumbac mercerizat și mătase vegetală, care prin coloritul puternic și nuanțat au alterat armonia cromatică ce a caracterizat cămășile mai vechi. În unele zone ale județului Mureș (Tîrnave, Valea Mureșului), s-au folosit firele metalice aurii, argintii sau paietele, așa cum în Cîmpia Transilvaniei și Valea superioară a Mureșului s-au folosit pe scară largă măregele policrome care au dat câmpilor ornamentali strălucire.

Tipologia cămăși

Unul dintre principiile de bază în structura cămășii este croiala în linie dreaptă a foilor de pânză, fără răscroituri. Cămașa se compune din foi dreptunghiulare și foi trapezoidale (clini) cu o latură oblică și una dreaptă pe lungime. Respectându-se economia de material, foaia de pânză din care se confecționează cămașa este împărțită judicios în așa fel ca nici o bucătică de pânză să nu fie risipită. Aceasta explică, pe baza unei îmbelșugate experiențe transmise din generație în generație, persistența în timp a unor tipuri de cămăși foarte precis structurate.

Vechea formă a cămășii românești tradiționale din colecțiile muzeului era *cămașa lungă* cu stanii împreună cu poalele. Mai târziu, partea de sus s-a desprins de poale devenind *cămașa scurtă* numită

cămeșă sau ciupag. În structura cămășii deosebim trei elemente principale: **stanii** care constituie fața și spatele cămășii, adică *trupul cămășii*, **mânecele** și **clinii**. Inițial mâneca era croită dintr-o singură foaie de pânză. Libertatea în mișcarea brațului, dar și tendința de a da amploare cămășii, a determinat lărgirea mânecii printr-un adaos de pânză, fie o jumătate de foaie, fie mai mult sau mai puțin. Această fâșie de pânză introdusă pe lungimea mânecii urmează linia ei până la umăr sau la gât și niciodată nu se oprește la subsuoară. Este introdusă de obicei în față, oferind și un prilej de decor prin cusătura de unire a foilor de pânză. Apar însă și alte formule, fâșia fiind introdusă la spatele mânecii, sau chiar la subraț și în acest caz este racordată la sistemul clinilor dintre stani.

Gulerul se reduce în majoritatea cazurilor la o bentiță, care susține răscroitura sau crețurile de la gât. Partea de jos este prinsă într-o bentiță care s-a dezvoltat într-un pumnaș mai lat, dar ca o caracteristică generală a cămășilor mureșene (specific ariei transilvănene în general) majoritatea cămășilor din colecție au mâneca cu fodor (volan).

Tipologia cămășii are ca bază de clasificare croiul ei și nu ornamentația care joacă rolul secundar, de diferențiere în cadrul tipurilor stabilite. Precizăm că tipologia este aceeași pentru cămășile lungi și pentru cele scurte, partea de sus fiind cea care prezintă caracterele tipologice definitorii. Poalele continuă liniile părții de sus ale cămășii.

În stabilirea tipurilor de cămăși femeiești românești se iau în considerare trei elemente principale:

- 1.-felul în care este realizat spațiul gol prin care intră capul la îmbrăcarea cămășii;
- 2.-croiala și componența stanielor, adică a trupului cămășii (din spate și față);
- 3.-locul și modul de racordare a mânecilor¹¹.

Privite în ansamblul lor cămășile sunt foarte variate (cromatică, dimensiuni, ornamente), în schimb după structura lor, după croi, se pot deosebi doar câteva tipuri. Sub acest aspect tradiția s-a păstrat mai bine. Tipurile inițiale de cămăși au avut un croi mai simplu (tip care lipsește colecției noastre). Părțile componente au suferit modificări puține. Croiul cămășilor a fost adaptat în mare măsură materialelor folosite, multă vreme bazându-se pe produsele industriei casnice textile. Cămășile din pânză industrială au început să se confecționeze în județul Mureș prin deceniile 2-3 al secolului nostru. Croiul cămășii a fost întregit în timp prin tăieturi și adăugiri, urmărindu-se prin aceasta facilitatea

¹¹ E.Secoșan, P.Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, p.45-46.

mișcărilor în activitățile productive. La cerințele practice s-au adăugat în timp și cele estetice, prin croi urmărindu-se obținerea unor linii cât mai frumoase. Adoptarea țesăturilor meșteșugărești și apoi a celor industriale a dus nu numai la modificarea croiului ci și la apariția bluzelor care înlocuiesc tipurile zonale de cămăși.

În studiul tipurilor tradiționale de croiuri trebuie să avem în vedere piesele confecționate din textile casnice, cămașa fiind cea mai statornică în această privință. În portul popular sunt două tipuri principale de cămăși care au generat variante și subvariante:

- cămașa dreaptă;
- cămașa încrețită la gât.

Tipul de cămașă dreaptă lipsește din colecția noastră. Majoritatea cămășilor se încadrează tipului la care principalele părți componente - față, spate și mâneci- adică întregul corp al cămășii sunt strânse la gât printr-o încrețitură. Cămașa încrețită prezintă aspecte mult mai complicate. Amploarea sa -ca volum- adunată în crețuri care se strâng în jurul gâtului, implică o viziune tehnică mai avansată, deși structura este cât se poate de simplă: patru foi de pânză, drepte, încrețite la capătul de sus, în jurul gâtului, din care una cade în față, alta în spate, iar cele laterale fiecare pe câte un umăr. Din unirea acestor foi și încrețirea lor se naște cămașa încrețită la care capul se vâra prin spațiul rotund creat prin încrețirea foilor. Cămașa de acest tip nu este specifică numai ținuturilor mureșene sau ariei transilvănene, ea este un element de unitate în arta populară românească, fiind purtată pe tot teritoriul locuit de români cu excepția Maramureșului, Dobrogei și estul Bărăganului. Este de veche tradiție așa cum o atestă imaginile de pe Columna lui Traian sau Monumentul de la Adamclissi. Este denumită *tip carpatic* dar specialiștii din Ucraina o denumesc *tip valah*¹², ceea ce se confirmă și prin faptul că în țara noastră această cămașă este denumită de țărani înșiși *cămașă românească*. Iconografia celor două monumente amintite ar permite cu mai multă îndreptățire să fie numit tipul *dacic* transmis direct urmașilor dacilor pe întreg spațiul românesc. Cel mai frecvent tip de cămașă din Transilvania are mâneca croită împreună cu umărul de la gât în jos, fiind numită *cămașa cu mâneca din gât*.

Pentru a înțelege mai bine sistemele de croială, în căutarea prin generații a celor mai bune soluții practice, trebuie pornit de la viziunea de ansamblu a funcției pe care o îndeplinește cămașa ca îmbrăcăminte, în primul rând adaptarea la mișcarea corpului.

¹² I.F.Simionenco, *Ob istorico-etnograficeschih raionah v Lakarparoh*, în *Sovietschaia Etnografia*, Moscova, 1958, nr.4.

Lărgirea cămășii încrețite se realizează și prin adaosuri la stani nu numai prin clini, astfel surprindem diverse sisteme de lărgire prin bucăți de pânză dreptunghiulare, care se unesc de foaia stanului, mai ales la cel din față. În funcție de această asamblare, gura cămășii fie că se despică în mijlocul foi stanului pusă central pe piept (având pe părți câte un sfert de foaie), fie cămașa se formează din unirea a două foi întregi puse de-o parte și de alta a pieptului; dar mai este și formula cu foaia întreagă a stanului pusă lateral pe piept, de care se adaugă în continuare o jumătate de foaie în partea opusă, în acest caz gura cămășii despică foaia stanului asimetric între trei sferturi și un sfert din lățimea ei. În mod curent stanul din față se lărgeste, fie cu o jumătate de foaie, fie compunându-se din două foi întregi¹³.

Ignorând modul de plasare al cămășii în funcție de bucățile incluse pentru lărgirea stărilor, metodă ce ar da o clasificare mai greoaie și complicată, piesele din colecția muzeului nostru se supun unei clasificări mai simple, impusă de H.M. Formagiu, în care sintetic tipurile de croi se încadrează în categoriile:

I. Cămașa încrețită în jurul gâtului cu mâneca simplă

Acest tip de croi prezintă trei variante:

I.a. cămașa cu mâneci simple întregite la subsuoară cu pahă patrată (cămașa cu gura în față sau cu ciupag și gura în spate) (Pl. I, VII.1);

I.b. cămașa cu stanul lărgit prin introducerea unor bucăți dreptunghiulare de pânză în cele două părți laterale (Pl. II, VII.2);

I.c. cămașa cu mâneca simplă la care bucățile dreptunghiulare din cele două părți se continuă în josul mânecilor lărgindu-le (Pl. III, VII.3).

II. Cămașa încrețită la gât cu mâneca formată din altită și mâneca propriu-zisă

Una din soluțiile practice de croi a mânecii de la cămașă este altița, care constituie un element de lărgire a umărului între cei doi stani. O găsim pe umărul femeilor dace pe metopele de la Adamclissi. Aici altița acoperă umărul femeii, coborând ceva mai jos cu aspect de mânecă scurtă. Denumită în popor *umăr* ea face parte din structura cămășii în raport cu stani și nu aparține mânecii. Aceasta o confirmă și denumirea de *mâncă* dată de femei numai porțiunii brațului care pornește de la altița în jos, altița fiind numită *umăr*.

Am făcut această incursiune pentru a putea trece la cusătura orizontală de pe umăr, care persistă la cămășile de pe Tîrnave și Valea Beicii (mai ales la cămășile achiziționate din localitatea Urisiu de Sus),

¹³ E. Secoșan, P. Petrescu, *op.cit.*, p.47.

fără ca mâneca să fie separată de umărul cămășii, reprezentând de fapt **urma cămășii cu altiță**, cusătura orizontală marcând locul unde altița se unea cu mâneca. Este tipul de cămașă cu o pondere însemnată în colecțiile etnografice mureșene. Din această cauză nu se poate separa cămașa ariei transilvănene de cămașa de peste arcul carpatic ca tip de croială privind altița, prezentând de fapt o referire la toți românii moșteniitori ai portului dac.

La cămășile transilvănene urmele altiței s-au pierdut și abia ornamentul de *rând pe umăr* care mai persistă în unele zone ne amintește de altiță; se presupune că aceasta a existat pretutindeni în trecut la cămașa femeii române¹⁴. Lărgirea cămășii la subraț este în funcție de structura stărilor, care pot fi compuși din două foi de pânză și în acest caz lărgimea fiind suficientă se elimină clinii, rămânând numai pava (Pl. IV, VII.4).

La toate tipurile de cămăși descrise, sistemele de clini prezintă o mare varietate, care nu este legată de anumite tipuri de cămăși din anumite zone, aceleași sisteme unitare le găsim la diferite tipuri și în diverse locuri; adaptări și rezolvări aplicate în funcție de aceleași nevoi și aceleași posibilități tehnice.

III. Cămașa cu mâneca din umăr - "cămașa cu croi bărbătesc"

Acest tip de cămașă are un croi mai nou sub influența croiului bărbătesc. Cămășile, ce se încadrează la varianta acestui croi, au în partea superioară în jurul gâtului o platcă. Considerată ca o variantă a cămășii drepte, platca în formă dreptunghiulară încadrează gâtul trecând întinsă peste umeri și coborând în față și spate până la nivelul subrațului. De platcă se prind foile cămășii încrețite. La umeri se prind mânecile largi încrețite. Toate variantele prezintă diferențieri prin deschizătura gâtului, rezolvarea crețurilor la gât și la pumnași (Pl. V).

O variantă deosebită a cămășii femeiești cu platcă (*șpiglu*) o întâlnim în comuna Valea Largă din Cîmpia Transilvaniei (județul Mureș). Caracteristica definitorie este maniera de realizare a *păturilor* de pe mâneci. *Păturile* se fac la dimensiunea de 1-2 cm. lățime, în lungul mânecii, pe cămașa udă. Pânza este de casă, țesută în două ite din cânepă și cânepă cu bumbac. Mâneca, întoarsă pe dos, se întinde, se împătură în două (în lung) și se pliază. Este apreciată femeia care reușește să realizeze pliurile cât mai înguste, deci mai numeroase în lungul mânecii. Marginile pliurilor sunt presate cu nuiiele sau cu bucăți de papură bine fixate cu sfoară. Pentru ca păturile să se păstreze timp mai

¹⁴ *Ibidem*, p.48.

îndelungat și să stea mai bine, măneca se umezește în scopul *scrobirii* cu un sirop din apă cu zahăr.

Păturile se calcă cu maiul de bătut rufe sau cu sucitorul, întreaga operațiune purtând numele de *mângălit*¹⁵. *Mângălitul* cămășilor se mai făcea cu ajutorul pâinii fierbinți abia scoasă din cuptor. „*Pita caldă se pune, ia așa ni, pe pături. Până când pâinea se răcea și păturile erau călcate*”¹⁶.

Cu privire la vechimea efectuării păturilor din comuna Valea Largă, majoritatea celor chestionați nu cunosc în ce perioadă își are originea obiceiul împăturatului, așa cum nu cunosc că acest sistem s-ar mai practica și în alte localități sau că ar fi fost împrumutat din altă zonă. O informatoare din localitatea Zau de Cîmpie știa de la bunica ei că începuturile *păturilor* se leagă de perioada din preajma primului război mondial. Informația poate fi plauzibilă întrucât și în tratatele de specialitate cămașa cu platcă este considerată ca o formă mai nouă în croială, aparținând începutului de secol XX și care s-a răspândit rapid în toată aria transilvăneană¹⁷ (PI.VIII.1-3).

Colecția noastră dispune de un număr de 190 cămăși distribuite pe zone mari după cum urmează:

- Zona Tîrnavelor 50 buc.
- Valea Mureșului 74 buc. (inclusiv aici Valea Gurghiului și Valea Beicii)
- Cîmpia Transilvaniei 66 buc.

Din totalul cămășilor 30 sunt croite cu poale (PI.VI).

După modul de realizare al mănecii, cămășile femeiești din colecție, indiferent de croiul stanului, fac parte din următoarele categorii:

- cu măneca largă, caracteristică întâlnită la toate tipurile de croi;
- cu măneca cu volan, realizat cu ajutorul unui șnur sau a *brățarușei*, mai ales la cămășile încrețite în jurul gâtului;
- cu manșetă, cu o frecvență redusă în colecție.

După criteriul estetic se desprind mai multe familii de cămăși, localizate într-o singură zonă a județului sau extinse pe suprafața mai multor zone. În general, în clasificarea decorului sunt prezente ca directoare elementele de croi, ele determinând ordonarea compoziției ornamentale. În general liniile de croi sunt marcate de ornamente. Fiecare tip de cămașă are o anumită dispunere a câmpurilor ornamentale potrivit

¹⁵ Informații de la: Călugăr Frăsina, 68 ani; Moldovan Măriuca, 75 ani; Mureșan Ana, 75 ani; Pădurean Ana, 56 ani; Călugăr Turica, 63 ani.

¹⁶ Informații de la Troznai Victoria, 63 ani.

¹⁷ E.Secoșan, P.Petrescu, *op.cit.*, p.50.

tradiției zonale sau locale, modelate de-a lungul anilor și de factorii economico-sociali.

În ornamentica tradițională a cămășilor femeiești decorul se supune liniei drepte în *râuri* sau *șire* pe piept și mâneci, în *rânduri* pe umăr. Această compoziție ornamentală în linie dreaptă străbate vertical, orizontal sau oblic (mai ales pe mâneci) elementele de croi. Decorul se supune regulilor de bază ale ornamenticii tradiționale românești, caracterizat pe succesiunea ritmică a acelorași grupe de motive, repetată simetric pe parcursul unui șir, de la un capăt la altul al suprafeței ornamentale. Pentru a acoperi o suprafață mai mare, se unesc mai multe șire formând un ornament compact, el constituindu-se dintr-o repetare a acelorași motive atât în lungime cât și pe lățime, constituind o *tablă*.

Locul de amplasare al ornamentelor sunt suprafețele vizibile: pieptul și gulerul cămășii, în cazuri mai rare și spatele, iar al doilea punct de greutate îl constituie umărul și porțiunea superioară a mânecii, întreaga repartizare a câmpilor ornamentali evitând încărcările și supraunerile.

La cămășile încrețite la gât, ornamentarea este mai complicată și mai variată, ornamentația mânecii constituind un criteriu de clasificare în tipologia cămășilor încrețite. Din acest punct de vedere, piesele din colecția noastră, în mare măsură, se înscriu în categoria **cămășilor cu umăr** (PI.IX.1) și acoperă o arie largă a județului Mureș (Valea Gurghiului, Valea Beicii, Valea superioară a Mureșului, o parte din Cîmpia Transilvaniei). **Cămașa cu umăr și rânduri** o găsim în toate zonele etnografice ce se suprapun pe teritoriul județului (PI.IX.2). Din punct de vedere ornamental aparține vechiului tip de cămașă cu altiță, perpetuat și în partea de sud a Transilvaniei. Ornamentația acestei cămăși prezintă aceeași organizare a decorului ca și cămașa de peste Carpați, într-o formă mai atenuată. Decorul numit *altiță* constituie un singur rând, iar *șirele* (*râurile*) de pe mânecă sunt 3-5 în general scurte, alternând cu altele lungi. Prin renunțarea la altiță croită separat s-a croit mâneca dintr-o singură bucată, încrețită în gulerul cămășii. În acest caz altița a devenit un simplu element de decor, lărgită la dimensiunea porțiunii brațului. Deși cu rostul pierdut, el este păstrat de femeie pe același loc, sugerând altița ca un ecou al unor canoane pierdute de-a lungul vremurilor.

Cămașa cu râuri, este extinsă mai cu seamă în zona Tîrnavelor și Valea Gurghiului. Denumirea de *râuri* se referă la ornamentația dispusă pe o largă suprafață a mânecii propriu zise, ce se întinde până la tivul de jos. Forma clasică este aceea a *râurilor* dispuse vertical (în număr de 1, 2, 3-5) și mai rar oblic (în Valea superioară a Mureșului). Din acest

decor s-au dezvoltat pe parcurs alte două sisteme determinate de plasarea motivelor în spațiu: *tabla* -un dreptunghi cu ornamentație compactă rezultată din repetarea aceluiași motive în dispoziție verticală sau oblică (Pl.IX.3, X.1).

Cămașa cu șir peste cot aparține mai mult Cîmpiei Transilvaniei și Văii Mureșului (Pl.X.2). Cămașa de acest tip are decorul mânecii reprezentat printr-un șir orizontal la nivelul cotului, restul mânecii rămânând albă.

Un element de decor discret și rafinat îl constituie cheițele ce unesc foile cămășii și brăzdează pe lungime mâneca. Este decorul caracteristic pentru o mare suprafață a Transilvaniei găsindu-l atât la nord (Năsăud, Lăpuș, Sălaj, Mureș, Cluj și Munții Apuseni), cât și la sud (Hunedoara, Făgăraș, Tîrnave) iar în est pe versantul apusean al Carpaților Orientali.

Sobrietatea decorului de pe mânecile acestei cămăși de o largă răspândire este compensată pe o bună parte din aria zonelor amintite prin *ciupagul* de pe piept -o cusătură peste și printre crețurile de sub gulerul cămășii. În județul Mureș cămașa cu ciupag era răspândită în Valea Mureșului, Valea Gurghiului și zona colinară a Călimanilor din estul Cîmpiei Transilvaniei. În formă trapezoidală (sub guler mai îngustă și pe piept mai lată), acoperă o bună parte din piept, ciupagul s-a dezvoltat într-un ornament cu importante motive simbolice geometrizzante, în romburi, meandre, cusute într-o tehnică ce ridică interesante probleme de origine. Ceea ce trebuie subliniat este aria de răspândire a ciupagului care se leagă de aceeași răspândire a *catrinței cu trup vînat*. Aceste două piese aparțin aceluiași tip de costum ce se întinde din Valea Arieșului peste Cîmpia Transilvaniei, cu ramificații în Valea Gurghiului și a Mureșului, până în Valea Someșului (ținutul Năsăudului și al Lăpușului) (Pl.X.3).

Ciupagul a avut o extindere mare în sec.XV-XVI în Europa, precum și în Asia de sud-est, aflându-ne în acest caz în fața unui concludent exemplu de poligeneză a unui fenomen de cultură populară, ținând cont că a avut un rost practic de a susține crețurile cămășii sub guler și astfel dezvoltat s-a putut naște în mod independent în mai multe puncte, fiind în cazul nostru un produs propriu românilor iar similitudinile cu creațiile altor popoare să nu fie decât rezultatul determinat de existența unor condiții tehnice similare¹⁸.

Pe pieptul cămășii ornamentul urmează aceeași regulă, decorul fiind plasat în sens vertical fie printr-un singur șir central (la cămășile cu gura pe umăr sau în spate), cu frecvență mare în zona Tîrnavei (Tîrnava

¹⁸ *Ibidem*, p.55.

Mică) și în Cîmpia Transilvaniei (la cămășile cu mâneca din umăr și gura în spate) sau pe lângă gura cămășii în unul sau două șiruri în lățime variabilă.

Motivele ornamentale perpetuează imagini cu valoare de simbol, sau unele aspecte luate din natură, din viața înconjurătoare, care prin stilizare și adaptare la posibilitățile tehnice de cusut și țesut au primit contur de linii drepte, motivele fiind schematizate în figuri geometrice.

Cămășile din zonele mureșene, înscrise prin toate caracteristicile ariei transilvănene, surprind prin unele elemente arhaice prezente până la jumătatea secolului XX, reprezentate prin consistența materialului robust (cu pânza groasă din cânepă sau bumbac) și ornamentație compactă și sobră, din care lipsește firul de borangic, strălucirea firelor metalice (cu frecvența mai mare în zona Tîrnavelor) iar mărgelile sau pietrele erau folosite în Cîmpia Transilvaniei și Valea Mureșului superior.

În marea majoritate a pieselor din colecție, ornamentica cămășilor este realizată de mână sau, mai rar, alesătură în războiul de țesut. Prin cusături de mână se unesc foile de pânză care compun cămașa și se realizează celelalte operațiuni practice în finisarea cămășii, cum sunt tivurile și crețurile de la mânecă și de la gât. După locul pe care îl ocupă în compoziția ornamentală și după tehnica de execuție, punctele de cusătură se grupează în categoria punctelor cu funcționalitate practică și în categoria punctelor cu un rol pur decorativ.

Diferitele părți ce compun cămășile sunt încheiate prin cusături numite cheițe. În general zona Transilvaniei este caracterizată prin încheieturi (cheițe) mult mai complicate și executate printr-un gen de cusături duble. Pe aceste cusături, ce se constituie în substrat, sunt brodate motive decorative executate cu fire colorate.

Cheița este executată **printr-un singur punct de feston** sau din **două puncte de feston** pe firul care formează brațul cheiței. **Cheița deasă** are grupate trei împunsături ale punctului, formând grupuri intercalate. **Cheița din puncte neegale** este realizată ca și cea deasă, cu deosebire că al doilea punct de feston depășește ca înălțime pe celelalte două. Distanța dintre grupe depinde de rezistența ce o reclamă încheietura cusăturilor. Cu aceste cusături în zona Tîrnavelor ca și în partea răsăriteană a Cîmpiei Transilvaniei se execută și ajururi mult mai complicate, mai înguste sau mai late, lucrate în general cu arnici de culoare galbenă (Pl.XIII).

Tivul pânzei oferă, de asemenea, prilejul unei preocupări pentru frumos, cu o mare diversitate de puncte delicate și mărunte. Arta crețurilor este prezentă în ținuturile noastre prin *ciupagul* ce conferă cusăturilor de pe crețurile pânzei valori deosebite de motive geometrice de sorginte dacică.

Punctele de cusătură folosite în ornamentarea cămășilor se înscriu în categoria **cusăturilor simple**, cum ar fi: **punctul înaintea acului**, **punctul tighel** (în urma acului), folosit la conturarea diferitelor motive ornamentale, ca și **punctul de nisip și rămurică**. **Punctul oblic** este baza din care se formează **punctul cruce**; **punctul drept de umplutură** este folosit la completarea motivelor deja conturate; **surfilatul** sau **călărește** cum este numit în ținuturile transilvănene prin care se întăresc marginile pânzei (la tivul mânecii și guler) spre a nu se destrăma. **Lănțișorul** numit și **punct peste ac** se folosește la broderiile florale; **punctul de feston rar** sau **nojățeala bătrânească** era folosită la cămășile purtate de femeile în vârstă; **nojățeala în cruce** se practica pe marginea exterioară a gulerului și constă din puncte oblice încrucișate; **punctul de broderie plină** (vertical sau oblic) cu care se umple spațiul deja conturat, este umplerea făcută cu puncte paralele și executată cu fire de altă culoare și sau cu aceeași culoare ca și a conturului. Cusutul **brânelu** se obține printr-o variantă a punctului cruce combinat cu punctul de feston în vârf. Cu acest punct se decorează și se consolidează marginea exterioară a gulerului cămășii. Punctul de broderie **nojățeala peste ac** este un punct simplu, folosit ca margine la mânecile cămășilor.

În ornamentarea cămășilor, femeile folosesc și cusături complicate care constituie în același timp și un decor special. Punctul de broderie **brățariu**, lucrat pe un fir în rânduri micșorate, este unul din punctele ornamentale cele mai vechi folosite în ținuturile mureșene. Se execută pe gulere, numai pe față; **brățariu pe încreț** se execută în partea de sus a mânecilor cămășii, cu broderie lucrată pe cutele încrețului, cu o tehnică realizată în trei etape:

- **încrețul**, tehnică prin care se ia un număr de trei fire (3-6), care se strâng în crețuri printr-o cusătură executată în tehnica înaintea acului;
- **orditul**, executarea cusăturii în lungime, și prin care se obține formarea motivelor de ornament care sunt executate pe fire albe sau fire de culoare gălbuie;
- **umplutul**.

Aceste încrețituri, sub denumiri diferite, se lucrează în toate zonele Transilvaniei. Punctul **muște** se lucrează cu punct de lănțișor, formând câte un ochi, din care rezultă un ornament din frunzișoare sau urechiușe. Punctul cruce denumit **șinorește** este asemănător punctului cruce rezultat din încrucișarea a două puncte oblice, folosit în toate zonele țării ca punct de cusătură ornamentală. Crucile cu două fețe se lucrează din puncte înaintea acului, lucrate în scară, iar la întoarcere se completează scările, obținându-se pătrate denumite *ochi* care, executate în continuare, formează motivele ornamentale pe cămăși. *Pupuleții*

sau *ochi după ac* este un punct de feston, dus în interior în formă de rază, formând o mică circumferință cu marginea festonată ce poartă numele de *gura păpușii* (Pl.XIV)¹⁹.

La o singură cămașă apar câte 8-10 puncte de cusătură diferite. Tehnica cusăturii ornamentale în industria casnică textilă este ea însăși o creație artistică, concretizată în interpretarea motivelor ornamentale, cărora știe să le dea expresie în mod ingenios. Punctele de cusătură specifice, care își găsesc o judicioasă repartizare pentru fiecare porțiune a cămășii în parte (guler, gură, mânecă, tiv), sunt legate organic de structura motivului ornamental.

O altă tehnică de decorare a cămășilor este **alesul în război**, realizat odată cu țesutul pânzei. Pânza cămășii fiind țesută întotdeauna în două ite, alesătura se realizează cu mâna sau în itișoare (atașarea unor ite suplimentare de la 2-32 în spatele itelor principale) pe care, cu ajutorul spetezei, se alege ornamentul într-o tehnică semiautomată. Decorul ales cu mâna poate varia motivele de la un loc la altul pe suprafețe ornamentate, pe când tehnica alesului în itișoare cu speteaza impune anumite condiții, îngrădite de posibilitățile mecanice ale acesteia, motivul ornamental repetându-se în mod automat- peste întreaga suprafață a țesăturii.

Coloritul, diferit de la o zonă la alta, este condiționat de materiile prime folosite pentru ornamentare, ca și de sistemul de colorare a firului în cadrul gospodăriei. Se deosebesc astfel cămăși decorate monocrom sau cele decorate policrom. Coloritul de bază este roșu (pentru cămășile cu ciupag) și negru, în special pentru zona Țirnavelor și Cîmpia Transilvaniei. Gama culorilor din industria casnică textilă s-a compus inițial din coloritul natural al materialelor folosite: alb, negru, cenușiu, galbenul borangicului, precum și nuanța cenușie a cânepii și inului. Prin procedeele casnice de vopsire, folosind coloranții vegetali din zona respectivă, s-a ajuns la o cromatică proprie fiecărei regiuni, care a subliniat și unitatea de stil legată de tradiția locală. Coloritul cămășilor, deși la prima vedere pare bogat, este în fond foarte simplu și se compune mai ales din culori primare armonizate prin tonuri majore.

Concluzii:

Cămașa este piesa definitorie a costumului popular. Prin structură morfologică -material, croi- cămășile mureșene prezintă numeroase trăsături de unitate cu piesele similare de pe întreg cuprinsul țării. În ansamblul său, portul popular femeiesc se bazează pe cămașa albă, cu

¹⁹ E.D.Tomida, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, București, 1972, p.15-17.

sau fără poale. Croite larg, cămășile imprimă liniei o deosebită degajare și permit lejeritate mișcărilor.

Urmărind similitudinile, în structura cămășilor din colecție se observă că tipul dominant este cămașa încrêtită în jurul gâtului, indicând unitatea pe întreaga arie a Transilvaniei, cât și pe întreaga suprafață a țării.

Realizarea decorului este legată de linia de croi, principiu respectat în tot spațiul românesc. Decorul este subordonat întotdeauna spațiilor albe, deoarece în portul popular românesc albul este culoarea suprafețelor mari și tot el susține și conturează volumul siluetei. Există un perfect echilibru între dispoziția câmpilor ornamentali și suprafețele neornamentate:

- ✓ Motivele decorative organizate în diferite compoziții prezintă o dispunere care oferă suficiente argumente în eventualitatea folosirii acestora pentru realizarea unui tip de catalog al acestei colecții, care să aibă ca bază a clasificării elementele ornamentale și compoziția lor figurativă;
- ✓ În colecție există o serie de cămăși cu decorul monocrom, care indică vechimea mai mare a acestora (cămașa cu ciupag);
- ✓ Râurile de pe mânecă au orientare verticală, mai rar oblică. Aceasta repetă în general modul de organizare și motivele celor ce formează registrele amplasate pe piept;
- ✓ Motivele stilizate florale apar mai ales în registrele de pe piept și pe mâneci, fie ca element decorativ fie flancate de motive geometrice;
- ✓ Celelalte piese de port se asociază cămășii într-o deplină armonie, cămașa indicând diferențele de vârstă, ocazii, stare socială;
- ✓ Analiza pieselor din colecție ne ajută să le grupăm, să le caracterizăm pentru a putea scoate în evidență valențele și calitățile lor etnografice și artistice;
- ✓ Prelucrarea materialelor legate de studiul cămășilor din colecțiile etnografice ne dezvăluie originalitatea și interdependenta varietate în cadrul stilului unitar al ținuturilor mureșene.

THE FEMININE CHEMISES IN THE MUREȘ ETHNOGRAPHIC COLLECTIONS (Summary)

The feminine chemis is the most important piece of structure of the Romanian folk costume. It is a definitory piece, through structure, that certifying the antiquity of the Romanian folk costume, that made like it be used often in the ethnogenesis question like and of the unity and continuity of the Romanian people.

Through it's transmission of generation in generation, it still preserve nowadays the elements of old tradition having a distinct unity of structure and it's big ornamental area variety it respects principle of general valid order.

The feminine chemis is concentrating more artistic elements of adorn and obvious making differences of age, occasion or social state. It's a definitory piece because it determines the ornamental composition of the costume, the rest of pieces is associating. The article is suggesting the popularization of one valuable collection through the authenticity and originality of pieces.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa I -Cămășii încrețite în jurul gâtului (cu stanul drept)

Planșa II -Croiul cămășii încrețite în jurul gâtului (cu clini în lungul stanului)

Planșa III -Croiul cămășii încrețite în jurul gâtului (cu clini în lungul stanului și mânecii)

Planșa IV -Croiul cămășii în jurul gâtului cu mâneca cu altă separată

Planșa V -Cămașa cu mânecă din umăr (cu platcă)

Planșa VI -Cămașa încrețită în jurul gâtului cu poale

Planșa VII:

1.-Cămașa cu mâneci simple, întregite la subsuoară cu pahă patrată (Inv.1067)

2.-Cămașa cu stanul lărgit prin introducerea unor bucăți dreptunghiulare de pânză în cele două părți laterale (Inv.3365)

3.-Cămașa cu mâneca simplă, la care bucățile dreptunghiulare din cele două părți se continuă în josul mânecilor, lărgindu-se (Inv.3326b)

4.-Cămașa încrețită la gât, cu mâneca formată din altă și mâneca propriu-zisă (Inv.3268)

Planșa VIII: 1-3.-Cămașa *împăturată* din comuna Valea Largă (cu ilustrarea etapelor de realizare)(Inv.4199)

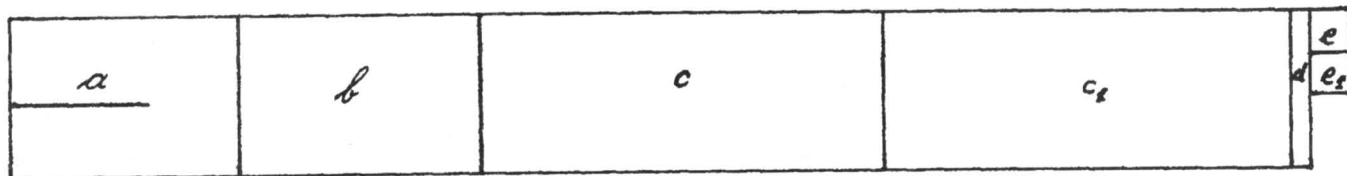
Planșa IX:

- 1.-Cămașa cu umăr (Urisiu de Sus)(Inv.3459)
- 2.-Cămașa cu umăr și rânduri (Inv.3978)
- 3.-Cămașa cu râuri (Tîrnava)(Inv.3443)

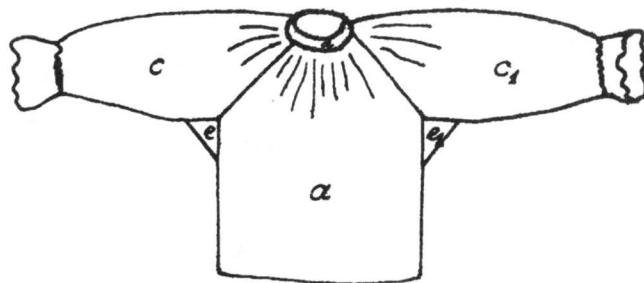
Planșa X:

- 1.-Cămașa cu tablă (Inv.1785)
- 2.-Cămașa cu șir peste cot (Inv.3442)
- 3.-Cămașa cu ciupag (Inv.181,182)

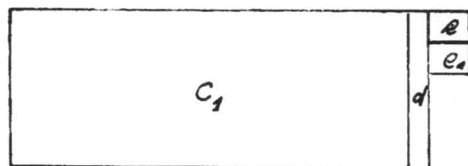
Planșa XI -Cheițe folosite la îmbinarea părților componente ale unei cămăși**Planșa XII-XVI -Puncte de cusătură (simple și complicate) folosite în ornamentarea cămășilor femeiești**

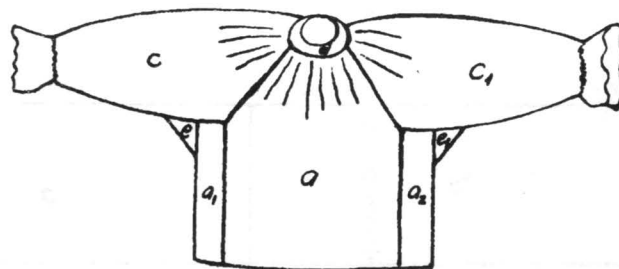
a = faţă
 b = spate
 c; c₁ = mâneci
 d = guler
 e; e₁ = pavă

a	b	a_1	b_1	c
		a_2	b_2	

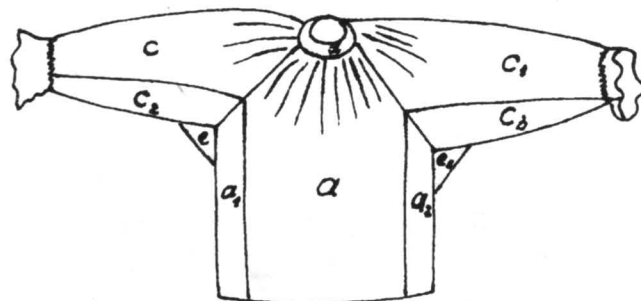
a = faţă
 b = spate
 $a_1; a_2$ = clini faţă
 $b_1; b_2$ = clini spate
 $c; c_1$ = mâneci
 $c_2; c_3$ = clini mâneci
 d = guler
 $e; e_1$ = pavă

a	b	a_1	b_1	c
		a_2	b_2	

c_1	c_2	e
	c_3	e_1

a = faţă
 b = spate
 $a_1; a_2$ = clini faţă
 $b_1; b_2$ = clini spate
 $c_1; c_2$ = mâneci
 d = guler
 $e; e_1$ = pavă

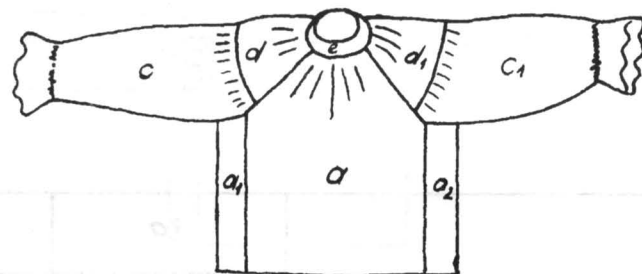

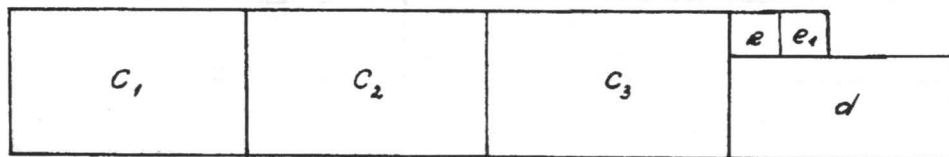
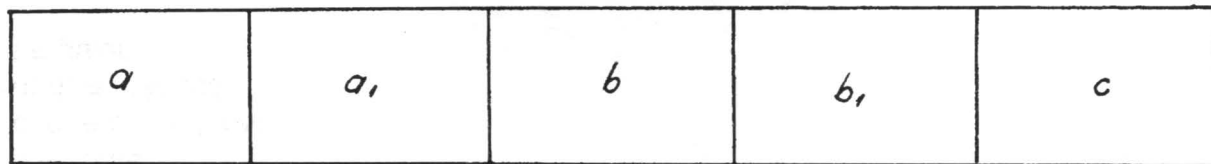
Planşa IV

a	b	a ₁	b ₁	c
		a ₂	b ₂	

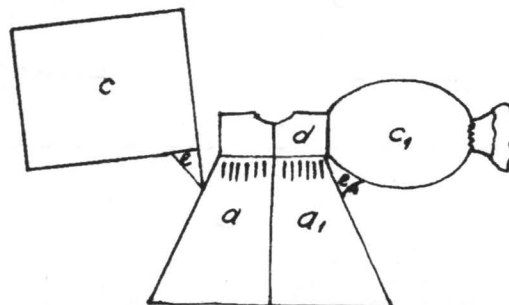
c ₁	d	e
	d ₁	

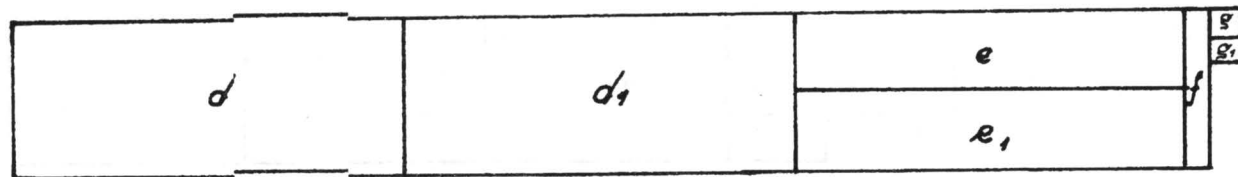
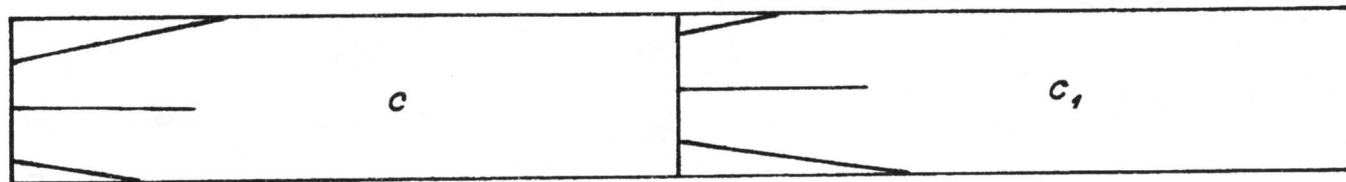
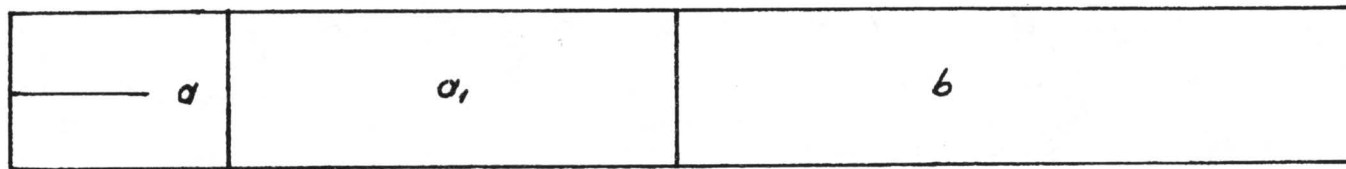
a = faţă
 b = spate
 a₁; a₂ = clini faţă
 b₁; b₂ = clini spate
 c; c₁ = mâneci
 d; d₁ = altiţă
 e = guler

a = faţă
 b ; b_1 = spate
 c ; c_1 = mâneci
 c_2 ; c_3 = mâneci
 d = platcă
 e ; e_1 = pavă

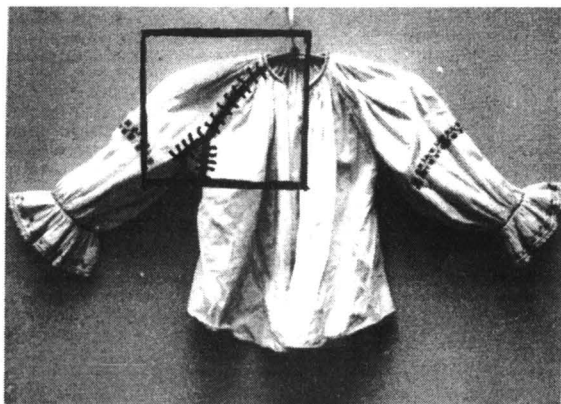
a; a₁ = faţă

b = spate

c; c₁ = clini laterali

d; d₁ = mânecă

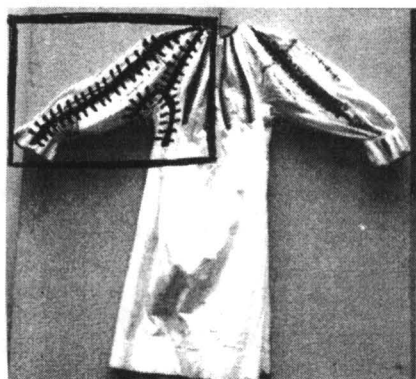
f = guler

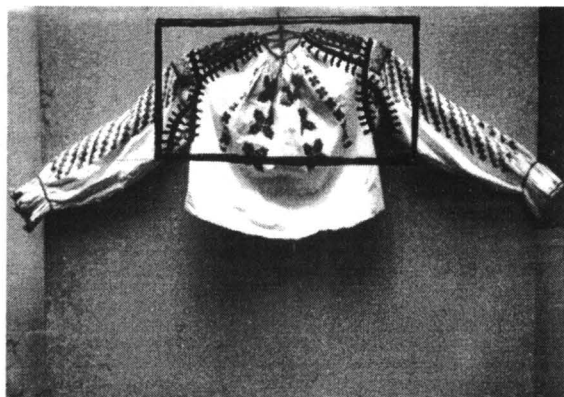
1

2

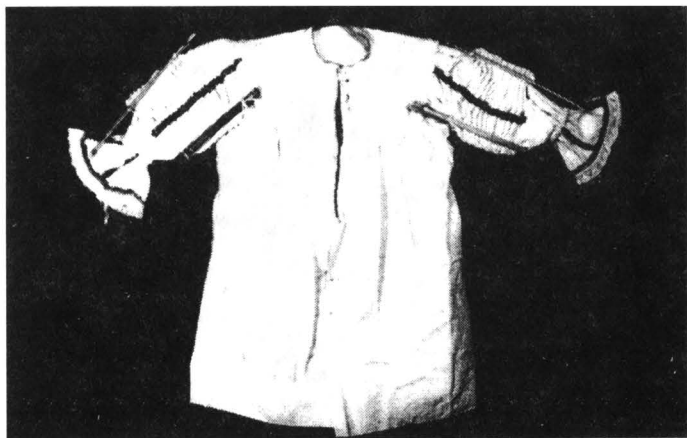

3

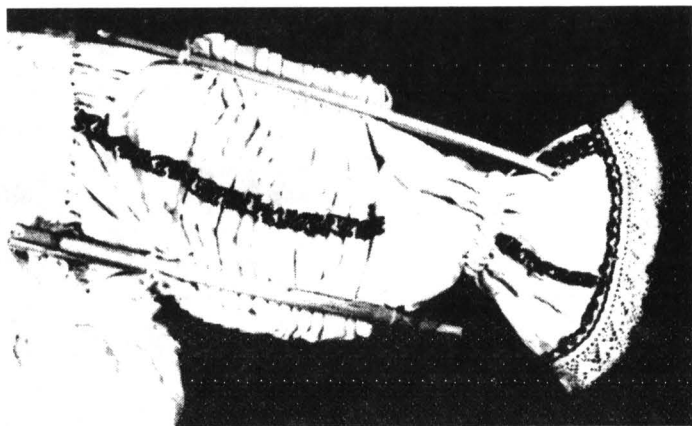

4

Planşa VII

1

2

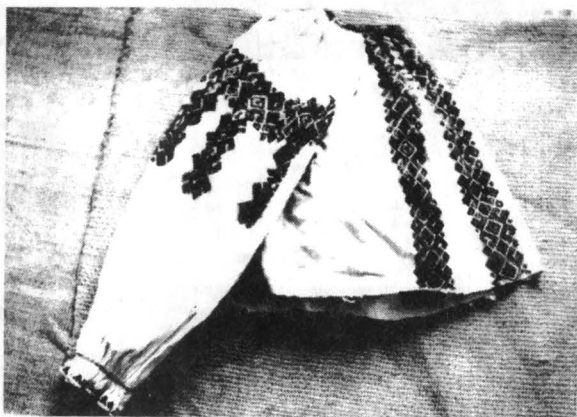

3

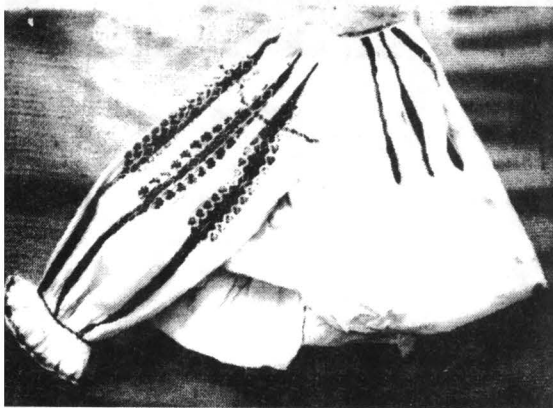
Planșa VIII

1

2

3

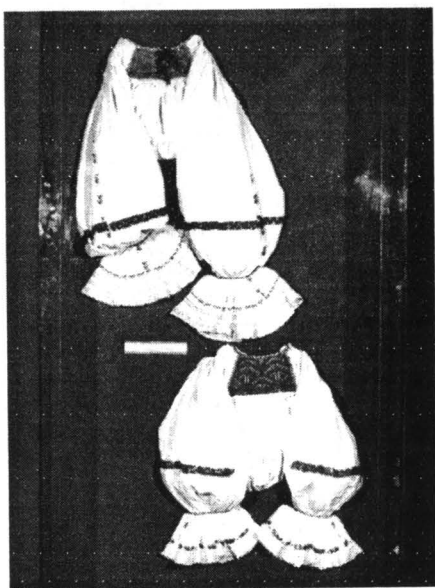
Planşa IX

1

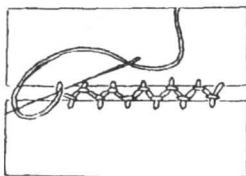
2

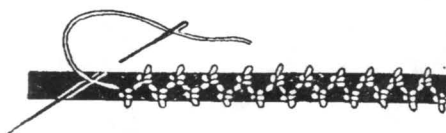
3

Planșa X

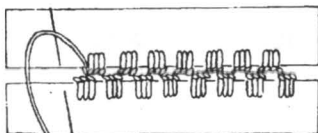
Cheițe

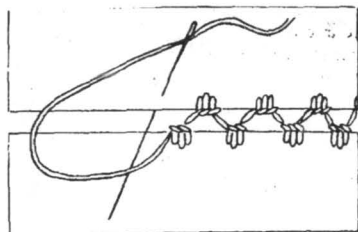
Cheiță executată
printr-un singur
punct de feston

Cheiță cu două puncte de
feston

Cheiță deasă din trei
împunsături de feston

Cheiță din puncte neegale

Cusături simple

Punctul înaintea acului

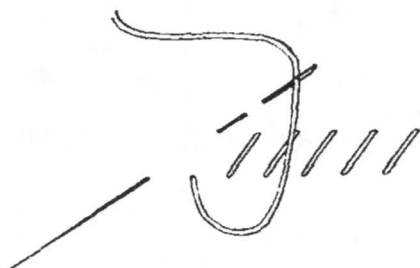
Punctul tighel

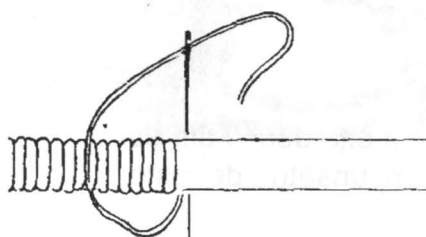
Punct de nisip

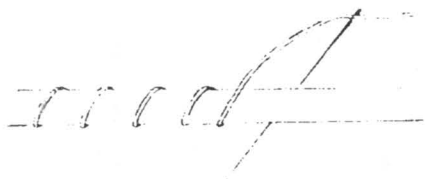
Punct de rămurică

Punct oblic

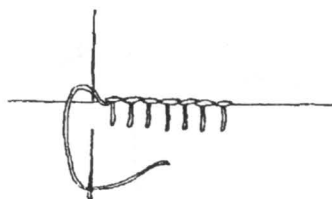
Punct drept de umplură

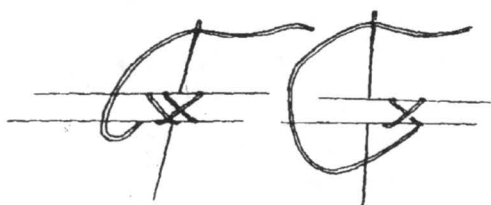
Punctul surfilat sau „călărește”

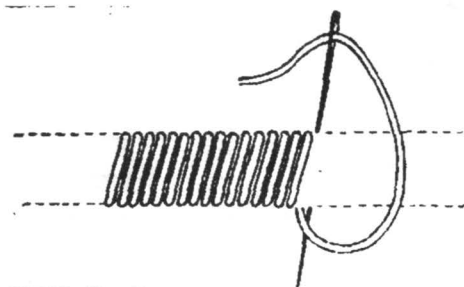
Punctul lănțișor sau „lănțucul”

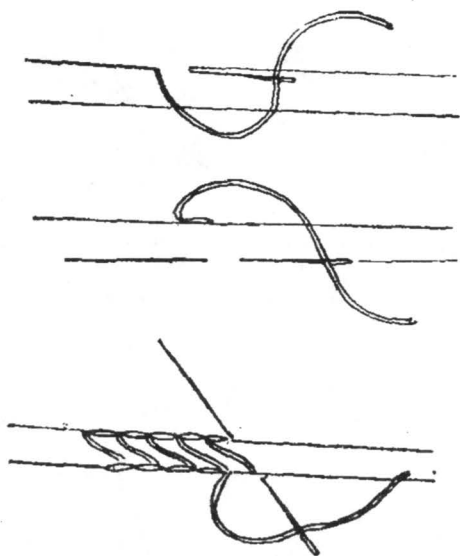
Punctul feston „nojâțeală”

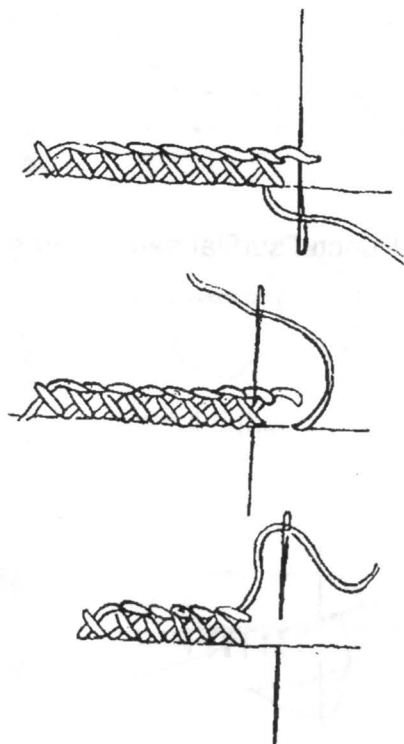
Punct „nojâțeală în cruce”

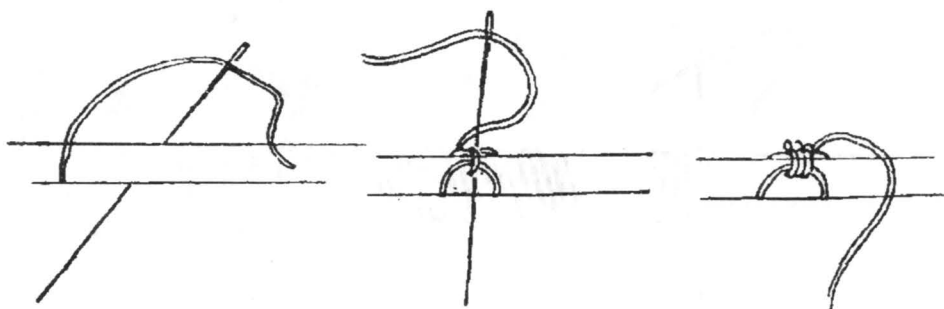
Punct de broderie obișnuită, vertical sau oblic

Punct „Sălbănaș”

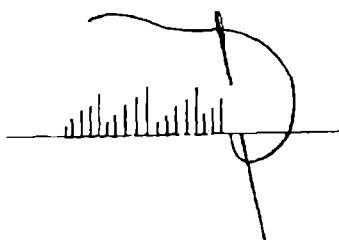

Cusutul „brânelul”

Punctul cruce „țoacăne”

Cusături complicate

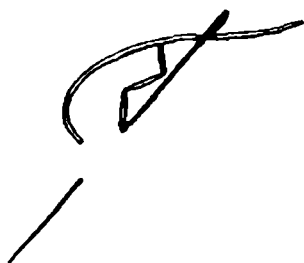
Punctul „nojăteală peste ac”

Punctul „brățariu pe fir”

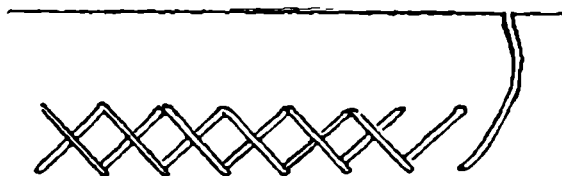
Punctul de „încreț” sau „brățariu pe încreț”

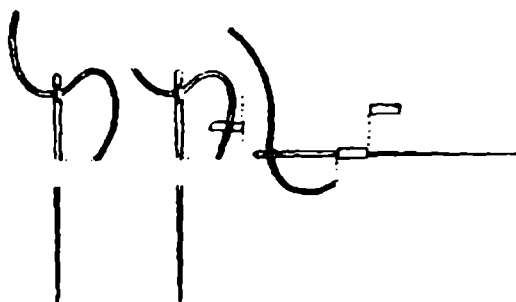
Punctul „șărămpău”

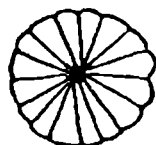
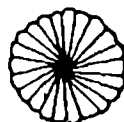
Punctul „muște”

Punctul „cruce” sau „șinorește”

Punctul cruce cu două fețe

„Pupuleți”, „ochi după ac” sau „gura păpușii”

REPERE STILISTICE ȘI ORNAMENTALE ÎN ȚESĂTURILE TRADIȚIONALE

(Exemplificare pe colecția muzeului)

DOINA DAVID

În ansamblul decorativ al interiorului tradițional, piesele textile dobândesc o importanță crescândă contribuind în mare măsură la crearea unei ambianțe specifice. Modul de organizare al interiorului țăranesc, pisele însele ca și decorul lor, reflectă cadrul material generator, și în egală măsură oferă date definitorii pentru spiritualitatea românească.

Uneori decorul unei piese poate crește în importanță punând în umbră însăși funcționalitatea sa.

Rezultă așadar necesitatea considerării fenomenului de artă populară în perspectivă istorico-socială, dar în același timp și descoperirea mișcării interioare, care a dus la apariția și dezvoltarea unor categorii aparte în domeniul textilelor populare, la diferențe mari în spațiu și timp.

Pe de altă parte cercetarea trebuie să înceapă cu atenția dată industriei casnice, în cadrul economiei închise țărești, în condițiile schimburilor comerciale, punând în evidență particularitățile meșteșugului țesutului.

Pe baza acestor elemente se impune luarea în considerare pe de o parte a studiului materiilor prime, a tehnologiei procesului de prelucrare în industria casnică țărească, iar pe de altă parte studiul categoriilor de piese stabilite pe criteriul funcțional și nu în ultimul rând după trăsăturile specifice sub aspect artistic.

Prin aceste câteva elemente încercăm să punem în evidență categoria scoarțelor, piese textile cu un caracter aparte pentru Valea Tîrnavelor, Valea Superioară a Mureșului și Cîmpia Transilvaniei. Dintre toate categoriile de obiecte care constituie interiorul locuinței țărești, textilele îndeplinesc un rol decorativ deosebit.

Indiferent de materialul din care sunt confecționate (bumbac, lână, cânepă), indiferent de ornamentică și cromatică ele definesc stilul decorativ într-o anumită zonă. Datorită folosirii unui număr mare de piese decorative în interiorul tradițional, toate acestea vor da impresia de bogăție și fast.

Vom evidenția, prin această lucrare, câteva elemente: dezvoltarea unor forme artistice variate, iar pe de altă parte caracterul unitar și specific al zonelor (Valea Mureșului și Cîmpia Transilvaniei); varietatea artistică existentă aici, varietate conferită de: gen, motive, tipuri compoziționale și stil.

Cu toate că există influențe interzonale în colorit, cromatică, ornamentală, rămâne ceva specific; decorativismul, fastul, inspirația deosebită, fantezia bine ordonată punând în evidență varietatea și măreția pieselor.

După destinația în interiorul casei țărănești, țesăturile cu un caracter decorativ și funcțional sunt: lăicelele, scoarțele, lepedeele, fețele de masă. Dintre toate aceste categorii de țesături în catalogul de față ne vom ocupa cu precădere de **covoarele existente în colecția muzeului**, covoare reprezentative pentru zonele geografice amintite.

Covoarele sunt piese ornamentale mari, care apar în toate zonele extracarpate, în Transilvania specifice fiind covoarele de pat, de sărbătoare, în interiorul casei țărănești având rolul de a sparge monotonia și aspectul rece și sobru impus de pereții și mobilierul de folosință.

„Obiceiul folosirii scoarțelor se leagă și de clima specifică zonelor noastre, cu ierni aspre și primăveri umede”¹; alteleori începuturile folosirii lor pot fi căutate odată cu momentul introducerii patului ca piesă de mobilier, care va fi acoperit cu țesături mai late, confecționate din lână.

Aceste piese textile mari, specifice interiorului tradițional, le vom trata pe câteva categorii distincte:

- materie primă și destinație;
- tehnică;
- colorit;
- ornamentală.

Materia primă și destinația

„Țesăturile mari din lână formează, poate, grupul cel mai arhaic, realizate în patru ițe și prelucrate la pive și vîlton”². Ele se întâlnesc în toate acele forme rudimentare de interior care reprezintă o etapă mai veche în dezvoltarea locuinței țărănești, cu priciul și lavița din scândură pe care țesătura se așterne aproape întotdeauna direct.

Materia primă este de obicei aceea obținută în gospodăria proprie, **lâna toarsă și țesută în casă**. Țesăturile, având rol funcțional și decorativ, vor da impresia de bogăție și somptuozitate, întâlnită la puține popoare, fapt care se datorește în mare măsură acestor piese, prin de-

¹ *Arta populară românească*, București, 1969.

² Paul Petrescu, *Creația plastică țărănească*, București, 1976.

corul lor, prin modul de aranjare, având un specific aparte în Transilvania, unde abundența lor în casa țărănească reliefează nu doar bogăția dar și un deosebit simț al măsurii și frumosului, fiind piese ornamentale de valoare pentru casa boierească, cât și pentru cea țărănească.

Tehnica

Este impusă de însăși unealta folosită -războiul de țesut. La început simpla **învărgare**, în variantă mai lată și mai îngustă, repetându-se în sensul lungimii țesăturii, apoi intervine treptat un element nou, un fel de **alesătură** în spațiul intermediar dintre vârgi, de diferite dimensiuni, orientată pe o direcție perpendiculară compoziției ornamentale. Reprezentarea artistică se va face după specificul tehnicii folosite, acesta evoluând odată cu câmpul ornamental, păstrând însă câteva reguli de bază care deși sunt fixe nu sunt rigide: repetiția, alternanța, simetria, toate adaptate tehnicilor folosite.

Coloritul

Alături de tehnică un loc important îl ocupă registrul coloristic, care la început a fost obținut din coloranți vegetali, iar apoi din cei industriali. Coloritul este variat, începând de la negru, brun, cenușiu, care păstrează nota culorilor naturale, până la asociații diverse impuse de coloranții industriali, ajungând la combinații îndrăznețe: roșu aprins-verde, grenanegru, roșu stins-negru, alb-verde-negru. De multe ori covoarele sunt bordate cu *cipcă* sau *ciucuri* în culorile aflate pe covor.

Coloritul nu este foarte variat dar este rafinat: alternanța de trei-patru culori pe un fond de obicei negru, brun, verde. Deci, ca o concluzie, se poate stabili că în cromatica pieselor textile există două categorii distincte: **piese colorate natural** cu culori estompate -puține la număr, dar rafinate ca notă cromatică (lipsa de varietate coloristică poate fi determinată și de mijloacele destul de limitate oferite de coloranții naturali); iar cea de a doua categorie **piesele colorate chimic**. În funcție de registrul coloristic vom putea stabili și vechimea pieselor.

Ornamentica

Tehnica țesutului va impune geometrizarea indiferent de natura motivului: geometrice, vegetale, florale. În funcție de aceste câteva coordonate putem, distinge pentru colecția noastră, următoarele elemente ornamentale:

Motive geometrice

Apar la început mai ales pe *țolurile* din lână în formă ornamentală primară, vrăste care alternează, lucrate în patru ițe, cum ar fi piesa cu nr.inv.3245 (Pl.I.1). Apoi, un alt țol a cărui decorație s-a realizat prin simpla intersectare a dungilor obținându-se *carouri* (4250). Tot pe țeale mai apar frecvent romburile, care sunt motive ornamentale foarte vechi, sub formă simplă sau înscrise (Pl.II.3).

O altă piesă cu ornament geometric este și un lăicel ornamentat în romburi și în dungii, pus în valoare și de coloritul vegetal (4201). Există piese care dau nota de decorativism și prin *ciucuri* împlețiți cu mâna, prinși în metal, alternați cu *cipcă* (3921).

Motive vegetale și florale

Prin motivele ornamentale florale și vegetale, covoarele dobândesc un aspect artistic deosebit „*creîndu-se uneori impresia unui adevărat câmp transpus pe țesătură, un «cîntec» realizat din lână și culori -culori potolite armonizate cu ornamentul*”³.

Folosind o singură culoare, dar un ornament discret în *carouri* cu motive florale se obține prin mijloace simple un efect artistic deosebit (3397). Pe o piesă decorată cu motive vegetale și florale realizate în tehnica chilimului, crenguțele se succed una după alta fără a obosi prin repetiție, centrul covorului fiind dominat de un motiv floral stilizat până la o totală geometrizare. Tot o piesă realizată în tehnica chilimului este obținută printr-o alternanță de motive centrale stelate (1930).

Prin toate aceste caracteristici piesele textile mari, dobândesc nu doar funcționalitate dar și un decorativism deosebit. Țesăturile nu sunt subordonate întru totul utilului, funcționalului și decorativului, toate acestea se împletesc armonios, dând la iveală piese cu adevărat artistice, unice și irepetabile.

GLOSAR

Cipcă - dantelă; folosită cu scopul îmbogățirii aspectului ornamental

Ciucuri - franjuri, folosiți de obicei în partea de jos a țesăturii

Învărgare - benzi alternative; forma cea mai simplă de ornamentare impusă de însăși tehnica țesutului.

³ Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, în *Familia*, (Oradea), 1972, pag.15-16.

REFERENCES, STYLISTICS AND DECORATIVES IN TRADITIONAL TEXTURE

(Illustrated in the muzeum collection)
(Summary)

Through this work I tried to emphasize the connection between the art of wood processing to the Mureș Valley and Plain, and the utility of objects; especially for texture of inside of the traditional house; one-nessing and specificity of this piece. The study is achieved of the mu-seum collection.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa I: Geometrism simplu

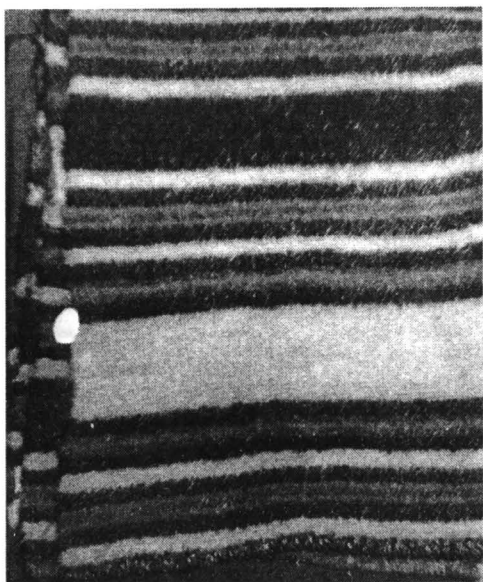
- 1.-formă simplă de învrâstare, singurul ornament impus de tehnica țesutului (3245).
- 2.-ornamentare prin învrâstare pe orizontală și verticală, rezultând câmpul ornamental din alternanța carourilor diferite doar prin culoare (3180).
- 3.-învrâstare alternativă; obținerea ornamentelor realizându-se doar prin întreruperea vrâstelor (1090).

Planșa II: Rombul

- 1.-rombul simplu, concentric, repetat, diferit doar prin colorit; romburi înscrise unele în altele; romb care poate simboliza elementul solar, sau într-o formă și mai complexă, motivul numit cu un termen generic *coarnele cerbului* (3396).
- 2.-romb într-o formă mai stilizată, obținând decorativism prin forma mai elaborată dată ornamentului (3976).
- 3.-romburi succesive sub formă de coloană, obținute prin tehnica țesutului de trecere a firelor unele peste altele; motivul va da impresia de coloană fără sfârșit (4256).

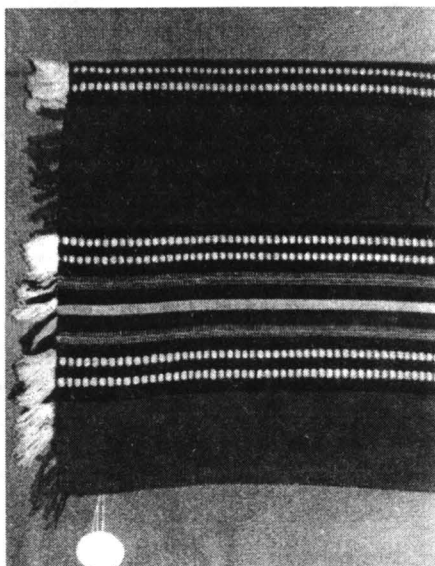
Planșa III: Motive florale

- 1.-motive florale stilizate, alternate cu motive geometrice, țesătura fiind brodată cu cipcă colorată sub formă de roată solară (3919).
- 2.-motive florale simple și complexe înscrise în pătrate delimitate (1818).
- 3.-motive vegetale, crenguțe sub formă de meandre, cu funze dispuse alternativ, bordată cu cipcă ornamentală diferit colorată, sub formă de romburi și rozete (4254).

1

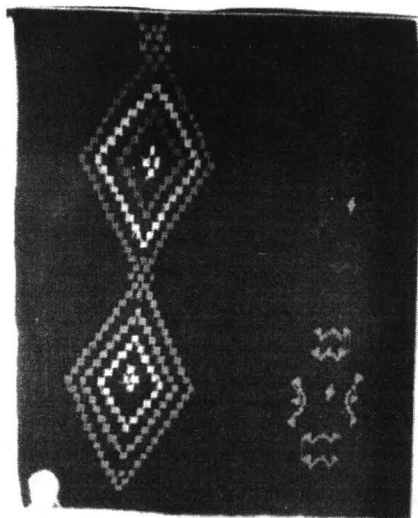
2

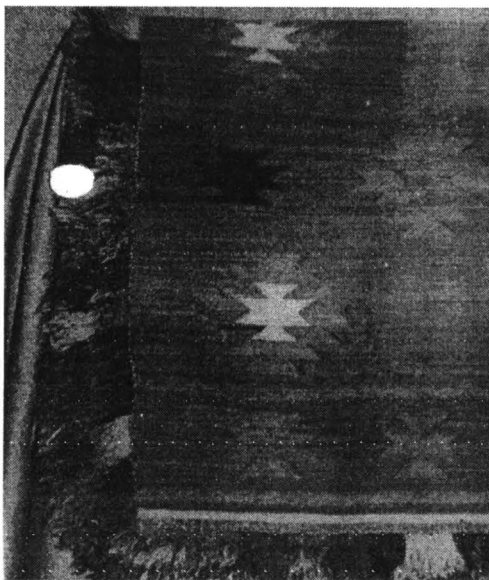
3

Planșa I

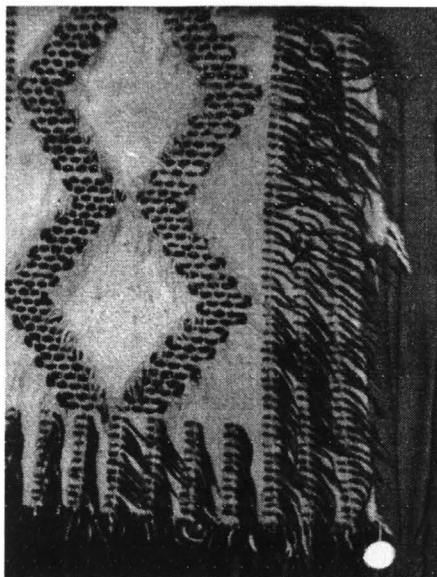
1

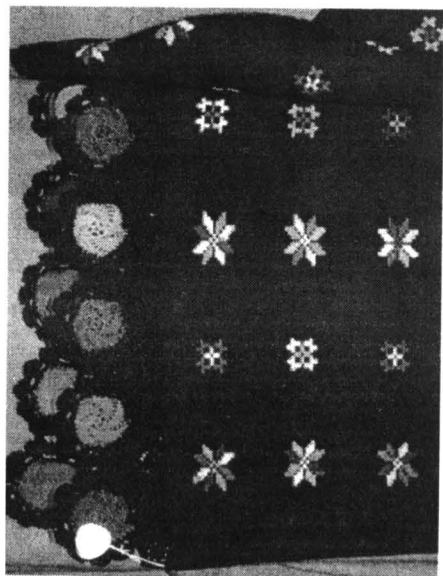
2

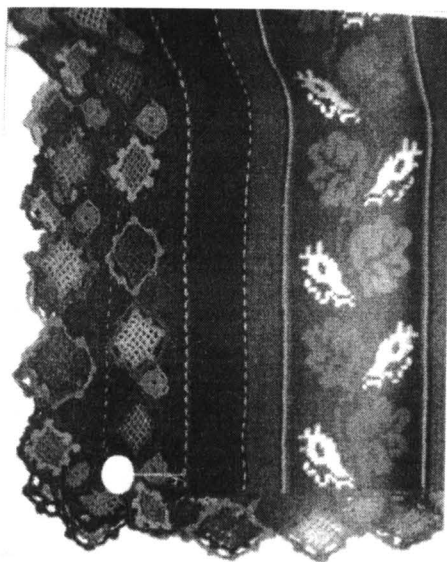
3

Planșa II

1

2

3

Planşa III

OBICEIURI DE NUNTĂ ÎN CÎMPIA TRANSILVANIEI

LIVIA RUSU

Nunta este unul dintre cele mai importante momente din viața omului, este un *prag* pe care, în credința populară, fiecare om trebuie să-l treacă pentru a se integra cum se cuvine în colectivitatea umană. Trecerea acestui *prag* este absolut necesară și obligatorie pentru trecerea celui alt *prag*, ultimul, în viața *de dincolo*. De aceea, dacă acest *prag* nu este trecut la momentul cuvenit, în cazul morții tinerilor necăsătoriți, încă și astăzi în unele zone ale țării înmormântarea se face ca o nuntă, respectându-se momente din ceremonialul nunții.

„Întregul ceremonial al nunții impune momente obligatorii, trepte de parcurgere bine conturate în cadrul comunității rurale tradiționale, cum ar fi: cunoașterea și cererea fetei, înțelegerea dintre familii, vestirile în biserică, pregătirile necesare, alaiul propriu-zis”¹.

Nunțile românești, prin momentele și secvențele parcurse sunt adevărate spectacole, la care ia parte întreaga colectivitate a satului. Este un prilej de bucurie și veselie pentru toți, pentru că o nouă familie se constituie, dar nu oricum, la întâmplare. Pentru aceasta erau respectate cu sfințenie numeroase credințe și practici rituale. Înțelesul multora s-a pierdut în negura vremurilor, dar s-au păstrat până astăzi în virtutea tradiției, altele însă s-au pierdut cu totul.

Am încercat să reconstitui acest frumos obicei, așa cum se petrecea în satele din Cîmpia Transilvaniei, cuprinse în zona de cercetare a muzeului nostru, în urmă cu 50-60 de ani. Am apelat la memoria unor informatori în vârstă de 70-85 de ani. Materialul obținut și prelucrat a fost cules din peste zece localități.

Pregătirile de nuntă încep cu mult înainte de desfășurarea ei propriu-zisă. Ele încep, de fapt, o dată cu cunoașterea reciprocă a doi tineri, odată cu *curtarea* fetei de către băiat. Locul de întâlnire și de cunoaștere reciprocă a tinerilor erau clăcile, șezătorile, horile, petrecerile prilejuite de sărbătorile de iarnă. În fiecare duminică și în

¹ Mihai Camilar, *Uiuiu și bine-mi pare, /De-o mireasă ca o floare -Nunțile bucovinenilor*, în *Datini*, nr.3-4, 1994, p.40.

zilele de sărbătoare, în afara posturilor religioase, fetele și feciorii se întâlnesc *la joc*. Vara, acesta se organiza afară, la *țințirim*, lângă biserică sub niște frasinii mari (la Lunca) sau în uliță. În unele sate era *șura jocului* în mijlocul satului sau la o margine de sat. Aceasta era podită și trebuia plătită gazdei cu o zi de clacă la seceratul grâului. De regulă erau doi muzicanți care *zăceau*: *de-a lungul*, *haidăul*, *țigăneasca* sau *în-vârtita*. Fetele ieșeau la joc numai poftite de feciori și nu aveau voie să-i refuze, căci erau pedepsite prin excluderea din joc. Era un prilej de mândrie și fală ca o fată să fie luată prima la joc, să înceapă jocul și să joace lângă ceterași. Mireasa juca întotdeauna în fruntea jocului, mai ales când se juca *de-a lungu'*. Tinerii erau îmbrăcați în cele mai frumoase costume populare, fetele aveau flori în păr, panglici multicolore făcute funde, iar feciorii aveau în pălărie sau în căciulă *peana* din flori de mușcată, magheran și asparagus.

Iarna tocmeau o *gazdă* -o casă nelocuită, *casa jocului* pentru a organiza jocul. Aceasta ținea tot timpul *câșlegilor*, perioada de după Bobotează și până la Paști. Muzicanții erau duși la *prânz* pentru a mânca la fete *pe rându' satului*, adică la fiecare pe rând. De cină mai mergeau și la feciori. După ce mâncau de prânz, se mai jucau acolo la casa fetei două-trei jocuri, apoi mergeau cu toții la locul de jucat și jucau până seara când venea *ciurda* satului și când toți trebuiau să meargă acasă pentru treburile gospodărești de seara. Seara, mai puțin miercurea și vinerea, feciorii mergeau la fete. Uneori se întâmpla să meargă câte doi deodată, dar exista o anumită politețe, intrau pe rând, dar nu stăteau mult, discutau cu părinții fetei, iar la plecare fata trebuia să iasă să-l *petreacă* până la poartă, prilej ca cei doi să discute *de-ale lor*. Feciorul trebuia să fie atent cum se poartă și cum vorbește cât timp se află în casă pentru că altfel era poftit să nu mai vină.

Dacă îi plăcea de o anumită fată, feciorul o vizita mai des și o lua la joc *înainte*, semn că are gânduri serioase, de căsătorie. În postul Paștelui, *postul mare*, feciorii nu umblau la fete, iar acestea umblau mai mult îmbrăcate cu rochii negre.

La Sîntu, în fiecare seară, fetele și feciorii se întâlneau la *Buna* o fântână cu apa bună, de unde duceau apă acasă cu coafele, cu fidileșele sau cu câni de lut. Dacă se întâlneau pe drum feciorii le vărsau apa și trebuiau să se întoarcă să ia alta, prilej de a mai întârzia, de a sta de vorbă.

În postul Paștelui nu se organiza joc, totuși tinerii se întâlneau în curtea bisericii, în uliță sau *pe râț*, și se jucau cu mingea sau alte jocuri.

În postul Crăciunului se organizau șezători la câte 10-12 case unde fetele, dar și neveste mai tinere sau mai bătrâne, torceau, coseau, tricotau. Își pregăteau costumele de sărbătoare și torceau cânepa sau

lâna din care apoi, în postul Paștelui, fiecare țesea acasă pânza pentru îmbrăcăminte, saci, lepedee, pânura pentru sumane, etc. Pentru ca lucrul să meargă mai cu spor, cântau, spuneau glume, povești sau discutau întâmplările din sat. Tot pentru a destinde atmosfera și a provoca veselie, unii umblau *făcuți proști*, adică mascați, mânjiți cu funingine pe față și cu tălângi la gât, făcând diferite gesturi care provocau râsul, dar nu ziceau nimic ca să nu fie recunoscuți, luau fetele la joc. Mai târziu veneau și feciorii care luau fusele fetelor și le scoteau afară. Fata trebuia să iasă să-și recupereze fusul, iar dacă nu ieșea, feciorul îi rășchia fusul pe gard. În unele șezători unde erau mai mulți tineri se organiza și joc.

De Crăciun se organiza jocul numit *bere*. Era *berea mare* unde jucau fetele mari și feciorii și *berea mică*, în care jucau copiii. Copiii de la 10-11 ani și chiar mai mici, învățau să joace nu numai la bere dar și în jocul de duminica, jucând și ei la margine. Mulți învățau acasă în familie sau jucând prin grădină pe lângă pruni. Când aveau 14-15 ani fetele erau considerate mari și puteau intra în jocul celor mari, iar băieții la 16-17 ani erau feciori, iar la 18 ani se puteau căsători. Dacă nu se căsătoreau până la 30 de ani erau considerați *tomnatici*, iar fetele nemăritate după 20 de ani erau *fete bătrâne*. După ce intrau în joc fetele erau *fete mari*, iar băieții erau *feciori holtei*.

Tinerii se mai întâlneau și în târguri la Reghin, la Teaca, la Brîncovenești, la Mîlaș. Acolo se aduna lume din toate satele dimprejur, iar tinerii organizau jocuri. Fiecare sat avea jocul lui în care intrau uneori și străini, dar numai cu învoiala celor care organizau jocul respectiv. Erau câte 10-11 astfel de jocuri. Erau și acestea ocazii pentru tineri de a se cunoaște și apoi se întâmplau chiar și căsătorii pe sate. Feciorii cumpărau fetelor cu care *erau în vorbă* inele și turte. Toți se îmbrăcau frumos, ca în zi de sărbătoare, fetele aveau salbe de bani pe piept și cununa pe cap, iar flăcăii *pene* în pălărie din magheran și mușcăți înflorite. Mergeau cu căruțe cu cai împodobiți frumos. Uneori se întâmplau bătăi din cauza fetelor sau pentru că intrau în joc fără să plătească.

Lăturenia era și ea un prilej de întâlnire între tinerii din sate învecinate. Numai feciorii în grupuri organizate mergeau lăturenii la prieteni sau la rude, cu ocazia sărbătorilor de iarnă (de Crăciun). „*Deci, feciorul, căruia i-a sosit timpul de însurat, la fiecare dintre aceste conveniri, întruniri și petreceri neconținut își aruncă privirile în dreapta și stînga până ce află o fată, care să fie nu numai după placul său, ci totodată și bună păreche cu dînsul*”².

² S.F.Marian, *Nunta la români*, București, 1995, p.62-63.

După ce tinerii, feciorul și fata, s-au plăcut și s-au înțeles să se căsătorească, trebuiau să obțină neapărat consimțământul părinților. Dacă părinții feciorului erau de acord cu fata aleasă de acesta, urmau să aleagă ziua când să meargă la pețit. Ziceau că *merg pe-nțeleș sau la cerut*. Mergea feciorul cu tatăl sau uneori și mama, și cu nănașul sau cu un unchi, sâmbăta sau duminica, așa cam pe vremea cinii când se terminau treburile casei. Discuțiile începeau *pe ocolite*, apoi în mod direct spuneau de ce au venit. La aceste discuții participau părinții fetei și fata, care era întrebată dacă vrea să se mărite cu feciorul respectiv și să meargă la casa lui. Dacă era de acord, aceasta răspundea afirmativ, iar dacă era de față mama feciorului, fata zicea: „-*Eu viu la dumneavoastră, da' am auzit că ești rea și n-om putea trăi împreună*”. Viitoarea soacră îi răspundea: „-*Nu te teme, că două pietre de moară fac făina bună*”. Uneori mama fetei, care nu era prea bucuroasă ca fata să se mărite, spunea că fata era prea tânără, că nu prea știe să facă unele treburi gospodărești, iar tatăl zicea și el tot așa, pentru că mai aveau nevoie de ajutorul fetei.

Răspunsul definitiv se dădea în acea seară dacă părțile se înțelegeau. Tot atunci se stabilea zestrea pe care o primește fata și care consta din pământ, animale, haine. Pământul se împărțea de către părinți după câți frați erau și câtă avere aveau. Casa și toată gospodăria revenea unui fecior care rămânea în casă să îngrijească părinții la bătrânețe. La Sîntu o fată care se mărita primea *loc de trei mierțe de grâu* sau, dacă era mai bogată primea loc de 7-8 mierțe. Pe lângă pământ, fetele bogate primeau și doi boi, o vacă, oi și porci, iar cele sărace numai o vacă sau numai oi. În zestrea fetei intrau și *hainele*, adică piese de îmbrăcăminte și textile: țoale, lepedeie, ștergare, fețe de masă, perne îmbrăcate cu fețe de pernă, saci, desagi, etc. Toate acestea erau frumos aranjate pe un canapei pus într-un car tras de boi sau de cai și duse în ziua nunții, odată cu mireasa, când aceasta mergea la casa mirelui.

La Ulieș, feciorul cu nănașul lui mergea *pe vedere* la fată acasă. Se uitau în grajd să vadă dacă are vite, mergeau în *găbănaș* și dădeau cu piciorul în lădoaie să vadă dacă sunt pline cu bucate, se uitau la slănină să vadă cât e de groasă.

După ce se înțelegeau asupra zestrei, de comun acord stabileau data când avea loc *tomneala* și *ospățul*. La o săptămână tinerii se duceau la notarăș să *deie mâna*. Acesta întocmea actele de stare civilă.

Sâmbăta seara mergeau la preotul satului acasă pentru *credințat*. Acolo schimbau verighetele, iar dacă nu aveau, foloseau batiste. Din acel moment cei doi deveneau miri. Mergeau apoi cu toții, mirii, nănașii, rudele apropiate, vecinii și prietenii la casa miresei unde se *întâmpla* o

petrecere cu mâncare, băutură, joc. Tomneala se făcea întotdeauna la mireasă, după posibilitatea fiecăruia, cu lume mai multă sau mai puțină, uneori numai cu nănașii.

În cele trei duminici următoare, preotul făcea la biserică cele trei *strigări* sau *vestiri* prin care tot satul lua cunoștință despre intenția celor doi tineri de a se căsători. Erau întrebați sătenii dacă nu cunosc ceva piedici în calea unirii tinerilor în cauză. Strigările la biserică aveau o foarte mare importanță socială, aprobarea sau dezaprobarea colectivității fiind în măsură să decidă asupra căsătoriei respective. După ce ies din biserică, tinerii dau mâna cu cei ce le urează să aibă noroc, să aibă parte unul de altul și să le ajute Dumnezeu în drumul pe care au apucat.

În fiecare duminică sau zi de sărbătoare mireasa frumos gătită în costumul popular, cu flori și *petele* în păr și cununită pe cap, juca cu mirele în fruntea jocului, începând întotdeauna *de-a lungu'*. Mirele avea și el o cămașă frumoasă și *peana* în pălărie, mai mare și mai frumoasă decât a celorlalți feciori, făcută de mireasă din flori de mușcată, magheran și o *petea* albă făcută *ciocroș*. Și peste săptămână mirele purta în pălărie o *peană* mai mică din flori naturale. După nuntă, el nu mai purta *peană* deloc.

După ce ieșeau cele trei strigări, în duminica următoare avea loc nunta. Uneori din diferite cauze se întâmpla mai târziu, la 4-6 săptămâni de la *credințat*.

În perioada dintre tomneală și nuntă mirele o vizita seara pe mireasă, ziua ajuta la lucru pe viitorii socrii, iar mireasa își pregătea zestrea cu care trebuia să plece de acasă. Pentru aceasta chema la ea verișoare și prietene care o ajutau. Ele definitivau diferite obiecte din zestre și ajutau la confecționarea cămășii mirelui, pe care mireasa o cosea și care trebuia să fie gata în sâmbăta dinainte de nuntă. Această cămașă era făcută din pânză de in sau cânepă țesută în casă în două ițe sau din pânză de *tropai* care era apoi *bgilită* prin udări succesive cu apă și uscată la soare. Gulerul cămășii și *pocneții* sau *pomneții* erau cusute cu mărgelile multicolore în motive florale sau cu mătase colorată în maro, bej, puțin negru, în *cruciulițe*. Poalele cămășii aveau ajur cusut cu alb și se terminau cu *urculaș*. Mireasa trimitea cămașa mirelui acasă sâmbăta seara prin cineva, iar mirele îi trimitea și el o năframă frumoasă cumpărată de el din târg, neagră sau bej, din mătase *înfundată* sau *barșon* și cu ciucuri de mătase. Cămașa de mire era purtată apoi la ocazii deosebite -nunți, botezuri etc.

Pregătirile de nuntă începeau marțea, când multe femei rude de ale mirilor începeau să coacă în cuptor *țupăii* sau *țapăii* din aluat de pâine împlețiți în două și întorși. Pâinea se făcea cu drojdie numai la

nunți și când venea popa la Bobotează, în rest se făcea cu *aluat*. Coceau cam 200-300 astfel de țâpăi, marțea și miercurea. Joia făceau colacii pentru mireasă, pentru soacra mare, pentru chemători și chemătoare.

Colacul miresei era mai mare decât toate. Era făcut dintr-o litră de făină, cât o roată de car, înalt de aproximativ 13-14 cm și cu un diametru de 57-58 cm, cu împletituri una peste alta și deasupra *ruji* din aluat și uns cu ou sau cu miere de albine ca să strălucească. Cu acest colac mergea la cununie, ținându-l legat cu un ștergar, ajutată de chemătoare de o parte și de alta. Pe colac se puneau și două-trei turte cumpărate din târg. În unele părți mireasa ducea numai turtele iar cele două chemătoare duceau colacul. După nuntă, acest colac precum și turtele, se tăiau bucăți, iar mireasa le ducea într-un coș și le împărțea prin sat, rudelor apropiate.

Vinerea și sâmbăta femeile pregăteau mâncărurile. Făceau găluște cu păsat, guiaș de carne de oaie, ciorbă de cartofi, gris fiert în lapte cu scorțișoară, morcovi fierți întregi. La nunțile celor bogați se pregătea și supă de găină cu lăscuțe, friptură, sarmale cu carne de porc, piftie, cozonac. Sarmalele sau găluștele cu păsat se fierbeau în oale mari de lut, în cuptor sau pe jar, afară în curte. Mâncarea se servea la ospăț în blide de lut și mâncau cu linguri de lemn. Băutura, țuica îndeosebi, se punea în sticle de o *fele* sau în căni de lut din care nuntașii beau pe rând închinând unul altuia.

Tot în săptămâna nunții se făceau și celelalte pregătiri. Erau aleși și numiți chemătorii, chemătoarele, starostele, nănașii, stegarul, socăcița.

Chemătoarele erau două fete, verișoare de-ale miresei sau prietene. Ele umblau vinerea prin tot satul, chemând tineretul la *șaraitău* sâmbăta seara și la nuntă duminica. Erau îmbrăcate cu haine de-ale miresei, cu cămăși și catrințe frumoase, cu salbe de bani pe piept, cu petele colorate, flori și magheran în păr și cu cunună pe cap, ca și a miresei. În mână duceau mănunchiuri de flori naturale, dacă era vară și făcute din hârtie colorată, dacă era iarnă, cu saschiu (*Vinca herbacea*) din pădure și bănuțel verde (*Buxus sempervivus*). Mănunchiul acesta este o reprezentare simbolică a miresei. Mai aveau și colac împletit și uns cu ou ca să sclipească, legat cu ștergar frumos ornamentat la capete sau turte cumpărate de mire, din Reghin, de pe șatră de la turtari. Acestea aveau formă de inimioare, cu oglinzi în colțuri și la mijloc cu flori și stelute. La Ulieș, chemătoarele aveau pe umărul stâng năfrâmi mari, împodobite cu petele și mărgelile sub care duceau câte o straiță în care adunau ouă.

Chemătoarele ziceau una din următoarele chemări:

„-Cu pace sunteți dumneavoastră?
-Cu pace, da' dumneavoastră?
-Noi umblăm a cema
Cu peteluțe de mătasă
De la mireasă trimeasă
Și cu fir de busuioc
De la mire din colop,
Să lăsați fata/feciorul la joc
Dumneavoastră faceți bine și-o/-l lăsați
Dumneaei/lui facă bine și vie
De noi mândră/mândru să nu se țâie
Că nu-i fân de adunat
Nici holdă de secerat
Făr' pe mâne sară-i de jucat
Și poimâne-i de ospătat
Cinste și dragoste în casa dumneavoastră”
(Silvia Holircă, Lunca)

„Șapte zile fără șase
De când am plecat de-acasă
Și de când umblăm prin lume
Să vă spunem vorbe bune
Noi în casă am intrat
Pe scaun ne-am așezat
Cuvântul nu ni l-am dat
De pe scaun ne-om scula
Și cuvântul ni l-om da.
Dumneavoastră gândiți că suntem două fermecătoare
Da' noi suntem două cemătoare
Noi umblăm a cema
Cu peteluță de mătasă
De la cinstita mireasă
Și cu fir de busuioc
De la mire din colop
Să lăsați fata la joc
Și ea facă bine și vie
De noi mândră nu să țâie
Că n-avem fân de adunat
Nici holdă de secerat

Făr' mâne sară de jucat
Și poimâne de ospătat
Cinste și dragoste în casa dumneavoastră!"
(Saveta Pop - Lunca)

„Copilițe tinerele,
Noi umblăm pe drumuri grele
La toată casa merem
Pe toți cu drag vă cemăm
Și după masă v-om pune
Și v-om da mâncăruri bune
Băutură și colac
La toată lumea pe plac.
V-o rugat mireasa și mirele
Să veniți sâmbătă seara la șaraitău
Și duminică la ospăț.”
(Viorica Toncean - Sîntu)

„Noi suntem trimese
De înălțata mireasă
Cu năframă de mătasă
Cu mănunchi de busuioc
De la înălțatu' mire din colop
Să lăsați fata la joc.
Și ea facă bine și vie
De noi mândră nu să țâie
Că mireasa ar fi vinit
Dar e mult de călătorit
Și pe noi s-o bizuit.”
(Rafila Crăciun - Lueriu)

„Noi suntem două surori
A miresei cemători
Mireasa cu a ei părinți
Vă poștește să viniți.
Mâne pe la ora tri
Mireasa s-a despărți
De grădina cu sălcuță
De tată și de măicuță
De grădina cu bujori
Și de frați și de surori.”
(Ana Rusu - Băița)

„-Bună ziua, cum vă lăudați dumneavoastră?
-Bine, dară dumneavoastră?
-Noi am venit la casa dumneavoastră
Că suntem două copilițe
Îmbrăcate cu cătrînță
Și-mpletite cu cosâță
Noi v-aducem veste bună
Că Măriuța și cu Ion
Duminică dimineața se cunună
S-o rugat mireasa noastră
Să veniți și dumneavoastră
Sâmbătă sara la joc
Cu mireasa la un loc
Duminică la cununie
Cu mireasa de-a soțae.
Pace bună, să nu ne uitați!”
(Elisabeta Morar - Logig)

La aceasta li se răspundea:

„-Vă mulțumim că nu ne-ați încunjurat, că nu ne-ați uitat!”
„-Să aibă noroc mirii!”
„-Să fie într-un ceas cu noroc!”
„-Să le deie Dumnezeu noroc!”

Chemătorii erau doi feciori, verișori sau prieteni de-ai mirelui. Ei erau îmbrăcați cu frumoase costume populare, cu zurgălăi la picioare și pene la pălărie sau căciulă, făcute din flori de mușcată, magheran, asparagus și petea făcută ciocroș. Aveau în mână câte o botă anume făcută din lemn de soc sau alun înfășurată cu baieră, împodobită cu multe petele multicolore împrumutate de la fete, cu flori și bănuțel verde, cu clopoței. Duceau și un colac frumos și plosca cu băutură.

Chemătorii ziceau:

„-Noi în casă om intra
Pe scaune ne-om așeza
Și cuvântul ni l-om da.
Că noi suntem trimeși de mire
Să vă facem o poftire
La un pahar de beutură
Și mai multă voie bună.

Faceți bine și veniți sâmbătă sara la șaraitău
Și duminică la nuntă!"

(Maria Linca - Lechincioara)

În duminica nunții cei doi chemători erau numiți colăcari și aveau și alte îndatoriri.

Mirele și mireasa umblau și ei prin sat să cheme la nuntă rudele apropiate, de asemenea și părinții mirilor, sâmbăta.

Chemătoarele numite și *surori de mireasă* sau *năsălăici* și alte fete din sat se adunau acasă la mireasă și pregăteau cununa și buchetul miresei.

Cununa miresei era albă, făcută din pânză ceruită, se numea *de său*, cumpărată de mire din târg, dacă avea posibilitate. Era atât de bogată cum era de bogat mirele -cu oglinzi și mărgel. Cei care nu puteau cumpăra, o împrumutau sau făceau una din flori de hârtie colorată albastru, alb, roz. La cununie și la ospăț cununa era însoțită de voal numit *hobot*, *șlaier* sau *drimor*, scurt până la brâu, din puioară care era *mnierit*, adică albăstrit și scrobrit ca să stea mai frumos. La Ercea, cununa miresei se numea *beartă*. Era făcută din hârtie albă și albastră cu drod, de către o femeie pricepută din sat. La Lechincioara se numea *bertiță*, era din său cât mai înaltă, mai bogată, iar pe lângă cap și pe piept atârnav panglici din lamé strălucitoare. Cununa era purtată de mirese doar după primul război mondial, ea „...*tinde să înlocuiască elementele tradiționale din găteala capului miresei, asimilându-le mesajul într-o formă unică*”³.

Buchetul miresei -mănunci sau mărunci- era făcut din flori de hârtie roșie, roz, albă cu crenguțe de bănuțel verde și busuioc, toate învelite cu hârtie albă, iar în jos atârnav două panglici albe de hârtie. Vara buchetul se făcea din flori naturale de grădină, bănuțel, busuioc și magheran. După nuntă, se păstra în casa dinainte la icoană, la oglindă sau în fereastră până se învechea.

Podoabele naturale pe care le purtau mireasa și mirele -flori, frunze verzi- ca simbol ceremonial, „...*din perspectiva viziunii magice asupra plantelor veșnic verzi, tradiția populară le raportează la bogata simbolistică a pomului vieții. În contextul nunții acestea asigură transferul simbolic de calități dinspre regnul vegetal spre cel uman, pentru a conferi noului cuplu forța vitalității mereu roditoare și a nemuririi neamului*”⁴.

Cercul cununii, oglinzile, banii de pe piept (zgarda de bani cusuți pe barșon) sunt simboluri care „*exprimă ideea protejării benefice a*

³ D.Dascălu-Isfanoni, *Pădurenii și mirifica lor lume*, în *Datini*, nr.3-4, 1994, p.37.

⁴ D.Dascălu-Isfanoni, *op.cit.*, p.37.

nucleului familial de acțiunea malefică a forțelor adverse, care acționează în timpul desfășurării nunții⁵.

Confecționarea steagului de nuntă cădea în sarcina nănașei. Aceasta aduna la ea fete, rude de-ale ei, care-l împodobeau joi seara sau vineri seara. Cel care purta apoi steagul la nuntă era stegar și era un fecior, neam cu nănașa. El pregătea suportul steagului, un băț de brad sau alun frumos încrustat, pe care mireasa îl folosea după nuntă ca furcă de tors. Era învelit cu *baieră* țesută, roșie sau tricolor, de care se prindeau două năfrâmi suprapuse, una roșie și una albă, simbolizând unirea a două destine. Împrejurul lor era cusută o cunună de saschiu verde și peste ele în cruce de la un colț la altul. Apoi multe petele multicolore făcute ciocroș, mărgele, zurgălăi. În vârful botei puneau un mănunchi de flori și verdeață -busuioc, bănuțel și un clopoțel. Stegarul trebuia să știe juca steagul; juca întotdeauna în fruntea jocului și îl păzea cu strășnicie să nu i-l fure cineva, pentru că apoi trebuia să-l răscumpere. La Sîntu și la Ercea, steagul se împodobeala mire acasă de către toate fetele din sat, care duceau pentru aceasta toate cele necesare, iar după nuntă, luna se adunau să-l strice și-și luau înapoi petelele și celelalte podoabe. Steagul era purtat la nuntă de chemătorii care mergeau călări. La Lechincioara, vineri seara se adunau chemătoarele, alte fete și feciori la una dintre fete acasă și făceau steagul pe o năframă mare, pe care se puneau toate podoabele care au fost pe năfrâmile purtate de chemătoare pe umăr, când umblau prin sat a chema.

Steagul de nuntă este un substitut al mirelui. El este întâlnit la toate nunțile din Țara Oașului și până în Făgăraș. El „este respectat și admirat de nuntași, se gătește și se împodobește ca un mire, este purtat în fruntea jocului și alaiului de nuntă de către cel mai frumos fecior, ține companie miresei până la cununie. Prin înfățișare, prin modul cum este jucat în timpul nunții... steagul prefigurează bărbăția și virilitatea viitorului soț”⁶. El simbolizează nu numai voinicia și bărbăția, ci și fecioria. De aceea bărbaiilor recăsătorii sau feciorilor despre care s-a aflat că sunt părinții unor copii din flori, nu li se împodobește steag. Împodobirea steagului cu plante veșnic verzi (saschiu, bănuțel), alături de flori, semnifică urarea de „*ține-te fără bătrânețe și viață fără de moarte*” adresată mirilor.

„Semnificativ este și faptul că întregul ceremonial al steagului de nuntă este un atribut al nașilor. Tinerii căsătorii ies de sub tutela

⁵ D.Dascălu-Ișfanoni, *op.cit.*, p.37.

⁶ I.Ghinoiu, *Practici magice de întemeiere a "casei de piatră"*, în *Datini*, nr.3-4, 1994, p.14-15.

părintească, ocrotiți și îndrumați fiind de acum înainte de către nași. Este în toate acestea un reflex al riturilor de inițiere de altădată⁷.

Sâmbăta seara se făcea șaraitău și la mire și la mireasă, apoi cei adunați la mire mergeau la casa miresei și acolo toți jucau până pe la ora unu noaptea. Aceasta era ultima seară în care cei doi miri mai erau fată și fecior, urmând ca a doua zi să intre în rândul celor căsătoriți. De aceea era un fel de petrecere de adio, numai cu joc și îndeosebi numai cu fete și feciori. Acum este gata și steagul pe care stegarul îl joacă în tot jocul.

Duminica dimineța chemătoarele, alte fete din sat, rude apropiate se adunau la mireasă acasă să o pregătească pentru cununie. Acum se făcea și *darul miresei*, adică toate cele care mergeau o cinsteau pe mireasă cu ce puteau: o lingură, o farfurie, o batistă, o năframă, o merindare, un ștergar, o ulcică etc. Erau servite cu mâncare și băutură. Ele o ajutau pe mireasă să se îmbrace, o pieptăneau. Părul miresei era împletit în trei într-o singură coadă. Jumătatea de sus a părului era lejeră pentru a putea pune agrafe, ace cu pietre sclipitoare sau din os, cumpărate, flori. Partea de jos a cozii era despletită. Coadă era legată cu două panglici făcute ciocroș, una roz și alta albastră sau roșie. Alte panglici atârnav pe spate, în jos până la călcâie. La brâu, printre catrințe, atârnav alte panglici tricolore: roșu, galben, albastru. Pe cap i se puneă cununa și pe lângă ea hobotul. Pe piept avea multe șiraguri de mărgelă și zgarda de bani de argint cusuți pe *barșon* sau înșirați pe panglici. Se credea că asemenea podoabe au puterea de a transmite frumusețe și sănătate, dar și de a îndepărta relele și necazurile. Costumul pe care-l purta mireasa, cămașa, catrințele, poalele, era și el deosebit de frumos și întotdeauna nou, anume pregătit pentru o astfel de ocazie. La Logig nănașa era cea care o pregătea pe mireasă pentru cununie.

În același timp mirele se pregătea și el. Îmbrăca cămașa dăruită de mireasă, își puneă pana de mire în pălărie sau în căciulă. La Băița mirele avea saschiu pus roată împrejur pe lângă calota pălăriei și peana de *pospai*, flori de mușcată și magheran. La Ercea mirele avea la pălăria neagră o bertită din mărgelă colorate, peana de mușcată și magheran, iar de la peană în jos atârnav cănaci de mătase.

Rudele mirelui împreună cu starostea și mirele mergeau după nănaș. Acolo erau așteptați și ospătați cu *țipăi* și cu *jinars*. Apoi toți mergeau la mire acasă de unde porneau după mireasă. Înainte de a pleca, starostea își lua rămas bun de la părinți, *iertăciune* în numele

⁷ J.Negoită, *Steagul de nuntă în subzona Țirnavă Mică*, în AMET, 1973, p.506.

mirelui. Le cerea binecuvântarea în drumul pe care-l începea, apoi ziceau toți un *Tatăl nostru*. Mirele își săruta părinții și frații și apoi plecau.

Alaiul pornea spre casa miresei cu muzicanții cântând. Nevestele chiuiiau:

„Cine ne-o făcut drumu’
Da’ mirele harnicu’
Cine ne-o făcut calea
Da’ mireasa harnica”

(Viorica Toncean - Sîntu)

„Noi merem după mireasă
Nu știu gășă-om acasă
Om face ce om putea
Și n-om veni fără ea.”
„Pe drumu’ cu bolovani
Nu pot mere de dușmani
Pe drumu’ cu petricele
Nu pot mere de guri rele.”

(Măriuca Crișan - Sîntu)

„Frunză verde de acăț
Doamne ajută-ne la tăți
Frunză verde de alun
Doamne ajută-ne la drum.”

(Silvia Cotoi - Băița)

În alte sate, de exemplu la Sîntu, mirele cu nănașii și nuntașii lui și mireasa cu nuntașii ei porneau fiecare și se întâlneau în fața bisericii. Nănașa lua mirele și îl ducea în biserică la cununie, iar mireasa intra cu nănașul. De la cununie mergeau la casa mirelui sau la casa miresei, unde se făcea ospățul. La Ulieș, de la casa mirelui porneau cu un car cu cinci perechi de boi împodobiți cu cănaci în coarne și clopote la gât. Erau mânați cu biciul de un *pogănici*. Cel care era înaintea boilor, dinadins înjuga un bou dinainte invers, așa încât nu puteau porni carul - însemna că trebuie să i se dea o *cupă de jinars*, un colac și o batistă; dacă le primea, pornea carul.

Mirele și feciorii din alaiul lui, chemătorii, stegarul, mergeau călări ca niște feți-frumoși îmbrăcați în costume populare și cu glugi. Caii erau și ei împodobiți cu *lepedee* înflorate și cu cănaci la urechi. Ceilalți nuntași mergeau cu căruțele cu cai, câte 10-12, tot la fel de frumos împodobiți sau cu sâni, după cum era anotimpul. Aceasta se întâmpla mai cu seamă atunci când aduceau mireasa din alt sat. Ziceau atunci că: „*vin pe cale mare*”. Chemătorii care acum se chemau *colăcari*, aveau colaci și ploscă cu jinars. O luau înaintea alaiului și ajungeau primii la casa

miresei. Aici îi aştepta o mulţime de nuntaşi, iar în mijlocul curţii, pe un scăunel era o cofă cu apă, peste ea un ştergar sau o merindare, iar deasupra un colac. Ei se învârtteau de jur-împrejur căutând să ia colacul şi apoi să verse apa. Dacă nu reuşeau, *păteau mare ruşine* şi erau udaţi cu apa din cofă. Rotindu-se pe lângă cofa cu colac ziceau:

„Noroc, norocire, pace şi iubire
Noroc, noroc să le dea Dumnezeu
La tinerii care se împreunează astăzi
Să fie dragi ca mierea albinelor,
Ca prescura popilor,
Ca vara, ca primăvara,
Ca tămâia grecilor,
Ca sarea berbecilor,
Ca pita săracilor,
Ca Țiganii dracului.
Noroc, noroc!”

(Linca Petru - Ulieş)

Ziceau tot așa pe rând până reuşeau să înşele vigilenţa starostelui, să ia colacul şi să verse apa. Mergeau apoi înaintea alaiului miresei zicând:

„Ce-am gândit, am dobândit
Hop, hop!
Ce-am aflat, am câştigat
Hop, hop! -Vivat!”

Înconjurau apoi alaiul de trei ori şi tot de atâtea ori îi dădeau mirelui să îmbuce din colac. Apoi tot *grosul oastei*, *ospecioii* ajungeau la poarta miresei, care era frumos împodobită cu verdeaţă şi flori, dar în acelaşi timp legată cu o funie din paie sau din rogoz. Tot acolo la poartă sau la colţul grajdului sau la şură era o prăjină lungă-lungă, în vârful căreia era legată o oală, în care se punea cenuşă, pene, bani mărunţi. La Sîntu era o *ciuhă* din cârpe, ca o păpuşă. Mirele trebuia să spargă această oală, s-o împuşte, dacă nu putea el, atunci careva din alaiul lui, starostea sau un colăcar. Dacă o spărgeau, cenuşa sau penele se împrăştiau peste nuntaşi, iar copiii căutau să adune banii.

La poartă începea apoi târguiala între starostea mirelui şi starostea miresei. Starostea mirelui sau colăcarii cereau să fie lăsaţi înăuntru şi ziceau:

„Staroste, staroste dragă,
Rupe poarta şi-o dezleagă
Să intrăm cu oastea-ntregă

Cu oastea 'mpăratului
Din mijlocu' satului."

(Măriuca Crișan - Sîntu)

Nevestele chiuiau:

„Slobozăți-ne-n ocol
Să ne scuturăm de colb
Slobozăți-ne-n ogradă
Să ne scuturăm de pleavă."

(Viorica Toncean - Sîntu)

La Ulieș se rostea următoarea orăție (*colăcăria*):

„-Bună ziua la dumneavoastră
Da' cum sunteți și ce mai faceți?
Care-i făcătoriu' de bine
Care-i tarostea de omenie
Ce va da mâna cu mine?
Norocită viață
Taroste musteață creață
De bucurie mare
Faceți această adunare?
Păziți-vă foarte tare
Că vă vine o oaste mare
Mare povață
Să vă cate azi în față
Ce saltă, ce veselie,
Ce lucru poate să fie?
Cum de stați aicea adunați
Dumneavoastră, iubiți frați?
În casă-i plâns și supărare
Afară-i joc și desfătare.
Care-i dintre dumneavoastră
Să ne ieie sama noastră?
Noi pe dumneata te-am aflat
Că ești mai mare din stat
Și bun cu noi la sfat
Și cu colopu' pe-o ureche
Să ni le spui pe toate drepte.

Noi suntem soli împărătești
Și venim din depărtare
De unde soarele răsare
Șapte zile fără șasă
De când am pornit de-acasă.
Și umblând așa prin lume
Am mai văzut câte-o minune
Care toate vi le-om spune
Și credeți, că nu sunt glume.
 Înălțatu' împărat
 Când pe-aicea o umblat
 Bună sama o luat
 Și-o aflat o floare
 Mândră din grădină
 Care aici nu înflorește
 Nici nu rodește
 Noi vrem s-o smulgem
 La înălțatu' împărat s-o dăm
 El a pune-o în grădină
 Unde a prinde rădăcină
 Acolo a-nerzi, a-nflori
 Pământu' i-a folosi.

Înălțatu' împăratu'
Când de-acasă o plecatu'
Trâmbița în mână o luat
Și în tuspătru colțuri de lume o trâmbițat
Oastea laolaltă o adunat
Și ne-o ales pe noi doi
Oameni de frunte
De ne-au trimis înainte.

 Noi am venit înconjurând
 Munții cu pădurile
 Ceriul cu stelele
 Pământul cu floricelele.
Când am fost la calea jumătate
Podurile erau stricate
Drumurile desfundate
Puțin am zăbovit

Și calea ne-am curățit
Și iar la drum am pornit
Până aici am sosit.
Aici vedem poarta legată
Pe lângă poartă mare gloată
Poarta legată cu paie
Lumea în cap să ne saie
Poarta împodobită cu flori
Dumneavoastră ne așteptați pe noi.

Cinstite taroste,
Să-ți mai spunem oarece
Noi avem cărți și dreptăți.
Dacă vreți să le citiți
Aduceți un popă
Cu barba ca fusu'
Să ne deie curând răspunsu'
Nu unu cu barba rară
Să ne țâie pân' diseară.
Ori le-ntoarce și pe dos
Că ești destul de frumos
Ori le-ntoarnă și pe față
Că ești cu barba aleasă.

Cinstite taroste și frate,
Crepă-ți-ar cojocu-n spate
Poarta ne-o dezlegați
Mult de nas nu ne purtați
Că noi de ne-om supăra
Poarta v-om dărmă
Și-năuntru ne-om băga
Noi om intra-n casă
Ca niște domni după masă.

Cinstite taroste, om de pacoste,
Să-ți mai spun oarece
Nu ne lua cuvântu'
Cum ia holbura vântu'
Fii mai domol și las' după noi
Că suntem soli împărătești
Anume aicea trimeși

Ș-apoi nu-s de împărțit boi
 Și ne-om împăca și noi."
 (Linca Petru - Ulieș)

Când ajungeau la înțelegere, starostea miresei întreba „-Cât plățiți?"; i se răspundea: „Trei mierțe de bani". „-No, aduceți aici mierța!" și-aduceau o farfurie și o țineau cu fundul în sus. Starostea miresei spunea că „la noi nu **umblă așa mierța**" și întorcea farfuria, apoi iar o întorcea cu fundul în sus, iar colăcarii puneau acolo bani mărunți, în formă de cruce, zicând: „În numele Tatălui, al Fiului, al Sfântului Spirit, amin! Și Dumnezeu să le ajute!". Apoi starostea arunca banii peste cap în curte, de unde copiii se înghesuiau să-i adune.

Poarta se deschidea și nuntașii intrau în curte. Sora sau o mătușă a miresei le ieșea în prag cu o sticlă de jinars și descânta:

„Dragu' mi-i de dumneavoastră
 C-ați vinit la casa noastră
 Și când v-am văzut pe drum
 V-am făcut jinarsul bun
 Și când v-am văzut pe cale
 V-am făcut jinarsul tare
 Jinarsul vi l-am dulcit
 Vă zicem bine-ați vinit!"
 (Viorica Toncean - Sîntu)

Nevestele din alaiul mirelui descântau:

„Am vinit după mireasă
 Nu știu de-om găsa-o acasă
 Da' om face ce-om putea
 Și n-om mere fără ea
 De ne-om băga pe fereastră
 Și-om lua-o că-i a noastră."
 (Samfira Bejan -Ercea)

Cineva din rudele miresei descântă în târnaț:

„Foaie verde ruptă-n șasă
 Vin oaspeți după mireasă
 Să ieșim afar' din casă
 Ieșiți părinți până-n prag
 C-amu v-aduc ce vi-i drag
 Oaspeți dragi, bine-ați vinit

Pe noi bine ne-ați găsat !
Noi pe drum când v-am zărit
Mesele le-am pregătit
Cu jinars și cozonac
Să vă veseliți cu drag
Cu noi de vorbă nu-ți sta
Făr' ne luați mireasa
Cu toți plângem după ea
Plânge mamă, plânge tată,
Tată casa-i supărată.
Plâng bunicii amândoi
Că o ajuns la nevoi
Și rămân făr' ajutor.
Copiii care cum cresc
Pe părinți îi părăsesc.
Dragu' nost' mire cinstit
Cuminte și liniștit
Aicea când ai venit
De nimic n-ai pominit
Nici de una, nici de alta
Tu ai cerut numai fata
Fată bună ai dobândit
Nu ai să fii bănuțit
Ți-ai luat o gospodină
Din sat fata ai mai fină
Frumoasă și înțeleaptă
Să trăiți bini laolaltă."

(Leontina Crișan - Sîntu)

Mirele intra în casă să caute mireasa. Aceasta este ascunsă undeva și i se aduce o femeie bătrână cu un suman în cap, dar mirele o refuză. Până la urmă i se aduce mireasa adevărată.

Afară în curte, în șură sau în târnaț este aranjată zestrea miresei, *la vedere*, ca s-o admire toată lumea. Pe un canapei sunt aranjate frumos, ca pe un pat, lepedeie, țoale, perne îmbrăcate cu frumoase fețe de pernă ornamentate în războiul de țesut. În canapei se află obiecte de îmbrăcăminte, saci, desagi, ștergare, merindări, fețe de masă etc. Toate sunt încărcate apoi în carul mirelui sau într-o căruță, aranjate în același mod și legate cu ștergare să nu se răstoarne. Sub canapei sunt încărcate saci cu bucate. Fetele care încărcau zestrea chiuiau:

„Uitați-vă oameni buni
Câte haine le vedeți
Tot mireasa le-o făcut
Mireasa cu maică-sa
Că le-o fost drag a lucra.“

(Rafila Crăciun - Luieriu)

„Dragii mei de ospecioi
Stați în loc și vă uitați
Hainele le numărați
Câte una, câte două
C-astea haine toate-s nouă
Tot mireasa le-o lucrat
Mireasa cu maică-sa
Că le-o plăcut a lucra.“

(Samfira Bejan - Ercea)

În *carul cu haine* se urcau chemătoarele și alte fete rude cu mireasa, atunci când duceau zestrea la casa mirelui.

Între timp, în casă, starostea miresei își lua iertăciuni de la părinți în numele miresei, le cerea binecuvântarea. Părinții îi dădeau sfaturi cum să se poarte, iar mireasa plângea de mama focului.

Cineva chiuia în glumă:

„Nu te supăra mireasă
Că bota-i în cui în casă
Și-i cioplită-n patru dungi
Cât îs spatele de lungi.“

(Rafila Crăciun - Luieriu)

Nănașa descânta la plecare în numele miresei:

„Tisă crescută sub brazi
Rămas bun, părinți și frați
Acum mi-o sosit ora
Să-mi părăsesc ograda
Ograda în care am crescut
Casa-n care m-am născut
Acum mă duc de la voi
Dar iar mai viu înapoi
Câte o dată într-o lună

Să vă fac inima bună
Nu fiți, părinți, supărați
Dumnezeu așa o lăsat
Din pământ să crească flori
Din străini frați și surori
Și la ai tăi să duci dor.

Fină, bini să te gândești
La pasul care-l pornești
Că und' te duci, te duci fată
Înapoi vii măritată
Ăsta bine ță să găta.
Binile de fată mare
Îi ca floarea din cărare
Pe und' trece călătorul
O rupi și rămâi cu dorul.
Că und' te duci, te duci bine
La poartă-i frunză de vie
Dar norocul nu-l ști nime
Că de-ar ști măicuțele
Unde sunt noroacele
Cu mierța le-ar cumpăra
Și la fete i le-ar da
Și le-ar da noroc cu carul
Să nu știe ce-i amarul
C-o mamă pentru un copil
Poartă coroană de spini
Și oricât i-ar fi de greu
Ea nu și-l lasă la rău
Că așa îs mamele
Își iubesc fetele.

Haida, fină, să merem
Dă, Doamne, noroc s-avem
La popa la cununie
Dă, Doamne, noroc să fie!"

(Silvia Cotoi - Băița)

Mireasa își lua rămas bun de la părinți și frați, vecini și rude, se forma apoi alaiul și mergeau la cununie: feciorii și stegarul călare, starostea marelui și starostea miresei cu colaci și ploscă cu *jinars*, pe jos

În fruntea alaiului, urmau mireasa cu nănașul, mirele cu nănașa, apoi toți ceilalți cu ceterașii după ei, cântând și chiuind. Pe drum oricine putea să lege calea cu lanț sau sfoară de *spegmă*. Tot alaiul trebuia să se oprească și nu puteau trece până ce starostea nu plătea ceva -bani sau jinars. Aceasta se făcea pentru ca sătenii să vadă mireasa și să primească băutura, dar probabil că va fi având și alte semnificații. Sunt de fapt praguri peste care trebuie să treacă; se pune astfel la încercare îndrăzneala și hotărârea tinerilor de a merge fără ezitare pe calea începută. Este vorba, de fapt, de o serie de piedici rituale a căror semnificație nu mai este cunoscută de țăranii din zilele noastre. Sunt probe la care era supusă bărbăția și voinicia mirelui, probe trecute de reprezentanții acestuia (colăcarii, starostea) -spargerea oalei agățate în vârful prăjinei la poarta miresei, luarea colacului din fuga calului de pe scaunul din mijlocul curții, dezlegarea porții miresei legată cu funie de paie și intrarea în curte, apoi căutarea și dobândirea miresei.

Pe drum spre biserică femeile din alai descântau:

„Mireasă, pe casa ta
Cântă cucu' și mierla
Cucu' gros, mierla subțire
Tăt a dor ș-a despărțire
Tăt cu dor și cu necaz
Cată, mamă, să te las.”

„Vai săraca nuna mare,
Ce petele late are
Pe petele are struț
Cu ochii după drăguț
Pe petele are flori
Cu ochii după feciori.”

(Viorica Toncean -Sîntu)

„Tu mireasă, draga me,
Asară pe vremea cinii
Ai dat mâna cu străinii
Cu străinii poți trăi
Numa' bună dacă-i fi
Cu străinii o poți mâna
Numa' dacă-i asculta
De-or zice să meri în foc
Du-te că-i avea noroc
De-or zice să meri în pară
Du-te că-i avea ticneală.

Aşa-i rându' fetelor
Ca şi rându' merelor
Până-s mere mărunţele
Mai stau sus pe crengurele
Iară dacă se măresc
Pică jos şi putrezesc.

Tu, mireasă cu cunună

Cămaşa pe tine sună

Soponeşte-ţi cămaşa

Şi tomneşte-ţi inima

Ş-a ta ş-a măicuţă-ta."

(Samfira Bejan - Ercea)

„Noi merem la cununie

Până-i verde frunza-n vie

Dacă frunza s-a usca

Popa nu ne-a cununa."

(Petru Linca - Ulieş)

„Mireasă, cunună albă

La toată lume-ai fost dragă

La maică-ta-i fost urâtă

Că ea de-aia te mărită."

Mire, mire, brad frumos,

Cum ți-a pica peana jos

Pintr-o floare din grădină

Pintr-o tânără copilă

Pintr-o floare din fereastră

Pintr-o tânără nevastă."

(Silvia Morar - Lunca)

Cununia religioasă se făcea, şi se face şi acum, întotdeauna în satul miresei. Mireasa nu are voie să plece din sat necununată. Când păşesc în faţa altarului pentru cununie, în faţa mirilor se aşterne o bucată de pânză pe care amândoi trebuie să calce, semn că de-acum pornesc împreună pe drumul vieţii. Se spune că cel care calcă primul va conduce gospodăria şi de-aici se iscă veselie printre cei care asistă, dacă mirele este mai mototol şi nu reuşeşte să calce el primul.

În timp ce mirii şi o parte dintre nuntaşi sunt în biserică, afară se încinge joc şi voie bună.

După ce ieşeau din cununie, nuntaşii mirelui şi nănaşii mergeau la casa mirelui, iar nuntaşii miresei, la casa miresei şi fiecare petreceau acolo. Numai după un timp nuntaşii mirelui, şi bineînţeles şi mirele cu nănaşii, mergeau după mireasă şi o aduceau, împreună cu zestrea, la

ospăț care, de regulă, se făcea la mire acasă, în curte, în șură sau în casă și petreceau acolo cu toții până a doua zi.

La Luieriu, când ajungeau la mire acasă, mirele călare și cu un bici în mână înconjura de trei ori căruța în care era mireasa și pocnind încerca s-o lovească cu biciul, *ca să se teamă de el, să fie ascultătoare*, iar chemătorii și alte rude de-ale miresei țineau deasupra ei crengi ca s-o apere.

La Fărăgău, după cununie, nănașul se ducea acasă cu neamurile lui, îi ospăta, iar starostea cu muzicanții și nuntașii se ducea după el și-l aduceau la ospăț pentru că ospățul nu putea începe fără el.

Mergând de la biserică spre casa mirelui la ospăț, femeile din alai descântau:

„Tu, mireasă, draga mea,
la-ți gându' de la fetie
Și țâ-l pune la bărbat
Să nu fii de răs în sat
Că muierile-s cățele
Și Ț-or scoate vorbe rele.“

„Tu, mireasă, draga me
Fă-ți drăguțu' șomoiaș
C-ai un bărbat ca ș-on steag
Fă-ți drăguțul spălătoare
C-ai un bărbat ca ș-o floare.“
(Samfira Bejan - Ercea)

„Frunzuță verde din vie
Mirii vin din cununie
Dă, doamne, noroc să fie
Dă, doamne, pe ăsta loc
Să răsară busuioc
Și să fie cu noroc
Dă, doamne, pe asta cale
Să răsară câte-o floare
Și să fie un bine mare.“

(Silvia Morar - Lunca)

„Mniresucă cu cunună
Se cunoaște că ești bună
De pe rochie cum sună

Nici maică-ta n-o fost rea

Numa' tu de-ai fi ca ea."

„Tu mireasă, struț de flori

la-ți gându' de la ficii

Și ți-l pune la bărbat

Că cu el te-ai cununat."

„Mire, mire, om frumos

Azi îți pică peana jos

Nu mai pui peană de flori

Nu-i mai mere-ntre ficii

Nu mai pui peană de brad

Nu-i mai mere sara-n sat."

„Mire, mire, dragu' meu

Asară pe înserat

Mândră floare ți-ai cătat

Asară la asfințit

Mândră floare ți-ai găsit."

(Lucreția Bârsan - Ulieș)

Ajungând la casa mirelui sunt întâmpinați de socăcițe și rude de ale mirelui, care aruncă boabe de grâu peste nuntași și îi stropesc cu apă, cu un mănunchi de busuioc. Este aceasta o urare adresată mirilor, de belșug și bunăstare, de rodnicie a noii familii întemeiate acum, și descântau:

„Vă stropim cu busuioc

Mirii să aibă noroc

Vă stropim cu grâu curat

Că mirii s-o cununat."

Tinerii prindeau boabele de grâu în mâini, zicând că tot atâția copii vor avea când se vor căsători câte boabe vor prinde.

Nevestele descântau:

"Nu țapați grâu' pe jos

Că mirile-i om frumos

Nu țapați grâu' prin iarbă

Că mireasa ni de treabă

Și mireasa-i ca o floare

Și s-o face grâu' mare."

(Gheorghe Făgăraș - Sînmărtinul de Cîmpie)

„Ieși afară, soacră mare,
Că-ți aducem noră tare
Pe unde te-a scărpina
Șapte ani nu te-a mânca.”

(Maria Linca - Lechincioara)

„Ieși afară, soacra mare,
Că ai o noră ca o floare
Nu ieși cu cenușar
Că nu-i fată de ciurdar
Să ieși c-o față de masă
Că-i fată de gazdă-aleasă
Și o ia de mânuță
Și o du prin grădinuță
Și dă-i o mână de flori
C-așa se dă la nurori.”

(Lucreția Bârsan - Ulieș)

„Ieși afară, soacră mare,
Că-ți aduc o noră tare
Să-ți ajute la ciubăr
Să te scuture de păr
Și te suie pe butuc
De vezi ce noră-ți aduc
Tăt în haine de mătasă
Gândești că-i o preuteasă
Tăt în haine de puioară
Gândești că-i o domnișoară.”

„Asta-i floarea vinului
Pe plăcerea mirelui
Asta-i floare de acăț
Și pe plăcere la tăți.”

(Samfira Bejan - Ercea)

Nevestele din târnațul casei descântau:

„Bini ne pare c-ai vinit
Că de mult noi te-am dorit
Bini ne pare c-ai picat
Că de mult te-am așteptat.”

(Rafila Crăciun - Luieriu)

Nănașa chiuie și ea:

„Frunză verde lăcrămioară
Soacră mare ieși afară
Soacră mare din neam sus
De-ai vedea ce ți-am adus
Noră frumoasă ca o floare
Harnică și lucrătoare
Un car mare ca de fân
Patru boi aici rămân
Un car mare ca de-otavă
Patru boi aici se bagă
Șapte iugăre de loc
Pădure bună de foc.”

(Elisabeta Morar - Logig)

Apoi iese în pragul casei o soră sau o verișoară sau o mătușă a mirelui cu o sticlă cu *jinars* și descântă:

„Frunză verde și una
Muzicant vioara ta
Departa i-o mers vestea
Că ți-i arcu' de mohor
Duce vocea strunilor
De trece prin lume-ncol'
După tini voinicii mor
Cine-i tânăr și i bine
N-ar mai pleca d' ingă tine
Că și eu aș încerca
Să țin în povești lumea
Să pot tăt tânără sta
Da' trece mănco-o para;
Că și alții-ar fi ținut
De-ar fi costat cât de mult
Da' o bătrânit ș-o trecut.
Frunză verde trei măslina
Uite muzicant la mine
Potrivește arcu' bine

Ca să nu-mi fie rușâne
C-aici îs oameni străini
Și toți se uită la mini
Astăzi să mă veselesc
Și mirii să mi-i fălesc
Că tare îs potriviți
Parcă îs crini înfloriți
Amândoi dintr-o tulpină
Înfloriți vara-n grădină
Și ca strugurii din vie
Când îs cu frunza verzie.

Frunză verde fir mohor
O, dragii mei, mirilor
Io-nainte v-am ieșit
Cu jinars roșu-ndulcit
Să vă zic bine-ați vinit
Eu cu dragoste vă-nchin
Să aveți noroc deplin
În pasu' care l-ați făcut
Dragoste și noroc mult
L-ați făcut cu legământ
Să-l păstrați pân' la mormânt
L-ați făcut cu cununie
Gădu' vost' unit să fie
Să vă iubiți amândoi
Să nu rădă-n sat de voi.
Să trăiți, s-aveți noroc!"

(Floarea Pop - Lunca)

Apoi chiuie nănașa care îi laudă pe fini și o cheamă pe soacra mare afară să-și ia nora:

„Ieși afară soacră mare
Că ți-am adus mândră floare
Ieși afar' cât de voioasă
Că finuța ni frumoasă
Ți-am adus floare-nflorită
Cu finu-i bine vâjâtă.”

(Silvia Holircă - Lunca)

„Frunză verde săcăre
leși afară fina me
Și nora de mână-o ia
Ț-a zice mamă de-o vrea
Dacă nu cum o putea.
Sui fină pe trepte-n sus
Că, ca tine multe nu-s
Sui finuță treptile
C-ai întrecut fetile.“

(Viorica Toncean - Sîntu)

Soacra mare iese în pragul casei cu un colac mare împodobit cu flori și cu bani mulți și o năframă; altele ieșeau cu o turtă mare și descântau:

„Pare-mi-se ore ba
Că mă strigă cineva
Da' mă strigă nănașa
Să mă duc să-mi iau nora.“

(Maria Toncean - Lunca)

„Haida, dragu' mami-n casă
Că te-oi pune după masă
Ți-oi da vin din oală nouă
Ș-om trăi bine-amândouă
Ți-oi da vin din oală vece
Ne-om sfădi și iar ne-o trece.“

(Victoria Horga - Lunca)

„Haida dragu' mami-n casă
Că te-oi pune după masă
Te-oi face nevastă aleasă
Hai în casă să bem vin
Și noi bine să trăim.
Domniță, dragu' mamii,
Dacă tu mi-i omini
De la șoșu' porții
Până-n fundu' grădinii
Ce-i aici a vost' a fi.“

(Domnița Holircă - Lunca)

„Draga mamei floricea,
Hai la mama să te ia
Te-oi pune pe canapei
Și de prânz ți-oi da cafei
Draga mamei, noră-aleasă
Ai fi putut fi preuteasă
Da' popa n-o mai vinit
Și Toader te-o celuit.“

(Viorica Toncean - Sîntu)

„Tu mireasă, draga mea,
Numai pe tini te-oi avea
Stai pe canapeiu meu
Dacă-o fost norocu tău.“

(Samfira Bejan - Ercea)

„Tu, Silvie, draga me,
Tu ești nadă-nmugurită
Încă nu ești înflorită
Noi pe tine te-om uda
Și tot înflorită-i sta
Te-om lua, te-om răsădi
La poiană în mijlocul viii
Și tot înflorită-i fi.“

(Silvia Cotoi - Băița)

La Lechincioara, soacra ieșea afară și zicea:

„Hai la mama puișor
Tăt de tine ne-o fost dor
Și mie și la fecior
Hu, iu, iu.“

(Maria Linca - Lechincioara)

O lua pe mireasă de mână, îi dădea o turtă învelită într-un ștergar, o săruta și o învârtea o dată, apoi o ducea în casă și o puneă după masă.

Pe pragul casei soacra puneă mătura, pe care mireasa trebuia s-o ridice dacă era harnică, iar dacă nu o ridica și trecea peste ea, însemna că este leneșă. La masă, soacra puneă pe scaunul unde ședea mireasa o pernă sub care erau farfurii, „să vadă cât este de deșteaptă“, dacă se

așeza pe pernă fără să se uite ce este sub ea, farfuriile se spărgeau -însemna că este proastă și leneșă.

La Sînmărtin, mireasa era dusă în jurul jugului de la car, în curte sau în șură. Dacă era deșteaptă lua restele de la jug și le arunca „*pentru că sunt ale bărbaților, nu ale femeilor*”.

Ținând colacul deasupra capului miresei, soacra o ducea în casă și ocoleau masa de trei ori. Soacra zicea:

„De trei ori pe lângă masă
Ca să fii noră aleasă
Te-am băgat în casa mea
Să fii ca o turturea
Când îi umbla prin ocol
Să fii ca un procuror.”

(Ana Crișan - Sîntu)

„Roată, roată p'ingă masă
Să intre norocu-n casă
La mire și la mireasă.”

(Silvia Morar - Lunca)

La Fărăgău era obiceiul ca soacra să izbească tare ușa, să o închidă după ce intra cu mireasa „*ca să se știe c-o intrat mireasa în casă*” și de acolo să nu mai iasă.

Colacul, frumos împodobit și cu mulți bani pe el, ținut deasupra capului miresei însemna o urare de belșug, bunăstare și bogăție care trebuia să se reverse asupra ei și implicit asupra familiei ei.

Între timp sosea și carul cu haine, *zestrea miresei*. În car erau *năsălăicile*, adică chemătoarele sau *surorile de mireasă* și neveste tinere. Ele descântau:

„Frunză verde de susai
La urât gură să nu dai
La frumos în drum să sai.”
„'ai, bădiță, să fugim
Tăt prin fundu' grădinii
Să nu ne vadă vecinii.”

„Trăznit-o în tine bade
Și-n cojocu tău din spate
Și-n cine ți l-o croit
Bine ți l-o potrivit.

C-am trecut puntea cu tine
Și n-ai pus mâna pe mine
Să-mi fi dat un sărutat
Pare că l-ai cumpărat
De la neveste din sat."

(Maria Toncean - Lunca)

„Mâne sară-n șazătoare
Fac femeile ruptoare
Una zice c-o fost tri
Alta zice că n-o ști
Una zice c-o fost patru
Nu știu cum or rupe sfatu'."

(Ana Rusu - Băița)

„Frunză verde de pe baltă
Cine are fecior și fată
Pe gură-și puie lăcată
Ș-oncuie cu ceia bine
Nu vorovească de nime
Că până i-a însura
Nu ști câte l-or mânca
Până i-a căsători
Nu ști câte-o mai păți
Noi care copii avem
Putea-om să mai tăcem."

„Omu' frumos și de fală
Mai are câte-o greșală
Dar greșala se repară
Și tot rămâne de fală."

„O, săraca, soacra mică
O rămas fără nimică
Fără ladă, fără fată
Și cu inima stricată."

"Săraca maicuța mea
Amu ș-a lua ce-o vrea
Ș-a lua șurț și năframă
Și s-a îmbrăca ca ș-o doamnă

Că pân' pe noi ne-o avut

Nimica nu și-o făcut."

(Domnița Holircă - Lunca)

„Câte haine-am încărcat

Tăt mireasa le-o lucrat

Mireasa și maică-sa

Că le-o plăcut a lucra."

„Drag mi-i caru cu răsteie

Încărcat cu lepedeie

Lepedeie tăt cu ruji

Nu strânse de la mătuși

Lepedeie tăt cu flori

Nu strânse de la surori."

(Dumitru Bejan - Fărăgău)

„Vai, săraca soacra mică

C-o rămas fără nimică

Nici cu ladă, nici cu țol

Cu inima numai dor."

(Măriuca Crișan - Sîntu)

„Măgeran, mălin în floare,

leși afară soacră mare

leși afar' cum îi putea

Că ți-o mers vestea de rea

Noi de răi nu ne temem

Că și noi rele suntem

Da' lucru' tăt ni-l lucrăm

La nime-n sat nu îl dăm

Noi numai pânză s-avem

Câte-s în lume facem."

„Io de-acas' când am plecat

În oglindă m-am uitat

Am acas' oglindă mare

Și m-am văzut faină tare

Fața nu mi-o fost pătată

Gura nu mi-o fost știrbată

Păru' nu mi-o fost cărunt
Cine-o zis nu le mai uit."
(Domnița Holircă - Lunca)

Când descarcă hainele chiuie:

„Ăsta-i țolu' patului
Dragostea bărbatului
Cu bărbatu' cari mi drag
Țolu-i rău și-mi pare cald
Cu bărbatu' care-i urât
Țolu-i bun și-mi pare frig
Tătă noaptea dorm pe dungă
Noaptea-i scurtă, -mi pare lungă."
„Perina din pene moi
Te culci unu, te scoli doi."
(Victoria Horga - Lunca)

„Mânce-vă norocu' țoale
Că sub voi cât îi de moale
Cu bărbatu' cari ți-i drag
Rar îi țolu', ține cald
Da' cu care ți-i urât
Des îi țolu', ține frig."
„Asta-i straiță, străițișoară
De mers copiii la școală."
(Silvia Morar - Lunca)

„Astea-s perini, perini moi
Că-s făcute de găzdoi."
„Hainele-s roșii ca focu'
Nu știu cum ți-o fi norocu'
Hainele-s roșii ca para
Nu știu cum ți-o fi ticneala."
„Să vie și mirele
Să numere hainele
Să nu fie bănuit
Că cu ele l-am cinstit."
(Măriuca Crișan - Sîntu)

„Astea-s perini, perini moi
Să se culce câte doi
Să se scoale câte tri
Doamne, bine le-a mai fi
Astea-s perini, perini largi
Să se culce oameni dragi.“

(Silvia Naste - Băița)

Starostea casei lua în primire zestrea și le plătea pe năsălăici. Zestrea miresei rămânea în curte frumos aranjată să poată fi văzută și admirată de toată lumea. După aceasta toată lumea intra la masă. În *fruntea mesei* se așezau mirii și nănașii, apoi ceilalți nuntași tot perechi. Pentru mulți avea mare importanță locul unde erau așezați. Era o mândrie dacă stăteau cât mai în față, aproape de miri și de nănași. Adesea se comenta apoi: „*Ne-a pus la loc de cinste.*“, „*...am avut loc în față.*“, „*...am stat în casa dinainte.*“ Sau dimpotrivă, cei nemulțumiți spuneau: „*...am stat pe colț...*“, „*...am stat lângă copii...*“

În timp ce mâncau, beau închinând unul altuia, muzicanții cântau, iar femeile *își fac singure voie bună* și chiuiau:

„Hai să facem voie bună
Până suntem împreună
Că dacă ne-om despărți
Dumnezeu ști ce-a mai fi
La alta-i plânge copilu'
Pe alta o bate bărbatu'
Mie copilu' nu-mi plânge
Bărbatu-n brațe mă strânge
Că-i e frică c-oi muri
Și ca mini n-a mai găsi.“

(Simina Suciuc - Băița)

„Al meu bărbat nu-i bărbat
Că-i înger din cer picat
Că de când m-am măritat
Nici o palmă nu mi-a dat
Numai una peste gură
Să mă-nvăț găzdoaie bună
Și-ncă una peste cap
Ca să stau la sărutat.“

„Măi, bădiță, cinaș ești
Nu știi pe-a cui seamă crești
De-ai crește pe sama mea
Șapte vineri aș ținea
Nici sâmbăta n-aș mânca
Să știi că te-aș căpăta.”

„La bădița cu perciuni
Să-i arzi ochii cu tăciuni
Vine sara te iubește
Mere-acas' te vorovește.”
(Maria Linca - Lechincioara)

Stegarul o îmboldea pe mireasă cu steagul, să plângă „ca să se facă prunele”:

„Plângi mireasă, plângi mireasă
Să se facă prune grasă.”

El avea grijă să nu fie furată mireasa de alți feciori pentru că trebuia s-o răscumpere cu băutură.

După ce termină de mâncat, nănașa ia mireasa și împreună cu alte neveste, o duc la *conciolit*, adică îi fac *conci* și o fac nevastă. Se duc la nănașa acasă, dacă stă aproape, dacă nu, la o vecină sau în altă cameră. Acolo, îi împletește părul într-o singură coadă, care o răsucesce pe lângă o lopățică de lemn, făcându-i un fel de coc. Pieptănătura miresei marchează desprinderea fetei dintre suratele sale de vârstă, pentru a se integra într-un nou statut: cel de nevastă. Nănașa îi pune în cap o *ceapță* și o naframă neagră de mătase cu ciucuri, cumpărată de ea sau de mire. Ceapța era făcută din mătase bleumarin cu *brusturipe* margine, legată cu o petea sub barbă. Ceapța mai era purtată apoi la nunți, cât era tânără nevastă, sau când era nănașă la rândul ei. Mireasa plângea tare după cosiță și nu se lăsa să i se facă conci. Atunci nănașa îi promitea ceva, de exemplu o cloșcă cu pui sau o puică. Alții o îndemnau să plângă ca să se facă prunele.

Între timp mirelui i se aduce, la masă, o altă mireasă; o femeie bătrână *proastă și gârbă* cu un lepedeu pe cap, sau o păpușă făcută din *bulendre*, pe care însă mirele o refuza. Apoi i se aduce o *mireasă mică*, o fetiță frumos îmbrăcată, cu hobot în cap făcut dintr-o perdea. Starostea o duce în brațe și o dă mirelui, dar și pe aceasta o refuză spunând că e prea mică, că e desculță, că el vrea mireasa

adevărată. Mireasa mică are în mână un colăcuț și un mănunchi mic și chiuie:

„Ia-mă mire tu pe mine
Altă mireasă nu vine
Că s-o dus la făgădău
Ș-o băut ș-amu i rău
Primește-mă, mire dragă,
Că-s tânără ca o fragă.”

(Silvia Naste - Băița)

Nănașul sau mirele îi dă câțiva bani ca să plece să aducă mireasa adevărată sau îi dădeau un țâpău cu bani pe el.

Apare nănașa cu noua nevastă și descântă jucând-o *de-a lungu'*:

„Faceți-mi cărare-aleasă
Să duc pe fina la masă
C-am dus pe finuța fată
Ș-am adus-o maritată
Ș-am facut-o ca pe mine
Cu tri părți îi stă mai bine
I-am pus ceapță brusturată
Cu gânduri amestecată.”

(Emilia Rus - Băița)

„Frunză verde ca măru'
Zâ, țâgane, de-a lungu'
Să mă duc pân' la finu'
Ca să i-o duc pe fina
Iubită ca inima.
Na, finule, pe fina
Ia-o-n brațe că-i a ta
Ia-o-n brațe ș-o sărută
Și pe joi cumpără-i turtă.”

(Crișan Măriuca - Sîntu)

„Săraca finuța mea,
Cât de milă mi-i de ea
Că i-o căzut peteaua
Peteaua și cu cununa
Și-o rămas fără nici una

Cununița pune-o-n cui
N-a fi dragă nimănui
Fără numa finului
Câteodată nice lui
Io cu fina-am fost în sat
Portu' i l-am înșchimb
I-am făcut cosița roată
Cum o poartă lumea toată.
Na, finule, pe fina
Și-o grijește că-i a ta
Strânge-o-n brațe ș-o sărută
Și pe joi cumpără-i turtă."
(Silvia Holircă - Lunca)

„Frunză verde-a crinului
Muzicantu' dorului
Ză-mi o țărucă să ciui
Să duc fina finului
C-asta o fost drăguța lui."
„Frunză verde trei măslina
Uită-te, finule bine
La finuța și la mine
Cât ne stă nouă de bine
Amândouă tinerele
Ca și două viorele
La o potrivă de-năltuță
Ca și două scânteuță
Ce cresc vara-n grădinuță
Amândouă-ntr-o tulpină
Așa io cu-a mea fină
Crescute într-o rădăcină.

Frunză verde foaie fragă
Eu te rog, finule dragă,
Să ominești pe fina
Cu alta n-o înșchimba
De-i schimba-o numa-odată
Numa' dragostea curată.
Grijește-o, finule, bine
Ca nănași-to pe mine

Că finuța pentru tine
Ș-o înșchimbă portuțu'
Și ș-o lăsat drăguțu'
Chiar de-o mai greși vreodată
O sărută și o iartă
De-i face finule-așa
Fina tot faină a sta
Câte fete duc năcaz
Să cunosc după obraz
Că li fața veștejită
Și inima lor tăt friptă
Și li fața supărată
Și inima lor stricată
Pe care soții le grijesc
Tăte ca mine-nfloresc
Cu drag în lume trăiesc.

Frunză verde și-o gutăie
Io-ți spun finuță și țâie
Cu finu te poartă bine
Nu-ți da cinstea pe rușine
Că mai mulți te-or amăgi
Dar ca finu' n-or mai fi
Mulți ți-or trage cu geana
Că înșelătoare-i lumea
Tu pe finu' nu-l schimba.

Frunză verde de lămâie
Na, finule, fina ție
Și sărută-i gurița
Să vadă toată lumea
De azi încolo îi a ta."

(Floarea Pop - Lunca)

Nevestele descântau:

„Să fi mâncat pepene
O făceau cu pieptene
Dar o mâncat lebeniță
Și-au făcut-o cu cosâță
Floriceică, floricea

De-i înflori cât îi înflori
 Fată mare nu-i mai fi
 De ti-i coace cât ti-i coace
 Fată mare nu ti-i face."

(Samfira Bejan - Ercea)

În acest timp starostea mergea cu un făcăleț și o cupă de lemn sau o litră, în urma miresei și o bătea ca să fie toți atenți, să asculte și s-o vadă, dar aceasta era acoperită peste față cu o năframă sau cu hobotul *că îi era rușine*. Mireasa era trecută apoi peste masă și se așeza lângă mire, care o săruta.

La Lechincioara, odată cu mireasa erau aduse încă două fete, toate trei fiind acoperite cu un lepedeu, iar mirele trebuia să-și recunoască mireasa, apoi o lua în brațe și o trecea peste masă. *Ghicitul* miresei era încă un examen de perspicacitate pentru mire, o altă probă la care era supus pentru a dovedi că își cunoaște bine aleasa.

La masă se aduce și *găina* la nănași; în alte părți se dă găină și la socrii mici și la staroste. Găina este întreagă, fiartă sau friptă, așezată pe un *țâpău* sau pe o bucată de cozonac într-o farfurie, este împodobită cu flori, cu verdeată și are o țigară în cioc. Este adusă de o soră, o cumnată sau o mătușă a mirelui. Aceasta chiuie:

„Trandafir ardelenesc
 Doamne ajută-mi să pornesc
 Să mă duc unde gândesc
 Faceți-mi loc și cărare
 Să mă duc la nunu' mare
 Cu găina dumisale."

(Elisabeta Morar - Logig)

„Uiu, iu, găină sură
 Ieri erai pe după șură
 Azi ești cu țigara-n gură
 Ieri erai pe după casă
 Astăzi ești cinste la masă."

(Domnica Pavel - Ulieș)

„Faceți-mi loc și cărare
 Să mă duc la nunu' mare
 Să văd nunu' ce gândește
 Găina cum mi-o plătește

Stau în loc cu găina
Și nu știu cui i-oi da
I-oi da-o la nănașa.

Nănașule, dragul meu,
De-mi plătești găina bine
Pe sară te culc cu mine
C-am o perină cu pene
Și te culc numa'n izmene
Și io m-oi culca în poale
Doamne, cât ne-a fi de moale.

O, săraca nănașa,
Nu i se pare cu găina
Dac'ar fi un cocoșel
Cum s-ar țapa după el.

Nănașule, ce gândești,
De nimic nu-mi făgădești
Bagă mâna pe la spate
Scoate hârtii-mpăturate
Mi le dă nenumărate
Bagă mâna la curea
Și scoate și mia mea
Să mă duc la târg cu ea.

Găinile s-o scumpit
Nevestele s-o iubit
Cu cine le-o trebuit.

Nănașule hai pe sară
Nu-i musai să știe-o țară
Nanașa nimic n-a ști
N-are a te sudui
Scârbă-n casă n-a mai fi
Dac'ar ști că ești cu mine
Nănașii i-ar părea bine."

(Victoria Horga - Lunca)

„Nunu' mare-i om și este
Numa' n-are bună veste
Că umblă după neveste
Care pe unde le-ntâlnește
Tăt pe jos le tăvălește.

lubească pe orișicine
Din iosag nu dă la nime
lubească pe orișicare
Averea-i a nunii mare.“

(Domnița Holirca - Lunca)

„Trandafir mândru' nflorit
Amu' rându' mi-o vinit
La găină de ciuit
Că de când m-am măritat
Multe fine am cununat
Găini altele n-am dat
La asta m-am învățat.

Asară pe însărat
O scrisoare-am căpătat
Scrisoare cu adriasă
De la mire și mireasă
Să prind o găină grasă
S-o cinstesc astăzi la masă
La nănaș și la nănașă.

Eu de când am auzit
Bărbatu' mi l-am trezit
Și-amândoi ne-am povestit
Încotro îi de pornit
C-aici târgu' s-o oprit.

Ș-apoi de el m-am rugat
L-am prins și l-am sărutat
Până ce l-am înșălat
De l-am trimis la vânat
Până-n vârful muntelui
Sub cetina bradului
Să puște ce-i place lui
Să puște găină grasă
Ca să fiu cu ea făloasă
Când oi servi-o la masă
La nănaș și la nănașă.

Garofiță din fereastră
Nașa îi femeie-aleasă
I-oi cinsti-o bucuroasă

Și mă uit mult pe-aicea
Dar nu mai văd ca dânsa
Gurița i pe zâmbit
Parcă-i crin alb înflorit.

Foaie verde și una
Cum se uită starostea
Crede că m-a înșăla
Ca să-i dau lui găina.
Ochii mei umblă prin zbor
Nu să-nșal' așa ușor
Că sunt făcuți pentru mine
Să-nșăl eu pe orișicine
Eu la el de m-aș uita
Ochii din cap i-aș fura
De n-ar mai vedea găini
I-ar sta gându' tot la mini.

Nașă mare, draga mea,
De n-am fript găina bine
Nu mă mai spune la nime
C-am fript-o cum am putut
Că nici un lemn n-am avut
Că pădurile-s departe
La paznici în samă date
Paznicii cu arma-n spate
Le păzesc și zi și noapte.

Io-s nevastă nu de mult
Nici nu cumpăr, nici nu vând
Bărbățul am de-ominie
Și am tot ce-mi trebe mie
Eu le-am spus de la intrare
Găina nu-i de vânzare
C-o cinstesc la nunu' mare."

(Floarea Pop - Lunca)

După ce primește găina, nănașa îi rupe capul și-l pune pe un
țâpău sau pe o bucată de cozonac, ia țigara din ciocul găinii și pune
bani, apoi îl dă celei care a cinstit găina chiuind:

„Socăciță, mândră floare
Cu gura răsunătoare
Să poștești până la masă
Să-ți plătesc găina grasă
De găină-ți mulțumesc
Pentru ciuit îți plătesc.”

(Elisabeta Morar - Logig)

„Socăcița găinii
Hai încoace nu fugi
Haida nu-ți fie rușine
Că găina-i fript-o bine
Și ai fript-o numa-n unt
Nouă bine ne-o plăcut
Ai presărat-o cu miere
Nouă ne-o fost pe plăcere.
Hai încoaci la nănașa
Să-ți plătească găina
Hai încoaci la nanașu'
Să-ți plătească cocoșu'
Că nănașu-i om cinstit
Și nu mănăcă neplătit
Că nănașu-i om isteț
Și Ț-a da pe ea bun preț.”

(Silvia Morar - Lunca)

„Hai socăciță nu sta
Nici o frică nu purta
C-o fost friptă găina
O fost friptă ș-o fost fiartă
Nu vreu s-o mânc fără plată
O fost fiartă ș-o fost friptă
Nu vreu s-o mânc neplătită
Să trăiesc tăt bănuită.”

(Ana Rusu - Băița)

Iar *socăcița* răspunde:

„Frunză verde ca iarba
Mulțămesc la nănașa

Că mi-o plătit găina
Pentru o țâr' de ciuit
Bună plată mi-o plătit
Pentru o țâr' de descântat
Bună plată am căpătat.
 Io găina v-am cinstit-o
 Dumneavoastră mi-ați plătit-o
 Frunză verde ca iarba
 Pe bani ce mi-oi cumpăra ?
 Oi mere prin tâgurele
 Și mi-oi cumpăra mărgele."
 (Silvia Morar - Lunca)

„Bine-mi pare de ce-mi pare
C-am celuit nunu' mare
Pentr-o găinuță slabă
Mi-o dat banii de pe-o vacă
Pe bani ce mi-oi cumpăra ?
Mi-oi cumpăra rochie verde
Să fiu dragă cui mă vede."
 (Ana Rusu - Băița)

„Frunză verde de georgina
Nuna mare și-a mea fină
Nici cu gându n-am gândit
Cât de bine mi-ați plătit.
 Trandafiri mândri-nfloriți
 Nănașilor să trăiți
 Și găini să mai plătiți
 Frunză verde de lămâie
 Așa cum mi-ați plătit mie
 Trandafir cu frunza multă
 Tăt cu hârtii de o sută."
 (Floarea Pop - Lunca)

„Trandafir ardelenesc
Nănașilor port domnesc
L-amândoi vă mulțănesc
Nici cu gândul n-am gândit
Cât de bine m-ați plătit

Nănașilor să trăiți
 Găini să mai târguiți
 Tăt cu mii să le plătiți."

(Victulia Pop - Băița)

La Sînmărtin și în alte sate, un grup de femei sau chiar unii bărbați, în timp ce *socăcița* descânta la găină, interveneau cu diferite replici:

„Du-te cu găina ta
 Că nu-i fiartă, nici nu-i friptă
 Numa' cât îi cârcălită."
 „Asta nu-i găină nu-i
 C-asta-i cloșca de pe pui"

iar *socăcița* îi răspundea:

„Frunză verde din copaci
 Dumneat-ai putea să taci
 Că nu-i treaba dumitale
 Că-i treaba la nunu' mare."

Găina era mâncată la masă, dar mirele nu mânca din ea *ca să nu facă copii cu bube*.

Găina este și ea un simbol al belșugului, dar și al fecundității. După unii găina este *simbol zoomorf al fetei nuntite*. Găina poartă în pânțece oul, tânăra nevastă *casa de piatră* sau *casa copilului*; oul adăpostește puiul, casa copilului, fătul⁸.

Tinerii căsătoriți erau cinstiți de nuntași, la masa mare, care cu ce puteau: bani (câte 40-50-60 lei, tinerii câte 20-30 lei; nănașul dădea câte 100-200 lei), fetele și nevestele câte o ulcică, o farfurie de lut, pânda pentru o mânecă de cămașă, o puică, un ștergar, o merindare, două linguri de lemn, o turtă într-un blid; soacra mare cîntea un țol, iar rudele apropiate o perină, un lepedeu, o față de masă.

La Fărăgău, cei care mergeau la ospăț duceau de acasă o pâine și o farfurie de pancove; până prin anii '40 își duceau de acasă fiecare blidul și lingura cu care trebuiau să mănânce.

La Luieriu, mireasa stătea în mijlocul casei, iar cel care cîntea, o juca. Starostea aduna banii într-o farfurie.

La Ulieș tinerii primeau cînte și câte un purcel, o mielută, o găină, o cloșcă cu pui. La trei săptămâni sau la o lună ei mergeau cu o fele de

⁸ I.Ghinoiu, *op.cit.*, p.15.

jinars să aducă purcelul sau mieluța sau ceea ce făgăduiseră cei în cauză.

Ospățul ținea până luni dimineața, cu muzică, joc și voie bună. După cinste ieșeau afară în ogradă să joace. În primul joc, stegarul juca pe nuna mare joc *de-a lungu'* și în continuare toată suita de jocuri, și tot la fel, mireasa juca cu nănașul.

Nevestele se adunau în mijlocul casei, se prindeau ca într-o horă și descântau:

„Fața casei nu-i bătută

Voia gazdei nu-i făcută

Fața casei bate-om

Voia gazdei face-om.

Mire, mire, mac mărunț,

Dă-ți de sama ce-ai făcut

De târguit ce-ai târguit

Să nu te ții bănuit

C-ăsta nu-i măr viermănos

Să-l îmbuci și să-l țâpi jos

C-asta-i peară mălăiață

Cununia-i pe viață.

O, săraca mireasa,

Pe sară und' s-a culca

Pe rudă cu găina

De nu s-a putea sui

A sta pe jos cu puii

Și om trage-o de picior

Până la mire sub țol.”

(Lucreția Horga - Lunca)

„Când mă duc le lăs pe vatră

De-aș fi cât de supărată

Batăr focu' să le bată

Când mă duc le lăs în tindă

Batăr focu' să le-aprindă.

Când aud ceterașu'

Mă ridică scaunu'

Când aud ceteruica

Mă ridică lățuica.

Aicea-i tină și glod
Aicea-i bădița mort
Nu-ș ce-aș face să-l dezgrop
Da' decât l-oi dezgropa
Mai bine-oi bea ș-oi mânca
Și altu mi-oi căpăta.

De-ar avea badea la oi
Niște cățele ca noi
Ar lătra ș-ar hăpăi
Lupcii la oi n-ar vini
Tătă noaptea ar lătra
Lupcii la oi n-ar intra."
(Saveta Pop - Lunca)

„Mă, bărbate unde-i mere
Fii bărbat, nu fi muiere
Că și eu unde mă duc
Îs muiere, nu-s butuc
Săracu' barbatu' meu
Când îi sară-l bag în oală
Și pe oală pui fideu
Și dup-aia fac ce vreu.

Doamne cu draguții mei
Îngrădește gard cu ei
Prin grădină pune pari
Și de ei să nu mai sari."
(Maria Biriș - Băița)

„Bade cămașă cu pene
Mândra ta de mini te teme
Da' de mine nu te teamă
Mai bine te facă zamă
Tăt zamă cu tăiței
Te mânce cu neamu' ei.
Hai, hai și iară hai
Cu bărbatu' cât un steag
Lumea-a dracului ce-o trag
Da' naframa cu ce-o fi
N-am cu ce mă-mbrobodi

De naframă nu m-aș plânge

Da' nu am cu ce mă-ncinge.

Hai, hai și iară hai

Când am masă n-am obiele

Vai ș-amar zilele mele."

(Silvia Cotoi - Băița)

„Fă-mă, doamne, ce mi-i face

Fă-mă năframă cu pui

Pe deasupra satului

Soarele să nu mă ardă

Numa' badea să mă vadă

Că i-am fost odată dragă.

Mult mă muștră iedera

Că nu-s verde ca dânsa

Iedera poate fi verde

Că numa' la umbră șede

Da' io lucru vara-n soare

Și-s frumoasă ca o floare

Badea după mine moare.

Tăt așa c-așa trăiesc

De-aia nu îmbătrânesc

Tăt așa c-așa trăim

De-aia nu îmbătrânim.

Las' să facem voie bună

Până suntem împreună

Că dacă ne-om despartă

Ști Dumnezeu ce-a mai fi

Care pe unde-om trăi.

Băutură și mâncare

Are acasă fiecare

Pită albă ca macu'

Numa' voie bună nu

Să ne veselim cu tăți

Până suntem la ospăț."

(Silvia Morar - Lunca)

„Până i omului bine

Nu ști-n lume cine-l țâne

Dacă o dată dă de rău

Ști că-l ține Dumnezeu.

Mândrulucă, mândrulucă

Fă-ți gura, fântână-n luncă

Și buzele izvoarele

Să beie badea din ele."

(Saveta Pop - Lunca)

Lunea mergeau prin sat *făcuți proști* -femei îmbrăcate bărbătește cu căciulă, cu mustăți, bărbații îmbrăcați mirese cu lepedeie în cap, alții mascați. Umblau pe ulițele satului cântând și chiuind să înveselească lumea care ieșea la porți să-i vadă.

La Sîntu se făcea lunea *feștanie* la mire acasă, adică o slujbă religioasă (care se făcea și se face și acum la darea în folosință a unei construcții noi) pentru binecuvântarea casei în care a intrat o nouă familie. Se punea și *pomul de cununie* care se dădea nănașilor. Era o creangă de prun împlântată într-un prinos de pâine -ofrandă adusă nașilor în semn de recunoștință pentru ocrotirea tinerei familii. Era împodobit cu turte, mere, nuci, iar sub el era o pânză pentru o cămașă la nănaș și un scul de spegmă, naframă pentru nanașa, un tindeu de tort cu vrâste. Toate acestea le aduna nănașa într-un ciubăraș de lemn și le ducea acasă. Preotul făcea rugăciunile cuvenite în prezența căsenilor, nănașilor, iar apoi se puneau la masă și se ospătau cu mâncare și băutură.

Acest pom se află în ipostaza de pom al vieții „*menit să așeze noul cuplu într-o altă etapă existențială, dorită a sta și sub semnul rodniciei, deci al perpetuării spiței de neam*”⁹. Pomul de cununie este și un „*semn de mulțumire lui Dumnezeu pentru că le-a ajutat a se căsători și ca să aibă pe cealaltă lume cele trebuincioase pentru susținere, precum și sub ce se odihni*”¹⁰.

La Băița, *pomul de cununie* se pune în joia mare, în săptămâna Paștilor, la biserică. Se împlântă creanga de prun împodobită cu diferite bunătăți într-un parastas, iar alături se pun doi colaci, două farfurii, două furculițe, două linguri, două ulcele, o oală -daruri pentru nănași. În prealabil, în fiecare duminică din postul Paștilor, se *poartă prescurile*, adică se duc la biserică prescuri pe care preotul le slujește la Sfânta Liturghie. Se duce un parastas și o prescură. Parastasul este ca o pâine rotundă care are deasupra aluat împletit și pus în cruce, apoi împuns cu prescurnicerul în cele patru locuri

⁹ M.Bratiloveanu-Popilian, *Mărul, arbore sacru*, în *Datini*, nr.3-4, 1994, p.24.

¹⁰ S.F.Marian, *op.cit.*, p.535.

libere. Prescura este formată din șapte aluaturi ca pumnul, unite între ele, și acestea împunse cu prescurnicerul.

La Lunca *pomul de cununie* se pune când vrei, când ai posibilitate, dar dacă nu reușești în timpul vieții, atunci este obligatoriu să fie pus la înmormântare, împlântat în pământ la capul mortului. Atunci i se pune și o scăriță din aluat de pâine.

Dacă se pune în timpul vieții și în familie sunt copii, atunci se obișnuiește ca odată cu *pomul de cununie* să fie puși și *pomii de botez* pentru copii. Aceștia sunt formați din crengi mai mici, dar la fel de împodobiiți. Nănașii cinstesc, cu această ocazie, câte o mielută sau un purcel, iar pentru copii, o găină sau o puică.

La o săptămână sau două după nuntă, duminica, finii mergeau *pe ominie* la nași -de la biserică mergeau acasă, se ospătau cu mâncare și băutură, apoi ieșeau în sat *la joc*.

Și de Bobotează nașii duceau finii *pe ominie*. Cu acea ocazie făceau și sfeștanie. De două ori erau duși finii *pe ominie*.

Când aveau primul copil, tinerele neveste, îmbrăcate cu catrințe, cu ceapța și hobot pe cap se adunau la moașa satului acasă și petreceau acolo cu mâncare și băutură. Bărbații duceau moașei câte o litră de cucuruz sau de grâu și un picior de porc. Ei erau excluși de la această întrunire. După amiaza ieșeau *pe râtuț*, bărbații le așteptau și le luau la joc. Jucau *de-a lungu* și *învârțita*, până seara. Acest obicei era la Anul Nou.

Existau în trecut, și se mai păstrează încă la țară, o serie de credințe și practici magice legate de ceea ce este bine să faci sau să nu faci o tânără fată care vrea să se mărite:

- ◆ să nu stea în colțul mesei;
- ◆ să nu dea cineva cu mătura în față;
- ◆ să nu arunce gunoiul afară din casă după asfințitul soarelui că arunca norocul;
- ◆ gunoiul se aruncă către răsărit, ca să te poți mărita etc.

Dorința fetelor din toate timpurile și de la toate popoarele de a se vedea la casa lor, dacă se poate cât mai curând, a fost de a-și cunoaște ursitul. Cum va fi oare? Tânăr sau bătrân? Frumos sau urât? Bogat ori sărac? Blând sau afurisit? Va avea un trai fericit, ori își va amără zilele? Pentru a dezvălui această taină, încearcă să arunce măcar o privire dincolo de ziua de astăzi, să smulgă câte ceva viitorului din cele ce-î tănuiește.

În noaptea de Anul Nou, fetele se adunau la o casă la *vergelat* pentru a afla cum va fi viitorul lor soț. Sub farfurii întoarse cu fundul în

sus și așezate pe masă puneau diferite obiecte: pâine, sare, cărbune, săpun, pieptene, inel etc. Una dintre ele sau o femeie mai bătrână le aranja în timp ce fetele așteptau afară, apoi veneau și-și alegeau fiecare o farfurie. Dacă sub farfurie găseau pâine, atunci soțul va fi bun ca pâinea, dacă era sare va fi sărac, dacă era cărbune va fi negru, brunet, dacă era pieptene va fi colțat, dacă era fasole va fi bubos, dacă va fi oglindă va fi frumos, dacă va fi cuțit va fi aprig la mânie etc. Tot în acea noapte ieșeau afară și legau câte un par din gard, cu lână colorată ca fiecare să-l cunoască a doua zi. Cu ochii închiși numărau de la 10 înapoi. Parul cu numărul 1, ultimul, era legat. După cum era parul așa era viitorul soț: înalt, mic, slab, strâmb, chipeș *ca tras prin inel*.

Ca să afle când se vor mărita, fetele ieșeau la cotețul porcului și ziceau:

„Hui, în iest an
Hui, de-amu-ntr-un an
Hui, peste trei ani“

când le răspundea porcul, atunci se mărita fata -în anul acela, în anul viitor sau peste trei ani.

Ca să afle unde se vor mărita, își puneau pe mână o buburuză și-i cântau:

„Buburuță, ruță
Suie-te-n căruță
Unde îi zbură
Acol' m-oi mărita“

Buburuza (*Coccinella septempunctata*) zbură într-o anumită direcție, către o parte de sat și într-acolo credeau fetele că se vor mărita, de acolo le venea mirele.

Ca să-și viseze viitorul mire, fetele luau busuioc din mănunchiul cu care umbla preotul la Bobotează la udat și-l puneau sub pernă și se culcau unde a șezut preotul (de aceea era îmbiat să se așeze pe pat sau pe canapei).

Nunta, ca și alte manifestări prilejuite de evenimentele din viața omului sau de sărbătorile de peste an, este încă o dovadă a geniului creator al poporului nostru. Se desfășoară ca un adevărat spectacol în care se îmbină fericit cântecul popular (strigături, chiuituri) dansul, portul popular, obiceiuri, deci tot ceea ce a creat mai valoros românul de-a lungul veacurilor, ceea ce este mai reprezentativ pentru spiritualitatea românească.

Fără a avea pretenția că am epuizat subiectul abordat, pentru că încă mai sunt multe alte sate necercetate care ascund comori de înțelepciune populară, cred că am reliefat câteva aspecte inedite privind desfășurarea nunților românești în Cîmpia Transilvaniei.

GLOSAR

baieră -brâu

barșon -catifea

bgili -a albi pânza prin udări succesive cu apă și uscare la soare

cânaci=ciucuri -ornament făcut dintr-un mănunchi de fire de mătase

ceapță -bonetă

cinaș -drăguț

ciocroș -fundă făcută din petele

colop -pălărie

cupă -vas de lemn, rotund, cu capacitate de 1 litru

drod -sârmă

fideu -capac

găbănaș -construcție anexă a gospodăriei, destinată depozitării cerealelor și altor alimente

găluște -sarmale cu păsat

hobot=șlaier=drimor - voal de mireasă

iosag -avere

jinars -țuică

lășcuțe -aluat tăiat în fâșii subțiri și mai late decât tăiteii, de 1 cm², care se fierb în supă

loc de trei mierțe de grâu -suprafață pe care se puteau semăna trei mierțe

mnierit -albăstrit

păsat -porumb măcinat mare

petea, petele -panglică de mătase confecționată industrial

pocneți=pomneți -manșetele mânecilor de la cămășile bărbățești

pospai -bănuțe! (*Buxus sempervirens*)

puioară -țesătură de borangic dantelată

săcărea -chimion (*Carum Corvi*)

socăciță -bucătăreasa

spegmă -ață din cânepă răsucită

șaraitău -petrecere de adio înaintea căsătoriei

tomneală -logodnă

tropai -pânză de bumbac țesută în casă

urculaș -dantelă albă cu colțișori, confecționată industrial

vâjâtă -potrivită

țâpa -a arunca

țâpăi=țupăi -pâinișoare făcute din aluat împletit în două, apoi întors

LISTA INFORMATOILOR

Bârsan Lucreția, n.1933, Ulieș, nr.30 - a lui Ion a Bârsanului
Bejan Dumitru, n.1922, Fărăgău, nr.42 - a lui Diacu
Bejan Samfira, n.1923, Ercea, nr.17 - a lui Bănățuc
Biriș Maria, n.1928, Băița, nr.197 - a lui Tócea
Bogdan Ruxandra, n.1926, Fărăgău, nr.223 - a lui Ionu Friptului
Bugnar Ioan, n.1930, Lunca, nr.52 - a lui Iostinuca
Cioloca Livia, n.1934, Lunca, nr.58 - a lui Lupu
Cotoi Silvia, n.1946, Băița, nr.148 - a lui Ciruc
Crăciun Rafila, n.1918, Luieriu, nr.53 - a lui Cifor
Crișan Ana, n.1929, Sîntu, nr.47 - a lui Dum
Crișan Dumitru, n.1911, Sîntu, nr.48 - a lui Dum
Crișan Măriuca, n.1923, Sîntu, nr.48 - a lui Dum
Damian Ioan, n.1910, Logig, nr.192 - Terente
Făgăraș Gheorghe, n.1917, Sînmărtinul de Cîmpie, nr.41
Holircă Domnița, n.1924, Lunca, nr.247 - a lui Buri
Holircă Silvia, n.1922, Lunca, nr.115 - a lui Toma
Horga Victoria, n.1921, Lunca, nr.272 - a lui Vóga
Linca Maria, n.1934, Lechincioara, nr.28 - a lui Ilie a Fătului
Linca Petru, n.1927, Ulieș, nr.37 - a lui Vaslie din rât
Morar Elisabeta, n.1925, Logig, nr.1623 - a lui Sas Maftei
Morar Ioan, n.1927, Lunca, nr.225 - a lui Brica
Morar Silvia, n.1933, Lunca, nr.225 - a lui Tortomanu
Naste Silvia, n.1922, Băița, nr.254 - a lui Pilătuș
Nistea Arșinica, n.1925, Lunca, nr.239 - a lui Goga
Pavel Domnica, n.1925, Ulieș, nr.39 - a lui Vulpea
Pop Floarea, n.1946, Lunca, nr.44 - a lui Viluca
Pop Saveta, n.1919, Lunca, nr.44 - a lui Viluca
Pop Victulia, n.1955, Băița, nr.200b - a lui Druli
Rus Emilia, n.1934, Băița, nr.264 - a lui Pop Toader de pe Vale
Rusu Ana, n.1935, Băița, nr.112 - a lui Ștefan a lui Trifon
Suciu Simina, n.1954, Băița, nr.146 - a lui Purelu
Toderuț Ioan, n.1927, Logig, nr.156 - Fătu
†Toncean Maria, n.1910, Lunca, nr.173 - a lui Zaharie din Capu' satului
Toncean Viorica, n.1924, Sîntu, nr.53 - a lui Marcu

COUTUMES DE NOCES ROUMAINES DANS LA PLAINE DE TRANSYLVANIE (Résumé)

La noce, aussi bien que les autres manifestations occasionnées par les évènements de la vie de l'homme ou bien par les fêtes du cours de l'année, est encore une preuve de la capacité créatrice exceptionnelle de notre peuple. Elle se déroule pareillement à un vrai spectacle dans lequel on voit s'allier la chanson populaire, la danse, le costume populaire, les croyances et pratiques magiques, les usages, donc tout ce que le Romain a créé de plus valeureux au cours des siècles, c'est-à-dire ce qui est le plus représentatif pour la spiritualité roumaine.

La noce, à laquelle prend part toute la collectivité du village, est une occasion de joie pour tous, parce qu'une nouvelle famille se constitue et elle va perpétuer la généalogie.

Le fait que beaucoup de rituels liés à cet événement sont identiques dans tout le pays, preuve l'unité et continuité des Roumains dans ces parages de légende, bénits par Dieu; ceux-ci sont aussi des témoignages d'unité culturelle et spirituelle des Roumains du partout.

La signification de beaucoup de croyances a disparu dans la nuit de temps, mais elles ont été conservées jusqu'à nos jours en vertu de la tradition.

Dans notre étude nous avons mis en relief quelques aspects inédits concernant le déploiement des noces roumaines de la zone de Plaine de Transylvanie, la manière de leur déroulement il y a 50-60 ans et même auparavant. Pour obtenir ces renseignements, nous en avons appelé à la mémoire de quelques informateurs (connaisseurs dans ce domaine) âgés de 65 à 85 ans.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

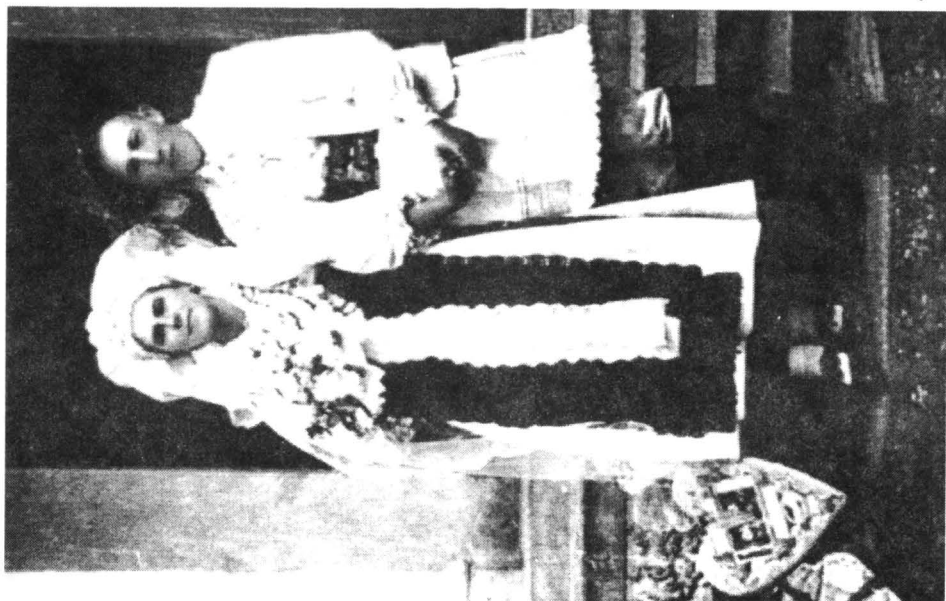
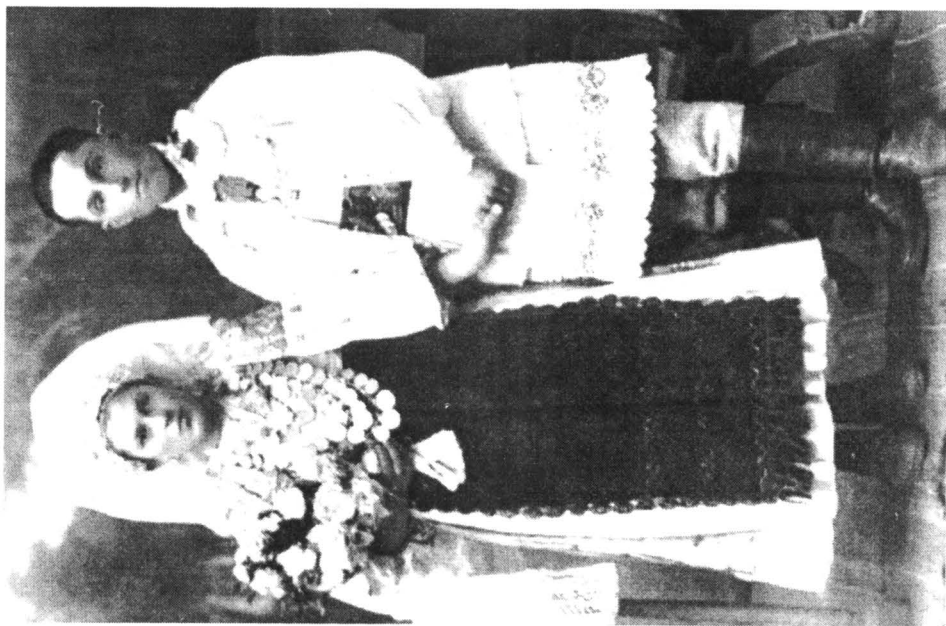
Planșa I.1-2: Perechi de miri, Lunca

Planșa II:

1. Chemători și chemătoare, Logig
2. La masa de ospăț

Planșa III:

1. Colacul miresei
2. Steag de nuntă și mănunci de mireasă

Planșa I

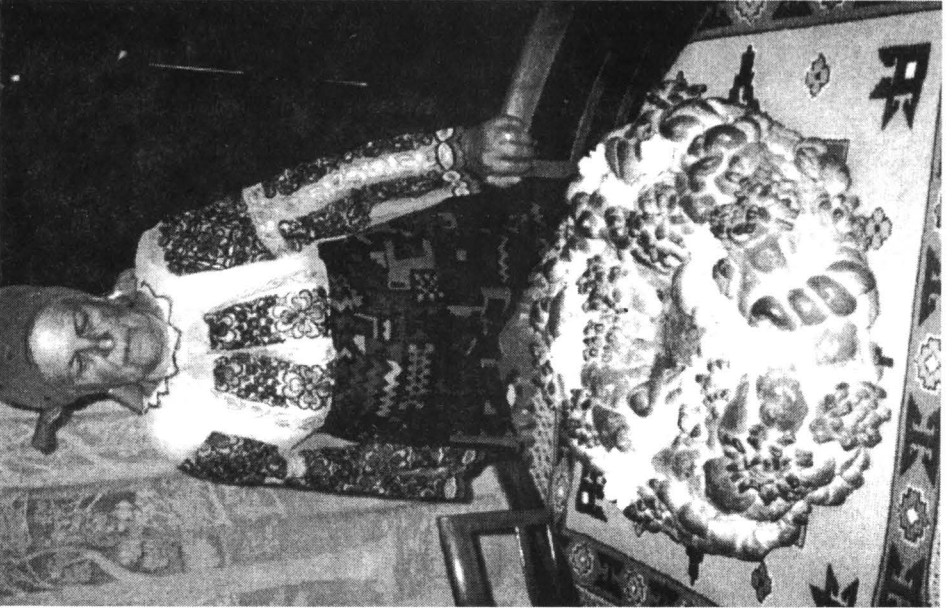

1

2

Planșa II

Planșa III

OBICEIURI DE ÎNMORMÂNTARE DIN VALEA BEICII (JUDEȚUL MUREȘ)

LAURA POP

Valea Beicii aparține zonei etnografice a Văii Mureșului Superior, fiind situată la interferență cu zona Cîmpiei Transilvaniei, de aceea obiceiurile populare de aici, în general, și cele înmormântare în special, se regăsesc în zonele învecinate, nelipsind însă anumite datini de înmormântare specifice numai zonei Văii Beicii. În studiul de față sunt descrise **obiceiuri de înmormântare** din trei sate de pe Valea Beicii: Șerbeni (Comuna Beica de Jos), Sîmihaiu de Pădure (Comuna Beica de Jos) și Urisiu de Sus (comuna Chiheru de Jos). Deoarece obiceiurile de înmormântare de la Urisiu de Sus au fost expuse într-o altă lucrare, comparativ cu cele din Valea Gurghiului și din Năsăud¹, mă voi referi doar la acele aspecte care nu au fost menționate acolo, și care pot aduce unele clarificări în ceea ce privește caracteristicile obiceiurilor de înmormântare din zona Văii Beicii.

Studiul datinilor de înmormântare din Valea Beicii are la bază anchetele de teren efectuate în perioada 1995-1996 în satele amintite mai sus. Majoritatea sunt convorbiri cu femeile în vârstă din sate, fiind bine cunoscut faptul că acestea sunt mai tradiționaliste decât bărbații și deci au un rol mai mare în menținerea obiceiurilor tradiționale.²

Ceremonialul înmormântării aparține riturilor de trecere din ciclul familial sau ciclul vieții, fiind reflectarea unor anumite concepții despre moarte și lumea de dincolo, dar și a relațiilor de rudenie, căci fenomenul morții nu privește numai pe familia celui decedat, ci pe întregul neam și chiar pe întregul sat, din cadrul căruia a dispărut un important element vital.

¹ Laura Pop, *Obiceiuri de înmormântare din Urisiu de Sus* (jud. Mureș), în *Studii și Cercetări Etnoculturale. Anuarul Muzeului Județean Bistrița-Năsăud*, vol. I, 1996, p. 41-51.

² Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, 1978, ediția a II-a, p. 67.

Moartea propriu-zisă este precedată de o serie de **rituri de antici-pație**³: semne prevestitoare, rituri antimoarte, descântece, etc. La Șerbeni, cântatul cucuvelei prin împrejurimi (casă, grajd, grădină), cântatul găinii cocoșește, dărâmarea unui perete, căderea unei icoane sau a unui tablou din cui, diverse vise (dacă visezi că-ți cade o măsea și-ți curge sânge atunci va muri cineva din familie, la fel dacă visezi se-ceră sau coasă -însemne ale morții) sunt considerate semne rele, chiar de moarte, dacă este vreun bătrân sau bolnav în casă⁴. La Sînmihaiu de Pădure se crede că se poate întoarce prevestirea negativă dacă se ia măsura găinii (care a cântat cocoșește) de la masă până la ușă, iar dacă găina ajunge cu coada la ușă i se taie coada, dacă ajunge cu capul -i se taie capul. Se zice că se duc relele odată cu coada sau cu capul tăiat al găinii rău prevestitoare⁵.

Pentru ușurarea chinurilor celui aflat pe moarte femeile din casă, și chiar copiii, se roagă și fac mătânii pe o năframă -dacă este femeie- sau pe o batistă -dacă muribundul este bărbat, apoi năframa sau batista se pune la capul muribundului (Șerbeni)⁶.

Există perioade mai bune sau mai rele pentru moarte. Astfel despre cei care mor între Paști și Rusalii se crede că merg direct în rai, atunci fiind poarta raiului deschisă.

În **momentul morții**, ca în toate zonele României, se aprinde o lumânare, pe care cineva o ține în mână dreaptă a mortului până ce acesta nu mai respiră. La Sînmihaiu de Pădure lumânarea aceasta rămâne în sicriu. Apoi se acoperă oglinda cu o năframă sau cu o față de masă ori se întoarce cu fața către perete și se oprește ceasul. Oglinda rămâne întoarsă atâta timp cât stă mortul în casă, deci trei zile, până la îngropare⁷. Dacă mortului îi rămâne un ochi deschis se crece că se mai duce cineva cu el, de aceea este foarte important ritualul închiderii ochi-lor. După aceea se încep **pregătirile legate de trupul și sufletul mor-tului**. I se leagă fâlcile și picioarele cu o năframă sau cu o sfoară care se ia după ce mortul a înțepenit și se lasă în sicriu. Dacă mortul este femeie se piaptănă și piaptănul, de asemenea, se pune în scriu⁸. Mortul

³ *Ibidem*, p.183.

⁴ Informații de la Maria Vețean, 68 ani, localitatea Șerbeni, comuna Beica de Jos, data: 20 martie 1996, culegător Laura Pop.

⁵ Informații de la Maria Buțiu, Sînmihaiu de Pădure, nr.33, comuna Beica de Jos, data: 19 aprilie 1996, culegător Laura Pop

⁶ Inf. Maria Vețean.

⁷ Informații de la Maria Vețean; Maria Buțiu; Manoil Tropotei, 74 ani, Sînmihaiu de Pădure, nr.32, comuna Beica de Jos, data: 19 aprilie 1996, culegător Laura Pop.

⁸ Inf. Maria Vețean.

este spălat de cineva din familie, dar în trecut era spălat de o femeie săracă. La Șerbeni, dacă mortul este bărbat nu se cheamă altcineva să spele mortul, ci îl spală neapărat cineva din familie. Femeia care spală mortul n-are voie să pună mâna pe mâncare timp de trei zile până la înmormântare, căci se crede că nu dospește aluatul făcut de ea. Dacă mortul era spălat de cineva străin, o femeie sau un bărbat sărac, i se dă pomană haine de-ale mortului, alimente sau colac. Apa de la scaldă mortului se aruncă unde nu umblă nimeni, căci se crede că cine calcă pe locul unde s-a aruncat apa se-mbolnăvește de *gălbinare* (Șerbeni). La Sînmihaiu de Pădure celui care spală mortul, după prohod, i se dădeau hainele și colacul de pe toiagul mortului, acum mortul fiind spălat de cineva din familie, hainele și colacul de pe toiag se dau la un om sărac oarecare⁹. După ce este spălat, mortul este îmbrăcat cu hainele cele mai bune și așezat pe *laiță*, după cum este numit patul mortului. În timpul generației anterioare era obiceiul păstrării hainelor de la cununie pentru înmormântare¹⁰.

Laița sau **patul mortului**, alcătuită din două scânduri puse pe două butoaie întoarse cu gura-n jos, se *învălea* cu cearceafuri albe, *lepedee*, cu dantelă, covoare țesute de lână, de o parte și de alta, iar peste covoare se puneau ștergare țesute, cu alesături la capete. Toate acestea (covoare, lepedee, ștergare) erau prinse cu acul, iar acul acela se pune și el în sicriu, în haina mortului, căci se spune că nu este bine să-l păstrezi¹¹. În mâna mortului se pune ban (Sînmihaiu de Pădure) sau ban și batistă (Șerbeni), când îl așează pe laiță, ca să aibă de vamă, căci se crede că mortul trece prin mai multe vămi (de obicei 12) și trebuie să le plătească. Arnold van Gennep consideră că acest ritual al **obolului lui Charon**, practicat în Grecia antică și modernă, în Franța, la slavi, la budiștii japonezi, la musulmani, etc. reprezintă un rit de trecere¹². La Sînmihaiu de Pădure *fatiorul* care acoperă mortul se rupe la gură, probabil pentru *hrănirea* sau *respirația* post mortem a acestuia¹³.

În același timp se pregătește și o lumânare, numită **toiag**, care se pune pe pieptul mortului, pe o iconiță sfințită. Lumânarea aceasta se face după măsura (lungimea) mortului luată pe o ață și înfășurată în

⁹ Inf. Manoil Tropotei.

¹⁰ Informații de la Virginia Grama, 60 ani, Șerbeni, nr.188, comuna Beica de Jos, data: 20 martie 1996, culegător Laura Pop.

¹¹ Inf. Maria Vețean, Virginia Grama.

¹² Arnold van Gennep, *Rituri de trecere. Studiu sistematic al riturilor de poartă și de prag, de ospitalitate, de adopție, de sarcină și de naștere, de copilărie, de pubertate, de inițiere, de ordinație, de încoronare, de logodnă și căsătorie, de funeralii, de anotimpuri*, Iași, 1996, p.38.

¹³ Inf. Manoil Tropotei.

ceară de albine, încovrigată apoi ca o turtă, cu un capăt ridicat care se aprinde la priveghi și ori de câte ori bate clopotul de la biserică pentru mort. În ziua înmormântării se mai face și un alt fel de *toiag*: un băț de circa 1 m pe care se pun haine de-a mortului, un colac mare împletit, iar în vârf se pun flori vara și *struț* verde, tisă sau brad iarna. La înmormântare bățul se aruncă în groapă, iar hainele și colacul se dau de pomană pestre groapă la un om sărac (Șerbeni) sau la cel care a spălat mortul (Sînmihaiu de Pădure).

Moartea unui om se anunță în sat prin baterea, într-un anume fel, a celor două clopote, mai jalnic, *într-o ureche*, la fel cum se trag clopotele de ploaie, doar că în caz de ploaie clopotele se trag pe rând, iar în caz de moarte, împreună. În timpul celor trei zile cât stă mortul în casă (și în sat) clopotele se trag de trei ori pe zi: *de noapte* (la ora 6 dimineața), *de prânz* (la ora 9 dimineața), *de amiază* (la ora 12). După-masa nu se trag clopotele decât în cazuri excepționale: când trece vreun mort din alte părți prin sat¹⁴. La casa mortului se pune ca semn un steag negru, prapor negru și un *veșmânt* negru la poartă. Acestea sunt aduse de la biserică.

Cât timp stă mortul în casă nu este bine să fie lăsat singur, de aceea stă cineva din familie tot timpul cu el (Șerbeni, Sînmihaiu de Pădure) ori se pune secera pe picioarele mortului (Urisiu de Sus). De asemenea nu se dă voie pisicii să intre în camera mortului; de frică să nu înceapă a-l mânca. Trei zile cât stă mortul în casă, se crede că și sufletul lui stă pe aproape, pe lângă casă sau la capul sicriului¹⁵. Ziua, dar mai ales noaptea, mortul nu este lăsat deloc singur. Dacă ziua stă doar o persoană lângă mort, noaptea vin și alți oameni din sat la casa mortului.

În perioada interbelică se făceau și **jocuri de priveghi**, mai ales de către flăcăi, acum însă se veghează, se aprind lumânări, femeile cântă, *glădesc* mortul, iar bărbații joacă cărți. Probabil plecarea tinerilor la orașe, în perioada industrializării, a dus și la dispariția jocurilor de priveghi din practica ceremonialului de înmormântare. Martorii păstrează totuși amintirea unor jocuri de priveghi, asemănătoare cu cele din Valea Gurghiului, descrise de Dumitru Pop¹⁶. Acestea ar fi: **1)moartea; 2)caii; 3)preotul (popa); 4)ursul**. La Urisiu de Sus s-a păstrat amintirea următoarelor jocuri de priveghi: moartea, caii, ursul, ridicarea mortului cu

¹⁴ Inf. Maria Vețean.

¹⁵ Inf. Maria Buțiu.

¹⁶ Dumitru Pop, *Contribuții la studiul jocurilor de priveghi din zona Văii Gurghiului*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, tom 13, nr.2, 1968, p.131-141.

o sfoară pentru a se speria lumea¹⁷. La Șerbeni am aflat mărturii despre jocurile: caii și moartea; la Sînmihaiu de Pădure: caii, moartea și popa. În continuare, le voi descrie pe fiecare după amintirile oamenilor din cele trei sate.

1) Moartea. Un fecior este învelit într-un lepedeu alb (Urisiu de Sus) sau într-o cămașă lungă, albă, de femeie (Sînmihaiu de Pădure), de sus până jos *tât era alb*, înfășurat la cap cu un ștergar alb, la tâmplă i se legau două linguri de lemn cu două lumânări aprinse în ele. Pe față era dat cu făină albă de grâu, în mână avea o seceră și o greblă, își punea dinți din sâmburi de dovleac. Intra în camera mortului și făcea mișcări prefăcându-se că i-ar lua pe oameni să-i ducă¹⁸. I.H.Ciubotaru a demonstrat existența doliului alb la români, cu mărturii din județele Argeș, Brăila, Buzău, Ilfov, Mureș, Sălaj, Tulcea¹⁹, iar J.Lips remarcă la unele populații arhaice, în semn de doliu, vopsirea feței cu alb, *culoarea morții*²⁰.

2) Caii. La Șerbeni doi flăcăi aplecați se leagă spate-n spate la mijloc, pentru a avea 4 picioare, și se pune un țol peste ei. Într-un băț se pune o oală de pământ (lut) care reprezintă capul calului. Un bărbat duce calul de căpăstru la târg pentru a-l vinde și se pornește un dialog cu cineva din asistență. Omul cu calul spune că n-a primit atâția bani câți a cerut pe cal și îl lovește în cap sau zice că-i bolnav calul și decăt să-l ducă la târg să nu-l cumpere nimeni, mai bine îl omoară și lovește oala cu bota și o sparge.²¹

La Sînmihaiu de Pădure doi flăcăi veneau călări pe mătură, unuia i se puneă o *toloabă* pe el și o mătură, cu mătura îi bătea pe ceilalți peste picioare.

La Urisiu de Sus caii se făceau că se bat și unul spărgea oala de lut, deci capul calului.

3 Preotul (popa). Unul se masca în preot și se prefăcea că face slujba mortului. Avea și o oală cu jar legată cu sârmă, în loc de cădelniță.

4 Urșii. Cei mascați în urși, înveliți în funii de paie, fugeau după fete și le strângeau tare când le prindeau (Urisiu de Sus).

La scoaterea mortului din casă, pentru prohod, are loc un prim rit de despărțire (separare): cel care rămâne la urmă arunca un vas, la

¹⁷ Informații de la Tina Iu' Ciucălău, 70 ani, Urisiu de Sus, nr.217, data: 14 iunie 1995, culegător Laura Pop.

¹⁸ Inf. Maria Vețean, Manoil Tropotei.

¹⁹ I.H.Ciubotaru, *Aspecte ale ceremonialului funerar din Moldova în Anuarul de Folclor*, tom V-VII, 1984-1986, p.251.

²⁰ J.Lips, *Obârșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, București, 1964, p.512.

²¹ Informații de la Maria Vețean, Șerbeni, 20 martie 1996.

ușă, după mort, ca să se spargă²². Un alt rit de separare are loc când este dus mortul la groapă: atunci se aruncă apa din găleată și se aduce alta proaspătă²³.

În satele din Valea Beicii mortul este dus la groapă cu căruța sau cu carul cu boi. La boi, la cornul drept, se leagă un colac și o batistă (sau ștergar); la cai colacul se pune la căpăstru. La Șerbeni, deși mortul este dus cu căruța la groapă, sunt numiți 6 oameni (neamuri de-ale mortului) care se zice că duc mortul. La aceștia li se dă colac și ștergar. La fel, crucea mortului este pusă în car, dar sunt numiți 4 bărbați care s-o ducă, cărora li se dă ștergar și colac de pomană²⁴. La Sînmihaiu de Pădure, dacă mortul stă mai aproape de cimitir, este dus de 6 bărbați - dacă este bărbat- sau de 6 femei -dacă este femeie, la care li se pune un colac și o batistă la capătul rudei cu ajutorul căreia duc mortul²⁵.

Pe drum spre cimitir se *glăsesc* numai neamurile mortului. La cele 12 opriri nu se glăsește, atunci preotul citește Evanghelia și în acel moment i se pune pe umăr un ștergar și bani legați în colțul ștergarului (Urisiu de Sus, Șerbeni).

În fruntea **convoifului de înmormântare** merg praporii, în care se pun colaci și ștergare. La Șerbeni, mai demult erau numai 4 prapori, acum sunt 6 prapori, fiind mai mulți pentru *ca să cuprindă mai multe neamuri*²⁶. La Sînmihaiu de Pădure apare aceeași diferențiere în funcție de sexul mortului ca și la ducerea sicriului: astfel dacă mortul este femeie, praporii îi duc femeile (neamuri de-ale mortului, în general verișoare) și atunci li se pune năframă neagră lângă colac; dacă mortul este bărbat, praporii sunt duși de către bărbați (neamuri) și se pune batistă lângă colac²⁷. La Șerbeni, după prapori se duc 4 sfeșnice cu lumânări mari. La aceștia li se dă ștergar dacă sunt bărbați, sau năframă dacă sunt femei.

Pomana pentru toată lumea participantă la ceremonial se dă la sfârșitul prohodului, la poartă, și se numește *iertare*, pentru că fiecare, după ce a sărutat crucea ținută de fătul bisericii, a primit covrigul, lumânarea și paharul de țuică, spune „*Dumnezeu să-l ierte*“ (pe mort), adică spune cuvântul de iertare pentru mort, îl iartă pe mort.

În timpul prohodului, la Sînmihaiu de Pădure, se fac în casă **pomișori** pentru preoți și cantori, dintr-o creangă de prun sau de măr în

²² Inf. Virginia Grama.

²³ Inf. Maria Buțiu.

²⁴ Inf. Virginia Grama.

²⁵ Inf. Manoil Tropotei.

²⁶ Inf. Virginia Grama.

²⁷ Inf. Manoil Tropotei.

care se pun biscuiți, turte, covrigi, și care se înfige într-un colac anume numit *crestată* sau *crestată* (Pl.III.1). În timpul *iertării* preotul merge și sfințește acești pomișori care se împart la sfârșit, la *comandare*.

La feștania care se face în casa mortului, după prohod sau după întorcerea de la groapă, se sfințește și *pomul de cununie* sau *pomul de botez*, care se pune acum, la înmormântare, dacă nu s-a pus după căsătorie sau după botez. Acești pomi se dau, în mod normal, la nași după botez sau după cununie. O situație specială este la Șerbeni, unde pomii de botez pentru toți copiii care îi ai se pun la sărbătoarea Sf.Arhangheli Mihail și Gavril, când se face și luminăție la cimitir. Nu este chiar paradoxal acest obicei, deoarece Sf.Arhanghel Mihail nu este doar îngerul morții, ci și apărătorul copiilor, potrivit credințelor populare românești. Punerea pomilor de cununie sau de botez la înmormântare pentru nași poate fi privită ca îndeplinirea tuturor îndatoririlor mortului față de părinții spirituali (nașii), nerealizate în timpul vieții, dar absolut obligatorii, știut fiind că adesea legăturile de rudenie de natură spirituală (socială) sunt mai puternice în societățile tradiționale decât cele de consanguitate și de afinitate (dintre soți).

La *groapă* se concentrează o serie de rituri de despărțire și pomenile date groparilor. La Urisiu de Sus și la Sînmihaiu de Pădure, neamurile apropiate ale mortului aruncă în groapă lumânarea și covrigul de la *iertare* și bani *ca să aibă mortul ce mânca*. Săpătorilor li se dă peste groapă o găină, o farfurie, două linguri și un colac împletit. La cel care a început groapa i se dă primul, iar femeia care îi dă pomana spune: „Pe astă lume să fie a ta pe aialaltă a mortului”²⁸.

La Șerbeni, înainte de a introduce sicriul în groapă, cei din familie rup o bucată de *fator* și-l poartă cu ei 2-3 zile, ca să nu viseze mortul și să nu le fie frică de mort. Tot ca să nu le fie teamă de mort, pun mâna pe piciorul mortului. Tot la groapă, ca să nu le amortească mâinile, cei din familie, când se acoperă sicriul, dau cu țărână peste mână și apoi aruncă țărâna înapoi în groapă. Ca să uite mortul, li se pune țărână după cap. Tot pentru a uita mortul, a doua sau a treia zi după înmormântare, se dă mâncare la un om sărac, pe geam²⁹. Toate aceste gesturi magico-rituale demonstrează că obiceiurile de înmormântare nu și-au pierdut încă definitiv semnificațiile străvechi, netransformându-se încă în ceremonial și spectacol (“grotesc”).

După îngroparea mortului și întorcerea oamenilor de la cimitir are loc *comandarea* sau masa mortului. La sârșitul acestei mese se dă câte un colac împletit, (Pl.I.1), la toți cei prezenți. După A. van Gennep, mesele de după funeralii și de la comemorările morților (pomeniri) sunt

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Inf. Maria Vețean.

echivalente cu un rit de agregare, cu scopul de a reînoda lanțul rupt între cei vii și morți³⁰.

Reluarea legăturii cu cel mort este evidentă într-un alt obicei, practicat în seara înmormântării: se lasă într-o farfurie ceva din mâncarea de comandare, se cerne făină pe masă, se pune apă și vin. Se zice că vine sufletul mortului înapoi și a doua zi se văd urme de pasăre în făină și se vede că s-a gustat din mâncare³¹.

Există cazuri de **morți neobișnuite**: tineri morți necăsătoriți, copii nebotezați, sinucigași, morți fără lumânare la care se efectuează ritualuri suplimentare sau, în cazul sinucigașilor, nu se fac nici ritualurile absolut obligatorii ale înmormântării, mai ales cele ce țin de ritualul creștin.

La Șerbeni, în cazul morții unui băiat necăsătorit, logodnica mortului își *glăsea* mirele la priveghi, în ziua înmormântării se îmbracă mireasă și era dusă la casa mortului de doi prieteni ai acestuia și acolo era primită de mama mortului, în prag cu o coroană, spre deosebire de mireasa adevărată care era primită de soacră în prag cu colac și năframă. Această *mireasă a mortului* purta doliu timp de un an, ca și rudele apropiate ale celui decedat, ca un membru al familiei³². La Sînmihaiu de Pădure fata moartă necăsătorită se îmbracă mireasă, iar logodnicul ei se urcă pe un cal *ca și când ar fi mirele* și purta doliu un an. Pentru cei morți departe, cărora nu li s-a aflat trupul, se face prohod la fotografie, dar nu se face mormânt și nici cruce. Pentru cei morți în câmp se pune o cruce la locul morții, ca să se știe că acolo s-a întâmplat un accident. La Șerbeni, în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost cazul unui bărbat mort în Rusia, la care i-au făcut prohod, i-au dus cruce la biserică și i-au făcut masa de pomană. La puțin timp a murit un copil de-al lui și când s-a făcut mormântul pentru copil lângă crucea copilului, s-a pus și crucea tatălui său mort în război.

După înmormântare (Șerbeni, Sînmihaiu de Pădure), timp de 7 zile, se duc la biserică 7 liturghii de prescuri pentru preot, ca să facă slujbe de *sărăcustă*. O liturghie constă dintr-o prescură și un părăstas mic, pe care se pune pristornicul de către o femeie bătrână sau văduvă (Pl.I.2)³³.

Doliul, considerat de Arnold van Gennep ca o perioadă de prag pentru supraviețuitori și, uneori, ca perioadă de agregare a mortului în lumea de dincolo³⁴, este ținut de membrii familiei timp de un an, de

³⁰ A.van Gennep, *op.cit.*, p.146.

³¹ Inf. Virginia Grama, Manoil Tropotei.

³² Inf. Maria Vețean.

³³ Inf. Maria Vețean, Maria Buțiu.

³⁴ A.van Gennep, *op.cit.*, p.132.

rudele apropiate timp de o jumătate de an, iar de rudele mai îndepărtate timp de 6 săptămâni. Timp de trei zile, până la îngroparea mortului, bărbații umblă cu capul descoperit. În perioada doliului neamurile mortului poartă haine negre, nu au voie să joace, nici să cânte.

Din **ceremonialurile postsepulcrale** sau postceremoniale, pe lângă slujbele din cele 7 zile, mai sunt pomenirile mortului la 6 săptămâni, un an, 3 ani, 6 ani, și ducerea apei de pomană timp de 6 săptămâni la o casă din sat unde nu este fântână în curte. De a doua zi după înmormântare femeia din casă duce, timp de 6 săptămâni, în fiecare dimineață, o găleată cu apă (drept pomană) la cineva din sat care nu are fântână în curte. La sfârșitul celor șase săptămâni îi dă, celui căruia i-a cărat apa, o găleată, o cană, un colac, o lumânare aprinsă și zice: „Pe lumea asta să fie a dumitale, iar pe lumea cealaltă să fie a mortului N”³⁵.

La părăstasul de 6 săptămâni se fac doi colaci simpli, împlețiți și un parastas în forma a două S-uri împletite în două. Unul din cei doi colaci simpli se pune pe părăstas, iar celălalt se pune peste anaforă. Se mai duce la biserică vin, lumânări și cornuri, care se dau de pomană împreună cu o lumânare și un pahar de țuică.

Pomenirile morților, care se fac în timpul anului, țin de **cultul morților**, căci se fac de fapt pentru morții deveniți strămoși. În Postul Mare (postul Paștelui), la Urisiu de Sus, sâmbăta nu este voie să se lipească podeaua cu lut, ca să nu se astupe gura morților³⁶. În aceste sâmbete, la biserică, se fac slujbe de pomenire pentru morți. În sâmbăta Floriilor se curăță mormintele, se face luminație la cimitir și se duc *mărțișoare*. La Șerbeni aceste mărțișoare, de fapt crengi înmugurite de salcie, sfințite la biserică în duminica Floriilor, se păstrau și pe timpul verii, când se aprind contra grindinii³⁷. În Joia Mare se face un pomișor (o creangă de măr sau prun împlântată într-o crestată și împodobită cu biscuiți, nuci, covrigi, mere) pentru toți morții satului decedați de anul trecut de la Paști până în Joia Paștilor din anul curent (Urisiu de Sus) sau pentru morții familiei (Șerbeni, Sînmihaiu de Pădure). Tot în Joia Mare se sfințește și pâinea și vinul, care se împarte în noaptea Învierii.

Nu putem încheia fără a aminti câte ceva despre **glăsărea** și **glăsăturile** din zona Văii Beicii. În general se glăsesc neamurile, dar și femeile în cor, la priveghi, când se cântă un cântec anume. Se glăsește

³⁵ Inf. Maria Vețean.

³⁶ Inf. Tina Iu' Ciucalău; Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol.I: *De la epoca de piatră la misterele lui Eleusis*, București, 1981, p.46, unde se afirmă că, în neolitic, în Orientul Apropiat, morții erau îngropați sub pardoseala caselor.

³⁷ Inf. Maria Vețean.

când se trag clopotele prima dată, la priveghi, când vine preotul, la prohod, la iertare, pe drumul spre groapă, la groapă, și chiar după ce-l îngroapă pe mort. În *glăsăturile* din Valea Beicii regăsim câteva motive specifice mai degrabă cântecelor rituale de înmormântare: călătoria mortului (mitul mării călătorii sau al mării treceri după cum îl denumeste Mihai Pop), neamurile apropiate, mai ales părinții, drept călăuze ale mortului spre rai, trimiterea de vești de la cei morți.

Dăm mai jos câteva **glăsături** culese de noi pe **Valea Beicii**

Glăsătură la copii morți

„Pe cel rât înmohorât	Da' Ion stă supărat
Trece-un car negru cernit	Și în urma carului
Dar în car cine-i culcat	Mere plângând mama lui.“

de la Maria Vețean, Șerbeni

Glăsătură cu motivul trimiterii de vești de la strămoși

„Măi loane, dragă	Nu cu apă din fântână,
Spune la mama așa	Cu lacrimi de la inimă,
De i-i neagră cămașa	Nu cu apă din părau,
Să trimeată să i-o spăl	Cu lacrimi din capul meu.“

de la Maria Vețean, Șerbeni

Glăsătură cu motivul călătoriei mortului, cântată în seara de priveghi, de femei în cor

„Stau pe pragul căsii mele	Că-i lung drumul ce-l apuc
Gata de drum lung de jale.	Da' eu stau pe prag de moarte
Toți îmi zic să nu mă duc	Și le spui că nu se poate...”

de la Virginia Grama, Șerbeni

Glăsătură pentru copii mici

„Mâncate-ar focu' de șarpe	Să fi lăsat să-nflorească
Di ce-ai mâncat iarbă verde	Și Ion să mai trăiască.“

de la Virginia Grama, Șerbeni

Glăsătură pentru copii mici

„Dinaintea-acestei case
Este-un mândru stejărel
Cântă paserile-n el
Tăt cântă și pciscuiesc

Și raiul îl împărțesc
Împărțiți-l cu dreptate
Și făceți-i și la N. parte.”

de la Virginia Grama, Șerbeni

Glăsătură cu motivul călătoriei mortului și al neamurilor-călăuze

„Ioane, dragul meu
Unde meri așa gătat
Ș-așa tare supărat
Unde meri așa gătit
Ș-așa tare năcăjit.
Nu te duce supărat

Că ș-acol ești așteptat
De părinți și de copii
Și ei de mână te-or lua
Și în rai că te-or băga
Și tăte ți le-or arăta.”

de la Maria Buțiu, Sînmihaiu de Pădure

Glăsătura cu motivul părinților-călăuze în lumea de dincolo

„Înainte ți-or ieși
Doi negi călugărei
Nu te spăimânta de ei
C-ăia-or și părinți tăi

Și de mână te-or lua
Și prin rai că te-or purta
Și tăte ți-or arăta”

de la Ștefana Tropotei, Sînmihaiu de Pădure

GLOSAR

Comândare - masa de pomană de la sfârșitul înmormântării

Fatior - giulgiu

Gălbinare - hepatită

Glăsă - a boci

Glăsătură - bocet

Învăli - a acoperi, a împodobi

Laița mortului - patul pe care este așezat mortul în casă

Lepedeu - cearceaf

Loitrița - colac în formă de scară care se pune la pomișorul de botez, la pomișorul de cununie, la pomișorul de pomene de la parastasul de pomenire a mortului sau a morților și, uneori, și la pomișorul de la înmormântare

Luminație - aprinderea lumânărilor la morminte

Năframă - batic purtat pe cap de femei

Pciscui - a ciripi

Rât - câmp

Sărăcusta - slujba pentru mort, la biserică, după înmormântare, timp de 7 zile

Se ia măsura găinii de la masă la ușă - se măsoară distanța de la masă la ușă cu găina care a cântat cocoșește

Toloabă - țol

Veșmânt negru - draperii negre aduse de la biserică și puse la ușa de la intrare în casa mortului

THE FUNERAL CUSTOMS OF BEICA VALLEY (COUNTY MUREȘ) (Summary)

This study describes the peasants funeral customs and beliefs and that about the death's cult from the Beica Valley, of the villages: Urisiu de Sus, Șerbeni and Sînmihaiu de Pădure. The Beica Valley is a distinct part in the ethnographic zone of Superior Mureș Valley, at the interference with the ethnographic zone of Transylvanian Plain. In the zone of Beica Valley, besides the general customs founded in the others ethnographical zones of the country, too, there are some particular customs: for example is that to give a dinner at the grave to the dead person through the throwing of the alms -the roll and the candle- in the grave by the relatives. This customs is doubled by another at the house of the deceased where, in the evening of the burial ceremony, they put on the table something of the dish and drinking from the common meal and they belief that, in the night, the soul will come in a bird-shape to eat and drink, the evidence for this being the bird claws in the flour, on the table.

LISTA ILUSTRAȚIILOR*

(Tipuri de colaci de înmormântare din Valea Mureșului Superior)

Planșa I:

- 1.Colac de înmormântare
- 2.Parastas

Planșa II:

- 1.Parastas
- 2.Pereche de prescuri

Planșa III:

- 1.Crestată
- 2.Loitriță

* Fotografiiile au fost realizate la Brutăria din Reghin.

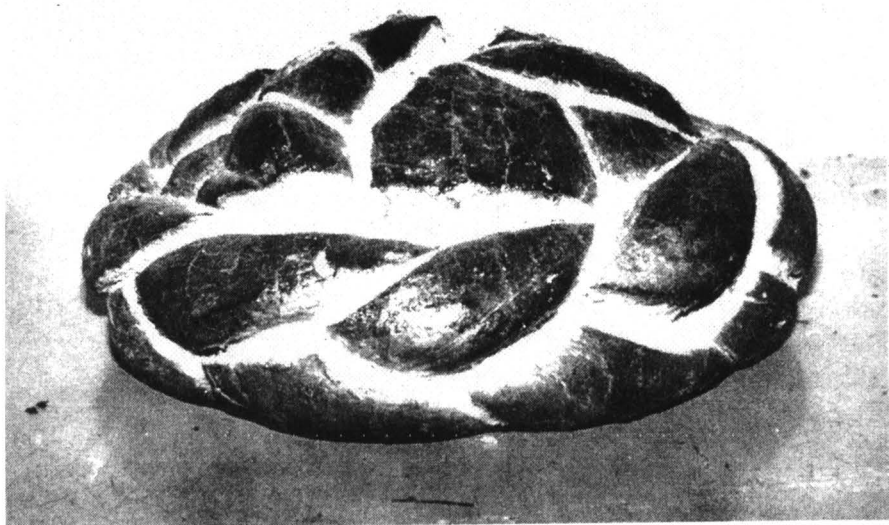

1

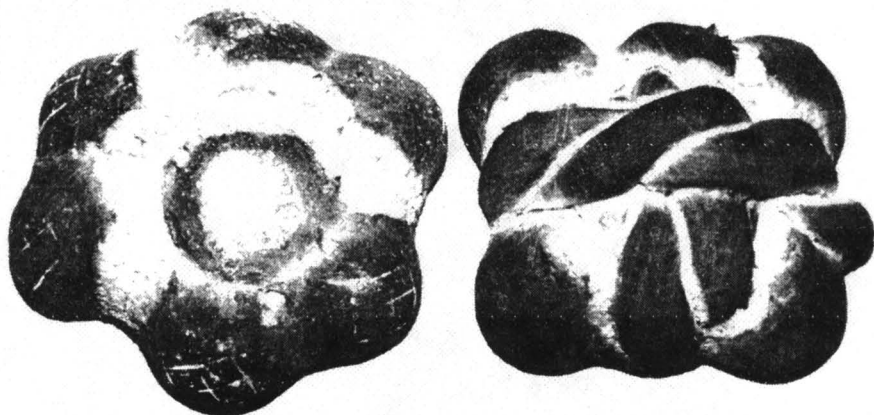

2

Planşa I

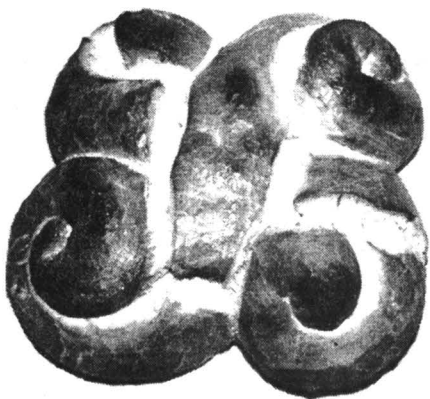

1

2

Planşa II

1

2

Planşa III

„PE MUREȘ ȘI PE TÂRNAVĂ“ MANUSCRISE FOLCLORICE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

ELENA MIHU

Restituind literaturii noastre populare aceste manuscrise din prima jumătate a secolului al XIX-lea, culese și scrise de elevii mureșeni, studenți la Teologia Ortodoxă din Sibiu, venim în sprijinul celor afirmate de Ioan Mușlea „că interesul pentru cântecul și obiceiurile populare trăia în Ardeal și înainte de publicarea culegerii lui Alecsandri și Russo, din 1856¹”.

Preocupări de culegere a acestei *avuții naționale* le găsim și la Școala Ardeleană, prin descoperirea primei culegeri de folclor a lui **Ioan Șincai**² (fratele istoricului, fiu al meleagurilor mureșene, căpitan în regimentul II de graniță Năsăud). Ea cuprinde toate genurile folclorului românesc: balade (*George*, prima variană a baladei antifeudale „Corbea”, *Sandu*, *Hoțul de cai*, *Voinicul și șarpele*, ce își are originea în legenda daco-romană „Voinicul înghițit de șarpe”), o variantă necunoscută a *Mioriței*, *Bradul și teiul*, *Merluță-Merluță*, cântecul satiric *Nevasta și tiara*, orația de nuntă -colăcăria, cântece de dragoste și dor, strigături (cele mai multe inspirate din război), un cântec de cătănie și înstrăinare și *Cronica versificată de pe Rin*, datată „Rein, 28 mai 1794” (ce descrie luptele date la Budenthal, Veissemburg, Strassburg, între anii 1793-1794, de coaliția europeană împotriva Revoluției franceze). Astfel, putem vorbi de începuturile folcloristicii românești înainte cu 50 de ani de culegerea lui Pauleti și cu 70 de ani de cea a lui Alecsandri.

¹ Ioan Mușlea, *Interesul pentru folclorul românesc din Ardeal înaintea culegerii lui Alecsandri*, în *Transilvania*, 1926, nr.10, p.557.

² Elena Mihu, *Un manuscris necunoscut de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a lui Ioan Șincai*, în *Școala Ardeleană*, 1992, nr.1, p.4, 8; *Ibidem*, nr.2, p.6; *Idem*, *O culegere de folclor inedită*, în *Steaua Roșie*, 15 august 1987, p.3; *Idem*, *Un manuscris românesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a lui Ioan Șincai*, în *Marisia*, XV-XXII, 1985-1992, p.395-419; Elena Mihu, Dimitrie Poptămaș, *Miorița -variantă transilvană din secolul al XVIII-lea*, în *Manuscriptum*, 1991, nr.2-4, p.8-12.

Tot din generația Școlii Ardelene face parte Toader Popovici din Șardu Nirajului, elev în 1790 la școala deschisă la Sibiu de episcopul Ghedeon Nichitici, pentru pregătirea învățătorilor, unde era profesor Dimitrie Eustatievici³, directorul școlilor neunite din Ardeal și îl avea coleg cu Ioan Barac⁴. El este autorul manuscriselor *Floarea darurilor*, *Alexandria* și *Pilde filosofești*⁵. Presupunem că astăzi am fi putut avea de la Toader Popovici o culegere de poezii populare, dacă un legător de carte nu ar fi sacrificat manuscrisul, din lipsă de hârtie. Ne-a rămas, din păcate, doar fila 17⁶ cu poezia *A nevastii pomenindu-și fetia*, o variantă asemănătoare cu cea din „Cântece câmpenești cu glasuri românești”, din 1768⁷. Nu putem afirma cu certitudine că Toader Popovici, dascălul, copistul, culegătorul de folclor este unul și același cu vestitul pictor de biserici și icoane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Face parte din familia de dascăli care au ținut aprinsă făclia nădejzii și a dragostei de neam⁸ pe Valea Nirajului denumită *Valea plângerii românești*.

De unde venea îndemnul pentru culegerea folclorului la studenții teologi din Sibiu? Poate de la *Apelul* din 1808 trimis dascălilor sătești: „*Ar crește în măsură foarte mare prestigiul limbii noastre dacă oameni pricepuți ar aduna cîntările frumoase care sunt atît de specific românești și de care avem mai multe decît alte nații*”⁹; sau de la Blaj, unde-l găsim ca profesor pe Timotei Cipariu, cel care îi îndeamnă pe elevii săi să culegă folclor din satele lor; de la Brașov, unde Barițiu publică poezii populare în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, iar Andrei Mureșanul nu este surprins în 1844 că tinerii s-au apucat de versuri „*căci la aceasta se pot îndemna atît prin citirea poeziilor cât și prin aceia*”

³ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe*, Sibiu, 1972, p.260.

⁴ Aurel Holircă, *Școala din regiunea Mureșului superior în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea*, în *Marisia*, IX, 1979, p.217-218.

⁵ Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Alba Iulia, 1987, p.205.

⁶ Forțat pentru legarea Triodului (București, 1726) Parohiei ortodoxe din Șardu Nirajului.

⁷ Onisifor Ghibu, *Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte*, în *Academia Română: Memoriile secțiunii literare*, seria III, tom.VII, București, 1934, p.14.

⁸ Aurel Holircă, *op.cit.* p.260.

⁹ Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română*, București, 1968, p.125.

*împrejurare că în părțile acestea nici un feliu de veselie, nici un sunet de vioară nu se aude fără de verșuri*¹⁰.

Dar și Sibiul avea cărturari de marcă, ca dascălul Gheorghe Lazăr, Moise Fulea, directorul școlilor neunite, și episcop ca Vasile Moga, cel care înființează în 1811 cursul de teologie pentru pregătirea viitorilor preoți ortodocși¹¹.

Fără îndoială că aceste apeluri și îndemnuri venite de la Blaj, Brașov, Sibiu, au făcut să apară manuscrisele folclorice la care facem referire, scrise de teologi, viitorii preoți ai satelor de pe Mureș și Târnăvă. Dintre aceștia îi amintim pe:

Teodor Branea, preotul Alunișului (fost Măierău) între anii 1801-1831, cel care încearcă în toți acești ani să cumpere cărți pentru umplerea unui golul lăsat de focul care a mistuit biserica din sat cu toate odoarele ei¹². Astfel cumpără și copiază cărți¹³, adună *Verșuri la îngropări după starea omului*, unele compuse chiar el, în 1828¹⁴.

Ștefan Branea, protopopul ortodox al Reghinului, începând din anul 1853, hirotonit de mitropolitul Andrei Șaguna în 1856¹⁵. De la el ne-a rămas *Cronica evenimentelor* din 1848-1849, ce descrie întâmplările triste petrecute, în acei ani, pe Valea Mureșului superior¹⁶.

În 8 februarie 1837 începe cursul de teologie la Sibiu, când „am tunat în gazdă la Onea Îmbăruș cu plată pe lună 2 husoși arginț”, și cumpăra ca manuale școlare un *Moral* (Moise Fulea, *Cărticica moravurilor bune*, Sibiu, 1837 -n.n.), cu 12 zloți și 25 creițari și o *Alezandrie* (*Istoria a Alexandrului cel Mare*, Sibiu, 1794 -n.n.), cu un zlot și 12 creițari. Diferența până la 50 de zloți era folosită pentru cheltuielile de întreținere în perioada de școlarizare de șase luni. De vremea studenției ne rămâne *Manuscrisul*¹⁷ (mss.rom.1165, păstrat la Biblioteca Academiei Române), care cuprinde și poezii populare adunate de pe Valea Mureșului și a Gurghiului. În *Scara celor ce se află la mine și trebe să le scriu* sunt înșirate 27 de titluri de poezii: 1. *Al lui Ion popi(i) din*

¹⁰ Ioan Mușlea, *op.cit.*, p. 559.

¹¹ Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 261.

¹² Elena Mișu, *Preoți mureșeni, slujitori ai bisericii, cărții și neamului -însemnări de carte veche românească*, în *Reghinul cultural*, III, Reghin, 1994, p.51-52.

¹³ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol.III, București, 1992, p.161.

¹⁴ Parohia ortodoxă Aluniș.

¹⁵ Elena Mișu, *Preoți mureșeni...*, p.53.

¹⁶ Alexandru Ceușianu, *Vremuri de osândă. Revoluția din 1848-49 din perspectiva unui orașel ardelenesc*, Brașov, 1935, p.120.

¹⁷ Gabriel Ștrempel, *op.cit.*, vol.I, p.246.

Ibănești; 2.Ai pășăruicii cu a bătrânului; 3.Ai Sibiului; 4.Ai florilor; 5.Verș pe ai bunii veder(i); 6.Când moare muerea și rămân pruncii; 7.Al străinățății; 8.Al crucii; 9.Al botezului; 10.Al celor 3 paseri din Bănat; 11.Iară al străinățății; 12.Al celui ce se însoară pentru avere; 13.Al celor 5 dieci alcătuit de ei; 14.La prunci morți cari au părinți; 15.Al mândruții verș; 16.Al fetelor când rămân nemăritate; 17.La Paștile țiganilor; 18.Verș de glumă; 19.Verș al mirelui la nuntă; 20.La 3 sfinți arhieriei; 21.A scolasticilor; 22.La moartea pruncilor; 23.Iară la moartea pruncilor; 24.Iară a pruncilor; 25.Mult amăjițoare lume; 26.A fetelor când rămân nemăritate; 27.A nașterii lui H(risto)s. Pentru cele de la pozițiile 6-12 face mențiunea „...aceste s-au perdut la Ioan de la Ibănești”. Câteva poezii sunt creații proprii cu substrat popular, ce ne dau date despre persoana viitorului protopop al Reghinului, ca în *Verșul celor 5 dieci* „Într-a Paștelui lăsare/ O! vai ce dragoste mare/ Am avut noi 5 inși/ De văsălie cuprinși/ Adecă Branea Ștefan/ Și cu Samson Molduvan/ Simeon Pop, Bucur Ioan/ Vasilie Molduvan/ Noi 5 inși ne-am adunat/ Și acest verș l-am așezat/ .../ 8 sute treizeci și șapte/ Anul de la H(risto)s iaste/ A lui februarie lună/ 28 zi bună”. În *Verș de glume* își face portretul „Știți creștini buni ce voi spune/ Mi-ați auzit de nume/ Că sunt om înoit la minte/ Precum mă vedeți la frunte/ La ochi sunt cam negricios/ La sprâncene drăgăstos/ La nas și la gură iată/ Fizionomia mă arată/ Barba îmi este subțire/ Voi să scot ceva din fire”. Altele aduc elogiul școlii și directorului Moise Fulea, ca în *Verșul scolasticilor* „Domnul director ce trăiește/ Moisii Fulea se numește/ Școalele să le întărească/ Și mulți ani să ne stăpânească/.../ Spre sporiul celor ce învață/ Spre binele neamului/ Spre folosul clerului”. *Verș la 3 sfinți* este închinat episcopului Vasile Moga „Pre al nost sfânt arhieriu/ D(oa)mne păzește-l de rău/ Și îi dă zile îndelungate/ Foarte mare sănătate/ Zile multe dăruiește/ Vasile să numește”.

De la Ștefan Branea ne-a mai rămas și poezie cultă scrisă în primăvara anului 1848, în manuscrisul, provenit din colecția lui Aurel Filimon, pe care l-am intitulat *Murăș, Murăș, apă lină*¹⁸.

Mai mult de un secol, familia Branea a dat preoți și protopopi¹⁹ satelor așezate pe malul Mureșului superior, cărturari de seamă ai neamului românesc.

Ilie Șerban din Țelina (Târnava Mare), în 1830 pe când era *scolastic în Sighișoara*, scrie Manuscrisul²⁰ cu poezii populare și culte (mss.rom.4282 B.A.R.). În același an credem că ajunge la Sibiu la cur-

¹⁸ Elena Mihu, *Preoți ...*, p.53-54.

¹⁹ *Ibidem*, p.51.

²⁰ Gabriel Ștrempel, *op.cit.*, vol.III, p.405.

sul de teologie de șase luni, care se făcea cu mari sacrificii, după cum reiese din *Verșul Sibiului* „O! Sibiu, oraș frumos/ Cât te-arăți de înșelător/ Eu când gândesc, stau să mor/ Pentru sfânta preoție/ Mulți să bagă în datorie/ Care au fost mai neavut/ Au luat bani împrumut/ .../ Șase luni să să plinească/ Apoi să mă preoțească“. Pe ultimele file ale manuscrisului găsim poeziile lui Zosim Bugnariu din Zoltan (azi Mihai Viteazu): *Verșul lancului, Verșul patriei, Hora lui Alecsandru și Morții de la Oltenița*, scrise după războiul de independență, pe când era „școlariu de clasa IV norm(ală)“. În 27 martie 1914, acesta ajunge în fondurile Bibliotecii Academiei Române, vândut chiar de Zosim Bugnariu.

Sofronie Brândușe din Șaeș „slăvita *Varmegia Sighișorii, candidat la preoție*“ la Sibiu, în anul 1844, adună cântece de stea și cântece de lume²¹ (mss.rom. 3241 B.A.R.). Și el provine dintr-o familie de dieci (Ilie Brândușe, ce copia o *Cazanie*²² în 1821, cu desenul bisericii din sat) și preoți (Ioan Brândușe, preot ortodox în Sângeorgiul de Pădure pe la 1854²³).

Dăm mai jos transliterarea din chirilică în caractere latine, realizată de noi, a manuscriselor mai sus menționate menționate.

Teodor Popovici

A nevastii pomenindu-și fetia

Până-s fete tinerele,
Și sânt cu petele,
Vin junii sara la ele,
Și să juca cu ele,
Nu credeau că sânt și rele.
O! fete nemăritate,
Frumoase și lăudate,
De mine sânteti lăsate
Am tot umblat ostenind,
De bine mai multu căutând,
Dat-am de rău alergând.

Petelele de vânt suflate,
Acum din ochi lăcrimând,
Doru bată-l că m-ajunje,
Lacrimile încă-mi curje,
N-am la cine a mă duce.
Tânără m-am măritat,
Multe lacrimi am vărsat,
Acum văz că-s cu bărbat,
Mai bine cu furca-n sat.
Că-s nevestă nu mi ciudă,
Măcar trudes tot cu trudă,

²¹ *Ibidem*, p.59.

²² Parohia ortodoxă Șaeș.

²³ Gabriel Ștrempel, *op.cit.*, vol. II, p.293.

Trupul de gânduri (asudă),
 Și ochii de lacrimi scâlțați.
 Ca de om rău că pânđește,
 De pre mine rău gândește,
 Vezi binele cum zuieste.
 Rău mă poartă și mă amărăște,
 Mă duc undeva în bucurie,
 Sânt cu el în veselie,
 Ochii îi sclipesc de mânie,
 Și să laudă cu rău mie.

Am gândit tot tândale,
 Fac sudorile pe trup cărare,
 Lacrimi din ochi izvorăsc vale,
 Totdeauna scade jale.
 N-am hodihnă,
 Nici răcoare,
 N-am senin,
 N-am nice soare,
 Trăiesc și zac ca de ligoare,
 Până la moarte în prinsoare.

Fila 17-17v

[Multe rele am avut]

Multe rele am avut,
 Pentru tine am petrecut.
 Din inimă mi-ai plăcut,
 De dorul tău am zăcut.
 Amar mi-au fost frumosul,
 Că mi-au înturnat vâzul.

Ca și grăul cu ovăsul,
 Merg să te caut cu folos,
 De la tine iertăciune,
 Ce ți-am greșit ...
 Cu vântu în ...dosu.

Fila 17v

Teodor Branea

Versuri jalnice la îngropări după starea omului:

Verșul lui Adam

Veniți toți cei din Adam,
 Și cu fiii lui Avram,
 Să cântăm versuri de jale,
 Pentru a lui Adam greșale.
 Că îndată când au greșit,
 Din rai că s-au izgonit,
 Și în poarta raiului pusă,
 O pară de foc nestânsă.
 Și Adam începu a plânje,
 Și din grai așa zice:
 -O! Raiule, raiule
 Dulcele mieu, raiule

Eu de tine m-am lipsit,
 Și puțin eu am greșit,
 Și nu m-oi mai desfăta,
 Întru dulceața ta.
 Și eu nu voi mai vedea,
 Pre D(o)mnul, lumina mea,
 Cel carele m-au zidit,
 Cu mâna sa din pământ.
 Că eu nu m-am socotit,
 Și bine nu l-am cinstit,
 Și afară m-am izgonit.
 Să trăiesc pe acest pământ.

În lucru și în sudoare,
 Și la urmă să și moare.
 Încă să mai înmulțiră,
 Lucruri multe prestă fire,
 Și ce iaste mai cu jale,
 Cu fusul la îmbrăcare,
 După acesta multe boale,
 De toate părți în strâmtoare.
 O! Raiule fericite,
 Și de noi de toți dorite,
 Și pomule cel oprit,
 Pentru mine te-ai sădit,
 Din tine m-am îndulcit,
 Și îndată am greșit.
 O! Dulce lemn fericit,
 Că cu greu m-am osândit,
 Să muncesc vara la soare,
 Când va fi căldura mare.
 Să muncesc iarna la frig,
 Când va fi nesuferit.
 Toată această suferință,
 Că ne-au venit prestă toți,
 Au venit pre strănepoți,
 Ne-au ajuns și pre toți,
 Și toți ne tragem de neam
 Din strămoșul nost Adam.
 Au venit cu înșelăciune,
 Și nu avea iertăciune.

Satana lucrând prin șarpe,
 Au dobândit mare moarte,
 Și când atuncea murea,
 Cu toți în iad se ducea.
 Iar acuma D(oa)mne sfinte,
 Ți-ai adus de noi aminte,
 Și pre pământ ai venit,
 Din fecioară te-ai născut,
 Cu oamenii ai petrecut,
 Multe minuni ai făcut.
 Și-ai răbdat și răsti(g)nire,
 Ca să ne scoți din perire.
 Făcut-ai mare izbândă,
 Ca să ne scoți din osândă.
 Și pre noi ne-ai înnoit,
 Și raiul ne-ai dăruit,
 Ca într-însul să lăcuim,
 Și în veci să ne veselim,
 De d(u)mnezeiască față,
 Care strălucește în rază,
 Luminând de șapte ori,
 Pe soarele trecători,
 Vesălind făptura vie,
 Care o a făcut să fie.
 Pre tine să te mărească,
 În veci să te proslăvească.

Todor Branea, 1828.

Fila 1-1v

Verș falnic la morți, la fieștecare

Veniți acum iubiți frați,
 Sama bine să luați,
 Și cu ochii să priviți,
 Și bine să socotiți,
 Când vedeți mortul pe față,
 Ce iaste a noastră viață?
 Ca un fuo(c) și ca o floare,
 Și ca iarba trecătoare,

Cunoașteți acum o dată,
 Cătu-i lumea de deșartă,
 Cătu de amăjitoare,
 Foarte mult înșălătoare.
 Precum fieștecin vede,
 Că nu poți ei a te încrede,
 Nice când ești fericit,
 Tânăr, bogat și cinstit,

la nu-i cu statornicie,
Cu nădejde, cu tărie,
Nici ca umbra de la soare,
Nu-i lumea de stătătoare.
Aşa-i lumea la fire,
Ca un vis cu nălucire.
Veniți la mort ca să stăm,
Mai a avea să vedem,
Ce-i a trupului frumusețe,
Și a omului tinerețe.
Iată toate ponosite,
Și ca iarba vestezite,
Iată stă fără suflare,
Fără glas, fără mișcare,
Piceoarele s-au legat,
Mânile au încetat.
Iată ochii cei frumoși,
Stau închiși, întunecoși,
Toate vin la stricăciune,
Toate va fi putrejune.
Și o! fraților iubiți,
Stați în loc și socotiți,
Această lume deșartă,
Cum ne înșală și ne poartă,
Că de(-ai) fi cât de bogat,
Și cu toate îndestulat,
la cu atâția nu ne lasă.
Gânduri grele îți bagă în oasă,
Ziua strânje și adună,
Averi multe împreună,
Când va fi la căruntețe,
Și la slabe bătrânețe,
Să ai ce-ți trebuie ție,
Să nu cazi la sărăcie.
Vedeți cum ne înceluește,
Cum lumea ne sfătuiește,
la ne pune zile multe,
Și bătrânețe cărunte.
Iar pe de-altă parte,

Vine strașnica de moarte,
Și când ești mai fericit,
Mai mare și mai cinstit,
la la pământ te trânteste,
De viață te lipsăște.
Iară cele adunate,
Le lași toate deoparte,
Și altul le moștenește,
Care nici (nu) îți mulțumește.
Iară tu merji în mormânt,
Cu foarte puț(in) veșmânt,
Care în pământ putrezăște,
Și nemic nu folosăște.
Iară sufletul tău mere,
Fără leac de mângăere,
Merje gol, sărac, strein
La robie și la chin.
Că de n-are bune fapte,
În rai n-are loc și parte.
Acum dară socotește,
Lumea cât îți folosește,
Și n-ai asculta de lume,
Și de a ei deșertăciune,
Și de suflet nici n-ai grijit,
Sărăcii n-ai miluit,
N-ai venit la pocăință,
Nu te-ai întors cu credință,
Cătră bunul D(u)mnezeu,
Și bun făcătorul tău.
Ce folos (că) ai fost bogat,
Și cu toate îndestulat,
Iară sufletul, săracu,
Merje la munci și la iad.
Ce folos de sumeție,
De fală și de mândrie,
Iată dacă moartea vine,
Ce să aleje de tine,
Putrejune și putoare,
Și vermilor ești mâncare.

Și de-ai și d(o)mn și împărat,
 Tot cu oști încunjurat,
 Dacă moartea te ajunge,
 Încută a te duce,
 Și de ti închide în cetate,
 Cu porțile ferecate,
 Vine moartea și te strică,
 Nu-i stă înaintea nemică.
 Moare d(o)mn, moare împărat,
 Moare sărac și bogat,
 Și mor tineri și voinici,
 Mor bătrâni și prunci mici.
 Și tot omul va să moară,
 În țărână să să pogoară,
 Un sân(t) acum bogații,
 Unde crai și împărații,
 Care gânde să tot trăiască,
 Lumea să o moștenească.
 Unde-i acel minunat
 Alezandru împărat,
 Care lua lumea toată,
 Iară când au fost odată,
 Muriră fără zăbavă,
 Cu venin și cu otravă.
 Nu avură vrednicie,
 Să moară într-a lui moșie.
 Unde-i marele Samson,
 Care să înșală pin somn.
 Și-l făcură de tăiară,
 Și la moarte de ocară,

Măcar cu a lui tărie,
 Ucidea și câte o mie.
 Ce-i folosi lui tăria,
 Ce-i folosi sumeția,
 Dară și Novohodonosor,
 Care poftea cu mult dor,
 Ca toți să vie la sine,
 Ca toți lui să i să închine,
 Ca la un D(u)mnezău mare,
 Și împărat în lume mare.
 Ce-i folosi împărăția,
 Ce-i ajunsă lui d(o)mnia,
 Că-i lucru de mare fale,
 Azi punea lui întâmplare,
 Că să schimba într-o fiară,
 Urâtă și de măscară,
 Toți a lui îl pustiiră,
 Și afară în tiriră.
 Dintră oameni să să ducă,
 Ca o groaznică nălucă,
 Până șapte ani trecură,
 Cu ferile petrecură,
 Mânca iarbă ca un bou,
 O! Că (a) ajuns de rău.
 Unde-i acel dezmerdat,
 Valtasaru împărat,
 Care cu pompă, cu fală
 Să ospăta într-o sară,
 Cu pretenii săi o mie,
 Făcea mare veselie.

Fila 1v-2v

Verș la fieștecare

O! Fraților cei iubiți,
 Stați în loc și socotiți.
 Trista noastră întâmplare
 Au adus la toți stricare.
 Greși cel întâi zidit,
 Și din rai s-au izgonit,

Ne-au adus osândă mare,
 Să trăim noi cu sudoare.
 Adusu-ne-au zarvă mare,
 Cu greu sântem la răbdare,
 Lângă această golătate,
 Cu fusu la îmbrăcate.

Nu-i nice o mângăere,
Ne naștem întru durere.
Lângă această sau sculat,
Cain acel rău bărbat,
Și pe Avel l-au ucis,
Blăstăm pe el au adus,
Și căzu un blăstăm mare,
Și trăi tot în o jale.
Căzu un blăstăm îndoit,
De la D(o)mnul rânduit,
Și pământul l-au spurcat,
Cu sânje amestecat.
Și la Lamah dacă-l găsi,
Pe loc îl omorî,
Și plângând Lamah cu dor,
Grăi muierilor sale:
-Cain dă o răsplătire
Pentru a lui nefericire.
Iară Lamah îndoite,
De șapte ori răsplătite.
Apoi lumea să înmulță,
Și tot la mai rău merje.
Le-au trimis și pilde multe,
Ca de-acela să asculte.
Nice așa n-au ascultat,
A lui, D(o)mnului sfint(e) sfaturi,
Până când s-au măniat,
Și pe dânșii i-au spurcat,
Cu foc, cu piatră multă,
S-au ars a lor toată casă.
Nici așa nu s-au simțit,
În pocăință n-au venit,
Păru rău lui D(u)mnezeu,
Bun făcătorului meu.
Că făcu pe om să fie,

Pentru a lui obrăznicie,
Și dealurile le-au deschis,
Ce-au fost viu au ucis,
Și crudă ...
După a lui sfântă voie,
Și l-au și blagoslovit.
Iară dacă să înmulțiră,
Oamenii răi se făcură,
Tot la rău să nevoiră.
Lui D(u)mnezeu nu plăcea,
Le-au trimis și învățător,
Spre a lor bun ajutor.
Pre ei nu i-au ascultat,
Cu petrii l-au împrășcat,
Și cu alte munci cumplete,
De dânșii fiind rânduie.
Așa cu greu i-au dosădit,
Voia lor și-o împlinit,
Venind Mesia H(risto)s,
Ca să aibe ei folos.
Nici pre dânșul nu-l primiră,
Pre cruce îl răstigniră,
De dânșul se lepădară,
Și-l făcură de ocară.
Iar H(risto)s, miel prea blând,
Așa toate le-au răbdat,
Pentru a lu(i) Adam păcat,
Să-l sloboadă din perire,
Să-l ducă la fericire,
A raiului moștenire,
Ca un milostiv părinte,
Fiind locul mai înainte,
Acolo să lăcuiască,
În veci să să vesălească.

Fila 3-3v

La preoți falnici

Acum fraților iubiți,
Cu toți să mă jeliți.
Cu care eu am trăit,
Cu care m-am cunoscut,
Toată ceata preotească,
Cu toții să mă jeliți.
Ca fiind noi în sf(ă)nt stat,
Nimeni nu-i fără păcat,
Numai care ne-au zidit,
Fiind făr de început.
Iar a domnului preoți,
Cu rândul iară sfințiți,
Să îmbracă cu dreptate,
Dobândindu-și buna soarte,
Și trăind ei cuvioși,
Dobândesc mare folos.
Și trăind cu cucerie,
Dobândesc mare bucurie.
Solomon cel minunat,
Și vestitul împărat,
Dreptilor bine vestește,
În veci vi fericește,
Și plata bună le spune,
De la cel pre înalt nume,
Care toate le plinește,
Și toate le săvârșește.
Păziți-vă cu credință,
Că acolo nu-i pocăință,
Acolo(-s) vermi neadormiți,
Și rod pe cei osândiți,
Și așa mă rog tângui(n)d,
Și de moarte vă gătiți.
Că și lov așa zicea,
Și la preteni le grăia,
Că să-și aducă aminte,
De ale lui grele ispite,
Și pe el să-l tânguiască,
Ziua, noaptea să-l jelească,

Că gol s-au născut în lume,
Gol va și eși din lume.
Și măcar lov miluia,
Săracii bine-i grija,
Îmbrăcându-i cu veșminte,
În vremea mai înainte.
Dară calea-i neștiută,
Și de toți necunoscută,
Unde nimeni nu cunoaște,
Acolo călătorește,
La orașul cel vestit,
Unde iată rânduit.
Aici trebuie ajutori,
Și de la cei muritor(i),
Fierbinți rugăciuni făcă(n)d,
Pre stăpânul îmblânzind,
Și încă și alte bune fapte,
Să fie împreunate,
Și pomeniri dăruite,
Pentru suflete menite.
Acolo cărți s-or deschide,
Și toate vor fi vădite,
N-a fi cine să ajute,
Numai faptele făcute.
O! Ce zi înfricoșată,
Pentru fapte s-a da plată.
O! Ce taină minunată,
Nou(ă) oamenilor dată,
Cu moarte ne osândim,
Când noi din lume eșim.
Văzut-au și prunci murind,
Și cu amar pătimind,
Și voi prunci nevinovați,
Nici voi de chin nu scăpați.
O! Ceas jalnic cu durere,
Fără nici o mângăere,
Nu pot ajuta părinții,
Și nime nu-i putincios,

Ca să aducă v(re)un folos.
 Numai văzând să mâniesc,
 Plâng amar, să tânguiesc,
 Și mulțime s-au răpit,
 Nimeni nu le-au folosit.
 Și-i o moarte mânioasă,
 Cum ne scoți iată din casă.
 Unii intrând în cămară,
 Că iasă până afară,
 Iau trântit moartea în pământ,
 Și i-au băgat în mormânt.
 Iară unii în preumblare,
 Au pășit la îngropare.
 Iară unii mâncând și bând,
 I-au trântit la pământ.
 Vedeți dară frați iubiți,
 Să nu vă primejduiți,
 Că lumea-i amăjitoare,
 Foarte mult înșelătoare.
 Ne bucură norocire,
 Și ne duce la perire,
 Ia nu-i cu statornicie,
 Cu nădejde, cu mărie,
 Ba și vârsta tinerească,
 Caută să pătimească,

Cându-i floarea mai frumoasă,
 Scoate sufletul din oasă.
 O! Cerescule împărate,
 Încă a ta bunătate,
 Dă-ne raiul cel frumos,
 Din care Adam s-au scos.
 Cădem cu mare plecare,
 Dă-ne acea desfătare,
 Ca într-însa să trăim,
 De față să te slăvim,
 Cu suflete umilite,
 Că de tine sânt zidite.
 Acei(a) bucurie mare,
 Dă-ni-o slujilor tale,
 Că pentru noi ai răbdat,
 Până te-ai și îngropat,
 Ne-ai făcut nemuritor,
 În veci să fim trăitor.
 În casa ta cea senină,
 Întru nădejde deplină,
 Precum David ne cânta,
 Arată mărirea ta,
 Ca toți să ne săturăm,
 În veci să ne bucurăm.

Fila 3v-4v

Verș la cei cu muieri și prunci

Acum ceasul mi-au venit,
 Și de toți m-am despărțit,
 Și lumea o am părăsit.
 Că moartea m-au asuprit,
 Și (i)ată m-au năcăjit,
 Până sufletul au eșit.
 Și mă duce în cale lungă,
 N-am nemica să-mi ajungă,
 Mă duce fără soție,
 În cale lungă pustie.

Acuma dară mă voi duce,
 De la tine lume dulce.
 Vină lume de-mi arată,
 Acei(a) cale nouă, (aia)lealtă
 Unde n-am fost niciodată.
 Că cine acolo s-au dus,
 Înapoi n-au mai întors,
 Încă nice n-au știut,
 Pe unde au călătorit.
 Mie îmi caută a mă duce,

De la tine lume dulce,
Că moartea nu mă mai lasă,
Să trăiesc într-a mea casă,

Și acum D(u)mnezeu mă cheamă,
Ca să dau de toate samă.

Fila 4v-5

Unde va fi soție și prunci

Soția mea cea dorită,
Cu mine căsătorită,
Iată eu mă duc departe,
Într-acea streinătate,
Și eu n-am nici o parte,
Dintr-a lumii bunătațe,
O! Soția mea prea dulce,
De la tine mă voi duce,
Ș-acum mă voi depărta,
De bună dragostea ta,
Și-ți fie milă de mine,
Că eu mă duc de la tine.
Și până-n lume am trăit,
Dară nu ne-am învoit,

Eu cu tine m-am ținut,
Și frumos am petrecut.
Poate că te-am și scârbit,
Dară nu pentru urât,
Acum dară pentru toate,
Iartă-mă la ceas de moarte,
Cer cu mare plecăciune,
Să-mi dai mie iertăciune,
Să mă slobozăsc din lume,
Dintr-a ei deșertăciune.
Și pruncii tăi să-i grijăști,
Și bine să-i sfătuiești,
Și pe dâșii să nu-i lași,
La greuri și la năcăz.

Fila 5

Cătră rude și săteni, cătră toți

Mă rog dară tuturor,
Fraților, surilor,
Verilor și verelor
Și tuturor cuscrilor,
La vecini și la streini,
La toți vă fac rugăciuni.
Mă rog dară tuturor,
Bărbați și muerilor,
Și la cei de o credință,
Cu care am cunoștință.
Și încă la cei din afară,
Mă rog cu lacrimi amară,
Cătră toți fac rugăciune,
Să-mi dați mie iertăciune.
Tuturor sătenilor,
Micilor și marilor,

Cu care eu am trăit,
Cu care m-am cunoscut,
Știu că multe v-am greșit,
Fără voie v-am făcut,
Mă rog la toți cu plecăciune,
Să-mi dați mie iertăciune.
Că mă duc în calea mea,
Nu mă poci feri de ia,
Iată limba s-au legat,
Ochii s-au întunecat,
Trupul meu s-au țâpenit,
Fața mi s-au vestezit.
Că sufletul s-au luat,
Viața mi s-au scurtat,
D(u)mnezeu au poruncit,
De viață m-am lipsit,

Acum de toți mă despart,
 Cu lacrimi și cu năcaz,
 Și mă rog neamului meu,
 Să-mi îngropați trupul meu.
 Iată eu mă duc din lume,
 Unde nu cunosc pe nime.
 Acum fac călătorie,
 Fără om, fără soție.
 M-au chemat D(o)mnul H(risto)s,
 La orașul cel frumos,
 La grădina raiului,
 Viața sufletului.
 O! Cătu-i de desfătă,
 Precum scriptura arată.
 Că îngerii străjuiesc,
 Și ei nu să mai urască,
 Precum scrie în pro(ro)cie,
 Ca să trăim în vecie,
 Că cine acolo au intrat,
 Înapoi n-au înturnat.
 Fără numai puținei
 Care vom spune din ei:
 Lazar din Vidania,

Și cu alții mai în jos,
 Fiind preteni lui H(risto)s,
 Sfântul Cosma și Efrem,
 Fiind într-acele vremi.
 Iară alții n-au venit,
 Pe unde-au călătorit.
 Evanghelia ne spune,
 Să trăim în fapte bune.
 Că așa trece lumea în grabă,
 Ca corabia pre apă,
 Trece lumea ca o floare,
 Cea vestezită de soare.
 Așa m-am sfârșit și eu,
 Poruncindu-mi D(u)mnezeu.
 Și așa ne sfârșim toți,
 A lui Adam strănepoți.
 Așa care auziți,
 Cu toți să vă gătiți,
 Binele să-l moșteniți,
 La cereasca împărăție,
 La veșnica veselie.

Todor Branea. 1828.

Fila 5

[Verș la morți]

Și când ospăta mai bine,
 O! Ce(a)sul groaznic (i)i vine.
 Vine o mână pe părete,
 Împăratul iar o vede.
 Scriind cătr-aceia noapte,
 I-au sosit ceasul de moarte.
 Și nu va mai fi împărat,
 Că viața s-au (s)curtat.
 Acum dară frați iubiți,
 Cunoașteți și socotiți,
 Cătu-i lumea ticăloasă,
 Și cătu-i de mincinoasă.
 Te face să te silești,

Numai de trup să grijești.
 Să strânji multă avuție,
 Ca să trăiești în vecie.
 Și nu ști o! dinainte
 Că moartea ți înainte,
 Cu sabia luciță,
 Gata fo(arte) ascuțită.
 În ce ceas vine poruncă,
 Iaste gata să te ducă,
 Lui H(risto)s să te arate,
 Ca să-ți dai sama de fapte.
 Așa oamenii că lasă,
 Lasă celle sticăcioasă

Și la voia lui te pleacă.
 Nu lăsa de azi pe mâne,
 Și lui H(risto)s lăcrămează,
 Astăz(i) cu H(risto)s te împacă,
 Lasă cele trecătoare,
 Lasă cele amăjitoare.
 Și sufletul ți-l grijăște,
 De rele te părăsește,
 Și sporește în bune fapte,
 Ca să ai în ceriuri parte.
 Întoarce-te cu credință,
 Și dreaptă pocăință.
 Jeme, plânje și oftează,
 Și lui H(risto)s lăcrămează,
 Astăz(i) cu H(risto)s te împacă,
 Și la voia lui te pleacă.
 Nu lăsa de azi pe mâne,

Nici pe anu care vine,
 Foarte bine te gătește,
 Că moartea ta îți sosește.
 Și de-i fi bine gătit,
 Cu fapte bune împodobit,
 Va fi ferice de tine,
 Dobândind cerescul bine.
 Și moartea va fi mutare,
 La cereasca desfătare
 Și toți care auziți,
 Binele să-l dobândiți,
 Și cereasca împărție,
 Să vă fie de moșie,
 De acum până-n vecie
 Slava D(o)mnului să fie.

Vasile Șovrea, 1827.

Fila 6

Verș falnic la cei tineri

Acum ceata tinerească,
 Cu toți să mă jelească,
 Cu flori să mă împodobească,
 Toată vârsta tinerească.
 Verșul meu îl ascultați,
 Că eu de voi mă despart,
 Moartea la mine au venit,
 Și de toți m-am despărțit.
 De părinți și de iubiți,
 Și de toți ai mei doriți.
 Luatu-m-au înjerii,
 Din vale(a) aceasta (a) plânjerii.
 M-au mutat deci din lume,
 Dintr-a ei deșertăciune,
 Și m-au dus întru viață,
 Într-a D(o)mnului povață,
 Unde înjerii slujesc,
 Împăratului ceresc,

În slujba cea fericită,
 Care iaste rânduită,
 La lumină neînsărată,
 Unde-i dreptilor gătată.
 Veniți dară la mormânt,
 Petrecându-mă cântând,
 Și mă puneți în mormânt,
 Acoperind(u-mă) cu pământ.
 Iată eu mă duc din lume,
 Dintr-a ei deșertăciune.
 Acuma m-am odihnit,
 Și D(o)mnul meu m-au primit,
 Și am aflat cu ușurare,
 De a lumii cea grea stare.
 Că m-au dus la apă vie,
 Ce trăiește în vecie,
 Acolo izvoară bune,
 Precum scriptura ne spune.

Și măcar de m-ar sili,
Înapoi n-aș mai veni.
Că iată că-i ferice,
De care mor fără price.
Că-mi dau sfântă cunună,
Și cu dreptii împreună,
Când ei să vesălesc,
La împăratul ceresc,
În raiul cel fericit,
Care nou(ă) s-au gătit.
Deci sigur să-l dobândiți,
În veci să fiți fericiți,
Că înainte toți veți sta,
De toate veți judeca,
Dar așa vă nevoiți,
Să vă aflați păcăliți,
Că nu va ajuta D(u)mnezeu,
Nice multă bogăție,
Frumusăta să vestezaște,
Și trupu să putrezaște.
Aceluia noi slujim,
Și la altar noi jirfim,
Pentru vii și pentru morți,
Și pentru noi pentru toți.
O! Fraților prea doriți,
Cu toți vă umiliți,
Și să nu vă înălțați,
De-ați fi cât de învățați.
Solomon acel vestit,
La ce sfârșit au venit,
Măcar n-au fost minunat?
Tot căzură în păcat,
Primind slujba idolească,
De dragostea muerească.
Și ca (a) lui înțelepciune,
Nu s-au mai aflat în lume.
Auzind dar împărați,
Înțelejeți și învățați,
Că D(o)mnul dă împărăția,

D(o)mnul dă și preoția.
O! Fraților mei cei iubiți,
Care D(o)mnului slujiți,
Bine să vă socotiți,
Să nu vă primejduiți,
Că cuvântul cel grăit,
În ivanghelie în(ti)părit.
A da samă așa grăește,
Și pre toți ne îngrozăște,
Nu ne dau dregătoria,
Și iau și preoția,
Îi tare ameli(n)tată,
Și pre toți ne înfricăta.
Pre domni și judecători,
Și pre toți ce(i) muritori,
Ca bune să socotim,
Cu dreptate să trăim.
O! Glasul cel fericit,
De la cel ce ne-au zidit,
Ca să fim întru gătire,
În tot ceasul de ieșire,
Cu slujile cele bune,
Nou(ă) vreme ni să pune,
Ca când va bate la ușă,
Îndată lui să-i deșchiză,
Și aduce fericire,
La care vor îngătire.
Și cei cu îndărăbnie,
Vor lua mare urjie.
Deci fraților vă siliți,
Sufletul împodobiti,
Cu post și cu rugăciune,
Și alte fapte bune.
Că nu ducem noi cu sine,
Fără de-am făcut v(re)un bine,
Faptele cele făcute,
La împăratul vor răspunde.
Așa pentru bună faptă,
Vor lua îndoită plată,

Bunătați făgăduite,
 Care nou(ă) sânt gătite,
 Ochi de om nu le-au văzut,
 În evanghelie s-au spus,
 Nici să suie la gândire,
 Acea mare fericire,
 La care acum s-au mutat,
 Preotul răpăosat.
 Și a trupului alcătuire,
 Cea zidită jerfire (?)
 Acum s-au tăiat prin moarte.
 Iată s-au vestejit toate,
 Iară moartea, iată somn
 Și odihnește pe om,
 Și ne duce la ființă,
 Tatălui cu umilință.
 Și pentru (că) călca poruncă,
 Cu toți sântem în osândă,
 Și în țărână ne întorcem,
 Și pământ iară ne facem.
 Trecem la altă viață,
 La loc frumos cu verdeață,
 Acolo dreptii sălteză,

Cu toate să îndestulează,
 La lumină neînsărată,
 Bucurie neîncetată,
 Înjeri împrejur slujesc,
 Pre împăratul cel ceresc.
 O! Părinte făcători,
 Ție sântem slujitori,
 Și fiului tău iubit,
 Care mult au pățimit.
 Răbdau crucea și moarte,
 Pentru a noastre păcate.
 O! Cerescule împărate,
 Dă-ne a ta bunătate,
 Dă-ne acea de arătare,
 Veșnică netrecătoare.
 Acea bucurie mare,
 Dă-ne-o slujilor tale,
 Că pentru noi o ai gătit,
 Nou(ă) o a(i) făgăduit,
 Ca într-însa să lăcuim,
 În veci să te preaslăvim.

Teodor Branea, 1828

Fila 6v-7v

Altul la preoți

Veniți fraților iubiți,
 Stați în loc și socotiți,
 A lumii deșertăciune,
 Care nou(ă) ni să pune.
 În Psalmista ne grăiește,
 Și pre toți ne dojenește,
 Glasul cel prea lăudat,
 A lui David împărat.
 Tuturor nou(ă) grăește,
 Care întru noi să plinește,
 Cu iarba ne asămânează,
 Ca lumea să nu să încrează,

Că-i lumea trecătoare,
 Ca iarba coaptă la soare.
 Și așa trec zilele în grabă,
 Ca corabia pe apă,
 Ca florile de câmpuri,
 Înfloresc oamenii rânduri.
 O! Văd vii înfrum(u)sățați,
 Cu podoabe îmbrăcați,
 Vine moartea fără veste,
 Și le face den-tr-alealalte
 Și să întoarce în putoare,
 Iaste vermilor mâncare,

Și pământul să desface,
Iară într-însul ne întoarce.
O! Fraților cei iubiți,
Cu toți vă umiliți,
Și când D(o)mnului slujiți,
Pe mine mă pomeniți,
Când D(o)mnului vă rugați,
Pe mine nu mă uitați.
Și văzând și groapa mea,
Nu uitați dragostea mea,
Că în casa D(o)mnului am intrat,
Și împreună am cântat,
În sfântul oltari slujind,
Eram cu toții într-un gând,
Pentru vii și pentru morți,
Și pentru noi pentru toți.
Acum dară iubiți frați,
Iată de voi mă despart,
Iară încătrău eu mă duc,
Iată drumul neștiut.
Așa voi să-mi povestiți,
Calea să mi-o vestiți.
Dar nime nu-i puti(n)cios,
Ca să aducă v(re)un folos,
Numai văzând să mă h(odi)nesc,
Plâng amar și tănguiesc,
Care până acum s-au dus,
N-au adus nici un răspuns.
Iată acuma mă despart,
Cu jale și cu năcaz,
Că limba mi s-au legat,
Mănile au încetat,
Fiți fraților sănătoși,
Rugați-vă lui H(risto)s.
Priiateni și cunoscuți,
Cu toți fiți fericiți.
Că eu merg în calea mea.
Nu mă pot feri de ia.
Că aceasta s-au rănduit,

Pentru cel întâi zidit,
Și-i o cale neumblată,
Care ne-au fost nou(ă) dată.
Și oraș înfricoșat,
La care eu sânt chemat,
Acolo-i vestitul bine,
Dară nu (-i gătit pentru tine)
Acolo-i D(o)mnul făcător,
Pre toate stăpânitor.
Și ne cheamă când voiește,
Porunca lui să plinește.
O! Fraților vă gătiți,
Că el(-i) izbăvitor cumplid.
Fac întrebare de fapte,
Și toate merg îndreptate,
Nici o ci(a)rtă mititea,
Nu-mi ascunde de ia.
Faceți dar aici dreptate,
V-o câștigați bună parte,
Și pe mine iubiți frați,
Faceți bine și iertați.
După aceia tuturor,
Micilor și marilor,
Bărbați și muierilor,
Și încă și pruncilor,
Și celor de o credință,
Cu care am cunoștință,
Și ceata nemișască,
Întru mulți ani să trăiască,
Și la toți fac rugăciune,
Să-mi dați mie iertăciune,
Doară nu v-am învățat?
După preo(t), dăscul (dascăl) stam,
Sau doară nu v-am cinstit,
După cum s-au cuvinit?
Au doară talantul dat,
În pământ l-am îngropat.
Mă rog tot neamului meu,
Să-mi îngropați trupul meu.

Iată eu mă duc din lume,
Unde nu cunosc pe nime.
Iată fac călătorie,
Fără om, fără soție,
Nime nu-mi dă ajutoriu,
Numai însuși făcătoriu.
O! Bun făcătoriu mieu,
Ție dau sufletul meu,
Primește-l cu bunătate,
Că la tine să întoarce,

Că fiind suflat în mine,
Iară să întoarce la tine.
Fie-ți milă de zidire,
Nu ne lăsa la perire,
Să auzim toți împreună,
Grăindu-ne slugă bună,
Slugă bună credincioasă,
Dându-ne cereasca plată,
Acea ne învrednicește,
Și pe toți ne miluește.

Fila 8-8v

Ștefan Branea

Verș al celor cinci dieci

Într-a postului lăsare,
O! Vai ce dragoste mare,
Dragoste nedespărțită,
Și din scriptură întărită.
Am avut-o noi cinci inși
De veselie cuprinși,
Adecă Branea Ștefan,
Și cu Samson Molduvan,
Simion Popp, Bucur Ioan,
Vasilie Molduvan.
Noi cinci inși ne-am adunat,
Și acest verș l-am așăzat.
Să fie întru pomenire,
Tuturor celor cu fire,
Și celor de o credință,
Cu care avem cunoștință.
8 sută treizeci și șapte,
Anul de la H(risto)s iaste,
A lui februarie lună
28 zi bună.
Când ne-am adunat în domnul,
Poate să știe tot omul,
Pre domnul l-am lăudat,

Că ce ne-au dat spre afire,
Prin a sa milostivire,
Cântând frumos domnului,
La începerea postului.
Că unul frumos cânta,
Lăudând pre Preacesta.
Altul cânta cuvios,
Mărind pre d(o)mnul H(risto)s.
Altul cânta un verș dulce,
În glasul unii alăute.
Și altul cânta cu jale,
Gândind la ziua cea mare,
Ce până la Paști va să fie,
Tuturor de veselie.
Altul cânta frumos foarte,
Mărind pre s(fân)ta cruce.
Acestea noi am cântat,
Atunci când ne-am adunat,
La apucarea postului,
Spre lauda domnului.
Arătând dragoste mare,
Ce o are fieștecare,
Candidat la preoție,

Și bine l-am cuvântat.
 Spre scolastica soție.
 Precum scrie și grăiește
 Pavel, și mărturisește
 Cum că dragostea cu care
 Iaste datori fieștecare,
 Cătră al său iubit frate,
 Vecin și priatin de aproape,
 Toate îndelung le rabdă,
 Nici la rău vină nu bagă,
 Dânsa să milostivește,
 Și spre cela ce greșăște,
 Dragostea nu pizmuiaște.
 Această dragoste mare,
 O am avut oarecare,
 Noi cei cinci cari am fost,
 Spre apucarea de post,
 Adunați în dragoste,
 Dând domnului mulțămită.
 Acum dară dăm de știre,
 Celor ce vor să știe,
 Și vreau a ne asculta,
 Di la noi a învăța.
 Ca și ei să să iubească,
 În dragostea cea frățească,
 Care Pavel o împărțește,
 Și la toți ni-o vestește.
 Deci și o! voi cetitori,

De științe iubitori,
 Aceasta de veți urma,
 Bine vă veți deștepta,
 Veți lua încă și plată,
 De la cereasca polată(?).
 Netrecută veselie,
 Care poț(t)im să vă fie,
 Ca în ea să vă desfățați,
 Și de noi să nu uitați.
 Ci să vă aduceți aminte,
 De dragostea ce-i frățească,
 Care noi o am avut,
 Atunci când noi ne-am cunoscut.
 Să fie întru pomenire,
 La toți cei ce vor să știe,
 Și de acuma înainte,
 Ne ru(gă)m foarte ferbinte
 Ca să ni-o tipărească,
 Întru inimile noastre,
 Ca în minte să ținem,
 Și în veaci să nu ne uităm,
 De acum până-n vecie
 Dragostea între noi să fie,

Amin. *Branya Staphanus.*

Branca Ștefan din Măierău.

S(us) Varm(eghie) Turzii

Fila 10-11

Verș la prunci

Raiul e a noastră plată,
 Dulce și prea desfătăta,
 Al meu suflet te așteaptă,
 Cetate mare prea sfântă,
 Veșnică și strălucită,
 Tu pre cei ce îi iubești,
 Cu dragoste îi primești.
 O! Prea strălucit loc ești,

Primești pe fieștecine,
 Cine îi vrednic de tine,
 Întru al tău veșnic bine,
 Te rog eu acum pre tine,
 Să mă primești și pre mine.
 O! Raiule întru tine,
 Deșchide-ți a tale brață,
 Raiule, dulce viață,

Și-mi răsipe a mea rază,
 Și mă primește cu drag,
 În sânul tău să mă bag,
 Veșnicul bine să-l trag,
 Că și eu îs o floricică,
 Cruduță și mititică,
 Având necurmată frică.
 Mă lipsii eu de viață,
 Și de a lumii dulceată,
 Mă luai acum de față,
 Și mă făcui de năcaz,
 Părinții în lume-i las.
 O! moarte la ce m-ai tras,
 Las acum toate în lume,
 Acum cunosc că sânt glume,
 Toate câte sânt pe lume,
 Sânt mare înșălăciune,
 A lumii deșărtăciune,
 Toate sânt ca niște glume.
 Eu toate am părăsit,
 Și la tine am venit,
 Raiule prea strălucit,
 Numai că mă întristezi,

Și tare mă obidezi,
 Căci părinții cei părăsiți,
 Ei de mine sânt rămași,
 Care m-era(u) foarte draji.
 O! O! Vai mare năcaz,
 De al meu prea dorit taică,
 De a mea iubită maică,
 Acum inima îmi sacă.
 Vină taică al meu dorit,
 Că astăzi te-am părăsit,
 Și rămâi acum scârbit,
 Încă odată de mă vezi,
 Că mai bine în crin să șie,
 Și a mea moarte să vezi.
 Deci vă rog cu umilință,
 Prin a voastră sânguință,
 A da de știre la toate
 Neamurile depărtate,
 Falnica străinătate,
 Numai eu mă umilesc,
 La toate le mulțămesc,
 Multe nu poci să grăiesc,
 În rai mă sălășluiesc.

Fila 11-11v

[Al mândruții versș]

Dormi mândruță, hodinești
 Sau de gânduri te trudești,
 De te afli deșteptată,
 Mă rog să ieși până la poartă.
 Vino, vin mândruța mea,
 De-mi potoli inima mea.
 Frunză verde măr uscat,
 Asară te-am așteptat,
 Tot cu focul ațâțat.
 Dac-am văzut că nu mai vi,
 Mi-am pus dorul căpătâi,
 Urâtul l-am așternut,
 Cu dorul m-am (a)coperit,

Oii! Și rău m-am hodinit.
 Frunză verde de măr dulce,
 Măi bădiță nu te duce,
 Ci mă rog iar să mai vi,
 Că mai mult nu ti-oi minți.
 Frunză verde mușunea,
 Toată lumea zice așa,
 Că tu ești iubita mea.
 Dar zică lumea ce-a vrea,
 Că tu ești iubita mea.
 Frunză verde de chiperi,
 Câte stele sânt pe ceri,
 De le-am putea socoti,

Amândoi ne-am logodi.
De le-am putea număra,
Amândoi ne-am cununa.
Frunză verde alămâie,
De ar fi ceriul tot hârtie,
Stelele condeaile,
Și luna un călători,
Soarele un scriitori,
Și-ncă (n-)ar putea să scrie,

Binele cel din fetie.
Trandafir, trandafirăș
Vedea-te-aș călugăraș,
Cu mâinile pe psaltire,
Cu ochii după copile,
Cu mâinile la icoane,
Cu ochii după cucoane,
Da nu avui parte.

Fila 11v

Verșuri al fetelor când rămân nemăritate

Trece anul nou îndată,
Ianuarie să arată.
Dup-aceea făbruari,
Vine ca un păcurari,
Cu barba lui cea-i burată,
Cu musteața îndeșată,
Vine ca un folforos,
Ca un păcurari flocos,
Cu dinții cei albi crâșnind,
Vine încet trâmurând,
Fete pe feciori așteaptă,
Ci până la ei să deșteaptă.
Vine săptămâna albă,
Acum să vezi ce jalbă,
Vine cu nespūsă grabă,
O! Ce lucru fără treabă.
Danțurile stau pe loc,
De-acum nu mai vezi joc,
Ospețile se sfârșește,
Nunte nu se mai pornește,
Ba s-ar mai afla pornite,
Dar rămân nesăvârșite.
A postului zile vin,
Să fim dar la minte lin,
Să primim postul cu credință,
Ca să arată cu umilnță.
Iară fetele obidate,

Ce rămân nemăritate,
Să supără foarte tare,
Au năcaz și întristare.
Ba cei ce le stăpânesc,
Ei încă să năcăjesc,
Văzând a lor supărare,
La ieșit și la intrare,
Ușile toate izbind,
Și tot orice văd trântind.
Așa gotul și-l plinesc,
Și în toate gâlc(e)vesc,
Pricina să și-o vestească,
Nu pot să o povestească.
Numai în sine să îneacă,
În lucru spor n-o să facă,
De lucru de să apucă,
Lucru din mână jos le pică.
Popilor fac clevetiri,
Pentru ce mai fac vestiri,
Și așa târziu cunună,
Nu țin dâșii leje bună,
Că lor mari supărări
Li se face prin strigări.
Pre ficii încă-i vorbesc,
Blastămă și clevetesc.
O! Vai blăstămați ficii,
Ca ceața de supt nori,

Că voi mult vă zăboviți,
 Și la noi târziu veniți.
 O! Voi ficii dosădiți,
 Prea urâți opăriți,
 Că noi mult v-am așteptat,
 Dar rău ne-am fost înșălat.
 Când vedeam că câinii bat,
 Ne sculam iute din pat,
 Ne apucam de cheptănat,
 Să fim tinere la stat,
 Și feciorii să ne placă,
 Și credință să ne facă.
 Eram cu nădejde bună,
 Ne-am fost făcut și cunună,

Jol(j) încă ne-am cumpărat,
 Și cu drag v-am așteptat.
 Dară dacă n-ați venit,
 Și nicidecum nu ne-ați pețit,
 Să răbdați toate cu silă,
 Neavând de la noi milă.
 N-ați venit să ne pețiți,
 C-apoi să ni-l învăliți,
 Stea-vă fața întunecată,
 Cu inima tot stricată.
 Să n-aveți nici un noroc,
 Nice o stare într-un loc,
 A voastră de cap soție,
 Tot Huceana să vă fie.

Fila 12-12v

Verș la nuntă

Auzi, sună o lăută,
 Tinerilor cunoscută,
 Cum vine răsunătoare,
 Trâmbiță ajutătoare,
 Dând de știre tuturor,
 Că să însoară un fecior.
 Tuturor le dăm de știre,
 Că s-au cununat un mire,
 Dobândindu-și o soție,
 Prin dreapta căsătorie.
 Vine nunul cu nuntașii,
 Mirile cu călărașii,
 Când încep cu dipele,
 Desvălesc steagurile.
 Să iniaptă toți la joc,
 Alții așteaptă de la foc,
 Până jocul să sfârșește,

Socăcița să gătește.
 Când vin oaspeții în casă,
 Bucatele stau pe masă,
 Păharăle toate pline,
 Toate așteaptă ca să închine,
 Închinături închinare,
 Beuturi neamestecate.
 Tot în cinstea nunului,
 Sănătatea mirelui,
 Să trăiască mirele,
 Să înmulțească binele.
 Să trăiască și mireasa,
 Să împodobească casa.
 Sună o ceteră voioasă,
 Foarte tare mângăioasă,
 Și ea sunând așa zice:
 -Fiți meseni cu voie bună.

Fila 12v-13

Paștile țiganilor

Sosit-au ziua paștilor,
Mare bucuria țiganilor.
Iată noi țiganii,
Precum ne ocărăsc dușmanii.
Dară dați fraților și ascultați,
Să facem o carte cucernică,
S-o trimitem la Stanciu paraleu,
Mai marile arhiereu,
Să ne dea popă de moșie,
Să nu ne ceară simbrie.
Cum cartea sosi,
Îndată popă le rândui,
Și le făgădui,
Și viind și șezând
Pre un cal,
Adecă pe un ciocan,
Nu șezu ci să uită tare,
Preste gloată,
Preste toată.
Văzu pre unul mai zbârcit,
Mai negru, mai întunecat,
Pe acela popă l-au rădicat,
Țigancile încă s-au bucurat.
Iei întreba de sfat,
Ei și se sfătuiră,
Zisără că nu le trebuie sfat
Niceodată,
Că sfatul și căcatul,
Deci pusără bani chizășie,
Ca și plata să să știe,
Numai paștile să să facă,
Ca țiganilor să placă.
Dară popa zisă:
-Veniți fraților să facem
O s(fântă) bisearică.
Unii ziceau s-o facă de fier,
Dară fieru să rujinește,
De lemn să putrezaște.

Unii zicea să o facă de piatră,
Piatra face muști, mucezaște.
Să socotiră cu toți
S-o facă din caș dulce,
Când o răsări soarele,
Și a bate lin vântul,
S-a topi toate ca untul,
Și va ținea cât pământul.
Pusără leți, cârnați
Ușile, slăninile
Fereștile, plăcintele,
Și aruncară o custură fără plăsele,
Să le fie de avere.
Funia clopotului,
Coada porcului,
Când de funie trăjea,
Clopotul zicea:
-Gololan, gololan,
Să nu rămâie nici un țigan.
Iară când fu vremea de paști aproape,
Prinsă și popa paștile a le face
Cu prescuri de cal (?),
Cu prescuri de 3 ani,
Cu o merță de hrean,
Care nu s-o pomenit șuhan.
Începu popa paștile a le da,
Țiganii a asuda.
Și veniră și copiii,
Să le dea multe,
Ca să să sature la pânțece.
Popa le da,
Țiganii striga:
-Puțințele părințele,
Că le sar ochii de ele.
Suduia: țiganii în țara Oltului,
În curu porcului,
Și o aflat alt țigan bubos,
Pe acela popă l-o ales.

Fila 13-13v

Verș de glume

Auziți ce am a spune,
Că și eu îs creștin în lume.
Că voi să și mai glumesc,
Măcar și lucru prostesc.
Că în cuvintele mele,
Să nu aveți gânduri grele,
Ci să faceți veselie,
Pentru vorba ce să fie,
Întru care m-aș ruga,
Pace bună de mi-ați da.
Până ce voi isprăvi,
Vă rog în liniște a fi,
Lăsând toate, voi începe
După cum mă voi pricepe.
Ști(ți), creștini buni ce voi spune,
Mi-ați auzit de nume,
Că sânt om înalt la minte,
Pre cum mă vedeți la frunte,
La ochi sânt cam negricios,
La sprâncene drăgăstos,
La nas și la gură, iată
Fizonomia mă arată.
Barba îmi este cam subțire,
Voi să scoț ceva din fire,
Glume voi să grăiesc,
Pre toți să vă veselesc,
Cari la această masă,
Vă aflați astăzi în casă.
Știți creștini buni ce voi spune?
Că n-am mâncat astăzi prune.
Că am mâncat colac cu cârnaț,
Că ține mai bine saț.

Iar acum am flămânzit,
Fiind tare ostenit,
Măcar în vecinătate,
De acia nu departe,
Nu intrarăm bine-n casă,
Crăciunu era pe masă,
Și o vadră de vin rasă,
Și o sticlă de rogol,
Adusă de la Mizol.
Lângă toate un purcel,
N-avură-m parte de el,
Încă și o curcă grasă,
Și o găscă mai aleasă,
O rață și o găină,
Și un cocoș cu gușa plină,
Era(u) pusă, rânduie,
Dar nu pentru noi gătite.
Să(r)i, cocoș din pod jos
Aici pe vatră, la foc
Să te tragem în frigare,
Să te presărăm cu sare,
La această zi prea mare,
Precum nouă ni se pare.
Însă tu picior de porc,
Ce fierbi în oală la foc,
Ce gândești, ce socotești,
Dacă numai forfotești.
Și gazda să se gătească,
Pe noi bine să ne cinstească,
Cu bani de cei groși în dungă,
Și cu spor bine la pungă.

Fila 13v-14v

Verș de veselie la nuntă

Iată acum ce iaste mai bun,
Când vezi mirele lângă nun,
Nu stea nici el mai frumos,
Tot neamul e veselos.

Muierile fac desfătare,
Dau beutură și mâncare,
O, o, o, ce veselie,
Și ce mare bucurie.

Precum soarele și luna,
La toți ne fac voie bună,
Chemații, așezați șireag,
Se uită la mire cu drag. O, o, o.

Că toți privesc cu voie bună,
La această sfântă taină,
Închinăciuni spre sănătate,
Beuturi neamestecate. O, o, o.

Toți spre cinstea nunului,
Întru sănătatea marelui,
Cu păharele tot pline,
Toți gata stau să închine. O, o, o.

Și popa cu diacul,
Închină cu păharul,
Tinerii stau ca pe foc,
Vrând ca să iasă la joc. O, o, o.

Bătrânii se silesc cu pacea,
Treabă bună s-o așează,
Ba și pruncii merg să vază,
Pre bătrânii ce lucrează. O, o, o.

Mâncă, beau, să ospătează,
Și cei bolnavi înviază,
Toată supărarea uită,
Oamenii în vremea de nuntă. O, o, o.

Chemați, ospătați,
Bine a merje acasă să cuvine
Pre Dumnezeu proslăviți,
Și la gazdă mulțumiți.

Fila 14v

Verș la trei sfinți

Tatăl, fiul, duhul sfânt,
Să asculte a nost cuvânt.
Că voim să lăudăm,
Și în verșuri să cântăm,
Pre acei săraci tri sfinți,
Cu daruri împodobii,
Scriitori și-nvățători,
Trudiți apărători.
O! Puternici trei vlădici,
Ați învins pre eretici,
Cu a vost cujet înalt,
A lor guri le-ați astupat,
Pentru a lor mare învinjere,

Vreadnici sânteti de pomenire,
Ba încă de mare cinste,
Având prea înaltă minte.
Sfântul marele Vasile,
Patron nouă să ne fie,
Slăvim pre Dumnezeu,
Ca să ne ferești de rău.
Grigorie dinpreună,
Ținând în mână cunună.
Cu al său prea dulce grai,
Ioan să ne aștepte în rai.
Pre al nost sfânt arhiereu,
D(oa)mne păzește-l de rău,

Și-i dă zile îndelungare,
Foarte mare sănătate,
Zile multe dăruiește,
Vasile să numește.
Pentru a lui mare minte,
Rădicat la mare cinste,
Îi vlădica de lăudat,
În troiță ridicat.
Nu să uită la avere,
Fără (numai) mângăiere,
Domnul ajute-l și-l păzască,

Mulți ani să viețuiască,
Oameni sântem și greșim,
Lui ne comendăluim,
Dreapta sfântă îi sărutăm,
Mulțămită toți îi dăm.
Că ne dă el la mulți pâine,
Supt a lui aripi ne ține,
Ba ne și povățuiește,
Să-i dea H(risto)s ce poștește.
După mulți ani în viață,
Apoi la ceri să să înalță.

Fila 14v-15

Verșul scolasticilor

Și de noi așa să cântă,
De cea glăsuire sfântă,
Că învățăm năravuri bune,
Precum dascălul ne spune.
Să rugăm pre Dumnezeu,
Să nu ne certe mai rău,
Că domnul ne ispitește,
Cu cinste ne domolește.
Deci noi totuși vom cânta,
Și vom glăsuî așa:
-Fiule unul născut,
Cel ce ești fără început,
Mântuiește-ne pre noi,
De neîmplinitele nevoi,
Care vin și ne împresoară,
Pururea fără măsură.
Să trăiască înălțatul,
Nou Ferdinand împăratul.
Domnul d(i)rector ce trăiaște,
Moisii Fulea se numește,
Școalele să le întărească,
Și mulți ani să ne stăpânească,
Zile multe să trăiască,
Binele să-l moștenească,
Împreună cu a sa soție,

În veci fericiți să fie.
Mulți ani în lungă viață,
Spre sporiul celor ce învață,
Spre binele neamului,
Spre folosul clerului.
Și să poată săvârși,
Oricâte va socoti,
Și starea bisericească,
Așa să să proslăvească.
Din gurile tuturor,
Dintr-a noastre, a pruncilor,
Lacrimi din inimă vărsăm,
La toți mulțămită dăm,
Celor mai întâi aleși,
Și de Dumnezeu aleși,
Toată ceata preotească
Așa zicem: -să înflorească,
Însufletească, înmulțească,
Școalele să le întărească,
Pre lângă acestea toate
Dumnezeu să facă parte,
La cei ce tare au stat,
Și școale au întemeiat.
Curatorii și cu satu,
Dumnezeu le ție sfatu.

Celor ce bine au voit,
De școala au întărit,
Cu lacrămile multămim,
Și din gură așa grăim:

-Norocul să le înflorească,
Toate să le prisosească.
Domnul, satul să-l păzească
Cu mila sa cei(a) dumnezeiască.
Amin.

Fila 15-15v

Verș[ul județului]

Mult amăjitoare lume,
Toate câte sânt cu nume,
Și visuri înșelătoare,
Ca năgura trecătoare,
Toate sânt deșertăciune,
Toate praf și putrăjiune.
Tu a noastră zămislire,
Și râvnești la dreapta fire,
Ne dai mamelor în brațe,
Să ne crească spre viață.
Socotim să tot trăim,
De moarte puțin gândim,
Că nici nu ne naștem bine,
Și înotăm fără încetare,
Ca un vâslători pe mare.
Tot trudim și asudăm,
Ca multe să adunăm,
Să trăim lungă viață,
Dintr-însele cu dulceată.
Iară tiran Antropos,
Având cujet nemilos,
Râde de a noastră trudă,
Și de sudoarea cea cruntă.
Tocma atunci când gândim,
Că mai fericiți trăim,
Săcerea cea ascuțită,
De acea treabă gătită,
Cu cumplite o sucește,
De viață ne lipsește.
De acele multe nevoi,

Ne trimite înapoi,
În pământul ticlos,
De unde omul i scos.
Și zidit de Dumnezeu,
După însuși chipul său.
Pre toți pre rând ne adună,
La acel loc dinpreună.
Pre unii la bătrânețe,
Pre alții la tinerețe,
Pre ticălosul om,
Mâncând strămoșul din pom.
Rămân toate celelalte,
Prin osteneale cruțate,
Salbă duce în mormânt,
Cu el puțințel veșmânt,
Cu care să învălește,
Când de toți să despărțăște,
Și se dă spre putrejune,
O mare înșelăciune.
O! Vai cum ne înșălăm,
Când trupurile îngrășăm.
Vermilor sântem mâncare,
Pământului de îngreșare.
Cela ce nu vrea să crează,
Meargă la mormânt și vază.
Și să-mi spuie apriat,
Care au fost cel bogat,
Care sărac și lipsit,
În viață au trăit,
Care-i tânăr și frumos,

Și care-i neputincios.
Nu într-un chip să mistuiesc?
Nu într-un chip să vestejesc?
Tot ce răsare afară,

În pământ se întoarce iară,
Tot ce răsare și crește
Oarecând se vesteazăște.

Fila 15v-16

Verș a fetelor

Câți voinici în lumea mare,
S-au viclenit foarte tare,
Crezământ nici unul n-are,
N-ai de aleje nici pre care.
Cu cuvântul tot mă poartă,
Rămâi oală fără toartă,
40 de ani îmi pare,
Purtai părul pe spinare,
Fusei tot în așteptare,
Și nime grija mea n-are.
Noaptea câinii cu lătratul,
Mă făcea de-mi lăsam patul,
Și îmi plăcea cheptănatul,
Ca să mă placă bărbatul,
Când gândeam să mă pețască.
N-au inimă creștinească,
Dacă și eu sânt o fată,
De un D(u)mnezeu lăsată,
Și tot sânt nemăritată,
Pe voinici doru să-i bată.
Unile sânt mai urâte,
Și tot sânt învăluite.
N-are nici un voinic fire,
Să se facă mie mire.
Să-i fac cămeșe subțire,
Ca tot omul să se mire.
L-ași griji ca o boreasă,
Nu l-aș mai scoate din casă.
O! De m-aș vede scăpată,

O! De fetia blestemată,
Că-i rușine să mori fată
Bătrână, nemăritată.
Fost-am la fermecători,
Fost-am și la vrăjitori,
Și care cum-um vrea grăiește,
Ei minteni să betejește.
Când mă uitai în oglindă,
O țapă-i în tindă,
Mi-am făcut mare osândă,
Luai oglinda stricată,
Să văz cum mă mai arată.
O! Urjia să o bată,
Mă arată că-s urâtă,
Foarte tare năcăjită.
Din obraz n-am ce aleje,
Că nu mi-l mai pot direje.
Negreala nu-mi mai poci șterje,
Inima în mine fete.
Mă uitai și la făptură,
Să vezi ce căutătură.
Din bine firea mă fură,
Pentru că nu capăt gură,
De m-ar arăta frumoasă,
Ca Ioana cătrănoasă,
Inima de avan îmi sare,
Și nu are ce a-mi face,
Eu însumi mie nu-mi plac,
Dar numai suspin și tac.

Fila 16-16v

[În orașul Viŧlaem]

În Vifleimul jidovesc,
 S-au născut D(o)mnul ceresc.
 Când acolo împărăŧea,
 Irod craiul și porunceă,
 Vestea mare au auzit,
 Cam de cătră răsărit.
 O stea mare s-au ivit,
 Spre Viŧlaem au venit,
 În Viŧlaem au intrat,
 Lui H(risto)s s-au închinat,
 Și înapoi s-au înturnat,
 Lui Irod vestea n-au dat.
 Iară Irod împărat
 Văzându-să înșelat,
 Oastea lui și-au adunat,
 Coconi mici mulŧi au tăiat,

14 sprezece de mii,
 De 2 ani în jos mai mici.
 Au gândit făr de folos,
 Să taie pre D(o)mnul H(risto)s.
 Iară D(u)mnezeu cel sfânt,
 N-au lăsat al lui rău gând.
 Înjerul lui l-au trimis,
 Când cu Iosif au grăit,
 În Egiptet au fujit.
 În Egiptet pre ascuns,
 O naștere fericită,
 Fost-au lui Irod urâtă.
 Iar Irod pentru d(o)mnie,
 Au lipsit de împărăŧie,
 De acum până în vecie
 Mila D(o)mnului să fie.

Fila 16v

*Ilie Șerban și Zosim Bugnariu**[Oraŧii la nuntă]**[Cap.I.]*

-Și mai bună ziua la d(u)mneavoastră cinstiŧi gazdelor
 ŧie-vă D(u)mnezeu cu mult bine și cu noroc!

Ce saltă, ce veselie
 Ce lucru poate să fie?
 Că noi cum am umblat,
 Ca aicea la dumneavoastră n-am aflat.
 Poarta cu lanŧuri de foc legată,
 Și cu paie înfășurată;
 În curte vedem oameni sfătuind,
 Muieri pe sub păreŧi stând,
 Popi peste garduri sărind;
 În casă ni să pare că auzim plângând.
 Ce saltă, ce veselie,
 Ce poate să fie?
 Ce staŧi dumneavoastră i(u)biŧilor fraŧi,
 Aici adunaŧi?

Că noi mult am umblat,
 Și încă ca și aici n-am aflat.
 Trei luni sunt de când venim,
 Ne uită(m) și nu durmim,
 Și așa lucruri găsim:
 Vite afară făt(ând),
 Jucând, feciorii sărind,
 În casă cântece și desfătare,
 Tocma ca la harŧi mare,
 Unde unii învii(nd),
 Saltă întru al său gând;
 De protivă cei învinși,
 Stau de durere cuprinși.
 Noi vedem poarta legată,

Și cu paie înfășurată;
 Lângă dânsa multă gloată,
 Strânsă și adunată.
 Poarta legată cu paie,
 Gloata stă în cap să ne saie.
 Gândind să ne îngrozască,
 Caii să ni-i prăpădească.
 Poarta legată cu lanțu încar,
 Ca să umblăm în zadar,
 Cu funie de fu(i)or,
 Doară v-au fost de noi dor.
 Drept de aceea vă rugăm,
 Și sfat sănătos vă dăm,

Să fiți cu noi buni și blânzi,
 Că nice sântem flămânzi,
 Nice ne temem de voi,
 Măcar că sântem trei sau doi.
 Și vine gloată minunată,
 Cu feliuri de gătiri întrarmată.
 Că a noastră ceată,
 Încă vine înapoi adânc(at)ă,
 Însă nu cu vreun gând rău,
 Să ferească D(u)mnezeu.
 Ci sfârșitul ei bun este,
 Cum doară ați și prins de veste

Fila 1-2

Cap.II.

Aici răspunde vornicul și înșiră multe:

-Cinstite vornice de casă
 Spusă multe, nu ne pasă,
 D(u)mnezeu să te trăiască,
 Graiul tot să ți-l sporească,
 Gura ca șura să ți-o lărgească.
 Nu ne lua cuvântul,
 Ca și volbura și vântul,
 Că să ști (că) de nimică,
 De ce ne spui nu ni frică.
 Că sântem întreji ca mărul,
 Că grăim tot adevărul.
 Tânărul nostru crăișor,
 Plin de pară și de dor,
 S-au sculat de dimineată,
 Și spălându-să pre față,
 De o săptămână, de-o lună,
 Și mai vârtos dintr-această zi bună.
 Și au luat un bucin mare,
 Și au suflat în trei părți tare,
 Și au adunat oaste multă,
 Deci de el bine ascultă.
 Ceată deci, de călărași

Cu cai de să sparg de grași,
 Și oaste înfocată,
 Vine înapoi înșirată,
 Tot doi câte doi,
 Întorcându-ne 2 lin,
 Să ne fie suta deplin.
 Noi prin codrii am vânat,
 Și prin codrii am umblat,
 Și câmpurile frumoase,
 Și dumbrăvile răcoroase,
 Când jucam joc de loc,
 Stătu oastea toată în loc.
 Găsind o urmă de feară,
 O ziuă plină pară (părea),
 Crai(ul) ținu-i de sfat,
 Pre ai săi s-au adunat.
 Sfat nice s-au sfătuit,
 Filozofii au găcit,
 Că n-ar fi urmă de feară,
 Nice de sălbioară (căprioară),
 Ci de a sa dăruită,
 De sus soție i(u)bită.

Aşa craiul lăasă toate,
 Adună a sale gloate,
 Să făcu cu calul roată,
 Şi pe noi din oastea toată,
 Fiind cu cai mai fugaci,
 Din gură mai chitaci,
 Ne-au trimis mai înainte,
 Să călătorim ferbinte,
 Să ne pitim cu tărie,
 Să-i dăm ştire de trezui(r)e.
 Noi am venit ca prin vânt,
 Pre semne pre pământ,
 A ceriului lumină,
 Pre raza cea de stea plină,
 Şi pre urma cea de feară,
 În toate laturile în ţară,
 Până într-acest cap de sat,
 Un(de) e un pod stricat.
 S-au rupt o blană cu mine,
 Şi am căzut fără de ruşine.

Căzu şi a mea soţie,
 Cu asemenea tărie.
 Până când noi ne-am sculat,
 Urma ni s-au astupat.
 Ieşi o babă zbârcită,
 Spre al nostru folos ivită.
 Spusă să nu ne pasă,
 Să merjeţi din casă în casă,
 Până la acest loc,
 Unde este al nostru noroc.
 Aicia vedem fete țițăind,
 Pe la poartă povestind,
 Multă gloată adunată,
 Spre ceva gătată.
 Urma aicia am adus,
 Cum mai înainte am spus,
 Steaua încă aicia ne lasă,
 Să ne faceţi loc în casă,
 În curte să ne lăsaţi,
 S-au urma să nu o îndreptaţi.

Fila 2v-5

Iară de-ţi arăta urma zici:

-Jupâne vornice să-ţi mai spun oare ce?
 Zburând găştele din sat,
 Lupii de le-au fi mâncat.
 Urma ni s-au astupat,
 Şi ni s-au făcut calea cruce,
 Şi de aicia nu ne mai putem duce.
 Cinstite vornice de loc,
 D(u)mnezeu să-ţi dea noroc.
 Ce ne ți așa de grabă,
 Şti că graba strică treaba?
 De vrei să şti apriat,
 Ți-am spune şi mai adevărat.

Că noi sântem soli crăieşti,
 Vorba să nu ne clăteşti.
 Că al nostru crăişor
 Cu venitu lui dor,
 Pre acest loc
 Oarecând umblând,
 Au găsit a fi cuvântătoare.
 Şi nu multă, cu cisme roşii încălțată,
 La cap şi mare bălțată.
 În curte să ne lăsaţi,
 S-au calea să ni-o arătaţi.

Fila 5v-6

Jupâne vornice să-ţi mai spun oare ce vorbă:

-Prea îndelungată
 Nu-i de o treabă niciodată.

Noi așa ne dăm solia,
 Ca să ne iasă simbria.

Du-te în fundul cel de casă,
Că în cornul cel de masă,
Iaste un colac frumos,
Făcut spre al nostru folos.
Împănat, împodobit,
Cu de toate dăruit.
Stă și o ploscă de vin,

Mâneștergură de in,
Fie și de groasă,
Că și aceia-i frumoasă.
Fie și de bumbac,
Că și aceia-i pe plac.
Ca buzăle să ni le șterjem,
Și încălziți de vin să merjem.

Fila 6v-7

Iară dacă nu-ți dă colacul și-ți dă plosca să bei zici:

-Foarte îți mulțumesc dumatile
Ca când am bea.
Că nu sântem învățați să bem
Până nu mâncăm.
Când am fost noi mititei,
Am cerut să bem.

Maica noastră ne-au dat să mâncăm,
Și noi n-am vrut să luăm,
Iară s-au mâniat,
Și ne-au lovit,
Cu plăcintă verde peste urechi.
De! Dumneavoastră ne-ați putea crede.

Fila 7-7v

Iară dacă capeți colacul zici:

-Jupâne vornice să-ți mai spun oarece:
Buți de vin,
Cară de fân,
Și ov(r)ece vânturat,
Pe sama tânărului împărat.
Și mese bine gătate,

Tocma înfrunțetate.
Cășile să le încălziți,
Coșurile de ovăs gătiți,
Buțile să le umpleți,
Că de nu vor fi toate gătate.
Dusu-n(e)-a dulumana în spate.

*Acestea le-am scris eu Ilie Șerban din Teline,
scolastic în Sighișoara, 1830, 11 ianuarie.*

Fila 7-8

-Și mai bună ziua la dumneavoastră,

Că ce ne vedeți dumneavoastră pre noi.
Iară înapoi venind,
Ne rugăm să nu vă bănuiti,
Că noi pentru aceasta ne-am înturnat,
Să vă spunem cum am umblat.
Noi cu povara ce-avem,
Foarte lene merjem,
Dară dumneavoastră tare ne-ați înșălat,
Povara ne-ați îngreunat,
Pe pogănici l-ați îmbătat.

Foarte rău au mânat,
Carul în costiș l-am băgat,
Foarte rău l-au răsturnat.
Când carul peste deal mânând,
Dealul peste car (venind),
Nunu pe nună au căzut,
Pre popa îl aflase răsul,
De nu puteam ținea plânsul.
Și tot au căzut și el,
Preste dânsul nuna zace,

Pe pământ căzând,
E mai de(de)supt.
Nunu că au gătat,
Toate au vindeca(t),
Și nu o poate el umbla,
Să gândea.
Dară nunii nu-i sufer(e)ște),

Nu știu nuna ce gândește,
Sau alt doftor îi trebuiește.
Dumneavoastră bine să vă purtați,
Un doftor bun să-i căpătați,
Pe nuna să o ungă cu unsoare,
Pe acolo pe unde-o doare,
Doar i-ar trece să să scoale.

Fila 8v-9v

-Cinstiți gazde de loc ție-vă D(u)mnezeu cu bine și cu noroc:
Noi avem supărare,
Că țiganul țiplă n-are,
Nice țiplă, ni(ci) pipă.
Dumneavoastră bine să vă purtați,
Meșteri buni să căpătați,
Cu barda să bărduiască,
Dipla să o uleiască,
Pipa să o dereagă,
Că-i spartă și nu-i întreagă.
Acuma noi tot de posteam,

Să ne cânte să jucăm.
Dacă el îi supărat,
De când s-au fost răsturnat.
Să face mănios,
N-o să cânte bucuros.
Zice că în biserică o cânta,
Dară acolo cine o juca.
Faceți-vă voia bună,
Și credeți că nu-i minciună.

Fila 10-10v

-Jupâne stariște mare,
Eu să-ți spun alta și mai rău,
Al nostru car zace în părau.
Hai fiți,
Nu vă paie lucru de glumă,
Să nu vă suduiși de mumă.
Trecem acel loc de price,

Deal, vale ce aș mai zice,
Mânați oameni, mânați,
Boi haidați,
Și noi,
Amândoi,
Să dăm carul peste deal,
Sau dealu peste car.

Fila 10v-11

-Cinstite vornice de casă,
Pe noi ne-au trimis jupâneasa mireasă
Și dumneaei așa cuvântează:
Că să cauți în cea cinstită casă,
Într-a patrulea corn de masă,
Unde au șezut jupâneasa mireasă.
Că au uitat o măhramă,
Foarte mândră și frumoasă,
Ca mergând în străinătate,
Să știe cu ce să să arate.

Și cine s-ar afla,
De ne-or crede nouă ne-or da,
Foarte bun vâlceac ar căpăta.
Acea nu iaste măhramă,
Ci iaste un lucru fără de treabă.
Să o încalți la vară,
Când îi secera,
Apoi știu că nu ți-o dejera.
Dar când o ieși săniuța,
Să ști că ți-o dărdâi bărbuța,

Sau să o pui în mijlocul holdilor,
Spaimă păsărilor.
Alta a jupânesei mireasii,
Acea să rămâie la soacra mică,
Să nu rămâie toantă cum e mică,
Că dacă o îmbătrâni,
Mucii îi vor porni,
Pe aici în jos or merje,
Și nu o avea cu ce-i șterje.
Alta nouă ne lipsește,

Care-i a jupânesii miresii.
Îi trebuiește aceia să o ții,
Să fii cu avere,
Să o încalți la vară,
Când îi secera,
Apoi ști că nu ți-o dejera.
Dă măhrama
Nu face zăbavă,
Ia-o și te cară,
Să nu fi de ocară.

Fila 10v-12v

-Și mai bună ziua la dumneavoastră cinstiți gazde
de loc, ție-vă D(u)mnezeu cu bine și cu noroc:

Foarte ne mirăm,
Și nu vă prea laudăm,
Gândind că de o frică mare,
V-ați închis așa tare,
Văzându-vă fața întristată,
Cu galben amestecată,
Firea vi spăimântată,
Starea vi tremurată.
Trei luni sânt de când venim,
Ne uităm și nu durmim,
Și așa lucruri tocmite,

Încă nu ne sânt ivite.
Poarta legată cu paie,
Gloata stă în cap să ne saie,
Unii cu măciucile ferecate,
Ceialalți cu gurile căscate,
Pe garduri răzămate.
Dară nouă nu ni frică,
De cei cu măciucile ferecate.
Ci ni frică de cei cu gurile căscate,
Că ne vor mânca ieapele toate.

Fila 13-13v

-Cinstite vornice de casă
Spusă multe, nu ne pasă,
D(u)mnezeu să te trăiască,
Graiul tot să ți-l sporească.
Noi de când ne-am ridicat,
Cu al nostru crai laudat,
Multe locuri am cercat.
Și umblând într-altă lume,
Am văzut și câte o minune,
De care nu să poate spune.
Dară cel lucru minunat,
Nicăirea n-am aflat.
Porțile așa tare legate,

Și cu paie înfășurate.
Poate doară vă păziți,
Că de cine vă gândiți,
Sau de turci auziți,
Că sânt undeva tăbărâți.
Doară nu aveți soața,
Vă păziți să nu vie,
Ci și noi am înțeles,
De un crai maichidones,
Care acum s-au ridicat,
Și lotru, prea minunat,
Și vine cu niște oști grele,
De să tem toți de ele.

(Nu) vă prindeți cu noi frați,
 Și porțile le deslegați,
 Și ne dați de ce (v)om cere,
 Că suntem mari ca putere.
 (V)om fi bună soție,
 O păzi(m) cu tărie,
 Ca aicea nimenea să nu vie.
 O! Cinstiți oameni de omenie
 D(u)mnezeu să vă ție.
 Eu sânt sol împărătesc,
 De nime nu mă feresc,
 Toate drept să le grăiesc.
 Că poruncă împărătească,
 Cine nu-i să o păzească,
 Că cu capul să să plătească.
 Al nostru crai lăudat,
 Un înjer l-au deșteptat,
 Față veselă au spălat,
 Lui D(u)mnezeu au arătat.
 Un bucin verde au răsunat,
 Mândri oști au adunat,
 Sânt și tineri și bătrâni.
 Pedestrașii au vânat,
 Câmpii cu florile,
 Și dealurile cu răcorile.

Și găsiră o urmă de feară,
 Stătură oastea în loc de să mirară.
 Unii zicea că-i viță de vie,
 Ca să fie craiului nostru bună de soție.
 Alții zicea(u) că-i floare de rai,
 Ca să fie craiului bun trai.
 Iar noi aceștia doi sau trei,
 Fiind de școală învățați,
 Cu cai mai fugaci,
 Din oastea toată ne-au ales,
 Și înainte ne-au trimes.
 Să aducem veste bună,
 La toți dimpreună,
 Că al nostru crai lăudat,
 Pe acolo pe unde a umblat,
 Într-o grădină împărătească au intrat,
 Și au găsit o floare înflorită,
 Și neodrzăzlită,
 Și o duce în grădină împărătească,
 Aicia să odrăzlească,
 Viața să și-o înmulțească,
 D(u)mnezeu să-i blagoslovească.
 Faceți-vă voia bună
 Și râdeți că nu-i minciună.

Fila 14-17

-Jupâne vornice să-ți mai spun oarece:

Noi mult am umblat,
 Multă cale am trăpădat,
 Și ca aicia la dumneavoastră n-am aflat.
 Poarta legată,
 Cu lanț ferecată,
 Cu rogoz mândru înfășurată,
 Ciuhă înaltă ridicată,
 Pe dinăuntru multă gloată adunată,
 Păzit(ă) cu lănci, cu măciuci ferecată,

Da mai mulți cu gurile căscate,
 Care cu ochii zgâiți,
 Și cu dinții rânjiți.
 Dară nouă nu ni frică,
 De cei cu ochii zgâiți,
 Și cu dinții rânjiți.
 Da ni frică de cei cu gurile căscate
 Că ne vor mânca iepele toate.

Fila 17v-18

-Cinstite starește de loc
D(u)mnezeu să-ți dea noroc!
Stoinice de casă
Tot graiul să-l sporească.
Nu ne lua cu cuvântul,
Ca și vorba și vântul,
Că să țină de nimică,
De ce ne spui nu ni frică,
Că noi sântem soli crăiești,

Neam franțojesc,
De noi toți să feresc.
Și acum dumneavoastră ziceți
Frică nu vii, apoi
Di ce vi poarta legată,
Cu lanț de fere ferecată?
Că de nu v-ar fi frică,
Ar fi numai închisă,
Ca la alți oameni fără de frică.
Fila 18v-19

-Cinstite gazde de loc
D(u)mnezeu să te ție cu bine și cu noroc!
Nu mai spune rău din gură,
Ci mai bine te bucură.
Noi aicia ne trajem,
Ca gazdă bună să te facem.
Noi aicia venim,
Bucurie să-ți vestim.
Împăratul nostru pe aicia ar fi mai umblat,
Soție mândră ar fi însemnat,
Ar fi tocma astăzi.
Jupâne starește mare,
Dă-te în lături și fă cale.
Nu sta cu noi în bătaie,
Că de ai ști îndărăpt ce gloată
Neagră-i, nemica toată,
Că noi avem tunuri mari,
Și stricăm ziduri tari.
Și avem buzdușane ferecate,
Stricăm porți și lăcate.

Și aci de ne vom întinde,
Mare frică te va cuprinde.
Poarta deschide până te văz,
Dă la cai fân și ovăș,
Când la șură te vei uita,
Din buză vei fluiera.
De buți nu purta grijă,
Că vor fi goale,
Și vino la noi în foale.
Glăjile cu vinar(s),
Nu-ți va mai face năcaz.
Celecu de bucate,
Vor fi toate spurcate.
Celecu de prune,
Cu fundu în sus le poți pune.
Ia mai închină dintr-a(cea) glaje cu vin,
Să ne fie voia deplin.
Și închină și nunului odată,
Măcar și dintr-a(cea) glaje spartă.

Fila 19-20v

-Cinstite vornice să-ți mai spun oarece:

Vorba cea îndelungată
Nu-i de treabă niciodată.
Du-te în fundul cel de casă,
În cornul cel de masă,
Că iaste un colac,

Într-o suliță înplântat,
Pre al nostru folos gătat.
Stă și o ploscă de vin,
Măneștergură de in,
Fie și de groasă,

Că și aceia îi frumoasă,
Fie și de bumbac,
Că și aceia ne plac,

Ca buzele să ni le șterjem,
Și încălziți de vin să merjem.

Verș de bucurie

A,a,a, țara fie în pacea sa,
La mulți ani împăratul,
Să trăiască Franciscul,
A,a,a, țara fie în pacea sa.
E,e,e, țara în pace să fie,
La mulți ani împăratul,
D(o)mnul mitropolitul,
E,e,e, țara în pace să fie.
Și țara în pace de va fi
Episcopul va trăi,
Atunci ne vom veseli.
Și țara în pace de va fi
O,o,o, D(oa)mne pacea ține-o.
Domnul deregătoriu,
Al nostru stăpânitoriu,
O,o,o, D(oa)mne pacea ține-o.
U,u,u, tot deșartă păharu,
Să strije să trăiască,
Și ceata preoțească,
U,u,u, tot deșartă păharu.
E,e,e, țara în bună pace stă,
Să trăiască dascălii,
Și cu deregătorii,
E,e,e, țara în bună pace stă.
E,e,e, țara să tot rămâie,
Împăratul să fie,
Mulți ani cu bucurie,
E,e,e, pacea tot să rămâie.
E,e,e, în vremea cea plăcută,
Pasărea pe tufă stă,
Să bucură și cântă,
E,e,e, în vremea cea plăcută.
A,a,a, când soarele să ivea,
Turtureaua, cât coalea,

Cum să bucura și ea,
A,a,a, când soarele să ivea.
Nouă ni se hotărea,
Cătră câmp a tăbări,
Pre livezi a tăbări,
Ea-ea-ea, nouă ni se hotărea.
E,e,e, rād acum livezile,
Între (h)orburile florile,
Să ivesc cu foile,
E,e,e, rād acum livezile.
A,a,a, țara fie în pace
Totdeauna, fericiți
Așa să vă veseliți,
A,a,a, țara fie în pacea sa.
U-u-u cini să facă vivatu,
Astăzi avem a ne face,
Voia bună cum ne place,
U,u,u, cini să facă vivatu.
Și bună zi ni se ivi,
După ce ne ostenim,
Iată ne și veselim,
Și bună zi ni se ivi.
E,e,e, bună zi și plăcută,
Nouă ni s-au arătat,
Care în școală am învățat.
A,a,a, iată vine și vara,
Mulțămim lui D(u)mnezeu,
Celui mare arhiereu,
A,a,a, iată vine și vara.
U,u,u, iată iarna că trecu,
Păsări în câmp cântă,
Văzând iarna că-i trecută,
U,u,u, iată iarna că trecu.
Ea,ea,ea, țara în bună pace stea,

Veniți acum și voi,
De vă veseliți cu noi,
Ea,ea,ea, țara în bună pace stea,
E,e,e, pacea între noi să fie,

La dumbravă ne suim,
Cu toți ne veselim,
E,e,e, pacea între noi să fie.

Fila 21v-24

Alt vers frumos

A,a,a, eu voi începe a cânta,
La a mea veselie,
Să fiți toți cu bucurie,
A,a,a, eu voi începe a cânta.
E,e,e, să fiți toți cu veselie,
Care sânteti adunați,
Laolaltă împreunați,
E,e,e, să fiți toți cu vese(lie).
Ci bună zi se ivi,
Care D(o)mnul au rânduit,
De așa au hotărât,
Și bună zi ni se ivi.
O,o,o, D(oa)mne pacia ține-o,
În lume să ne veselim,
Și D(o)mnului să-i slujim,
O,o,o, d(oa)mne pacea ține-o.
U,u,u, mulți ani să (vă) facă D(o)m(nu),
Dumneavoastră tuturor,
Care îmi stați ajutor,
U,u,u, mulți ani să facă D(o)m(nu).
E,e,e, să trăiți, o! părinte,
D(o)mnul să te păzască,
Viața să-ți înmulțească,
E,e,e, să trăiești, o! părinte.
A,a,a, să trăiască și maica preoteasă,
Foarte să te veselești,
Și mulți ani să trăiești,
E,e,e, să trăiască și maica.
E,e,e, să trăiești, o! maică,
Eu tare mă cuceresc,
Cu plecăciune îți mulțănesc.
E,e,e, să trăiești, o! taică,

E,e,e, să trăiești, o! maică,
Și cu noi dinpreună,
Să-ți faci viața bună.
E,e,e, să trăiești, o! maică,
Și să trăiască și frații,
La surori și la frați,
Foarte ani îndelungați,
Și să-mi trăiască și frații.
E,e,e, să fiți toți în veselie,
Rudelor, neamurilor
Vă mulțumesc tuturor,
E,e,e, fiți toți cu veselie.
U,u,u, să trăiască și nașu,
Domnul să-l proslăvească,
Și de vrăjmaș să-l izbă(vească).
U,u,u, să trăiască și nașu.
A,a,a, să trăiască și nașa,
În lume să se veselească,
D(o)mnul de sibrie să o ferească,
A,a,a, să trăiască și nașa.
U,u,u, toți să închine păharu,
Și să strije cât de tare,
La această adunare,
U,u,u, toți să închine păharu.
A,a,a, cine o închina, să bea
Pentru a noastră sănătate,
Ca să avem de lume parte,
A,a,a, cine o închina, să bea.
U,u,u, cin(i) să facă vivatu,
Astăzi avem de a ne face,
Voia bună cum ne place,
U,u,u, cin(i) să facă vivatu.

I,i,i, să trăiască chemații,
 Să vă faceți voia bună,
 Laolaltă împreună,
 I,i,i, să trăiască chemații.
 E,e,e, să trăiască mirele,
 Cu soția dinpreună,

Să-și facă voia bună,
 E,e,e, să trăiască mirele.
 A,a,a, să trăiască mireasa,
 D(o)mnul să o păzască,
 De scârbe să o ferească,
 A,a,a, să trăiască mireasa.

Fila 24-27

[Iată acum ce e mai bun]

Iată acum ce e mai bun,
 Când vezi mirii lângă nuni,
 Nici alta e mai frumos,
 Tot neamul e veselos.
 O! Beutura și mâncarea,
 Iale îmi fac desfătarea;
 Iar mirele și mireasa,
 Ca două lumini la masă,
 Strălucesc pre cei din casă,
 Ca din haine de mătăasă.
 Și cu nașii lângă ei,
 Ca și doi luceferei,
 Precum soarele și luna,
 La toți ne fac voia bună.
 Și cei chemați la nuntă,
 Ca ceata de steale multă,
 Chemați, așezați șireag,
 Să uită la miri cu drag;
 Toți privesc cu voia bună,
 Păhară ciocnite sună,
 Închinăciuni de sănătate,
 Beuturi neamestecate.
 Toți în cinstea nunului,
 Sănătatea marelui,
 Că-s păhară toate pline,
 De acum toți să închine.
 Preotul și clericul,
 Urmează după statul,

Cântă verșul mirilor,
 Într-azul tuturor;
 Cu lăuta cântă, saltă
 Cu bucurie înaltă,
 Unii zic cu fluerile
 Că răsună ulițile,
 Tinerii stau ca pe foc,
 Vrând să saie și la joc;
 Bătrânile îs cu pază,
 Treaba bine să o așează.
 Pruncii încă vin să vază
 Pre cei bătrâni ...
 Mâncă beu să ospătează,
 Toată firea o înviază.
 Oamenii în ziua de nuntă,
 Toată supărarea uită.
 Iară coala mai pe urmă,
 Când ziua li se mai cu(rmă),
 Chemați ospătați
 Bine a merje acasă să cuvine,
 Pre D(u)mnezeu proslăvim
 Și la gazdă mulțumim.
 Tinerilor poftind trai,
 La mulți norocoși a(n)i,
 Nunta ca să să sfârșască,
 La mulți ani ca să trăiască.
 Și de acum până-n vecie
 Mila D(o)mnului să fie.

Fila 27-28v

[Cana Galilei)

Fără început, fără sfârșit
 Fost-au D(u)mnezeu cuvânt,
 Sfinția sa pre pământ
 Fost-au și li(su)s chemat,
 La nunta ce s-au aflat
 li(su)s H(ristos) și cu maica sa,
 Să să umple și masa,
 Șezând la masă și bind,
 Beutura neajungând,
 Și niminea nu cuteza
 Pre H(risto)s a-l întreba,
 Iar maică-sa au cutezat
 Pre H(risto)s l-au întrebat,
 O! Fiul mei cel i(u)bit
 Vinu(l) tot că s-au sfârșit.
 Iară li(su)s au grăit:
 -Încă al mie(u) ceas n-au sosit.
 Iară li(su)s au poruncit,
 Șise vase au umplut,
 Vasele ce iara gătite,
 De curățenie tocmite,
 Zis-au să le umple rase,
 Apoi să le dea la masă.
 Și să dă întâi la nuni,
 Să vază câtu-i de bun.

Iar nunul dacă au gustat,
 Vin din apă minunat,
 Foarte tare s-au mirat,
 Pre fiul său l-au chemat:
 -Când să face masă mare,
 Aduc vin de cel mai tare.
 Iară dacă se veselesc,
 Și cel mai prost primesc,
 Iar tu vinul cel mai bun,
 L-ai ținut până acum.
 Iaste lucru de minune,
 Care nu să poate spune,
 Care s-au făcut la masă,
 La Simon Zilod în casă.
 Prefăcut-au apa în vin,
 De le-au fost voia deplin,
 Fost-au lucru de mirare,
 La a lui Simon însurare.
 Și nime nu știa bine,
 De aceea mare minune.
 Făsa numai slujile,
 Care umpluse vasele,
 Și de acum până-n vecie
 Mila D(o)mnului să fie.

Fila 29-30v

[Verșul Sibiului)

O! I(u)bitori de cântare
 Veniți cu înaltă striga(re),
 Foarte tare glăsuiți,
 Altoră încă vestiți,
 De a Sibiului du(l)teață,
 Că vezi cum te înșală fața.
 Osteneale agonisite
 Și prin Sibii risipite.
 Cât lucrî în zece ani,

Muncești, trudești de ți faci,
 În Sibii, în șase luni,
 Fie câți de mulți, îi pui.
 Guberne! Ce ai gândit
 Când aceasta ai hotărât?
 Că di aci, din Ardeal
 Să fac preoți cu amar.
 Până sânt la preoție
 Mulți să bagă în datorie.

Câte o sută, câte două
 De-și fac revereandă nouă.
 O! Sibii oraș vestit
 Tu pre mulți ai păcălit.
 O! Sibii oraș frumos
 Cât te arăți de drăgă(stos).
 O! Cât ești de înșelător,
 Eu când gândesc stau să mor.
 Pentru sfânta preoție,
 Mulți să bagă în datorie.
 Care au fost mai neavut,
 Au luat bani împrumut,
 Și leșinați am umblat,
 Vă spunem adevărat.
 Încă vă mai povestim,
 Și adevărat grăim,
 Că și bine am trăit
 Când prileșuri am avut.
 Când merjeam prin grădini verzi,
 Și (în)prinzite de livezi,
 Unde păsările cântă,
 De altă parte fac muzică,
 Unde mese (în)tinse stau,
 Ce bucate foarte-ți dau,
 Unde-ți place șăzi la masă,
 Și de nime nu-ți pasă.
 Mâncare și beutură,
 Fieștecui dau destulă,
 Și tu de ai bani în pungă,
 Ce poruncești să-ți aducă,

Iar mâncarea să sfârșește,
 Un inasș strigă: -Plătește!
 Acum vezi ce-ai mâncat,
 Și cu ce te-ai încurcat.
 Plătește tot ce-ai mâncat,
 Măcar nu te-ai săturat.
 Plătește tot ce-ți cere,
 Dacă ai beut și bere.
 Vezi bani din pungă pier,
 Să duc de să dărugă.
 Nu de mult o sută aveam,
 Atunci și vin încă beam.
 Acum n-am nici o groșiță,
 Ni(cu) un ban în punguliță.
 Rabdă dacă ai mâncat,
 Dacă nu te-ai înfrânat,
 Rabdă dacă ai beut,
 Că nime nu-ți dă împrumut.
 Scrie carte la muiere,
 Și ea numai cât nu pier,
 Dacă ar avea vreo avere,
 Să o vânză cui o cere.
 Oi! I(u)bita mea boreasă,
 Vinde tot ce ai acasă,
 Vinde oi și vinde boi,
 Și trimite bani la noi,
 Șase luni să să plinească,
 Apoi să mă preotească,
 Apoi voi veni acasă,
 Și tu vei fi preoteasă.

Fila 31-33v

[Măi fârtate hai în rai]

Măi fârtate hai în rai,
 De ți-ai urât al tău trai,
 Că cură vinul prin rai,
 Precum și cel din Tocai;
 Că găina-(i) în tîpsie,
 Friptă ți să pune ție;

Că cocoșu ferbeasă,
 Și purcelu frijeasă,
 Plăcintele cocu-să,
 Și pre masă pune-să;
 Vinul bun de la Bălcaci
 Place nouă la diiaci,

Că crâșmari stau de față,
 Și cu cofa plină-n brață;
 Ceterile cetează,
 Din buclă (?) să încordează.
 Când începu a cetera,
 Atunci în loc nu poci sta,

Când gîndești să te clăte(ști),
 Din călcăie să plesnești,
 Când vrei să te miști din trup,
 Și din gură să faci hup!
 Și de-acum până-n vecie
 Mila Domnului să fie.

Fila 34-34.

[Veniți frați toți dimpreună]

Veniți frați toți dimpreună,
 Să ne facem voia bună.
 Să cântăm verșuri de jale,
 De tinerea amăjitoare.
 Primăvara să ivește,
 Câmpul tot să veselește,
 Când frumoasă iarba crește
 Pre câmpuri și să ivește,
 Omul are bucurie
 Cu mai mare timpurie.
 Simțind mirosuri cu flori,
 Și de alte ierburi mari,
 Tot omul se veselește,
 Înșinși glăsuiște.
 Versuri vesele cântă,
 Pentru această stare în(altă),
 Cât de mare bucurie
 Are paserile,
 În sine cântă și să veselesc,
 În sine și glăsuiesc,
 Pentru vremea cea de față
 Ce să arată cu dulceață.
 Toți oamenii o așteaptă,
 Precum vara ce să arată.
 Tinerii saltă și cântă,
 Cu slăvirea cea adâncă.
 Când cu plugurile ară,
 Fluieră și să ostează,

Lucru neîncetat dorind,
 Din pământ averi scoț(înd).
 Car(e) de care auzind,
 Bucuroși agonisind,
 Ce bucurie mai mare,
 Între ei și mângăeare,
 Ca aceasta lor dorită,
 De la tine așteptat.
 Așa dară să cuvine
 Oamenilor, a ști bine,
 Pentru toate mulțămînd
 Lui D(u)mnezeu și zicînd:
 -Slavă ție D(oa)mne sfinte,
 Care ne-ai dat înainte
 Această vreme dorită,
 Mai înainte și aștept
 Noi îndestulați fiind,
 Lui D(u)mnezeu glăsuind,
 Cine toate a gîndi,
 Oamenii și să ispiti,
 De mărarea lui cea mare
 De să vede într-a stare.
 Toate le-au făcut și sânt,
 În ceriuri și pe pămînd,
 Numai cu cuvîntul toate
 Și cu fapta nelucrate,
 Așa dară să cuvine
 Neîncetat a face bine.

Fila 35-36v

[Verșuri pe alfavita]

Acum inima îmi zice de 2 ori

Să înoiesc o cântare,
Cu vorbe de mângăiere,
În anran (avan) acum inima îmi zice:

-Bucurie toți să aveți,
Preenii miei cei cinstiți
Cu mine vă veseliți.

Ție zic o supărare:
-Du-te acum dintr-acest loc,
Că mi-au venit al meu noroc.

Da-ți mie ajutori să cânt,
Că precum scriptura sună,
Acum am inima bună.

Eu sânt plin de mângăiere,
Pre toți așa vă poftesc,
Faceți să mă veselesc.

Fața mea iată înflorește,
Că inima o silește,
Pentru ochiul o privește.

Gura mea este gătită,
Să cânte, să strije tare,
Inima îi dă îndemnare.

Har! Lui D(u)mnezeu să fie
Că mi-au dat daru și mie,
Acum am dragoste vie.

Inima mea mă silește,
Să nu tac, ci să cânt tare,
Într-această adunare.

Calea mea este plăcută,
Că mi-au fost cu norocire,
Pentru ce am avut dorire.

Laudă lui D(u)mnezeu,
Celui ce m-au mângăiat,
Cu al soțiri(i) stat.

Mi-se-mpare foarte bine,
Văzându-vă pre toți (în) față,
Să petrecem cu dulceață.

Nimenea (să nu) ofteze,
Ci să mănce și să beie
Pentru sănătatea mea.

O! Dorul meu cel dorit,
Acuma mi l-am găsit,
Fi-voi deci odihnit.

Pace să fie acuma,
Două feațe potrivite
Sânt acuma norocite.

Cu cuvinte mângăioase,
Cântare-n sticuri frumoase,
A fi de toți veseloase.

Gândul ce de acum poștește,
Mirele așa grăiaște,
Facem față cum voiaște.

Sosi și doritul ...,
Cel de acești doi dorit,
Acum s-au căsătorit.

Trai de aci înainte,
Ale fi buni toți pofti(m)
Care aicia ne veselim.

Fila 37-38v

*[Zosim Bugnariu]**[D.Bolintineanu. Mama lui Ștefan cel Mare]*

Pe o stâncă neagră,
Într-un vechi castel,
Unde curge-n vale
Un râu mititel,

Plânge și suspină
Tânăra domniță,
Rumenă, suavă,
Ca o garofiță.

Fila 39

Verșul patriei

[I]

Ce e patria română?
Au e România până
Unde Istrul cu Carpații
Dau mâna ca frații?
Ba nu, nu măi frățioare,
Pentru că românul are
Patria mai mare!

II

Ce e patria română?
Au Moldova cea bătrână mare,
Cu ficele vecine,
De sub mâni streine?
Ba nu, nu măi frățioare,
Ști tu că românu are
Patria mai mare!

III

Ce e patria română?
Au Ardealu e o fântână,
Care varsă minerale,
Din brațele sale?
Ba nu, nu măi frate,
Ști tu că românu are
Patria mai mare!

IV

Ce e patria română?
Pe unde e dusă, unde e mâna

Maramurăș sau preste Murăș
De la Mareamuroș,
Ba nu, nu măi frățioare,
Pentru că e și mai mare
Patria ce o are.

V

Ce e patria română?
Au e țara unde-i mâna,
Toți confrății ce-i avem
Dincolo de s(ă)mn?
Ba nu, nu patria ce o are,
Trebuie măi frățioare,
Să fie mai mare!
Spune-mi patria de-ascunde
Dar Italia de unde părăsind Capitolinu,
Ni se trage stilu?
Ba nu, nu (i)a stai măi frățioare,
Patria română care
Se numește Mare.

VI

Până unde mai răsună
Limba dulce și străbună,
Limba rumânească,
Limba care să trăiască.
Până acolo-i soțioare,
Patria română,
Care se numește Mare.

Fila 39-40

Verșul lancelui

Astăzi cu bucurie
 Românilor veniți,
 Pre lancel din câmpie
 Cu toți să-l însoțim.
 Spălați armele voastre,
 De grabă la el alergăm.
 Moarte deule mare prăvale,
 Tu întărește și însuflețește
 Pre ai tăi fii.
 Iată limbi porniră,

Români mulți veniți,
 Cu lanțuri ce să asedară
 Pre dealuri mai mari,
 Moarte Deule mare prăvale,
 Cu noi să fii,
 Tu întărește și însuflețește
 Pre ai tăi fii.
 Optzeci de oi despoaie
 Și în frigare le pune.

Fila 40v-41

Morții de la Oltenița

De la Oltenița patru mii de morți,
 Tot muscali de viță,
 Bat la rai în porți,
 Cer cu nerăbdare,
 Să intre la locu,
 Că au suferitu tare,
 În lupte de focu.
 La rai cum să știe,
 Porțile su(nt) de feru,
 Nu încapu în prostie,
 Ci cu adevăru.
 Sântu Petru vine
 În pași liniștitu,
 Și întreabă:
 -Cine bate așa răstitu?
 -Noi, răspund streinii,
 Care ne-a(m) jertfitu,

Pentru toți creștinii
 Cei din răsăritu,
 Pentru sfânta cruce
 Suferim amaru,
 Stă să ne apuce
 Și acum un tătaru.
 Sfântu Petru îndată,
 Bagă mâna în sânu,
 Scoate și le-arată
 Rusescu buletinul.
 Pe aceia foiță,
 Între morți stă scrisu,
 „De la Oltenița 12 ruși”
 Pentru doisprezece
 Vom face locu,
 Ceilalți să plece
 Îndărăptu la focu.

Fila 41v-42

Hora lui Alecsandru

Iată hora se pornește
 Sub stejar la rădăcină,
 Iată hora se-nvârtește
 Vîno, puică vîno.

Lângă mini să vii drăguțu,
 Ca ieri sară la fântână,
 Să te poci strînge de mână
 Mario, Măriuțu.

Duh de spaimă, pei nălucă,
 Sună în codru sună,
 Să nu-ți fac spetile ... ună,
 Și chica măciucă,
 Cu fesu roșu giulea lungă.
 Din arcuș trage mai tare,
 Căci în gând am un pas mare,
 Tot așa până la seară,
 Ca în zi de primăvară,
 Că frumoasă nu e drăguța
 Mario, Măriuțo.
 Totu așa, totu voinicește,
 Nu mă dați mie de rușine,
 Cu gurița ce mă zâmbește,
 Vara dragă în mine.
 Mi-am pus flori în pălărie,
 Să să uite cu mândrie.
 Mi-am pus flori, mi-am pus mărjele
 Fetițele la ele.

Am cămeșa cu altiță,
 De nimeni nu-mi pasă,
 Nici de vodă, nici de dracu,
 Nici de tatăl său cel mare,
 Nici de turc, nici de cazac,
 Dați voinici și mai tare.
 Dați cu toți într-o unire,
 Să huiască în fund pământu,
 Toată lumea să să mire,
 Și D(u)mnezeu sântu.
 Sânt sătul de biruri grele,
 Și de plug și de lopată
 De ciocoi și de diapele (drapele?)
 Și de sapa lată.
 Azi saie obiele pline
 Crepem, sună opincuța
 Și să mori în joc cu tine
 Mario, Măriuțo.
 Finiș.

Fila 42-43

Verșul B. Românilor

Astăzi cu bucurie
 Românilor veniți,
 Pre lancu din câmpie
 Cu toți îl însoțim.
 Spălați armele voastre,
 De șorduri le legați,
 Moarte deule,
 Mare prăvale,
 Cu noi să fii,
 Tu însoțește
 Și însufletește
 Pre ai tăi fii.
 Iată limbi porniră,
 Românilor veniți,
 Ca lanțul se înșiră
 Pe(-a) dealului poteci.
 Fetițele cu jale,

Privind la cramandu,
 Se uită din vale
 Cum se duceau cântând,
 Moarte deule,
 Mare prăvale,
 Cu noi să fii
 Tu însoțește
 Și însufletește
 Peste ai tăi fii.
 Optuzeci de oi despoaie,
 Și în frigari le pun,
 De surlete câmpia,
 Pădurile răsun.
 Românii se așează
 Pre lângă un mare foc,
 lancu se ispitează
 Cu dâștii la un loc.

Moarte deule
 Mare prăvale
 Sânt gata, stau cu toții
 Să plece la izbândă,
 Să izgonească hoții,
 Să capete izbândă.
 Iancul merge înainte,
 Pe un cal cu ager sur,

Și preste îmbrăcăminte
 Purta piele de urs,
 Cine va sta în cale
 Neamului lui mare,
 Trăsnetu și pocoșa
 Pice pe ale lui oase.

Finiș. *Versurile lui Zosimanu
 Bugnariu.*

Fila 43-44

Sofronie Brândușe

[O prea frumoasă pustie]

Te-am iubit ca pre o visterie,
 Ce-i plină de avuție.
 O prea fru(moasă) împărăție am părăsit,
 Și la tine am venit,
 Căci cât în lume am trăit,
 Multe rele mi-au venit.
 Face-mă-voi sălbatică feară,
 Părăsi-voi lumea cea amară,
 Merje-voi prin dumbrăvi odrăslite,
 Ca prin niște vii rodite.
 Ramurile tale îmi pleacă,
 Ca ruga să nu mă treacă,
 Și le plea(că) cât de jos,
 Ca să-mi dobândesc folos.
 Când doream de ai mei părinți,
 Plânjem cu lacrimi fierbinți;
 Când doream de a mea maică,
 Plânjeam cu inima seacă,

Cari pre mini m-au povățuit,
 De eu la tine am venit.
 Și care pre mine m-au învățat,
 De eu lumea am lăsat,
 Căci cât în lume am trăit,
 Multe valuri mi-au venit.
 Iară supt a ta rădăcină,
 Voi să scap fără pricină,
 Și prin ale tale versături,
 Voi să scap fără de valuri,
 Ca să urmez lui H(risto)s,
 Care-mi este de folos,
 Și care și-au vărsat sfântul sânje,
 Pironindu-să pre cruce.
 Oh! H(risto)se împărate,
 Mă rog să-mi faci și mie parte,
 De cereasca împărăție
 Cu toți sfinții în soție.

Fila 1-1v.

[Câte sărbători pe lume]

Câte sărbători pre lume,
 Ca Crăciunu nu-i cu nume,
 De bun, de frumos și de veselos.
 Anu nou și Boboteaza,

Încă după el urmează.
 Sărbători frumoase,
 Și prea veseloase.
 Iată vin câtlejile,

Să mărită fetele,
Umblă pețitorii,
Să-nsoară ficiorii.
Batăr popa înc-ar vrea,
Ca să-i umble secerea,
Ca să-și ieie simbria.
Pentru cununia.
Hai! De joacă nănaș mare,

Să trăiască socrul mare.
Traje măi țigane,
Să bem vin cu carne,
Nu-i aceia comândare,
Nice supărare,
Și e voie bună
Cu toți dimpreună.

Fila 2-2v

Verșul străinătății

Săracă străinătate,
Mult ești fără dreptate.
Eu de mic am prebejit,
Tot cu străini am trăit.
Umblând lumea jumătate,
Nu aflai nici o dreptate.
Mă sui în sus spre răsărit,
Și în jos spre sfințit,
Să văz din câtrău am venit,

Că aici am pribejit.
Mă ajunge dor uneori,
Să mă sui în munți cu flori,
Să văz de ale mele surori.
Sus pe munții cei cu flori,
Mă ajunge dor câteodată,
Să mă sui în munți cu piatră,
Să văz de al meu i(u)bit taică,
Că nu poci să-l uit vreodată.

Fila 2v-3

[Cana Galilei]

Fără de început, fără de sfârșit
Fosta-u D(u)mnezeu cuvânt,
Sfinție-sa pre pământ.
În Cana,
Vrând ca nuntă a să face,
Precum lui D(u)mnezeu place,
Fosta-u și Isus chemat,
La nunta ce s-au gătat.
Isus și cu maică-sa,
Ca să să umple masa.
În Cana Galilei
Șezând la masă și bind,
Băutura neajungând,
Iară nime nu cuteza,
Pre Iisus a-l întreba,
Fără maica sa au cutezat,

Pre li(su)s l-au întrebat:
-O! Fiul meu cel prea dulce
Băutura nu ne ajunge.
În Cana Galilei.
Iară li(su)s au răspuns,
Cu dulcele său cuvânt:
-Al meu ceas încă n-au venit.
Și la sluji au poruncit,
Șase vase au plinit,
Vase ce era(u) gătite,
De curăție întom(n)it.
Și au zis să le umple rase,
Și apoi să le dea la masă,
Și să dea întâi la nuni.
Nunul dacă au gustat,
Vin din apă minunat,

El tare s-au mirat,
 Și cu glas tare au strigat:
 -Dar acest vin de acum,
 De unde e așa bun?
 În Cana.
 Când e masa mai mare,
 Aduc vin de cel mai tare.
 Dară dacă să veselesc,
 Și cel prost încă îl prime(sc).
 Iar tu vinul de acum
 L-ai gustat cât îi de bun.
 Atunci toți au început a spune
 De acea mare minune.
 În Cana.
 Și mai tare slujile,

Care umpluse vasele,
 Care s-au făcut la masă,
 La Simon Zilot în casă.
 Este lucru de mirare,
 De acea minune mare.
 Că au prefăcut apa în vin,
 Să le fie voie(a) deplin.
 Că la a lui Simon însurare,
 S-au făcut minune mare.
 Atuncia sta toți la masă,
 Pre toți frica îi luasă,
 Să fiți toți sănătoși,
 Să ne ascultați sănătoși,
 Voi să țin acum. Amin
 Să dea nunul un cop de vin.
 Fila 3v-5

Verș la nașterea lui Iisus
[Steaua sus răsare]

Steaua lui H(risto)s
 Răsare frumos,
 Steaua strălucește
 Și mărturisește.
 O! Prea înțelepți crai
 Primiți acest grai,
 Că eu sânt cea vestită,
 De (la) Valam venită,
 După mine urmați,
 Împărați aflați.
 Că s-a născut jos,
 Împărat H(risto)s,
 În cetatea lui David.
 Pildă arătând,
 Că de când ceriul
 Și nu pământul,

Din fată curată
 Să fie născut.
 Fără Precesta
 Făcu aceasta,
 Născu pre li(su)s H(ristos),
 Lum(ii) spre folos.
 Iară craii grăiesc,
 Grai filosofesc:
 -O! Stea prea luminată,
 Mult ești lăudată.
 Noi văzându-te pre tine
 Mult ne pare bine,
 Că noi mult am așteptat
 Pre un împărat,
 Și să-l lăudăm,
 Și să i ne închinăm.

Fila 5-5v

Plângerea Precestei

O mult dorite fiul meu
Veşnicule D(u)mnezeu,
Cum muriş curând aşa,
Unde laş pe maica ta,
Într-a cui casă mă laşi,
Dându-mi necasului paşi,
Laşi-mă o! fiu dorite,
Laşi-mă o! fiu iubite.
Astăzi mă desparti de tine,
Oh! Amar, o! vai de mine,
Cine mă va mângăia,
Şi pre cine voi avea,
În necaz mângăitori,
Întru lipsă ajutori.
Că pre tine, fiul meu,
Te-am avut şi dumnezeu,
Şi nădejde de folos,
În statul cel lăcrămos.
Tu erai mie părinte,
Dară de aici înainte,
Cine îmi va fi într-al tău loc?
Oh! Amar, oh! chin şi foc,
Oh! Singurata de mine,
Lipsită de al meu bine.
Când fiul meu te-am băiat,
Nice un necaz n-am răbdad,
Nice am simţit durere
Măcar firească muiere.
Acuma cu năcaz cumplit,
Inima mi s-au rănit.
Că în loc de bucurie
Rabd dosadă (?) cu tărie.
În loc de vro desfătare,
Obidă şi jale mare.
În loc de vreo mângâiere,
Neîncetată durere.
Cine, cât m-or desfătat,

Când fiul meu te-am văzut,
Pentru că te născu pre tine.
Cât aşteptam mai mult bine,
Cu atâta e mai greu,
Chinul şi necazul meu.
Oh! Unde Gavril este,
Cela ce mi-au adus veste,
Că pre Dumnezeu voi naşte,
Care pre cei drepti va paşte,
Zicând să mă veselesc,
Să salt şi să dănţuiesc.
Deci să stea acuma faţă,
Să privească a mea ceaţă,
Să poci eu grăi cu el,
Măcar cât de puţin.
Că el au zis cum că eu
Să mă bucur, fiul meu.
Iară eu mă dosădesc,
Şi amar mă chinuesc.
Acela însuşi mi-au spus,
Cum că el iese de sus,
Că a ta împărăţie,
Va rămâne în vecie.
Iară eu, fiul meu toate
Le văzu(-i) într-alt chip mutate,
Te văzu(-i) mort şi ocărât,
Şi de toată lumea urât,
Nu ca pre un împărat,
Ci ca pre un vinovat.
Între cei răi socotit,
Cu piroane pironit,
Zis-au că în veci vei trăi,
În veci vei împărăţi.
Iară eu văzu(-i) că ai murit,
Şi zisa nu s-au împlinit.
Oh! Oh! fiu iubite,
Oh! Fiul meu mult dorite,

Oh! Dulce lumina mea,
Cum lași mort a te vedea.
Oh! Nădejdea mea cea vie,
Veșnica mea veselie,

Deșchide-ți ochii încă odată,
Și vezi pre maica întristată,
Cum plânje și cum suspină
De trudă, de năcaz plină.

Fila 6-7v

[Verșul județului]

... ..
Și tare te vor pârațe
Să te baje în munci cumplite,
Atunci dreptii se vor aleje,
Dintru cei fără de leje.
H(risto)s le va zice
Cu cuvinte de ferice:
-Veniți cu toți cătră mine,
Care m-ați slujit în bine,
Ai tatălui blagosloviți,
De cu mine împărățiți,
Întru împărăția mea cea bună
Cu înjerii dimpreună.
Păcătoșilor le va zice,
Tot cu groază și cu price:
-Duceți-vă de la mine,
Cari n-ați făcut mie bine,
Cu diavolu însoție,
La muncile de vecie.
Plânje-va ceriul atunci,
Văzând pe păcătoși în munci.
Înjerii încă vor plânje,
Văzând iadul cum-i strânje,
Pre păcătoși de-i înghite,

Ca să-i baje în munci cumplite.
Dar muncile celelalte,
Sânt curvarilor gătate,
Paturi de aramă înfocate.
Care pre săraci nu-i lasă,
Să intre într-a lor casă.
Acelora sânt gătiți
Vermii cei neosteniți.
Iar muncile celelalte,
Care sânt nenumărate,
Deci, omule cu păcate,
Tu de ai și bogătate,
De acolo nu te vei scoate,
Fără în iad te vei băgate,
De vei face tot păcate.
Vei striga te vei văita,
Și nu-ți va ajuta.
Că de D(u)mnezeu te vei dipărta,
Și în zadar te vei ruga,
Pentru aceia D(oa)mne sfinte,
Adu-ți de noi aminte,
De păcate ne ferește,
Și în rai ne sălăsluiește.

Fila 8-8v

[În oraș în Vifleem]

În oraș, în Vifleem
Veniți cu toți să vedeți,
Că astăzi nouă s-au născut
D(o)mnul cel făr de început.
Astăzi și cei de demult,

Și de proroci prorocit,
Că au prorocit Isaia,
Că să va naște Mesia,
Din sămânța lui Avram,
Mântuirea lui Adam.

Pre scaonu lui David crai,
S-au înălțat din vița lui
Trei crai ai pământului.
De vin la închinarea lui,
Aducându-i daruri lui,
Aur, smirnă și tămâie,
Și au luat mare veselie,
Fecioarele lui cânta,
Când l-au născut maica sa,
În ieslea dobitoacelor,
Bucuria oamenilor.
Culcă-te! Crai înjeresc,

Culcă-te! Împărat ceresc,
Culcă-te! Pre fân uscat,
Cu scutece înfășat.
Păstorii te vor lăuda,
Înjerii îți vor cânta.
Slavă sus lui Dumnezeu,
Și pre pământ fiului său,
Întru oameni bucurie,
Dumneavoastră bunăvoire,
Și de acum până în vecie
Și la Dumnezeu să fie.

Fila 9-9v

Verș de jale

O! Pricină minunată,
Auzită lumea toată,
Auzită din vecie,
Precum și la carte scrie.
Cei sfântă ca și scriptura,
Și cinstită ca învățătura.
Că te pune la postie,
Și la sfânta preoție.
Iară taina căsătorii,
O primim cu bucurie.
Săltați cu inima foarte,
Învățând la sfânta moarte,
Tânjim la căsătorie,
Și la sfânta preoție.
Dumnezeul meu fost-a jutari,
De me-au fost toate cu stari.
Întâi m-am căsătorit,
Apoi m-am și preoțit,
Acum bine cuvântez,
Pre Dumnezeu cercetez.
Dulci îmi păreau aceste două,
Și trecură ca și o rou(ă).
Când trăiem toate mai bine,
Te-ai lipit moarte mai bine,

Și ai rupt din mine o floare,
Vai! Până la inimă mă doare.
Mi-ai luat moarte soție,
Și amară ma(i) e cu preoție,
Care-i dar blagoslovit,
Și de mic l-am fost iubit.
Acum tu mă faci să o las,
Sau să trăesc cu năcaz.
Demn voi ținea preoția,
Amară-mi va fi vecia,
Au să mă căsătoresc!
Iar de cinste mă lipsesc!
Că-mi pierz daru cu rușine,
Tot rău spre mine vine.
Oh! Jalnică văduvie,
Cu prunci mici, fără soție,
Că atunci mă veselesc,
Când sfânta slujbă slujesc,
Cu gând bun apostolicesc,
Evanghelia o vestesc.
Ieșind afară la lume,
Văzând pe alții cu glume,
O vai! Nu se poate spune
Ce gând de amărăciune!

Pașii duce la pustiire,
 Să nu văz lumea (în a) sa fire.
 Am prunci mici, nu-i poci lăsa,
 Că le-au murit maica sa.
 Sau voi trăi tot cu jale,
 Sau încercat de greșale,
 Sufletului aduc aminte,
 Din trei aleje-ți părinte!
 Că această călugărie,

Nu-i ca cea de la postie.Oh!
 D(oa)mne împărate mare,
 Te rog dă-mi inimă tare,
 Ca cu ochii în sus privind,
 Să-ți văd fața strălucind,
 Cu milă spre mine căutând,
 Și cu raze strălucind,
 Și de acum până-n vecie
 Slavă D(oa)mne să-ți dăm ție.

Fila 10-11v

Verșul bătrânilor

Ascultați de ...
 Sau mai spui o minciună.
 Oamenii în vremi de nuntă,
 Toată supărarea uită.
 Tinerii toți laolaltă
 Beu vin, mîncă și saltă,
 Bătrânii stau ca pe foc,
 Toți vor ca să saie la joc.
 Și când zic de joc țigani,
 Bătrânii sar ca cărlanii,
 Vreau să saie sus frumos,
 Cioarecii se duc în jos.

Altu stă de și-i ridică,
 Brăcinari(ul) i să strică,
 Fuje afară și cărpește,
 Și iară la joc să pornește.
 Atâta joacă și saltă,
 De trei zile să tot vaită.
 Iar să vezi pe babele,
 Cum zvârle cu labele,
 Și străgă cătră bărbați:
 -I-am veniți de ne jucați!
 Și s-apucă de cureauă,
 Și străgă tot trîncclauă.

Fila 11v-12

[Botezul lui Iisus]

Agios, agios,
 Trecui nașterea lui H(risto)s,
 Veniți toți să ne sculăm,
 Vifleemul să-l lăsăm,
 La Iordan să alergăm,
 Minune nouă să vedem.
 La Iordan râu frumos,
 Acolo vine H(risto)s,
 Duhul sfânt de la cer,
 Zboară ca un porumbel.
 Să pogoară apele,
 Apele să le sfințească,

Și pe noi să ne stropească.
 Al pustii lăcuiitori,
 Și Ioan Botezător
 Mai înainte să gătește,
 Pre toți vrea ca să-i spăsească,
 Și cu apă săți stropească.
 Răi botează în troiță,
 În pravoslavia credință.
 Iară când sosi H(risto)s,
 Iordanul s-au întors,
 Înapoi fuji cu pripă,
 Iar prorocul sta cu frică.

H(risto)s îl chemă la sine:
 -Vino Ioane la mine!
 Vino acuma și cutează,
 Și cu grabă mă botează.
 Prorocul să teme foarte,
 Vrea să pășească, nu poate.
 Ioan bine să socotește,
 Și către H(risto)s grăește:
 -Eu cei botez de la tine,
 Și tu vi acum la mine?
 Eu tare mă spăimântează,
 Nu știu cum să te botez.
 Eu sânt iarbă și țărână,
 Și-mi tremură a mea mână.
 D(omnu)l lui Ioan grăi:
 -Vino, nu te îndoi,
 Vino și nevorbind,
 Și mă botează tăcând.
 Vino, acuma și cutează,

Și cu grabă mă botează.
 Atunci prorocul viind,
 Și de frică tremurând,
 Inima își strânje tare,
 Și să apropie cu încetare.
 Asudă tare, of(t)ează,
 Și cu frică îl botează.
 Ceririle deschizându-să,
 Iată-l din ceri pogorând(u-să).
 Glas din ceri să auză,
 Lui H(risto)s așa-i grăia:
 -Tu ești fiul meu cel ii(u)bit
 Întru care bine am v(o)it.
 Dar duhul mărturisește,
 Și cuvântul întărește.
 Frumos praznic cel trecut,
 Întru care te-ai născut,
 Iar acesta-i mai luminat,
 Întru carele te-ai botezat.

Fila 13v-15v

Verșul lui Lazăr

Viftanie, frumos nume,
 Poate să-l laude în lume,
 Că au dobândit omul chin,
 Cu trei raze dintr-u(n) spin.
 Trei raze de rozmarand,
 Rozmarand is numele,
 Și ard ca luminele.
 Ziua, noaptea neîncetat,
 Luminează minunat,
 Ce luminează să grăiască,
 Numele să-l pomenească.

Sânt trei frați din doi părinți,
 Cu bun nume împodobiți,
 Lazăr, Marta, Maria
 Din satul Viftania.
 Din cetate tot dorea,
 În toată vremea pururea,
 Cum să să învrednicească,
 Și lui H(risto)s să-i slujească.
 Făcu Domnul o minune,
 Luă pre Lazăr la sine.

Fila 15v-16

[Psalmii lui David]

Limbile să salte,
 Cu cântări înalte.
 Să strije tărie,

Glas de bucurie.
 Lăudând pre domnul,
 Să-i cânte tot omul.

D(o)m(nul) iaste tare,
 Iaste împărat mare,
 Preste tot pământul,
 Și-și ține cuvântul.
 Supusu-ne-au gloate,
 Și limbile toate,
 Dând(u)-ne su(b) picioare,
 Limbi de pe sup soare.
 Alesu-și-au d(o)mnul și(e)(și),
 Parte de moșie,
 Țara cea dorită,
 Care-i făluită,
 Lui Iacob i(u)bită.
 Și-și ține cuvântul,
 Milă să-și arate,
 Ca de bunătate,
 Spre noi păcătoșii,
 Precum ne-au spus moșii.
 Pre vârfuri de munte,
 Să aud glasuri multe,
 De bucină mare,
 Cu înaltă strigare,
 Că s-au suit domnul,

Să-l văză tot omul,
 Cântați pre împăratul,
 Că nu-s ca dânsul altul.
 Să domnească în lume,
 Cu sfântul său nume.
 Cântați să înțeleagă,
 Preste lumea întreagă,
 Că Dumnezeu poate
 Spre limbile toate,
 De le împlânzește,
 Și le stăpânește.
 Scaunul de rază,
 Unde vrea să șază,
 D(o)mnul de-a dereapta,
 Să-și împartă plata.
 Trecând între gloate,
 Spre limbile toate,
 Și cine să-l înfață,
 Din fire sumeață,
 Vedea-l-va tot omul
 Cum l-au certat domnul.
 Amin.

Fila 17v-19

[Cartea județului]

La ziua cea de urjie,
 De județ și de mânie,
 Toată lumea o va strânje,
 Praf și cenușă o va face.
 Cum David mărturisește,
 Din duh sfântul proroceste,
 O! Ce frică va să fie,
 Când județul va să vie.
 Și va cerca toate tare,
 La dare de samă mare,
 Trâmbițând cu sunet mare,
 Spre mormânturi vor da tare.
 Moartea va sta la mirare,

De-a morților sculare,
 Cu toți de-a mărunțul,
 De toată pofta și gândul,
 Înaintea Domnului,
 Drept judecătorului.
 Fii mie izbăvitori,
 Cu milă răscumpărători,
 Să-mi dai mântuire mie,
 Să mă izbăvești din perire.
 Nu mă pierde cu urjie,
 La focu cel de vecie,
 Între oi mă însoțește,
 De stânga mă izbăvește.

Din partea celor pierduți,
 Și la muncă osândiți,
 Pune-mă în loc cu sfinții,
 Fă-mi loc cu blagosloviții.
 Sânt cu inima smerită,
 Pune-mă în cale spășită,
 Cum pre tâlhari i-ai primit,
 Pre curvari i-ai mântuit,

Să-mi dai nădăjduire,
 Să poci scăpa din perire.
 O! Zi mare și frică,
 Când vei învia din nimică,
 Tot omul la judecată,
 Își va lua dreaptă plată,
 Atuncea la judecată
 Fii milostiv și ne iartă.

Fila 19-20

Cântecul [frăgarului]

I

Este un frăgari înflorit,
 Supt el pat frumos gătit,
 Iar în pat cine-i culcat,
 Dar badea foarte beteag.
 Iar la cap cine-l păzește,
 Mândruța ce chindesește,
 Cu mânilor chindesește,
 Și din gură așa grăiește:
 -Mori bădișo, o(ri) te scoală,
 Nu-mi mai da și mie boală,
 Că io zo că m-am urât,
 Ca patu să-ți mai mut,
 Mai la umbră, mai la soare,
 Mai la cap, mai la picioare,
 Mai la dragă de răcoare.
 -Mândro, mândrulița mea,
 Atunci sculat mi vedea,
 Când tu mie mi aduce,
 Apă rece din Dunăre,
 Sloi de ghiață și țarmure,
 Și cireșe din oltoi.
 -Badeo, bădișor i(u)bit,
 Zău, târziu te-ai pomenit,
 Cându-i vremea lucrului,
 Timpul săcerișului.
 Apa rece s-o încălzit,
 Sloi de ghiață s-o topit,

Cireșile s-or sfârșit.
 -Mândro, mândrulița mea
 Mare ești, puțin pricepi,
 Apa rece-i gura ta,
 Sloi de ghiață, buzele
 Și cireașa din oltoi
 Mândri ochișorii tăi,
 Aste mă vor stâmpăra,
 Și din boală m-or scula
 Mândro, mândrulița mea.

II

Binele meu din fetie,
 Nu-i diac să-l poată scrie.
 D(e)-ar fi ceriul tot hârtie,
 Steale(le) condeiele,
 Și luna un călimar,
 Și soarele un diecel,
 Și încă n-ar putea să scrie
 Binele meu din fetie.

III

Blăstămând eu că nu vii,
 Pus-am dorul căpătâi,
 Și urâtul așternut,
 Iar dragul coperemânt,
 Și greu somn am însonnat,
 Și rău vis că mi-am visat,
 Că năframa ta cea nouă,
 E arsă, badi(u)le, în două.

-Taci nu minți poamnă rea,
Nu cred că ai visat așa,
Că-i arsă inima ta,
Că te temi că te-oi lăsa.
-Tu te duci badeo, sărace
Eu cu dorul tău ce-oi face?
-Tu ti face mândro bine,
Că mai sânt voinici ca mine.

Dară eu m-oi face rău,
Că pe unde mă duc eu,
Nu-i nici baltă, nici tău,
Nici nu-i vale, nici părău,
Nici mândră în portul tău,
Nici să meargă pasul tău,
Să trăiască în graiul tău,
Mândro, sufletelul meu.

Fila 22-23v

Verș la moartea tinerilor

Lângă tine stau i(u)bită,
Oh! Și nu te poci vedea.
După tine strig dorită,
Oh! Arzi inima mea.

Oftez, suspin, plâng, mă vaiet
Și tu dulce nu mă auzi.
Ce voi face eu, tot cujet,
Dacă tu nu mă mai cruți.

Caut în toate părțile,
Ca doar de aici, colea,
Voi vede frumusețile,
Toate înaintea mea.

Și cu vorbele domoale,
Și mai dulci decât nectariul,
Vei vindeca ranele
Inimii mele ca har(i)ul.

Însă te înșeli inimă,
Colo, supt cel mormânt nou
Zace a ta scumpă i(u)bită,
Ca când ar fi un erou.

Ursătoarea blăstămată
Ca să o ia de la mine,
I-au tăiat firul odată,
Nici nu-i păsa de suspine.

Oh! Ziuă nefericită,
Oh! Nenorocite ceas,
Cum lua-i pe a mea i(u)bită,
Iată că acum ți-o las.

Tu pământule pustiu,
Cu ale ei tinerețe,
Să te sature, să nu fii
Acoperit cu verdețe.

Oh! Moarte fără simțire,
Vicleană și nerugată,
Nu vezi tu, oarbo de fire,
Această cruduță fată.

Cu mâinile încheștează,
Și cu ochii lăcrimoși,
Caută doar va să vază,
Uitându-să în sus și-n jos.

Așa maică, prea i(u)bită,
Fără milă, fără frică,
Astăzi de tine răpită,
Ia-o! Ia-o! și o strică!

Strică trupul ce frumos,
Căci duhul ei cel mai sfânt,
Măcar să rămân(ă) doios,
Nu-i aicea pre pământ.

La împărăția cerească,
 Au fost scris și însemnat,
 În cartea cea înjerească,
 Vrând așa tatăl înalt.

Norocul meu au fost mare,
 Cânt te-am lua(t) deodată,
 Ca să sâmt pumnul mai tare,
 A soartei nestrămutată.

Ah! Iubita mea soție,
 Caută din ceriul înalt,
 La a ta ruptă famelie,
 Jalnică și fără sfat.

Duhul tău să ne umbrească,
 Și pururea la noi fie,
 Durerea o alinează,
 Cu a sa dulceață vie.

Căci cu tine, oh! i(u)bită,
 Și a mea viață au pus,
 Și fără tine dorită,
 Nu am sprijoană de sus.

Nici la al tău mormânt,
 Iar așează cu durere,
 Al meu altar cel mai sfânt,
 Și voi plânje cu răbdare.

Soartea care au vrut așa,
 A mă despărți de tine,
 Oh! Dulce iubita mea,
 Doară ceasul și al meu vine.

Precum tu însuți ai zis:
 -Că dincolo de mormânt,
 În rai ție de cum e,
 Vom trăi cu tatăl sfânt.

Fila 23v-25v

Verș

Veniți mu(n)ți înalți,
 Din muntele sânt,
 Laudă să aducem

Neamului înalt,
 Care acuma iară
 Frumos înflorește.

Fila 25v

Verșul Horii

Horea bea la făgădău,
 Domnii fug fără de hinteu.
 Horea bea la Făgăraș,
 Domnii fug de la oraș.
 Horea bea și odihnește,
 Țara plânje și jălește.
 Horea pintre butuci,
 Domnii fug fără de păpuci.
 Horea merje la Abrud,
 Unde-i auru mai mult,

Cu măciucă de trei coți,
 Să omoare domnii toți.
 Horea, Cloșca și Crișan
 Poartă în mână buzdugan,
 Îl sucește, îl învârtește,
 Și pre domni i prăpădește.
 Iei beau și să ospătează,
 Iar domnii plâng și oftează.
 Iei strigă la crâșmăreasă:
 -Pune-ne butea pe masă!

-Beți voi voinicilor vin,
Că acum aveți Dom(n) rumân.
Domnii de spaima cea mare,

Să aruncă toți călare,
Vor să scape la loc larg,
Cu caii legați de gard.

Fila 26-26v

[Vers]

Și Dumnezeu de mă ținea,
Lădoaiiele d-or suna,
Și dumneata vei fi cu avere,

Cu vreme vei umbla a cere,
Și fiți toți cu voe bună,
De mine cu o minciună.

Fila 27

Observație:

✓ În poezii am folosit

- ea pentru e, care se pronunță ca *e deschis*; exemple:
 beu → beau; gre → grea; me → mea; pute → putea; vre
 → vrea etc.
- ie pentru e, care se pronunță ca *e deschis*; exemple:
 eși → ieși; eșire → ieșire; eapele → ieapele; ertăciune →
 iertăciune; feștecăre → fieștecăre; fer → fier; fune → funie;
 muere → muliere; pae → paie; per → pier; preteni → prie-
 teni; sae → saie (a sări); sue → suie; voe → voie etc.
- mi pentru m; exemple:
 că-m → că-mi; lacrăm → lacrimi; m → mi; să-m → să-mi
 etc.
- oa pentru o, care se pronunță ca *o închis*; exemple:
 cunoscă → cunoască; doră → doară; flore → floare; forte
 → foarte; groznic → groaznic; morte → moarte; omeni →
 oameni; sore → soare; soță → soată; ticălosă → ticăloasă
 etc.
- și pentru ș; exemple:
 ș → și; ș-o → și-o etc.
- ți pentru ț; exemple:
 iubiț → iubiți; primejduit → primejduți; slujit → slujiți; so-
 cotiț → socotiți; ț-ai → ți-ai; ț-o → ți-o etc.

- ✓ În **Verșul Horii** a lui **Sofronie Brândușe** este vorba despre Horea, după cum rezultă din context; prin urmare am folosit Horea în loc de Hora.
- ✓ Unde filele au fost tăiate, ca în poezia **Multe rele am avut** a lui **Teodor Popovici** (fila 17v) sau pentru expresiile indescifrabile am folosit elipsa ...

„PE MUREȘ ȘI PE TÂRNAVĂ“
FOLKLORE MANUSCRIPTS FROM THE BEGINING
OF THE 19TH CENTURY
(Summary)

In the article „Pe Mureș și pe Târnăvă“, a folklore manuscripts from the begining of the 19th century, we endeavouring to return to our folk literature a few manuscripts that contains folk poems and notes, gatered (and other created) by the pupils and students from Mureș, formed at Orthodox schools at Sibiu: Teodor Branea from Aluniș, Ilie Șerban from Țelina, Zosim Bugnariu from Mihai Viteazul and Șofronie Brândușe from Șaeș.

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

Planșa I: Teodor Popoviciu, **A nevestii pomenindu-și fetia**

Planșa II: Teodor Branea, Vers **Cătră rude și săteni, cătră toți**

Planșa III: Teodor Branea, **Verș la morți**

Planșa IV:

1. Ștefan Branea, Semnătura autograf
2. Ștefan Branea, Lista cheltuielilor din timpul cursului de 6 luni la Teologia din Sibiu

Planșa V: Ștefan Branea, **Scara** cu titlurile celor 27 poezii populare

Planșa VI:

1. Ștefan Branea, poezia **A mândruții verș**
2. Ilie Șerban, fragment din **Orația de nuntă** și semnătura lui din 1830 la 11 ianuarie

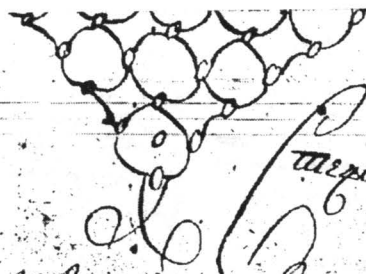
Planșa VII: Ștefan Branea, **Verș de glume**

Planșa VIII: Sofronie Brândușe, **Verșul Horii** și semnătura din 1844

Planşa II

(B)равъ

перон.

Дня Мѣсяца Свѣдѣнъ Ломовъ Мѣсяца
1844 г. Мѣсяца 9го с.с.с. Амн. 1857
20го с.с.с. Амн.

1

Амн. 1857 ^{го} Ломовъ 8 ^{го} с.с.с. ам		3.10
Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		3.10
1. Таже да лѣтъ 1844 ^{го} утѣшилъ тебѣ		
2. Христу апостолу. ми 4 ^{го} с.с.с. ам		
3. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
4. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
5. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
6. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
7. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
8. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
9. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
10. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
11. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
12. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
13. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
14. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
15. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
16. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
17. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
18. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
19. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
20. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
21. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
22. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
23. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
24. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
25. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
26. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
27. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
28. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
29. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
30. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
31. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
32. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
33. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
34. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
35. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
36. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
37. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
38. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
39. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
40. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
41. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
42. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
43. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
44. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
45. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
46. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
47. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
48. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
49. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
50. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
51. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
52. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
53. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
54. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
55. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
56. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
57. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
58. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
59. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
60. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
61. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
62. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
63. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
64. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
65. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
66. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
67. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
68. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
69. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
70. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
71. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
72. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
73. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
74. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
75. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
76. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
77. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
78. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
79. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
80. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
81. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
82. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
83. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
84. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
85. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
86. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
87. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
88. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
89. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
90. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
91. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
92. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
93. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
94. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
95. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
96. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
97. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
98. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
99. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		
100. Ломовъ 14 ^{го} с.с.с. ам		

2

Planşa IV

Cuapa reamper ob ayalas na minis nini tugiobon cupra

1. Анон. Дина. 10000 руб. 10000 руб.

2. А в повторении из а в б

3 Ан. Гидиополь

И. А. Захарин

3. ⁰begin in As. Town. 6 Sep 22:1.

6. ¹⁰ K. q. moari mēgā uniphotā, mēgā mēn

Г. А. Давыдович

8. As a person

9. Ал. Михайлов

10. An reusor S. parvum gni Stomat

11. карт ан' карбонизирован.

12. А. ленте 22 об. 4. 1000 в. 1000 в. 1000 в. 1000 в.

В. А. Кривош Σ 210000 аннотирован. 91. 10. 61

14. Да брѣхъ мурзѣмъ азъ въ брѣхъ
15. Да брѣхъ мурзѣмъ азъ въ брѣхъ

15. *Aspergillus* *Aspergillus*

[Handwritten signature]

Die normale Zytokinese.

(9) began an investigation.

22. Okt. Synagoge aufgeführt

21. A national conference

21. As an agent of your in the p
It will be a good

24. 1896. 1. 1. 1.

19. *Intestinal amblyoma*

a. p. m.

174. *Asperula odorata* L.

1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334

*Lista porților populare expunute
in muzeu, la ora birou*

Planşa V

NUMĂRUL DE AUR (Între tehnică și magie)

LAURA ȚOP

Numărul de aur: generalități și limite

Numărul, afirmă unul din textele pitagoreice, este călăuza și stăpânul gândirii omenești. Fără puterea lui, toate ar rămâne obscure și confuze.

În același spirit se înscrie și afirmația: *"totul este orînduit după Număr"*¹.

Nicomach din Gerasa face distincția între numărul divin și numărul științific, unde primul -care mai poartă și numele de Idee- este în chip natural modelul celui de-al doilea. Aceste afirmații confirmă o veche preocupare pentru conceptul de număr. *„La începutul preistoriei, omul a observat că toate elementele concrete vizibile, situate în alt mediu, ascultă de anumite legi aritmetice și geometrice: numărul fix de petale ale unei flori; simetria bilaterală a indivizilor celor mai multe specii, deci toate obiectele create de natură, perceptibile cu simțurile sale se integrează într-un fel de sistem, armonie universală a proporțiilor"*².

Tot ceea ce există în jurul nostru este guvernat de legi, de proporționarea lucrurilor, nu doar în spațiu ci și în timp, prin periodicitatea și ritmicitatea fenomenelor astronomice, prin sistemul de proporții, prin numere deci.

În antichitate, Pitagora susținea primatul numerelor asupra formelor (aritmetica), Platon al formelor asupra numerelor (geometria).

¹ Matila Ghyka, *Estetică și teoria artei*, București, 1981, p.25 (este, probabil, un fragment din *Ieros logos* sau *Discursul sacru* a lui Pitagora, citat de Jamblichos).

² H.R.Radian, *Cartea proporțiilor (Principii și aplicații în arhitectură și în artele plastice)*, București, 1981, p.7. Totul este guvernat de fapt de periodicitatea și ritmicitatea fenomenelor astronomice, riguros reflectată în sistemul de proporții. Această repetare ritmică existentă în natură se integrează unei ritmicități cosmice unice.

În zorii epocii moderne, Descartes introduce geometria analitică, prin intermediul unei a treia axe, perpendiculară pe planul celorlalte două.

Prin această replică susține unicitatea lumii formelor și-a numerelor, lume care este guvernată de aceleași legi ale proporțiilor.

În secolul XX, Einstein introduce ceea ce se va numi a patra variabilă, timpul, care permite o punere în ecuație și a spațiului cu corpuri în mișcare.

Ocupându-se de problema proporțiilor și a numerelor, Platon considera că există patru poliedre regulate: tetraedrul regulat (cu patru fețe triunghiulare), hexaedrul regulat (cubul), octaedrul regulat (opt fețe triunghiulare), icosaedrul regulat (douăzeci de fețe triunghiulare). Acestora le corespund patru elemente ale universului: pământ, apă, aer, foc, respectiv patru stări de agregare: solid, lichid, gaz, energie (azi s-a descoperit că focul cuprinde plasmă).

Pornind de la aceste constatări, Johann Kepler (1571-1630) emite o lege a proporțiilor: între sferele orbitelor celor șase planete cunoscute la acea vreme (Saturn, Jupiter, Marte, Terra, Venus, Mercur) se înscriu cele cinci poliedre regulate posibile: cub, tetraedru, dodecaedru, octaedru, icosaedru. Tratatul său, *Misterul cosmografic despre uluitoarea proporție a orbitelor cerești*, 1596, se încheie cu fraza: „cred cu tărie că în Univers este o voință divină”³. După ani, s-au descoperit și Uranus, Neptun, Pluton, dar s-a constatat că ordinea poliedrelor regulate se repetă.

„Deci încă din vechime, numerele care nu servesc în aparență decât la socotit au oferit o bază preferențială elaborărilor simbolice. Ele exprimă nu doar cantități, dar și idei și forțe”⁴.

Simbolistica numărului, văzută din perspectiva lui Platon și a lui Nicomach din Gerasa prelungește numărul cinci ca un sincronism între ritmurile sufletului individual *bine acordat* și cele ale sufletului Universal.

„5” este numărul Afroditei, iar emblema lui matematică (a corespondentelor armonice) este pentagrama, reflex al Microcosmosului. Nicomach consideră pentagrama simbolul dragostei creatoare și a frumuseții vii, a echilibrului în sănătate, proiecția sufletului în plan material.

³ *Ibidem*, p.32.

⁴ J.Chevalier, *Dicționar de simboluri*, București, 1994, s.v.număr; subliniază faptul că numerele nu sunt cantități ci mai curând exprimă idei, calități; la fel, geometria nu se aplică la cantități spațiale ci armoniei formelor, iar astronomia nu se ocupă doar de distanțe, greutate și temperaturi ci de ritmurile universale (asociate cu muzica și cu arhitectura).

Dintre numerele algebrice care au conotații simbolice, divine, cel mai interesant este ϕ , număr care cuprinde implicit și cifra „5”⁵.

La Pitagora ϕ rezultă din construcția pentagonului regulat, iar la Platon ca valoare a proporției continue ce se formează cu un întreg $M+m$ și două părți ale lui, m și M . Și astfel, pentagonul regulat, convex sau stelet, observat în natura vie ca și dodecaedrul regulat, „vor fi devenit simboluri pentru calitățile și năzuințele sufletești, prin urmare și moduri de structurare armonioasă, unitară, echilibrată și vie a creațiilor omenești”⁶.

În Renaștere, ϕ se regăsește în proporțiile corpului omenească (Leonardo, Dürer) și în domeniul creșterii, înmulțirii și mișcării (Fibonacci și Kepler).

El se regăsește apoi în secolul al XIX-lea ca o constantă (după modelul constantei gravitaționale) în domeniul aprecierii frumosului.

Riguros matematic, numărul de aur este o proporție, iar o proporție înseamnă egalitatea a două rapoarte: $a/b=m/n$ (1) în care intră patru cantități. Ea conduce la două figuri asemenea sau rezultă din ele. De exemplu, două dreptunghiuri de dimensiuni axb și mxn . Dar în aprecierea estetică se spune „*cutare obiect este bine proporționat*” fără a da o altă explicație, totuși cu subînțelesul că este vorba de o justă, armonioasă, potrivită măsură între părțile obiectului și întregul său, iar nu între două obiecte asemenea între ele. În concluzie, cele patru cantități care intră într-o proporție ca părți ale aceluiași întreg, trebuie deci „*repetate și însumate în cadrul aceleiași proporții, astfel $a/b=(a+b)/a$ (2)*”⁷. Cele patru cantități disparate în obiectele din proporția (1) s-au redus la două în proporția (2), intim legate într-un întreg și într-o proporție. În (2) este suficient a cunoaște o cantitate pentru a o presimți pe cealaltă. În (2) înlocuim pe a/b cu x și obținem $x^2=x+1$. De aici rezultă $x=(1+\sqrt{5})/2=1,618=\phi$, expresia aritmetică a numărului de aur. Deci, proporția (1) poate să aibă orice valoare numerică, iar proporția (2) are o singură valoare: 0,618, iar $1/0,618=1,618$, o constantă în domeniul aprecierii estetice privind proporția intrinsecă a unui obiect. Expresia completă a acestui număr este $\phi=1,618033988$. Echivalentul acestui număr este raportul de la trei la cinci. „*Acest raport* -spune Paul Valery-

⁵ Există diverse simboluri pentru desemnarea numărului de aur. Noi o adoptăm pe cea utilizată de M.Ghyka: ϕ , preluată la origine de la T.Cook (1922).

⁶ A.Gheorghiu, *Proporții și trasee geometrice în arhitectură*, București, 1991, p.12; se referă la considerarea numărului „5” ca număr al Afroditei sau a pentagramei ca simbol al dragostei și frumuseții vii, cum o face și Nicomach.

⁷ *Ibidem*, p.21.

*este acela al unui dinamism echilibrat, pe care îl simbolizează și care se face simțit până și în nemurirea statică a operelor de artă plastică: echilibrul dintre a ști, a simți și a putea*⁸.

Putem deduce diferite proprietăți ale lui ϕ pornind de la expresia lui algebrică:

$$\phi^2 = \phi + 1$$

$$1/\phi = 0,618$$

$$\phi^2 = 2,618;$$

de aici putem deduce expresia termenului general al unei serii ϕ :

$$\phi^n = \phi^{n-1} + \phi^{n-2};$$

aceasta este o serie numită aditivă în doi timpi, adică este serie geometrică, dar și aritmetică în același timp⁹. Termenii întregi ai seriei reprezintă chiar numerele seriei Fibonacci: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55 etc. Deci „ ϕ este arhetipul algebric, continuu al seriei Fibonacci”¹⁰.

Secțiunea de aur a fost cunoscută din timpuri străvechi de către inițiații egipteni și greci, care o numeau *împărțirea în medie și extremă rație*, dar ea n-a fost divulgată decât în secolul III î.Chr.

Platon definea proporția prin secțiunea de aur care este unica formă organică firească a proporției: „*este cu neputință ca două lucruri să fie puse în legătură unul cu altul, așa ca să alcătuiască numai ele ceva frumos*”¹¹.

Expresia algebrică a numărului de aur poate fi explicată astfel: pentru ca un întreg împărțit în două părți inegale să apară frumos din punctul de vedere al formei, trebuie ca între partea cea mică și cea mare să avem același raport ca între partea mare și întreg. Acesta este principiul după care se exprimă ϕ .

Avem deci de-a face cu un număr care poate fi pus și sub formă algebrică, în expresie, dar în același timp este și dublat de calități estetice. O formulă *pozitivistă* explică o proprietate estetică, și anume armonia. Aceasta, alături de simetria de ordinul cinci sunt caracteristice regnului vegetal și animal, așa cum evidențiază Matila Ghyka: ϕ este „*simbolul prescurtat al formei vii, al pulsației, al creșterii*”¹².

Ceea ce-i dă numărului ϕ importanță este tocmai calitatea pe care o conferă el oricărei structuri în care apare: armonia. ϕ are un rol preponderent în arhitectură (cea egipteană, greacă, gotică), dar este

⁸ J.Chevalier, *op.cit.*, s.v.număr.

⁹ Seria aritmetică are termenii formați prin adunarea unei rații la termenul anterior iar seria geometrică prin înmulțirea termenului anterior cu rația.

¹⁰ Matila Ghyka, *op.cit.*, p.62.

¹¹ H.R.Radian, *op.cit.*, p.45.

¹² J.Chevalier, *op.cit.*, s.v.număr.

prezent și în morfologia plantelor și animalelor, precum și în a corpului uman. De aici își are, probabil, originea și ideea de *omul măsura tuturor lucrurilor*. De aceea, sintetizează Matila Ghyka, ϕ este „*numărul care organizează atât în acțiunea de incantație, cât și în alte expresii artistice*”¹³.

De la aceste considerații pornim în demonstrația noastră: numărul de aur, departe de a fi un element algebric al universului pozitivist, reprezintă, prin armonia relevantă în structura sa, un element *magic*. Depășind un caracter pozitivist, tehnic, el are o încărcătură magică. Pentru că „*armonia ritmată, fie cea muzicală, fie cea prozodică, avea pe lângă rolul său cerebral normal, acțiune incantatorie, pe care suntem tentați s-o numim din lipsă de alți termeni, magică*”¹⁴.

Tehnică și magie

Pentru a delimita intervalul în care ne încadrăm, trebuie să lămurim cele două noțiuni centrale: tehnică și magie. Fiecare ocurență tehnică a numărului de aur presupune și o acțiune magică ce se concretizează în armonia formei geometrice, arhitecturale, morfologice sau prozodice.

„*Fiecare activitate se bazează pe o tehnică, adică pe o serie de norme intuitive pentru realizarea acestei activități, pe un fel de cunoaștere*”¹⁵.

Relevant este în acest sens faptul că o ideogramă chinezească, ce desemnează cuvântul *tehnică*, are o triplă semnificație: 1.artă; 2.mister; 3.proces. Această îmbinare artă-mister și proces-mister caracterizează și numărul de aur, situându-l dincolo de limitele simplului semn algebric.

Conform Enciclopediei Einaudi, însă „*tehnica este un mod de manipulare sau de transformare a elementelor mediului ambient natural non-uman până la a controla sau a mări controlul omului asupra aceluiași ambient*”¹⁶.

Tehnica cere un agent, o materie primă și un instrument (eventual). Se acceptă că există tehnici ale corpului (în care materia primă și instrumentele aparțin aceluiași loc), dar nu se acceptă existența tehnicilor sociale, iar tehnologia ar fi atelierul tehnicii, precizează aceeași Enciclopedie.

¹³ Matila Ghyka, *op.cit.*, p100.

¹⁴ *Ibidem*, p. 158.

¹⁵ Eugenio Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p.53.

¹⁶ *Enciclopedia Einaudi*, Torino, 1993, s.v.tehnică.

O noțiune de bază în câmpul tehnicii este cea de progres. Există trei accepțiuni ale acestui parametru: a) echivalentul armoniei, armonizării, creșterii armoniei între diferite părți ale procesului; b) posibilitatea de mărire a raportului forță depusă/rezultat în câmpul tehnic (adică randamentul); c) este o săgeată în sens unic în cadrul evoluției generale.

Privind aceste accepțiuni ale progresului, devine evident motivul pentru care nu se poate vorbi de progres în sistemul de înruditare și deci nici de tehnici sociale.

Dar, aceste definiții sunt seci, ele nu țin seama de unele aspecte ale raporturilor reciproce. Ele nu pot explica gesturile tehnice (adică împrăștierea seminței pe câmp sau a da formă lutului), gesturi ce nu există fără prezența acțiunilor precedente sau succesive. Se știe că un proces tehnic are trei faze: pregătirea, acțiunea propriu-zisă și finisarea.

Leroi-Gourham clasifică tehnicile în:

1. tehnici de fabricație;
2. tehnici de achiziție;
3. tehnici de consum.

A doua serie cuprinde instrumentele (arme, capcane), procedee de vânătoare, pescuit, creșterea animalelor, agricultură, extracția de minereuri (care sunt și ele specializate în funcție de animal, de pregătirea solului).

A treia serie cuprinde alimentația, îmbrăcămintea, locuința, adică gesturile de preparare a acestora, pentru conservarea și gestiunea lor.

Tehnica este deci, cea prin care omul a trecut de la o bază naturală la una culturală, adică știe să manipuleze și să domine ambientul și resursele lui. Există două moduri, de a înțelege tehnica: ca gesturi dotate toate cu autonomie operativă și cu semnificat sau ca o înlănțuire operativă structurată ce comportă cunoștințe anterioare, posterioare, colaterale unui act determinat. Acesta este motivul pentru care tehnica este strâns legată de spațiul social și economic.

Vom urmări tehnicile în care intervine numărul de aur. Aceste tehnici sau gesturi tehnice vor fi în general dublate de gesturi magice. Urmărim dihotomia gest tehnic-gest magic. Această dualitate se reflectă chiar la nivelul numărului de aur, care conținând o sumă de cifre într-o înlănțuire, o expresie pozitivă, are ca reflex armonia, fiind chiar esența acesteia.

Dacă latura tehnică a fost lămurită, urmărim o dezvoltare a noțiunii de *magie*. Victor Kernbach propune o etimologie a cuvântului magie:

akkad. *imga* - preot > asir. *mago* - *sacerdot > grec. *μαγεία* - vrăjitorie, farmec > lat. *magus* - preot persan¹⁷.

¹⁷ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1995, s.v. magie.

Sistemul de ceremonii și acțiuni determinate de credințe în puterea magului de a acționa asupra realității obiective cu ajutorul forțelor supranaturale și prin alte mijloace oculte sau paranormale, reprezintă magia. Ea se bazează pe credința în existența unor forțe în sine în natură (care la mai multe populații primitive se numesc, fie *mana* - termen preluat din istoria religiilor ca definiție sintetică, fie *kami*), pe care invocația magică le poate obliga să acționeze în favoarea omului sau împotriva sa.

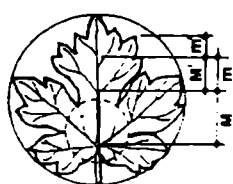
Încă din antichitate s-au distins două tipuri de magie: a) magia albă, adică obișnuită, ademonică, ale cărei procedee principale rezidă în forța sonoră a rostirii (nume, incantații, cuvinte magice fără sens, blesteme) și în forța creatoare a imaginii, realitatea fiind manevrată prin simbolurile reprezentărilor ei plastice; b) magia neagră, adică procedeul invocării demonilor în sprijinul săvârșirii actelor magice.

Frazer, la rândul său, desparte magia în teoretică (pretinzându-se știință) și practică (pretinzându-se artă), aceasta fiind subdivizată în pozitivă (vrăjitoria) și negativă (tabuară).

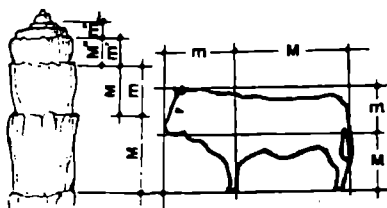
Noi ne situăm în planul magiei albe. Vom înțelege magicul ca opusul pozitivismului, „iar ideea magicului reprezintă așadar un fel de «semirevelare» a misterului”¹⁸, un reflex al inexplicabilului.

Numărul de aur, prin valențele și conotațiile lui, surprinde algebric starea armonică existentă în regnul vegetal și animal, dar și în creațiile artistice. Magică este această ocurență, atât voită, cât și aleatoare a armoniei. Magică este împărțirea armonios proporționată a corpului uman, a petalelor florilor, structurarea piramidei lui Keops, iar numerele în acest caz nu servesc la socotit, ci reprezintă o bază a elaborărilor simbolice, exprimând nu cantități, ci mai degrabă calități.

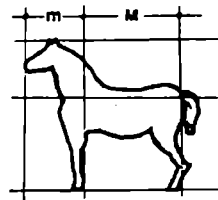
La rândul ei „geometria nu se aplică cantităților spațiale, ci armo-

Picioarul cocoșului

Brădișorul

¹⁸ Lucian Blaga, *Despre gândirea magică*, București, 1992, p.106. Ideea magicului este, în concepția lui Blaga, o constantă a spiritului uman, ea nu variază de la o regiune la alta și este chemată să fixeze, consolideze și să mențină orizontul misterului. Ideea se încadrează în binecunoscuta rețea a sistemului filosofic blagian.

niei formelor, astronomia nu studiază doar distanțele, greutatea sau temperaturile, ci ritmurile universale¹⁹.

Dovedind o structură dihotomică, ϕ este deci biplan: în plan pozitiv reprezintă un operator științific, iar în plan magic posedă o forță estetică de ordin armonic, incantatoriu, regăsită în arhitectură, artă, prozodie. De aceea putem vorbi de o dublare a gestului pozitiv de către un gest magic, formulă după care se construiește și metaforica numărului de aur: aruncarea seminței pe brazdă este dublată de rituri de fertilitate, înălțarea caselor de rituri de construcție, munca la stână de rituri de puritate etc.

La fel, am putea considera că ritul este gestul magic ce dublează o narare, mitul. „Un rit poate fi definit ca o suită de gesturi răspunzând unor nevoi esențiale, gesturi ce trebuie să fie executate potrivit cu o anumită euritmie²⁰. Mitul se transmite de-a lungul timpului ca un dat, ca un adevăr de necontestat. Iar ritul ilustrează gestic acest text. Pentru că „cea mai importantă funcție a mitului este de a «fixa» modele exemplare ale tuturor riturilor și ale tuturor activităților omenеști semnificative: hrană, sexualitate, muncă, educație etc²¹.

În planul culturii materiale, dihotomia pozitiv-magic se reflectă în perechea gest-cuvânt (pereche ce la animale se confundă într-un singur organ, respectiv în partea motorie). „Gestul tehnic este creator de forme luate din lumea inertă și gata să fie însuflite: sâgeata nu există decît în tragerea cu arcul, agora e altceva decît o suprafață goală în măsura în care societatea găsește în ea spațiul din care se desfășoară firele integrării sale universale²².

Omul, în activitatea lui ia materialul din minte și îl „proiectează în comportamentul său și în substanța naturală²³. De aceea, importanța uneltelor stă nu doar în înlocuirea naturalului, dar uneltele primitive sunt indicatoare că omul timpuriu a folosit simboluri în vorbirea și comportarea sa. Limba exprimă reificarea de către mintea umană a experienței sale. Așadar cuvântul înmagazinează în el întreg trecutul. Cuvântul este mitul, gestul este ritul.

Unul dintre riturile cele mai importante ale omenirii este scrisul. Sensul în sine este un simbol al limbii vorbite, ea însăși un simbol. Deci un simbol de gradul doi. Dar omul vorbește dintotdeauna pe când scrierea apare acum treizeci de mii de ani, parcurgând diverse stadii: picto-

¹⁹ Jean Chevalier, *op.cit.*, s.v.număr

²⁰ Luc Benoist, *Semne, simboluri și mituri*, București, 1995, p.110.

²¹ Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, București, 1995, p.86.

²² André Leroi-Gourham, *Gestul și cuvîntul*, București, 1983, p.124.

²³ *The Human Mirror*, Louisiana State University Press, 1974, p.4.

grame preistorice care transmit mesaje în *benzi desenate*, ideograme egiptene și chinezești, care transmit doar ideea²⁴, alfabet silabic și alfabetice ale fenicienilor, care transmit cuvântul și sunetul fără a exista neapărat o evoluție de la unele la altele. Datorită faptului că era practică la origine doar de sacerdoți, de secretarii marilor suverani, scrierea a fost mult timp un depozit sacru, ecou al unei limbi adamice. Forma literelor, hieratică, era menită să vehiculeze ideea transcendenței originare a lumii și de aceea lumea „*era privită ca o carte ce dezvăluia mesajul divin, iar scrierile tradiționale nu erau decât traduceri ale acestuia într-o limbă vizibilă*”²⁵. Așa cum spune René Guénon, încadrându-se în aceeași grilă gest tehnic-gest magic, *știința literelor* înseamnă cunoașterea tuturor lucrurilor, iar caligrafia, ce reproducea procesul cosmogonic, era un rit prealabil inițierii scribilor, clerici la origine.

La rândul lor, spațiul uman domesticit -piețele, parcurile, câmpurile- sunt oglinzi ale omului, la fel de mult ca și uneltele mânuite de om. „*Oriunde a fost omul, magia culturii transformă aceste locuri în oglinzi care-i reflectă imaginea*”²⁶. Cultura materială, gestul pozitiv deci, este în acest fel o oglindă a umanului. Cultura spirituală, gestul magic, o dublează pe cea dintâi. Numărul de aur cuprinde în sine această dublă structurare simbolică, așa cum apare ea în perechea mit-rit.

Secțiunea de aur și arhitectura

“*O compoziție arhitecturală nu poate fi decât geometrică, dar această geometrie cuprinde geometria vieții, a creșterii, trebuie să reprezinte o concepție conștientă, nu o simplă rețea de linii*”²⁷.

Încă de la începuturile istoriei, problema construcțiilor diferitelor edificii a frământat omenirea²⁸. Fiind vorba de o necesitate vitală, arhitectura a reprezentat o știință în permanentă dezvoltare. De la piramidele egiptene la cele mayașe, de la templul clasic și până la edificiile arhitecturale ale lui Le Corbusier, această știință se supune

²⁴ Ideogramele egiptene și chinezești reprezintă scrierea absolută de vreme ce transmit doar ideea. Constituie un limbaj sintetic, mut, pur vizual, ca și cifrele arabe care pot fi înțelese de toate popoarele, deși nu sunt denumite cu aceleași cuvinte.

²⁵ Luc Benoist, *op.cit.*, p.118.

²⁶ *The Human Mirror, op.cit.*, p.5.

²⁷ Matila Ghyka, *op.cit.*, p.98.

²⁸ Vitruviu, *Despre arhitectură*, București, 1964, p.101: „...compoziția edificiilor constă în simetrie, de ale cărei raporturi arhitecturale trebuie să țină seama cu multă grijă,; „La rîndul ei -spune Vitruviu- proporția e subordonată la un modul în părțile alicote, a membrilor unei lucrări și a lucrării în ansamblu”.

unor principii de bază. Aceste principii folosesc ca instrument noțiunile de formă, proporție, armonie, ordine, punere în proporție, toate exprimând însușirile obiectelor concrete.

Forma înseamnă modul de concretizare a obiectelor, proporția este raportul dintre elementele obiectelor atât între ele cât și între ele și întreg; armonia, la rândul ei, există dacă ansamblul de forme ale unui obiect impresionează ochiul în mod plăcut iar ordinea există dacă elementele unui întreg sunt dispuse într-un anumit fel. Punerea în proporție înseamnă ca un obiect să fie bine proporționat, să aibă înfățișare plăcută, adică trebuie să asigure raporturi armonice între părțile obiectului, unele față de altele.

La acestea se adaugă euritmia, care este în compoziție „aspectul grațios și echilibrat al părților. Ea se realizează când în părțile componente ale operei înălțimea se armonizează cu lărgimea, lărgimea cu lungimea, într-un cuvânt, toate răspund propriei lor simetrii. În corpul omenesc, euritmia este o consecință a simetriei, a relațiilor proporțiilor dintre cot, picior, palmă, deget, și celelalte mădule, tot astfel stau lucrurile și cu operele perfect realizate în arhitectură”²⁹.

Există patru elemente esențiale și inițiale ale problemei arhitecturale: „utilizatorii (familia sau clanul), funcțiunea (adăpost), un sit (natura brută) și o singură cale de la «strict utilitar» spre «compoziția arhitecturală»: geometria construcției. Din aceste patru elemente primordiale, marea variabilă a timpurilor arhaice o reprezintă natura, căreia oamenii primitivi i se adaugă cu iscusință:

- om + foc = paravanul focului și vatra;
- om + vânătoare = capcane;
- om + peșteri în stîncă = locuința rupestră;
- om + pădure = locuință arboricolă;
- om + ape = locuință lacustră;
- om + animale vâdate = locuința demontabilă a nomadului: cortul
- om + zăpezi = locuința arctică: igloo-ul;
- om + faleză calcaroasă = locuință troglodită;
- om + șes argilos = locuință semiîngropată: bordeiul “³⁰.

De aceea, ca să mărească numărul încăperilor, fie inițial, fie prin extensiune, constructorii arhaici trebuiau să introducă ordinea traseelor

²⁹ Ibidem, p.43.

³⁰ Radu Patrușiu, *Locuința în timp și spațiu*, București, 1975, p23.

regulatoare și unității de măsură și au început cu pasul, cotul, palma, degetul, ca să descopere o unitate de măsură, un sistem.

Secțiunea de aur a fost cunoscută din timpuri străvechi, de către inițiatorii greci și egipteni care o numeau împărțirea în medie și extremă rație, dar n-a fost divulgată decât în secolul al III-lea î.Chr. de către Euclid. Și aceasta este o încercare de a da un sistem. Platon, de exemplu, definește proporția prin secțiunea de aur care este unica formă organică firească a proporției continue ce se formează cu un întreg $M + m$ și două părți ale lui:

$$\frac{M+m}{M} = \frac{M}{m}$$

La Pitagora, ϕ rezultă din construcția pentagonului regulat:

$$\frac{M+m}{M} = \frac{M}{m}$$

$$\frac{M}{m} = X \Leftrightarrow X = 1 + \frac{1}{X} \Leftrightarrow \frac{X+1}{X} = X$$

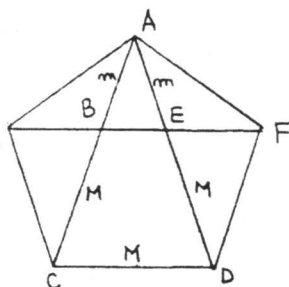
notăm: $X+1 = X^2 \Leftrightarrow X^2 - X - 1 = 0 \Leftrightarrow$

$$X_{12} = \frac{1 \pm \sqrt{5}}{2}$$

alegând soluția pozitivă, obținem:

$$X = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}$$

Tăietura de aur se regăsește în antichitate la piramida lui Keops.

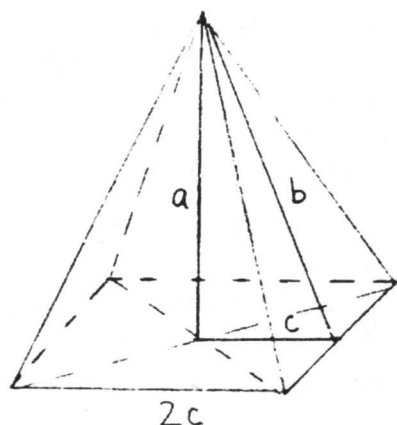
Herodot povestește că preoții egipteni, în speță arhitecții, i-au destăinuit lui că secretul armoniei ce se degajă din această piramidă se află în faptul că aria triunghiului unei fețe laterale este egală cu aria pătratului care are drept latură înălțimea piramidei.³¹

$$b^2 = a^2 + c^2 \Leftrightarrow b^2 = bc + c^2 \quad a^2 = bc$$

³¹ Florica T.Câmpan, *Povestiri cu proporții și simetrii*, București, 1985, p.28. Autoarea aduce în discuție și punctele de vedere ale lui Platon din *Elemente*, unde acesta discută și definește pentru prima oară tăietura de aur: „să se taie o dreaptă dată, în așa fel ca dreptunghiul cuprins de dreapta întreagă și unul dintre segmente să fie egal cu pătratul segmentului rămas”.

$$\left(\frac{b}{c}\right)^2 - \frac{b}{c} - 1 = 0 \quad \text{notăm } \frac{b}{c} = \phi$$

$$\text{atunci: } \phi^2 = \phi + 1$$

$$\text{deci: } \phi = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}$$

Tăietura de aur se regăsește în antichitate în cadrul triunghiului median al piramidei, ipotenuza găsindu-se în tăietură de aur cu cea mai mică dintre catete. Această piramidă, orientată N-S dă numele meridianului Marii Piramide, adică cel care împarte în două părți egale uscaturile de pe suprafața globului și traversează cele mai multe continente și cele mai puține mări.

Dar tăietura de aur se mai găsește inclusă și în dimensiunile camerei regelui aflată în interiorul

piramidei, la care se ajunge printr-un coridor interior ce comunică cu exteriorul cu ajutorul unei deschideri în unul dintre pereții exteriori, aflată la vreo 14 metri deasupra solului. Dimensiunile acestei camere, de

formă perpendiculară, sunt: 1; 2; $\frac{\sqrt{5}}{2}$; baza fiind un pătrat dublu (cu laturile 1; 2, iar înălțimea egală cu jumătate din diagonala acestui

dreptunghi: $\frac{\sqrt{5}}{2}$).

Cine și când a descoperit că, dacă două segmente dintr-o figură se află în raportul tăieturii de aur, acea figură face cu totul altă impresie decât celelalte în care această împărțire nu este considerată, nu se va ști niciodată, fiindcă este un bun transmis prin istorie.

Se știe că întreaga activitate a grecilor era dominată de secțiunea de aur, pe care au ridicat-o la rang de dogmă supremă. Artiștii greci „erau convinși că în operele lor aplicau și revelau legile care guvernează natura, că reprezintă nu doar aparența lucrurilor ci și structura lor eternă”³².

³² Wladyslaw Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, București, 1978, p.103.

Suprapunerea și îngemănarea celor două sisteme modulare, cel proporțional și cel metric, conferă operei de arhitectură un ritm și o armonie ritmată care pot fi comparate cu cea a vorbirii în versuri. Deoarece „*ritmul verbal și cel arhitectural pot fi considerate ca fiind două forme simultane și analoage de manifestare a aceluiași simț artistic al grecilor epocii clasice*”³³.

Grecii foloseau cu predilecție cele trei triunghiuri dreptunghice: egiptean, echilateral și cel cu catetele în raport de 1:φ respectiv derivatele lui.

S-a observat că toate cotele reale găsite în monumentele grecești ce aparțin perioadei clasice se încadrează în sistemul secțiunii de aur atât în ceea ce privește ansamblul cât și detaliul. Chiar și curburile excesive ale liniilor drepte sunt și ele porțiuni ale unor spirale logaritmice (manifestări deja consacrate ale numărului de aur). De aceea, operele grecești dau impresia de organisme vii, care trăiesc.

La fel, acustica perfectă a teatrelor grecești antice se bazează pe doctrina pitagoreică conform căreia, ultimul element în care se descompune spațiul sonor este triunghiul dreptunghic 3-4-5. Și asta se datora concepției potrivit căreia muzica se putea traduce în numere în funcție de lungimea corzilor și în consecință o operă de arhitectură nu este bine proporționată dacă nu are o acustică perfectă, dacă dimensiunile ei nu exprimă tonuri muzicale corespunzătoare.

Putem în consecință înțelege încadrarea operei de arhitectură în ambianța cosmică transcendențială și în cea imanentă, încadrare ce la greci se realiza cu măiestrie: edificiile grecilor se armonizau în mod organic în anturajul fizic natural, în peisaj, ținând seama și de condițiile optice și de cele acustice.

Arta romană folosea un sistem de punere în proporții după criterii anorganice, fapt care explică de ce arhitectura romană, deși impresionează, este rece, lipsită de suflu de viață (cu care este înzestrată arhitectura grecească). Pentru că monumentele de arhitectură romană se resimt de lipsa organicității deși romanii sunt autorii unor noi ordine: toscan, alături de cel compozit, dar sunt și inițiatorii arcului și a bolții.

Cel mai important reprezentant al arhitecturii romane este Vitruviu, autorul primului tratat de arhitectură -*Despre arhitectură*. El este purtătorul de cuvânt al antropomorfismului în arhitectură, la romani. El ia ca punct de plecare pentru punerea în proporții a templelor corpul uman. Pornind de aici, stabilește un sistem modular proporțional complet, care (deși este diferit de cel grecesc) are meritul că reprezintă o reglementare a problemei, înregistrând formulele empirice utilizate de

³³ H.R.Radian, *op.cit.*, p.126.

către romani. Aceste formule, însă, ocoleau moștenirea greacă. Prin grila romană, raportul

$$1 : \phi \text{ adică } 1 : 1,618 \text{ devine } 1 : 1,5$$

$$1 : 1/\phi \text{ adică } 1 : 0,618 \text{ devine } 1 : 0,75$$

Renașterea reactualizează problema numărului de aur, propunându-se prin Francesco di Giorgio Martino (1439-1502) reînvierea antropomorfismului arhitectural formulat de Vitruviu.

Trattati d'architettura civile e militare 1456-1500 a dat o serie de desene înfățișând planuri, secțiuni, fațade, detalii antropomorfe. Astfel, figura umană este integrată organic în structura arhitecturală ca temei a unei juste proporții care să-i asigure și o perfectă stabilitate. Aceasta trimite la o altă manifestare a antropomorfismului: la legenda Meșterului Manole (Meșterul Manole este un meșter mare, deci un arhitect inițiat).

Adevărata revigorare a numărului de aur în Renaștere are loc cu adaosul unui aspect mitic în 1496, prin Luca Pacioli di Borgo -*De divina proportione*, care folosește denumirea de *proportia divină*, iar apoi Da Vinci *secțiunea de aur*.

La începutul secolului al XIX-lea, Adolf Zeising, după îndelungi calcule, observă că la orice individ există o lege universală: secțiunea de aur.

Secolul al XX-lea reafirmă importanța numărului de aur prin Le Corbusier care, în volumul din 1949 -*Le Modulor*, propune un sistem modular (pentru spațiul arhitectural) bazat pe secțiunea de aur, aplicabil în arhitectură dar dedus din proporțiile corpului uman pentru că, spune autorul, trebuie să se obțină o armonie spațială și o perfectă corespondență om-mediul înconjurător.

În ceea ce privește arhitectura populară românească, traseele geometrice care conțin numărul de aur se referă atât la planurile orizontale cât și la rapoartele și proporțiile verticale.

Geometria planului caselor țărănești simple sau mai evolute, datorită constructorilor populari, reflectă cristalizarea unor formule funcționale și constructive tradiționale, alimentate de experiențele și semnificațiile ecologice, estetice, etice. Această geometrie are ca traseu dominant cel pătrat.

Dar în dezvoltarea lor în lungime, se înscriu în trasee dreptunghiulare. „Considerînd pătratul ca forma preferată a încăperii de bază, în același timp și cea mai mare, diversitatea planurilor caselor țărănești corespunde, în primul rînd, traseelor geometrice care derivă din pătrat, și mai ales urmînd dreptunghiul rațional adică avînd laturile în raporturi de numere întregi $1/2$; $1/3$; $2/3$ într-un fel statice, cu dezvoltare uniform aritmetică sau urmînd dreptunghiuri raționale avînd laturile: $1/\sqrt{2}$; $1/\phi$;

$1/\sqrt{3}$; $1/\sqrt{5}$ într-un fel dinamice, prin intermediul progresiilor geometrice³⁴.

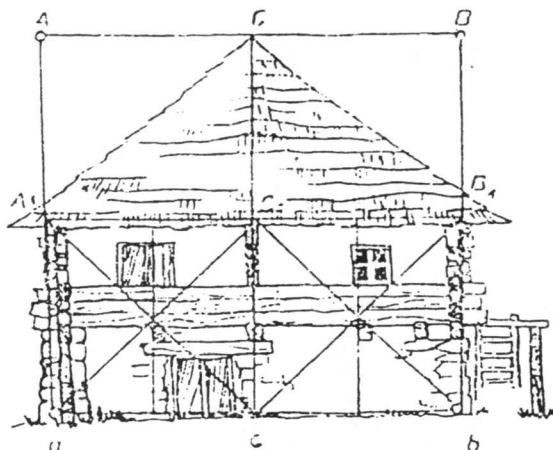
În această privință, dreptunghiul $1/\phi$ apare în mod particular adeseori, pătratul său generator acoperind cel mai adesea încăperea principală.

Proporțiile pe verticală, în funcție de ϕ introduc un anumit echilibru sau armonie și par să exprime fie pitorescul, fie monumentalitatea. Dreptunghiul $1/\phi$ este format dintr-un pătrat și un alt dreptunghi $1/\phi$ adiacent pe o latură³⁵. Acest tip de dreptunghi este întâlnit în județul Gorj.

Două dreptunghiuri $1/\phi$ construite cu același pătrat, la dreapta și la stânga, conduc la dreptunghiul $1/\sqrt{5}$ foarte des întâlnit în arhitectura populară românească (Argeș, Hunedoara, Mehedinți). El este și dreptunghiul format de colonada și antablamentul Pantheonului, care admite inclusiv frontonul și o înscrisiere în pentagramă. Prezentăm câte un exemplu din principalele trasee geometrice pe fațade și elevații.

A) trasee dreptunghiulare raționale

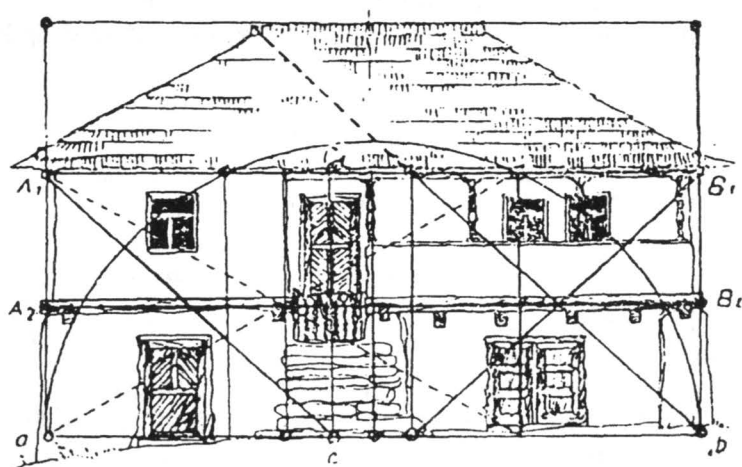
Casa Ioanei
Șinca din
Vaideeni -Vâlcea.
Elevația se înscrie
într-un pătrat 1/1.
Fațada principală
în două pătrate
pe orizontală, cu
latura 1/2. Fațada
laterală într-un
dreptunghi $1/\sqrt{5}$.

³⁴ A.Gheorghiu, *op.cit.*, p35.

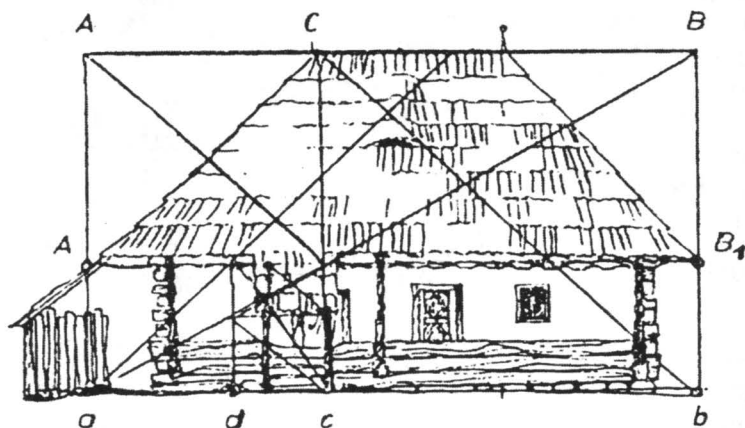
³⁵ Dreptunghiul ϕ numit și *dreptunghiul de aur* are laturile în proporție de M/m . Se obține dintr-un pătrat cu latura m , care se descompune într-o infinitate de pătrate așezate în spirală, tinzând la punctul de intersecție al diagonalei dreptunghiului cu diagonala pătratului care se alătură celui de origine.

B) trasee dreptunghiulare iraționale

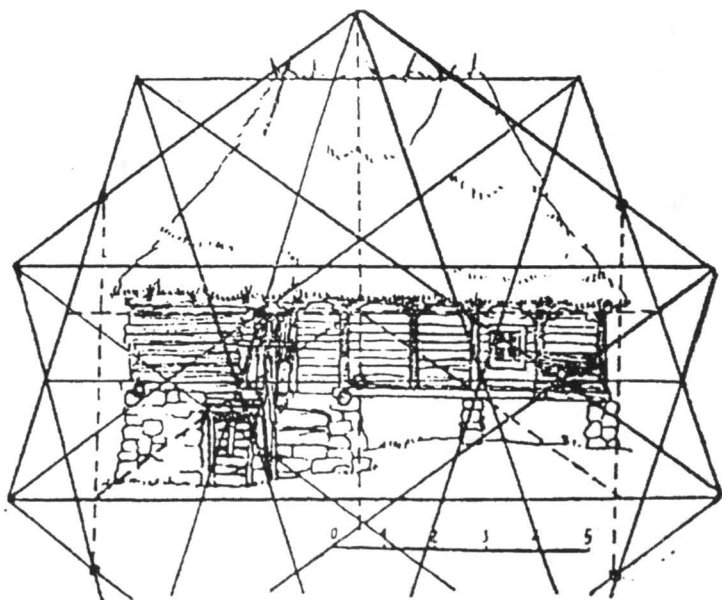
Casa veche, dezvoltată, a lui Iancu Parnia din Cîndești. Elevația se înscrie în dreptunghiul $1/\sqrt{2}$ și dreptunghiul perfect 75/112. Fațada corespunde traseului $1/\sqrt{5}$.

C) trasee triunghiulare

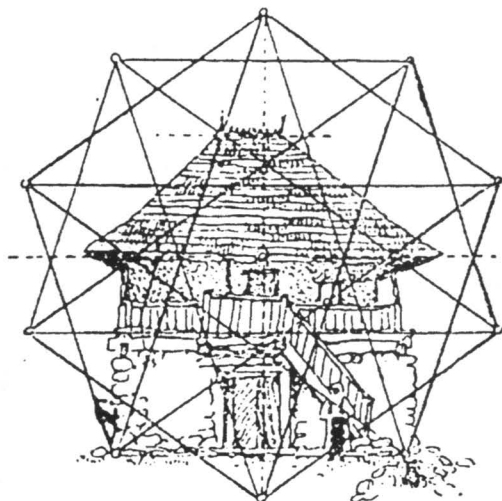

Casa Bădanei din Cornești-Gorj se înscrie cu elevația în dreptunghiul $1/\phi$ și dreptunghiul perfect 79/130.

D) trasee cu pentagramă

Casa Simeon Goarna din Bulz-Aleșd, Oradea, în traseu pentagonal, cu dominația triunghiului ϕ obtuz.

Casă mică din Cătunele, Mehedinți, înscrisă în pentagramă simetric-acoperitoare.

Traseele geometrice bazate pe pentagonul regulat (sau cel stelat) se pot suprapune obiectelor bine proporționate, iar Φ este valoarea proporției între un număr minim de termeni și suma lor, deci o constantă în domeniul aprecierii estetice privind proporția intrinsecă. În afara figurilor geometrice plane sau în spațiu pe care le putem construi voluntar cu mijlocirea numărului de aur, există figuri geometrice regulate care conțin în mod natural pe ϕ : pentagonul și toate poligoanele care au în plan numărul de laturi multiplu de 5, și în spațiu, printre cele cinci poliedre regulate, dodecaedrul și icosaedrul.

Enumerăm principalele figuri geometrice care cuprind sau reflectă în vreun mod numărul de aur:

- ♦ triunghiul piramidei (sau al lui Kepler), adică un triunghi dreptunghic cu catetele în raport $1:\phi$, acoperă semi-secțiunea meridiană a piramidei lui Keops;
- ♦ triunghiul lui Pitagora, triunghi dreptunghic ale cărui laturi se exprimă în numere întregi: 3; 4; 5, numit și triunghiul sacru;
- ♦ triunghiul platonic, cu catetele în raport de $1:\sqrt{4\phi+3}$, triunghiul druidic pe care vechii celți îl preluaseră din tradiția ezoterică platonică;
- ♦ triunghiul dreptunghic isoscel, cu raportul $1:\sqrt{2}$;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:\phi$;
- ♦ triunghiul lui Timeu (Platon spunea că „*e cel mai frumos triunghi*”), $\phi^2/5=0,5236$, lungimea arcului delimitat de unghiul de 30° ;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:2$;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:\sqrt{5}$; $\sqrt{5}=\phi+1/\phi$;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:1+\sqrt{2}$, apare în edificiile gotice;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:2\sqrt{2}$, folosit în Persia veche;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:2+\sqrt{2}$, apare în Rusia medievală;
- ♦ triunghiul dreptunghic $1:\sqrt{n}$;
- ♦ dreptunghiul: două triunghiuri dreptunghice identice;
- ♦ pentagonul regulat cu latura $a = \frac{r\sqrt{10-2\sqrt{5}}}{2}$
- ♦ hexagonul regulat: alăturare a două triunghiuri echilaterale;
- ♦ formule recurente obținute prin însumarea sau multiplicarea figurilor anterioare.

Aceste elemente de tehnică arhitecturală constituie doar o parte din momentele ridicării unei construcții. Ele reprezintă partea pozitivă. Tradiția conservă și cealaltă latură a problemei: magia care însoțește

orice gest pozitiv. Pentru că „*tehnica, decorația se îmbină cu un element artistic și un element tehnic în orice cultură*”³⁶. Elementul magico-religios ține de magia alegerii materialelor și a terenului propice, a timpului de construcție.

„*Omul vechilor noastre așezări vedea în casă un obiect, nu numai material, ci și spiritual, nu numai de întreținere a vieții cotidiene ci și de promovare a unor valori spirituale tradiționale. Casa este în acest caz o adevărată țesătură de legături spațiale*”³⁷.

Locul aparține spațiului care „*nu este omogen, prezintă rupturi și spărturi, pentru omul religios, spațiul sacru este singurul real, care există cu adevărat*”³⁸. Locul, spune Ernest Bernea, „*e un dat concret, de o mare variație, cu însușiri proprii, cu neputință de definit abstract. Locul e definit prin calitățile lui specifice, în datele lui materiale (în sens concret) și potențialul său spiritual*”³⁹.

În mentalitatea primitivă, avem o împărțire a acestor locuri determinate deci de calitățile lor: *rodnic sau nerodnic, deci loc bun sau loc rău, dar mai există și locul ferit*, adică un loc bun dar care în general nu poate deveni rău, așa cum deseori se întâmplă cu celelalte locuri atunci când pe ele se produc fapte care le transformă calitățile, fie că acestea se produc pe cale naturală (ca un joc al ielelor) fie pe cale artificială, ținând de voința omului, precum crimele, farmecele. Locuri ferite sunt, bunăoară, biserica, grădina sau mormântul. Cea mai frecventă cauză a producerii locului rău este jocul ielelor.

Terenul potrivit pentru construcție se alege cu mijloace magice. Locurile refuzate de români sunt hotarele vechi, gropile, ogoarele, mlaștinile, terenurile cultivate cu cânepă. Unele elemente de viață socială ca petrecerea unor nenorociri pe un anumit loc -cum ar fi omorul, sinuciderea, chiar o moarte obișnuită, un înec, un incendiu etc.- pot împiedica ridicarea edificiilor pe locul respectiv, deoarece s-ar putea ca aceste întâmplări să se repete familiei care s-ar stabili acolo.

Locurile acceptate ca bune sunt, însă, puține la număr: „*terenul aflat lângă drum, cel ocupat de vechile case în care s-a dus o viață fericită, locuri cu «moșinoi», cele pietroase*” -căci acolo nu se poate

³⁶ C.I.Gulian, *Lumea culturii primitive*, București, 1983, p.303. Autorul consideră că este necesar ca deprinderea tehnică să coexiste cu o credință în eficiența magică a operei de artă.

³⁷ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, București, 1985, p.33. Volumul prezintă o adevărată clasificare a locurilor în funcție de calitățile lor; pentru aceasta, cercetarea pornește de la un bogat material de teren.

³⁸ Mircea Eliade, *op.cit.*, p.21. Există, deci, două tipuri de spații: un spațiu sacru, puternic și cel neconsacrat, amorf, fără consistență.

³⁹ Ernest Bernea, *op.cit.*, p.22.

așeza Socea- și cele pe „care sunt găsiți bani -aceștia avînd puterea de a prevesti o soartă bună”.⁴⁰

Chiar dacă locul nu este bun, poporul român are o serie de practici magice pentru determinarea curățeniei acestuia. Așa, de exemplu, se duce psaltirea la locul care se dorește a fi vatra casei și se deschide de trei ori; dacă se deschide la un psalm bun, locul este ales. Alteori, se alege locul pe care a fost aruncată o cruce, dacă aceasta cade în picioare.

Privitor la persoanele care pot alege locul, acestea sunt doar bărbați fără defecte fizice, căsătorii prima oară și care sunt primii frați. Alegerea zidarilor este și ea importantă pentru că unele defecte ale acestora s-ar putea răsfrînge asupra familiei căreia îi aparține casa.

Așezarea la temelia casei a unor elemente de proveniență minerală, vegetală sau animală, ca sarea, fierul, banii, animalele (peștii, pisicile, câinii, porumbeii vii etc.) asigură căsenilor armonia vieții: sănătate, viață lungă, copii, belșug în bani, vite, produse agricole.

Zidirea în temelie a animalelor este o formă împlînzită a sacrificiului uman. „Pornind de la sacrificarea ființelor dragi, ritul a suferit primele degradări atunci cînd a admis sacrificarea oamenilor bolnavi, care nu mai pot produce nimic pentru societate, deși prin aceasta a rămas încă în domeniul jertfei omenești”. Abia cînd practica a trecut la zidirea ființelor în general (animale, păsări) a părăsit obiceiul în etapa a doua a istoriei sale, în sfârșit, sacrificiul monedelor sau al unor obiecte, cînd au funcția de jertfă a zidirii reprezintă etapa a treia și totodată cea mai apropiată de dispariția totală a obiceiului.⁴¹

Deci, corolarul ar fi: „sacrificiile de construcție au ca scop însuflețirea construcției sau obiectului construit, dar această «însuflețire» nu se face oricum (adică jertfindu-se pur și simplu o făptură vie) ci se face în conformitate cu un model divin, reprezentîndu-se actul inițial al Creației”⁴². Pentru că ritualul se petrece întotdeauna *ab origine*, cum spune Mircea Eliade, în acel timp mitic.

Am văzut deci, modul în care ϕ se prezintă în arhitectură, modul în care alegerea, opțiunea tehnică pentru ϕ este dublată de un *procedeu* magico-religios. Deci, orice zidire aparținînd unor timpuri tradiționale cuprinde două etape distincte: folosirea unei scheme pur arhitecturale bazate pe un sistem matematic, dar în același timp cuprinde și o gamă de gesturi magice care însoțesc fiecare pas al celei dintâi.

⁴⁰ Ion Taloș, *Meșterul Manole*, București, 1973, p.74. Avem și aici o prezentare a locurilor bune pentru construcție și a magiei alegerii acestora.

⁴¹ *Ibidem*, p.91.

⁴² Mircea Eliade, *Meșterul Manole*, Iași, 1992, p.89.

Omul, măsura tuturor lucrurilor

„Omul este măsura tuturor lucrurilor”, spunea Protagoras. Mai apoi, Leonardo completează această afirmație spunând că „*orice om se află întotdeauna în mijlocul lumii...*”⁴³. Această afirmație reprezintă formula antropocentrismului iar prima a antropomorfismului, formule care în decursul veacurilor culturale au ghidat concepțiile artistice ale vremii. Atunci, „*omul privește propria scară de proporții ca pe cea mai frumoasă, modelîndu-și operele după ea. Este o caracteristică a perioadelor «clasice», lor le este specifică preferința pentru proporțiile omenești naturale, plătirea lucrurilor la scară umană*”⁴⁴.

În China antică se distingeau două orientări filosofice: confucianismul și taoismul. Confucianismul pune în centrul cosmogoniei omul care trebuia măsurat pentru ca pe această cale să se poată trage concluzii cu privire la societate, natură, cosmos. Măsurarea se baza pe sistemul filosofic al celor cinci elemente din metafizica extrem orientală și al celor două forțe primare Yin-Yang.

Taoismul caută să creeze o orânduire socială stabilă, măsura necesară fundamentală o vede nu în om ci în legile naturale, în principiul primar tao, căruia îi subordonează toate legile fenomenelor creației naturale, inclusiv omul (omul fiind punctul final al investigației). *Cartea lui Hieh Tsu Yuan pentru învățarea picturii oamenilor*, din secolul al VI-lea, recomandă pictarea figurilor umane astfel încât să redea nu forma ci sensul, principiul primar tao. Se recomandă acordarea atenției prioritare feței care este oglinda individului (fața omului se împarte în două jumătăți, subordonate principiului Yang (partea superioară) și Yin (partea inferioară).

În India, modul de măsurare cuprinde un modul intrinsec care este considerat ca fiind egal cu înălțimea feței.

Egiptenii foloseau sistemul zecimal iar unitatea de bază era, în sistemul unificat, cotul (comun sau sacru), apoi palma, apoi degetul.

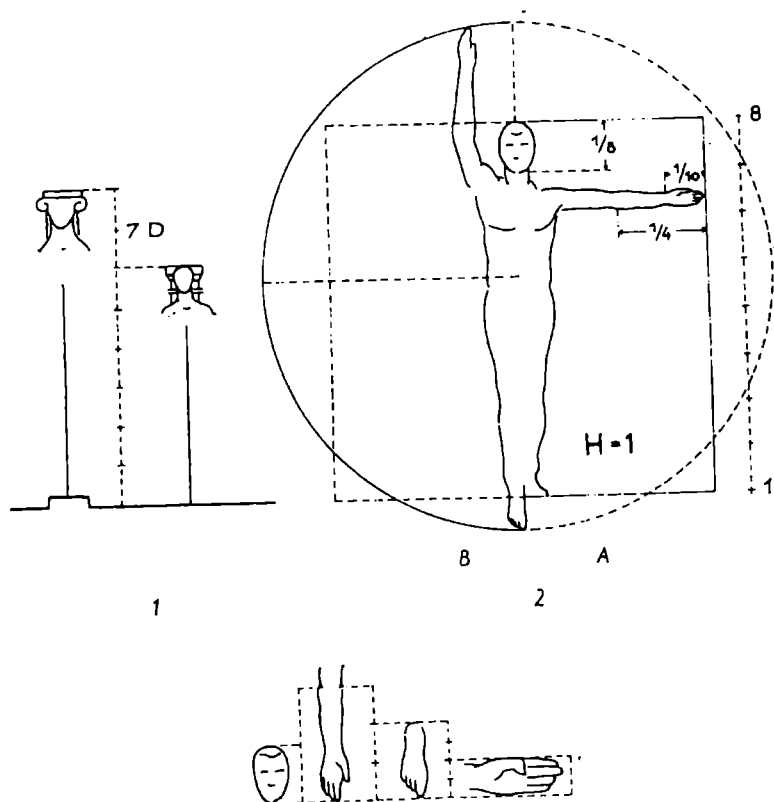
În Grecia perioadei clasice corpul omenesc nu mai era redat în mod convențional, ca rezultat al unor canoane prestabilite, ci canonul a ajuns să fie rezultatul cercetării corpului uman preexistent în natură. Policlet din Argos, cu statuia sa Doriforul, concretizează unele reguli considerate variabile de către artiști, dar care până la această statuie nu fuseseră sintetizate în piatră (aici omul avea o înălțime de șapte capete).

La romani, Vitruviu compară proporțiile în arhitectură cu cele ale corpului uman. El dezvoltă o teorie a numerelor întregi. De asemenea, observă inscripibilitatea corpului omenesc într-un pătrat și într-un cerc

⁴³ G.R.Cardona, *I sei lati del mondo*, Bari, 1988, p.43

⁴⁴ Wladyslaw Tatarkiewicz, *op.cit.*, p.116.

generând vestitele formule: homo ad quadratum și homo ad circulum. Omilicul, care era considerat centrul (adevăr descoperit de Vitruviu), devine un punct de referință al trupului. El deduce că, din necesitatea de a „înfățișa în clădiri proporția corpului bărbătesc și tăria și frumusețea lui” apare coloana dorică (găsind că la om piciorul este a șasea parte din înălțime).

Proporțiile corpului omenesc.

1. Bărbatul: la început 6, apoi 7 lungimi de picior. Femeia: la început 7, apoi 8 lungimi de picior. 2. Proporțiile și relațiile geometrice date de Vitruviu: A. Înscrierea imaginii omenești, cu brațele întinse orizontal și palmele deschise, într-un patrat, a cărui latură este egală cu înălțimea măsurată de la tălpi până în creștetul capului. B. Înscrierea figurii umane, cu brațele și întinse vertical, într-o circumferință al cărui centru corespunde cu buricul. 3. Relații aritmetrice din care s-au născut unitățile de măsură. Înălțimea totală -H; înălțimea capului: H/8; lungimea cotului cu mâna întinsă: H/4; lungimea mâinii întinse: H/10; lungimea piciorului: H/6; palma: H/12.

La fel, când s-a hotărât ridicarea templului Dianeii, în căutarea unei înfățișări noi, s-a luat în măsură urma piciorului care s-a raportat la înălțime, însă după zveltețea feminină. Așa s-a născut al doilea tip de coloană: coloana ionică. Prima este cu înfățișare virilă, fără ornamente, cealaltă zveltă, cu podoabe și proporții femeiești.

În *De Civitate Dei*, Sfântul Augustin face comparație între corpul lui Cristos și Biserică, în legătură cu însăși clădirea unei biserici, pe care, din acest motiv o vrea proporționată antropomorf. În dimensiunile corăbiei lui Noe, care a mântuit prima dată omenirea, Sfântul Augustin vede proporțiile Fiului Omului, căci lungimea corpului omului (culcat) este de șase ori lățimea lui și de zece ori adâncimea (de la pântec la spinare).

În Bizanț, înălțimea feței era luată ca unitate. Această măsură se aseamăna cu cea utilizată de indieni.

Însă fundamentarea teoretică antică a științelor proporțiilor o face însuși Platon în dialogul său *Timaios*.

Studiile referitoare la proporțiile corpului uman s-au lovit, la început, de imposibilitatea de a folosi numere iraționale, cum ar fi ϕ . În 1498, Luca Pacioli în *De divina proportionae*, cu desene realizate de Leonardo Da Vinci, dezbate problema proporțiilor iar mai apoi, Agrippa de Nettesheim (1486-1534), medic, filozof și ocultist francez de origine germană, este autorul unei scheme a omului înscris în pentagrama cosmică. Mai apoi, Leonardo concretizează într-o singură schemă homo ad quadratum și homo ad circulum. El a oscilat între canonul bizantin și cel vitruvian în speranța că va reuși să descopere legea matematică unică și definitivă a proporțiilor corpului uman. În desenele pe care le realizează constată că orice observație făcută pe un om în repaus își pierde valabilitatea pentru cel în mișcare.

Renașcentiștii nu mai redau corpul omenesc în atitudini statice ci sunt preocupați tot mai mult de observațiile antropometrice precum și de *atti este gesti*.

Albrecht Durer (1471-1528) observă că înălțimea torsului se află față de coapsă ca și coapsa față de gambă. Aici găsim pentru prima dată într-un canon proporția aritmetică: *Cele patru cărți despre proporția omenească*.

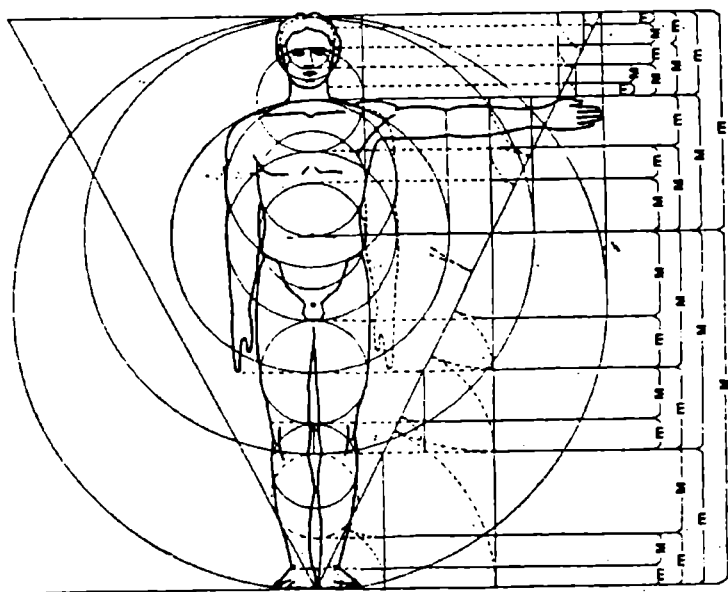
Cele mai importante sunt, însă, preocupările științifice, literare, artistice ale lui Adolf Zeising (1810-1876), intelectual german multilateral, concretizate în *Noua teorie a proporțiilor corpului omenesc, extrasă dintr-o lege morfologică rămasă până acum necunoscută și care predomină în natură și în artă*, Leipzig, 1854.

Autorul folosește aici statistici matematice, valoarea medie ponderală (media aritmetică în care fiecare valoare individuală participă la

calcul fiind afectată de un coeficient de frecvență). Rezultatul la care ajunge Zeising este că orice individ, bărbat sau femeie, de orice vârstă, rasă, în orice moment al vieții este stăpânit, din punct de vedere antropometric, de o lege universală, secțiunea de aur.

De asemenea, observă cercetătorul, ombilicul împarte înălțimea totală a omului după secțiunea de aur, fiecare din segmente este împărțit mai apoi tot după ϕ , în segmente tot mai mici, până la celule. Mai mult, această lege rămâne valabilă și după mutațiile metrice suferite de un individ în timpul vieții.

Zeising sintetizează modul în care secțiunea de aur se proiectează pe structura corpului uman. El elaborează o schemă a proporțiilor și a modului în care ele se repartizează:

În 1949, în *Le Modulor*, vestitul arhitect Le Corbusier vede spațiul arhitectural proporționat după dimensiunile beneficiarului și de aceea propune un sistem modular bazat pe secțiunea de aur, aplicabil în arhitectură, dar dedus din proporțiile corpului uman. Prin aceasta trebuie să se obțină o armonie spațială și o perfectă corespondență om-ordinea mediului înconjurător.

Toate aceste antropomorfisme și utilizări ale corpului uman ca unitate de măsură demonstrează un accentuat reflex al numărului de aur în

cultura diferitelor epoci. Aceasta ajunge pentru a ne aminti că reprezentarea anatomică a corpului uman este diferită de cea culturală⁴⁵.

Categorizarea părților corpului, așa cum am văzut, nu răspunde riguros aceluiași criterii în diferite culturi. Corpul este cel care, prin părțile lui, chemate să perfecționeze și să subdividă percepția noastră despre spațiu, este o parte importantă a sistemului nostru de orientare și deci de reprezentare a spațiului.

Spațiul și timpul devin coordonate dependente de corp. Ansamblul a tot ceea ce aparține câmpului nostru vizual, spațiul și ceea ce este conținut în el poate fi organizat și articulat folosind un model care este chiar corpul. *„Măsurile lucrurilor, chiar și ele sînt corporale, limbajul este văzut ca un corp articulat și chiar și timpul este analizat cîteodată prin referire la corp”*⁴⁶. În cadrul limbajului, orice act de discurs se naște de la un «aici» și un «acum».

În secolul al XII-lea, se elaborează în unele medii intelectuale o teorie căreia de acum înainte i se va acorda o mare importanță, teorie expusă și dezvoltată în opera a numeroși autori: o teorie a naturii și a poziției omului în Univers, a raporturilor lui cu lumea, a omului ca microcosm, imagine redusă și replică a Macrocosmosului.

Această teorie își avea originea în imaginea model a cosmosului pe care Platon o zugrăvește în *Timaios*. Honoré d'Autun stabilește în amănunt înrudirea dintre om și cele patru elemente ale naturii: carnea derivă din pământ, sângele din apă, respirația din aer, căldura corpului din foc. *„Părțile corpului omenesc corespund părților Universului: capul corespunde cerului, pieptul-aerului, stomacul-mării, picioarele-pămîntului. Și simțurile prezintă analogii cu elementele cosmosului: văzul cu focul, auzul și mirosul cu aerul, gustul cu apa, iar simțul tactil cu pămîntul. Trupul întreg este o imagine a naturii: oasele se aseamănă cu pietrele, unghiile cu arborii, părul cu iarba, iar prin simțuri omul se aseamănă cu animalele”*⁴⁷. Acesta este, de fapt, un morfism invers, de la exterior spre om, este transformarea inversă antropomorfismului.

Pe același criteriu este construit discursul biblic din Ecleeziastul 12, în care se realizează o proiecție a macrouniversului spre microunivers: *„...pînă nu se întunecă soarele, și lumina, luna și stelele, și pînă nu se întorc norii îndată după ploaie; pînă nu încep să tremure paznicii casei (mîinile), și să se încovoie cele tari (picioarele); pînă nu se opresc cei ce macină (dintii), căci s-au împușinat; pînă nu se întunecă cei ce se uită pe fereastră (ochii); pînă nu se închid cele două uși dinspre uliță*

⁴⁵ G.R.Cardona, *op.cit.*, p.44.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol.3, București, 1990, p.662.

(buzele), cînd uruitul morii slăbește, te scoli la ciripitul unei păsări, glasul tuturor cîntărețelor se aude înăbușit“.

Alți autori găsesc celor patru elemente ale lumii corespondențe cu cele patru umori ale omului. Venerabilul Beda stabilește corespondențe între rațiunea omului și aer, între imaginație și apă, între inteligență și cer, între simțuri și pământ.

Chiar dacă ϕ este perceput ca o proporție divină, universală, indiferent de sex și vîrstă, corpul uman va suporta reprezentări diverse, în funcție de aceste două variabile.

Evul mediu consideră că „trupul este temnița (ergastulum - închisoare pentru sclavi) sufletului”⁴⁸. Iar începînd cu Eva și terminînd cu vrăjitoria evului mediu, trupul femeii este considerat locul de predilecție al diavolului. „Trupul Evei este o reflectare a trupului lui Adam, dar inversă, ca într-o oglindă pentru că este mai puțin închis, solicită o mai atentă pază”⁴⁹.

Învelișul trupului este, astfel, în lumea oamenilor, cea mai secretă, cea mai profundă, mai intimă dintre împrejurări și interdicții foarte riguroase împiedică ruperea ei. De aici vine comparația trupului cu o casă întărită, o fortăreață, o sihăstrie, însă neconținut amenințată, asediată, pândită de Satana, așa cum este refugiul Sfinților Părinți ai deșertului. Acesta este motivul pentru care moralistii „îndeamnă la pază în fața acestor porți și ferestrele care sunt ochii, gura, urechile, nările, pentru că sunt căile de pătrundere a gustului vieții lumești, a păcatului, a putregaiului: o neclintită vigilență, deci, ca la porțile mănăstirii sau a castelului”⁵⁰.

Din imaginarul evului mediu apare destul de evident că trupul era perceput ca o locuință, unde interiorul era *domestic* iar exteriorul *silvestru*, epitețe care ne conduc la ideea de curte și de codru. Curtea, casa este vastă, complexă, ca o mănăstire sau un palat și există în sânul ei o ierarhie a spațiului: o parte mobilă, una mai puțin -de serviciu- despărțite printr-un perete asemănător barierei care, în societatea timpului, separa pe muncitori de ceilalți. Această barieră despărțitoare, diafragma, izolează, deci, sectorul de jos.

Morfismul invers propune locuința ca pe o imagine a unui corp simplificat: „se poate chiar realiza un catalog al omologiilor celor mai evidente: acoperișul e «capul» casei, intrarea este «gura», elementele de menținere pe verticală sînt «picioarele»”. „Elementele de proiecție sînt două: bazate pe 1)alăturare; 2)analogie. 1)Punctul de plecare

⁴⁸ Jacque Le Goff, *Imaginarul medieval*, București, 1991, 176.

⁴⁹ *Istoria vieții private*, vol.4, București, 1996, p.257.

⁵⁰ *Ibidem*.

cognitiv trebuie să fie imaginat ca un corp uman în centrul locuinței: casa îl conține deci și pentru apropierea de orice parte a corpului interior corespunde o parte a învelișului casei. 2)În al doilea model diferitele părți ale corpului dau o analogie funcțională: picioarele, pe care se sprijină pot fi stâlpi⁵¹.

Dar aceste analogii nu cer în mod necesar un ansamblu al părților, ordinea lor poate să nu fie cea corporală, iar unele părți pot lipsi. În diferitele culturi, de exemplu în limba huave, casa are unele părți care pot lipsi: are un cap, o ceafă, o gură, picioare, dar nu are ochi iar termenul *nas* este rezervat celor patru unghiuri ale perimetrului pereților, unghiuri drepte.

Totuși, în general, casa este asimilată unui uter sau unui întreg corp biologic funcțional care are schimburi cu exteriorul prin intermediul orificiilor. Spațiul în sine poate fi divizat în partea masculină, anterioară, înspre fluviu și în partea feminină, posterioară, opusă fluviului, plus o parte comună, ca în cazul locuinței din Barasana.

În universul nostru tradițional, diferitele caracteristici ale terenului sunt asimilate unei părți a corpului. Astfel, colina va purta denumirea de *mamelă* sau *mamelon* iar culmea, vârful de *cap*.

Aceeași schemă corporală este valabilă și pentru planetă: un arbore poate fi omologat unui corp în picioare, de la rădăcini începând până la coroană.

La fel, modelul corporal uman are aplicabilitate și la obiectele manufacturate, indiferent de gradul lor de complexitate: o plasă de pescuit, o barcă, un vas (care are gât, stomac, gură, urechi), arma (în limba chineză spada are gură). Cardona subliniază în cartea sa că există și alte cazuri de morfism, cum ar fi zoomorfismul.

Unul dintre cele mai importante cazuri de antropomorfism îl reprezintă discursul: Socrate spunea „*că orice discurs (lógos) trebuie să fie construit ca o ființă vie, cu corpul său, în așa fel încât să nu fie lipsit de cap, picioare, ci să aibă părți de mijloc și părți extreme, scrise astfel încât să se acorde unele cu altele și toate împreună*”.

Iată, deci, că numărul de aur, prin intermediul modelului corporal uman, se proiectează spre Univers, generând, după cum am văzut, diverse forme de antropomorfism. Concluzia este că omul rămâne măsura tuturor lucrurilor.

⁵¹ G.R.Cardona, *op.cit.*, p.49.

Scoica, labirintul și numărul de aur

Model al existenței umane, arhetip al inițierii, model al armoniei arhitecturale, labirintul reprezintă un motiv dintre cele mai frecvente în întreaga cultură. Labirintul aparține, spunea Hegel, categoriei de *arhitectură independentă*, simbolică, apropiată sculpturii. Face parte din acele creații în care „*măsurile, distanțele dintre coloane și numărul lor, numărul zidurilor și al treptelor, etc. sînt în așa fel tratate încît aceste raporturi nu-și au scopul în ele însele, în simetria, euritmia și frumusețea lor, ci sînt determinate simbolic. Aceste creații nu sînt dispuse complicat cu scopul pueril de a fi căutată ieșirea din ele, ci în vederea unei plimbări pline de sens printre enigmele simbolice*”⁵².

Majoritatea opiniilor consideră că labirintul se naște din cerc sau din spirală (de la scoica spirală numită de poetul grec Theodorides fie *labirintul mării*, fie *scoica lui Dedaf*). Printr-o ușoară modificare a unor cercuri concentrice, ele pot fi transformate într-un labirint de tip cnosian. În acest sens, Arhimede a studiat proprietățile matematice ale spiralei. Meandru clasic grec -spirală- formată din linii în unghi drept și linii curbe, are tendința de a continua desenul la infinit.

În acest fel, modelul matematic al labirintului a devenit spirala al cărei model este însăși scoica-spirală. La rândul său, labirintul devine, din punct de vedere ontologic, model al vieții adevărate, al nemuririi sau chiar al eternității, al continuității viață-moarte-viață.

Studiind din unghi pozitivist spirala, Th. Cook afirmă că spirala cu pulsația radială ϕ (adică numărul de aur), adică spirala numită și a lui Descartes este cea considerată *curba creșterii armonice*, orice spirală evocând o lege de creștere. Apare astfel numărul de aur ca purtător al ideii de armonie, număr regăsibil atât în spirală cât și în arhitectura labirintului. Ca și posesor al numărului de aur, labirintul se va supune legilor proporției magice pe care acest număr o presupune⁵³.

Transmițând conotațiile sale magice asupra spiralei, ϕ , cu dubla lui natură, determină în mod direct atât arhitectura labirintică dar și simbolul care transpune acesteia.

⁵² Hegel, *Despre artă și poezie*, București, 1979, p.16; Hegel propune o distribuie a arhitecturii pe mai multe planuri: arhitectura independentă, simbolică, arhitectura clasică, arhitectura romantică. Din prima categorie fac parte, alături de labirint, obeliscurile, sfincșii, memnonii.

⁵³ Matila C.Ghyka adâncește studiul incluzând legături și analogii între numărul de aur și diferite domenii: matematică, fizică, filosofie, artă, ajungând la o sinteză estetică, cea mai completă în acest domeniu. Studiul pune în legătură estetica numărului și secțiunii de aur cu estetica (și ea de tip matematic) a lui Servien Pius Coculescu, ce își propune să studieze ritmul, realizarea și implicațiile lui.

Dacă originea labirintului pare să fie scoica, etimologia cuvântului este mult discutată. S-a spus că *labirint* provine din *labrys*, expresie grecească desemnând *casă a securii duble* adică tocmai palatul regal din Cnossos. Dar „*cuvîntul aheian pentru secure era pelekys. E mai probabil ca termenul să vină din asiaticul labra/laura, «piatră», «grotă»*. *Labirintul desemna deci o carieră subterană, tăiată de mîna omului. Într-adevăr, încă în zilele noastre, labirintul se cheamă “labirint” peștera de la Ampelusa, lîngă Gortyne*”⁵⁴.

În acest context se impune să lămurim problema naturii labirintului. Paolo Santarcangeli în *Cartea labirinturilor* propune o tipologizare a acestui model arhitectural, în funcție de diverse criterii:

- ♦ labirinturi naturale, artificiale, mixte. În această categorie intră grottele, peșterile, sacralitatea lor fiind sporită de existența stalactitelor. Cel mai important labirint de acest gen este cel de la Postojna, Iugoslavia, de 21 de km;
- ♦ labirintul întâmplător -cele accesorii, intenționate: în galeriile unei mine, în refugii de apărare cum ar fi catacombele romane, care serveau ca locuință, templu, mormânt;
- ♦ geometrice și neregulate;
- ♦ cu schemă fixă, neregulată, mixtă;
- ♦ cu cotituri în unghi, curbă sau mixte;
- ♦ rectangulare, circulare, de altă formă;
- ♦ simetrice, mixte;
- ♦ a-centrice, monocentrice, policentrice, unde centrul este de trecere sau de sosire, este deschis sau închis, din el începe sau în el sfârșește parcursul (labirinte centrifuge sau centripete). Toate labirintele cu un singur centru pot fi reduse teoretic la o spirală, aceasta fiind, cum am văzut, prima aproximare a labirintului;
- ♦ bi sau tridimensionale;
- ♦ cu ramificări simple sau complexe.

Un caz aparte de reprezentări labirintice îl constituie cel al cercurilor de pietre de pe malul mării din Marea Britanie, din Golful Finlandic, de pe coasta Laponiei. Acestea ar fi, după părerea lui Santarcangeli, jocul Sfântului Petru, inițial un joc al copiilor, devenit mai apoi al marinarilor refugiați.

De pe altă poziție tratează problema labirintului enciclopedia italiană Einaudi, considerându-l *substratul sistemelor reticular acentrate*. Este călătorul cel care face labirintul, constituindu-se pentru acesta nu

⁵⁴ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1991, p.135; discutând problema etimologică, Eliade sublinia „*arhaismul rolului ritual al grotelor*”.

ca o arhitectură. Pentru arhitect labirintul este finit, ingeniozitatea lui a echilibrat efectul iluziei, înșelătoriei. Există trei trăsături ale labirintului care se contrapun: condițiile călătorului și ale arhitectului; labirintul vizibil/imaginar, labirintul personal/universal. De aici putem evidenția trei caracteristici ale labirintului:

- 1) fascinul, atracția pe care o emană labirintul, chemarea la explorare (explorarea labirintului este arhetipul spiritului care cercetează);
- 2) condiția umilă a călătorului constrâns a călători fără hartă. Nu are nimic care să prevadă geometria locului, se poate spune că este miop;
- 3) șireata, vicleana inteligență pe care călătorul o exercită pentru a ajunge la sfârșit fără a cădea în capcanele infinitei circumvoluțiuni.

Călătorul folosește viclenia, trăsătură comună cu Tezeu. Cele trei trăsături evidențiate de Enciclopedia Einaudi⁵⁵ trimit spre suprapunerea ideilor de călătorie prin labirint și de rit inițiativ.

Ca monument arhitectural, labirintul răspunde legilor numărului de aur și deci implicit componentei științifice a acestuia, comportând o descriere pornind de la teoria grafurilor, arborilor. Din acest punct de vedere, cel mai simplu labirint⁵⁶ este un arbore curbat adică labirint unicursal, constituit dintr-o singură linie, călătorul având o singură alternativă: să-l parcurgă până la sfârșit și să se întoarcă. Al doilea tip este cel conex, care are ca și caracteristică principală conexitatea, dacă nu comportă cicluri (adică coridoare succesive care luate o singură dată permit călătorului să-și regăsească pașii). De aceea, pentru a soluționa problema dedaliană ne vin în ajutor două teoreme din teoria grafurilor.

Teorema 1

Proprietățile arborilor: orice drum închis într-un arbore care trece printr-un coridor o primă dată, trece o a doua oară în sens opus, în total trece de un număr par de ori, alternând un sens cu celălalt. De aici decurge

↳ *Regula lui Tezeu*: într-o intersecție se merge, de preferință, prin coridorul liber și doar ca ultimă resursă se ia coridorul de la descoperirea intersecției, prin care se va abandona această intersecție. Rezultă o nouă teoremă: teorema 2.

Teorema 2

Un arbore are un coridor în plus față de numărul intersecțiilor.

⁵⁵ *Enciclopedia Einaudi*, s.v. labirint; propune cele trei trăsături și soluționarea labirintului pe baza teoriei grafurilor.

⁵⁶ *Ibidem*; labirintul este denumit șarpe înfășurat.

Aceasta ar putea fi o posibilă punte de sprijin în rezolvarea științifică, tehnică a labirintului. O altă rezolvare este cea dată de mitul Minotaurului, fiul regelui Minos (suveran al Cnossosului -centrul civilizației cretane între anii 2400-1400 î.Chr.). Evenimentul central al mitului este prezența la curtea lui Minos a faimosului arhitect Dedal, fugit din Atena deoarece își ucisese, din invidie, un elev. Artist-artizan, constructor și sculptor, Dedal a inventat diferite instrumente: secura dublă, burghiul, fierăstrăul, chiar și primul sistem artificial de zbor. Devine astfel protejatul potenților. El va folosi ingeniozitatea sa pentru a construi palate, dar și pentru a se juca de-a viclenia cu cei puternici. Minos îi cere lui Dedal să construiască o locuință pentru Minotaur, monstrul jumătate om, jumătate taur, fiul adulterin al nevestei regelui⁵⁷. Această locuință pe care Dedal o va construi este tocmai labirintul. Aici este dificil de trasat o linie între legendă și istorie. Nici la Cnossos, nici în diferite mărturii scrise nu există urme ale labirintului concret.

Învingându-i pe atenieni, Minos le impune un tribut uman: șapte tineri și șapte tinere destinați a fi pradă Minotaurului. Totul până când Tezeu, fiul lui Egeu și al Atenei face parte dintre victime. Ariadna, fiica lui Minos, se îndrăgostește de Tezeu și la sfatul lui Dedal, îi dă acestuia un ghem, un fir. Acesta, ținut la un capăt de Ariadna, este garanția întoarcerii, ieșirii din labirint. Cu acest ajutor, Tezeu reușește să iasă și fuge cu Ariadna pe care mai apoi o abandonează. Descoperind complicitatea lui Dedal în omorârea Minotaurului, îi aruncă pe arhitect și pe fiul lui, Icar, în labirint. Aici își dovedește Dedal pentru a doua oară geniul: inventează un sistem de zbor. Minos îl descoperise, însă, cu mult greu, căutând pe cel care va reuși să bage un fir într-o cochilie. Dedal fusese singurul care reușise, legând firul de o furnică.

Firul Ariadnei ia o altă formă la Delo, unde Tezeu poposește: dansul cocorului, adică un lanț de dansatori care se țin de mână și sunt dirijați de cele două extremități care-i reprezintă pe Tezeu și pe Ariadna. Șirul se ondulează, simulând întortocherile labirintului, ca în final cele două extremități să se reconjuge. Dansul este de multe ori ajutat de trasee desenate pe sol.

Pe lângă monumentul arhitectural, mitul și dansul asociate lui, paradigma labirintului este mult mai largă.

Ca monument de arhitectură, deci structură supusă tehnicului, labirintul avea și funcție de apărare. În acest sens palatul din Cnossos este realizat după un plan sofisticat, menit să pună în dificultate posibilitățile agresori. Lipsa urmelor unui labirint concret duce spre ideea că acest

⁵⁷ Minotaurul este fiul lui Pasiphae (nevasta lui Minos) și a taurului trimis în Creta de Poseidon.

palat ar fi un labirint de apărare. Având această funcție, putea arunca ceva sacru, prezența a ceva prețios. Dacă labirintul -construcție arhitecturală- și cel natural sau mixt țin de o natură tehnică, mitul, dansul țin de cea magică, ce o dublează pe prima. Din această a doua categorie fac parte și riturile de inițiere aflate în conexiune cu funcția de apărare, ambele presupunând că la capătul unui traseu se ascunde ceva misterios, ceva nou, ceva sacru.

Cel mai consacrat spațiu al inițierii este pădurea, labirintul devenind simbolul pădurii. Câteva trăsături⁵⁸ ale inițierii confirmă asocierea labirint-pădure-inițiere:

- ♦ inițierea are loc departe de sat, în zone pustii, de obicei în mijlocul pădurii;
- ♦ acolo, tinerii suportă tratamentul special, rupând relațiile cu restul lumii;
- ♦ ciclul inițierii conține: inițierea propriu-zisă, proba, integrarea.

La capătul acestui rit „novicele apare ca o ființă total transformată: el a devenit un altul”. Cel inițiat era cel care a fost demn a accede la revelația misterelor, adică era cel care a penetrat victorios într-un spațiu în care se găsesc simbolurile sacralității și ale imortalității, purității. A fi inițiat înseamnă a fi atins centrul.

Un alt termen al paradigmei labirintice este drumul obstaculat pe care eroii basmelor trebuie să îl parcurgă. V.I.Propp explică „*detectarea elementelor culturale primitive în basm ca punând în lumină oglindirea unor rituri de inițiere, practici funebre*”. Și în basm și în legendă avem de-a face cu o coborâre pe tărâmul celălalt, care se realizează în primul rând cu calm, iar în al doilea ea este fatală. Basmele cu profil biografic, așa cum le numește Ovidiu Bîrlea⁵⁹ sunt cele care urmăresc evoluția protagonistului și peripețiile lui, supunerea lui la probe care nu sunt altele decât cele inițiatice. Harap Alb și Făt-Frumos sunt personaje de basm, întruchipări ale omului în diferite evoluții ale sale, care trebuie să parcurgă trasee dificile, să înfrunte pădurea plină de obstacole. Pădurea din basm este cea în care “*mergi cât vezi cu ochii*” este o pădure impenetrabilă, are rolul de a împiedica accesul. Propp subliniază legătura dintre această pădure și cea a riturilor de inițiere.⁶⁰

⁵⁸ Mircea Eliade, *Nostalgia originilor*, București, 1994, p.178; autorul observă existența a trei tipuri de inițiere: a).colective, a căror funcție este să facă trecerea de la copilărie la adolescență; b).de intrare într-o societate secretă; c).cea care se caracterizează prin vocația mistică (a vrăciului, a șamanului).

⁵⁹ Ovidiu Bîrlea, *Folclor românesc*, București, 1981, p.167.

⁶⁰ V.I.Propp, *Le radici storiche di magia*, Roma, 1992, p.175.

Încercările la care este supus Făt-Frumos sunt insurmontabile pentru omul normal sau chiar pentru zmei. „*Aceste încercări seamănă uneori cu muncile lui Herakles, sunt variabile și numeroase. Împreună cu Calul Năzdrăvan /.../ circulă pe cele două tărâmurî*”. Trecând prin aceste probe, Făt-Frumos este practic supus unei inițieri. Harap Alb, la rândul său, trebuie să aducă, asemeni eroilor mitologiei grecești, fie capul unui cerb cu stea în frunte, fie o bucată de piatră din grădina leilor, fie curmale din grădina Ursului. „*Dar eroul își săvârșește aceste acte ca pe niște fapte cotidiene, lucru care divulgă esența sa cel puțin divină*”.⁶¹

Același lucru, același drum obstaculat apare și în *Odissea*, unde Ulise are de înfruntat personaje asemeni celor din basme: Calipso, ciclopul Polifem, Circe sau situații ciudate ca în țara lotofagilor, pe insula unde pășteau turmele zeului Soarelui.

Situația există și în *Epopeea lui Ghilgameș* care împreună cu Enkidu, prietenul său, croit de zeița Aruru (a zămislirii) înfruntă pe stăpânul pădurilor, Hubaba sau taurul ceresc. Enkidu are aceeași funcție de însoțitor pentru Ghilgameș ca și Calul Năzdrăvan pentru Făt-Frumos. Moartea lui Enkidu îl determină pe Ghilgameș să plece în căutarea nemuririi, cum se întâmplă și în *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Ghilgameș este la un pas de a obține nemurirea dar culegând buruiana *bătrânul întinerește*, un șarpe i-o fură.

Numitorul comun al epopeilor, pe lângă drumul obstaculat, este incursiunea în tărâmul celălalt care, spre deosebire de basm, este în posesia morților. Ulise, la sfatul lui Circe, face o călătorie în lumea morților pentru a aduce jertfe și aici se întâlnește cu profetul Tiresias, care-i prevestește viitorul. La rândul său, Ghilgameș își scapă instrumentele pukku și mikku în Marele Lăcaș, reușind să privească acolo: ceea ce vede este o imagine de infern. Această imagine a Regatului morților reprezintă un alt element al paradigmei labirintice, având însă și un scop bine determinat: „*să întipărească în memoria oamenilor primejdiile care însoțesc trecerea în cealaltă lume*”. Conotația labirintului în acest caz este inițierea văzută ca o repetiție a morții.

Un alt element al paradigmei îl constituie deja amintitul *dans al coroului*, imagine vie a spiralei, a firului în desfășurare, sentiment al continuității. Probabil acest lanț a fost primul labirint.

Deseori Troia a fost asociată ideii de labirint prin confuzia care se făcea între Troia și Cnossos. Troia era orașul în jurul căruia s-a construit un zid de către Poseidon și Hermes. Poseidon, furios pe Laomedon îi trimite un monstru care -după cum spuneau oracolele- putea fi înlănat

⁶¹ V.Kernbach, *Universul mitic al românilor*, București, 1994, p.334; aici se excitează distincția nu între *rai* și *iad*, ci între *tărîmul acesta* și *tărîmul celălalt*.

doar dacă va fi sacrificată fiica regelui. Atunci apare Herakles care omoară monstrul. Dar Troia este cetatea asediată *par excellence*, locul în care intri efectiv doar după îndelungi încercări și utilizându-ți istețimea. Este deci o cetate labirint.

În lumea orientală labirintul înseamnă Mandala. „*Numeroase mandale au un plan labirintic. Printre funcțiile rituale ale labirintului două ne interesează cu precădere -zice Mircea Eliade-: pe de o parte el simbolizează lumea cealaltă și oricine pătrunde acolo, grație inițierii, realizează efectiv un «decensus ad infernos»; el reprezintă, în plus, un sistem de apărare, atât spiritual, împotriva haosului, cât și material, împotriva dușmanilor*”⁶². Aceste două trăsături sunt comune atât labirintului cât și mandalei (care este o schemă iconografică).

Evul mediu continuă simbolistica acestei construcții dedaliene, prin societățile secrete, corporații, ordine cavalierești, alchimiști etc., care sunt numeroși în această perioadă. Un traseu labirintic, asemeni celui epopeic sau de basm, este parcurs de cavalerii Mesei Rotunde pentru recuperarea Graalului (simbol al Cunoașterii, al înțelepciunii).

Echivalentul cetății antice este, pentru evul mediu, Ierusalimul, orașul sfânt și sacral, scopul ultim al pelerinajului, locul mântuirii finale. Călătoria obstaculată spre locurile sfinte a fost imaginată prin figurarea pe pardoseala catedralelor a unui parcurs pe o arie limitată. Se considera că în centrul acestui labirint era Ierusalimul, drumul fiind parcurs în genunchi, cântând psalmi. Apare astfel pelerinul pe loc, cel care neputând efectua parcursul pelerinajului în realitate, o face imaginar.

În plan ontologic, paradigma labirintică înseamnă un mod de a-ți măsura propriile puteri. Labirintul înseamnă Haos, spune A.Oișteanu⁶³, o „*ordine paradoxală, superioară în măsura în care este inaccesibilă, o stare a lipsei de constrîngerii*”. Labirintul și Minotaurul sunt cele două reprezentări ale Haosului, labirintul fiind adevăratul monstru. Ghemul este, la rândul său, un labirint, unul rezolvat. Prin desfășurarea lui, ghemul devine drumul corect dintr-o infinitate de posibilități, el în sine fiind un sferoid în înfășurare. Ghemul devine astfel Logosul și legea.

⁶² Mircea Eliade, *Yoga. Nemurire și libertate*, București, 1993, p.194; Eliade asimilează labirintul Mandalei. Aceasta este un desen complex reprezentând mai multe cercuri concentrice, care închid un pătrat împărțit în patru triunghiuri, în mijlocul fiecăreia se găsesc cercuri conținând figurile divinităților.

⁶³ Andrei Oișteanu, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București, 1989, p.261; înfruntarea Tezeu-Taur este înfruntarea principiului Ordinii (zeul demiurg) și cel al Haosului (Monstrul primordial), răpunerea reprezentând un act de ordonare a Haosului.

Labirintul este imaginat în mitologie „ca *diagramă a cerului, pe teritoriul României această imagine transpare atît din felul astral în care sînt reprezentate unele labirinturi (în bisericile din sec.al VII-lea, al IX-lea de la Basarabi) cît și din felul în care românii denumesc Calea Lactee: calea întortochiată, drumul încîlcit*”⁶⁴.

Dar privit de sus, labirintul arată ca o țesătură, fapt care ne trimite spre ideea de ghem ca material folosit de demiurg pentru a ordona Universul, pentru ca țesând să realizeze Cosmogonia.

Eliade mai propune o imagine labirintică: nodul. A tăia un nodus Gordius echivalează parcurgerii unui traseu labirintic. La fel, legarea Minotaurului de către Tezeu (a lega=act magic) înseamnă pentru erou obținerea unei victorii, a unei eliberări. Pentru că, spune același Mircea Eliade, „*pretutindeni, țelul ultim al omului este să se elibereze de «legături», de propriile legături*”⁶⁵.

Odată răpus monstrul, scopul eroului este să iasă din labirint. „*A pătrunde și a ieși dintr-un labirint este ritul inițiativ prin excelență și totuși, orice existență, chiar și cea mai liniștită, poate fi asimilată cu înaintarea într-un labirint. Chinurile și «încercările» îndurate de Ulise sînt fabuloase și totuși orice întoarcere la vatră «prețuiește» cît întoarcerea lui Ulise în Itaka*”⁶⁶.

Ritmul, periodicitatea percepută

„*Numărul apare ca maestru al armoniei dar legat de pasiune*” ne spune Platon în *Ion*. Pentru că numărul constituie nu un stimulent, ci expresia preliminară, însuși semnul intrării în vibrație a sentimentelor sau ideilor. „*Nu tehnica este aceea care face valoarea poemelor epice ci entuziasmul lor și Dumnezeu care le posedă*”⁶⁷. Pentru că nu doar poemele ci și cuvintele în general, și artele, alături de diferite activități umane aveau ca bază ritmul armonic concentrat, o capacitate de farmec, de sugestie, datorită ritmului, timbrului, metaforelor latente, pe care le prezintă potențial.

Această magie a trăirii umane este cea care face dintr-un lanț de propoziții un poem valoros, dintr-o clădire un monument arhitectural, dintr-un șir de pași un dans. Și aici este ritmul care își aduce o importantă contribuție, dirijând această energie spre a deveni magie și deci spre a concura pozitivul.

⁶⁴ R. Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1985, p.409.

⁶⁵ Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, București, 1994, p.146.

⁶⁶ Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, 1992, p.349.

⁶⁷ Matila Ghyka, *op.cit.*, p.131.

De aici se deduce dubla structură a ritmului: matematic, un număr ce întrupează ritmul, adică o latură tehnică, pozitivă și un reflex magic, acela al incantației care dublează primul aspect. „Numărul duce la relația dintre termeni, la relația cu proporția, proporția trimite la ritm, periodicitate recurentă în timp și spațiu, pentru a ajunge la Armonie”⁶⁸. Ritmul este, deci, o caracteristică importantă a descântecului: „...ritmul are o putere magică, binecunoscută încă de la vrăjitorii primitivi”⁶⁹. Chiar simplele cuvinte pe care omul le rostește sunt „niște simple incantații. În cele mai multe, sensul inteligibil este ascuns ca o sămânță”⁷⁰.

Concluzionăm prin cuvintele lui Virio Luciana: „cuvintele magice, folosite mai ales de egipteni, sunt structură sonoră (numerică) potențială de energie spirituală sau contracția seriilor ritmice a unei formule cheie”⁷¹.

În încercarea de a stabili originile ritmului, Simion Mehedinți afirmă că ritmul este cel care „scapă pe lucrător de încordarea atenției și-i economisește puterea”⁷². Iar din ritm s-a născut muzica. Pentru că, spune autorul, „munca este însoțită de cântare (muzica izvorăște din sunetul ritmic al uneltelor)”⁷³. Iar la început „omul nu împerechează vorbele după potrivirea silabelor numită rimă ci cuvintele s-au mlădiat după ritmul muncii și al cântării care o însoțesc”. Acesta este motivul pentru care, multă vreme, prin studiul ritmurilor s-a înțeles studiul regulilor versului. Aceste reguli trebuiau să-i învețe pe poeți să alcătuiască versuri corecte, conforme canoanelor deja existente, impuse.

O altă opinie, cea a esteticianului Matila Ghyka, consideră că ritmul își are originea în chiar trupul omenesc. Acesta, ritmul, este o îmbinare între cele două cadențe psiho-fiziologice vitale (bătăile inimii și respirația).

Ritmul este o prelungire, un atribut al artelor care se desfășoară în timp dar se folosește și cu privire la artele spațiului. În artele duratei (muzica, poezia, dansul) fenomenele estetice sunt ireversibile pe când în artele spațiului avem de-a face cu o percepție reversibilă, instantanee. În diferitele încercări de a defini ritmul se remarcă definiția

⁶⁸ Virio Luciana, *Sacralita dei numeri*, Genova, 1988, p.11.

⁶⁹ Pius Servien Coculescu, *Estetica*, București, 1975, p.117.

⁷⁰ *Ibidem*, p.40.

⁷¹ Virio Luciana, *op.cit.*, p.11.

⁷² Simion Mehedinți, *Caracterizarea unui popor prin munca și uneltele sale*, în *Revista SOCEC&CO SA*, București, p.15.

⁷³ *Ibidem*, p.22. Mehedinți consideră că vorba, gestul, cuvântul și descântecul trebuie considerate împreună. La început, spune autorul, „munca e însoțită de sunetul uneltelor și al vocii. Acest glas se schimbă într-un grai lămurit, în cântare de vorbe care descriu munca”.

lui Aristoxene din Tarent (sec.IV î.Chr.) pentru care „*ritmul este o ordine stabilită a duratelor*”⁷⁴.

Mai târziu, Pius Servien dă o altă definiție a ritmului, definiție ce devine celebră: „*ritmul este periodicitatea percepută*”⁷⁵. De la această a doua definiție pornește M.Ghyka atunci când subliniază cele două caracteristici fundamentale ale ritmului: periodicitatea și subiectivitatea (care acționează atunci când reușește să *deformeze* în noi cursul normal al timpului). Acestor două trăsături li se pot asocia două specii de ritmuri: ritmul static, regulat, cadența propriu-zisă sau metru și ritmul dinamic, neregulat, cu valori „*de profunzime, neașteptate, reflex al suflului vieții însăși sau ritmul propriu-zis*”⁷⁶.

Între metru și ritm, cadență și pulsație dinamică avem aceeași dihotomie ca în cazul diviziunii izotrope (cristalele) și a creșterii ritmate dinamice (ființele vii), combinații simfonice, unde apar numere iraționale. Aceste dihotomii sunt sintetizate prin alta: ordine/entropie (dezordine crescândă).

În muzică (pe care grecii o considerau ca făcând parte din filosofia matematică) se vorbește mai mult de raporturile dintre măsuri și despre măsuri, într-un cuvânt, despre numere⁷⁷. Ceea ce în matematică era reprezentat prin tetractis-pentadă-decadă. În muzică avem de-a face cu trei intervale muzicale plăcute în corespondență la trei dreptunghiuri:

unison	256:256=1:1	dreptunghi	1:1
octavă	512:256=2:1	dublu pătrat	2:1
sextă majoră	512:320=8:5	dreptunghiul de aur	8:5

⁷⁴ Pius Servien Coculescu, *op.cit.*, p.108.

⁷⁵ Matila Ghyka, *op.cit.*, p.109.

⁷⁶ *Ibidem*, p.353.

⁷⁷ G.E.Lessing, *Laocoon, în De la Apollo la Faust*, București, 1978, p.114.; Lessing face distincție între artele care se desfășoară în timp și cele care se desfășoară în spațiu. Vorbind deci despre literatură și pictură, observă: „*deși amândouă subiectele întrucât sînt vizibile convin deopotrivă picturii în sens propriu, totuși există între ele această deosebire esențială că primul e o acțiune vizibil progresivă, ale cărei părți se întîmplă una după alta în timp, pe cînd al doilea este o acțiune vizibilă staționară ale cărei părți se desfășoară concomitent, una lîngă alta, în spațiu*”. Autorul subliniază și diferențele de mijloace utilizate: sunete și respectiv culoare. La fel, obiectele specifice sînt acțiuni respectiv corpurile cu însușirile lor vizibile. H.R.Radian, *op.cit.*, p.55, consideră că „*ritmul în timp (cel dinamic), uzual în muzică, poezie, coregrafie, e numit în înțelesul propriu al cuvîntului, ritmul în spațiu-static, uzual în arhitectură, în artele plastice e numit astfel în sens figurat. Dar totuși și ritmul plastic, materializat, e perceput în ultima analiză nu doar în spațiu ci și în timp (ochiul omului nu percepe concomitent toate elementele ordonate «ritmic» pe un spațiu amplu și succesiv, ci în intervale de timp)*”.

Ultimul dintre acestea (echivalentul raportului 8:5) corespunde plăcerii încercate la vederea dreptunghiului de aur.

Dacă în arhitectură prezența cea mai importantă este aceea a raporturilor iraționale, a proporțiilor geometrice dinamice ($\sqrt{2}, \sqrt{3}, \phi, \sqrt{5}$), în muzică, armonia este reflectată, așa cum am subliniat deja, prin intermediul intervalelor muzicale plăcute.

Pius Servien Coculescu prezintă un mod de a încadra, în același tip de schemă, versurile, asociindu-le cifre. Metoda lui este: „*voi număra câte silabe sînt pînă la prima silabă accentuată, inclusiv, apoi de aici pînă la cea de-a doua ș.a.m.d.*”⁷⁸. De aici rezultă un șir de numere. Ritmul tonic este cel care pare a „*reflecta cel mai bine, în prozodie, ritmul psiho-fiziologic interior al poetului și a acționa prin inducție, prin incantație asupra «cursului obișnuit al timpului» ascultătorului sau interlocutorului*”⁷⁹.

Concluzia este că un ritm care nu se efectuează pe bază de pasiune, de tensiune interioară, nu este altceva decât o înșiruire de simetrii, de cele mai multe ori lipsită de orice viață. Iată ce afirmă V.Ernest Mașek: „*E bine știut că versul cu măsură perfect regulată este atît de monoton încît devine insuportabil. Din această pricină, poeții și-au luat anumite libertăți în privința măsurii versurilor, picioarele sînt răsturnate în cadrul metrului, iar întregul ritm poate fi contrapunctat. Rezultatul este incomparabil mai frumos*”⁸⁰.

Ritmul tonic, dinamic, caracterizat de pulsația asimetrică este în strînsă legătură cu numărul de aur, respectiv cu derivații acestuia sau chiar cu deja amintitul număr reprezentativ. Acest număr este oglinda ritmului dinamic, viu, asimetric născut dintr-o puternică trăire interioară și el reflectă armonia.

Iată, așadar, că ritmul este o paradigmă a artelor. Reprezintă o coordonată ce caracterizează atât arhitectura, muzica, cât și prozodia.

⁷⁸ Pius Servien Coculescu, *op.cit.*, p.112.

⁷⁹ M.Ghyka, *op.cit.*, p.112-114. Referitor la numărul reprezentativ, N, autorul enumeră câteva din trăsăturile acestuia. „*N se poate determina și în proză și în vers: 1).N va avea atîtea cifre cîte accente tonice are fraza; 2).fiecare cifră indică numărul silabelor din fonem de la o silabă tonică la următoarea (inclusă); 3).pauzele se vor nota fie adăugându-se cifrei semnului punctuației, fie, cînd nu există semn, lăsându-se un spațiu; 4).silabele atone situate după ultimul accent tonic al unui grup, adică înaintea pauzei ce separă acest grup de cel următor, nu contează în realitate*”.

⁸⁰ Victor Ernest Mașek, *Artă și matematică*, București, 1972, p.28.

Ritmul⁸¹ este caracterizat prin număr (numărul reprezentativ în cazul ritmului prozodic) respectiv printr-un act incantatoriu, magic care este proiecția vieții însăși: „*numărul nu constituie un stimulent, ci expresia preliminară, însuși semnul intrării în vibrație a sentimentelor sau ideilor (dat fiind că pasiunea se manifestă la fel de bine în domeniul gândirii abstracte ca și în cel al afecțiunilor)*”⁸².

Punctul în care ritmul și numărul de aur se întâlnesc îl reprezintă armonia: cea interioară, dar și cea universală. Atât ritmul, cât și ϕ sunt expresii ale armoniei.

Concluzii:

Lucrarea de față abordează un subiect ce se află la confluența dintre arhitectură, arte plastice, etnologie, estetică și matematică. Ne-am propus să demonstrăm că în istoria omenirii există o constantă ce apare în diverse epoci și în diverse domenii: **numărul de aur**. Dacă estetica studiază canoanele ca pe niște unități de măsură care sunt impuse artiștilor, despre ϕ se poate spune că este o măsură rezultată în urma îndelungatelor observații. În timp ce unele opere arhitecturale sau plastice ajung să conțină numărul de aur ca pe un canon, el este descoperit, cu mirare, în natură și în trupul uman.

Ceea ce am încercat să demonstrăm în acest studiu este că numărul ϕ , depășind simpla condiție de expresie matematică pătrunde pe tărâmul magicului. Deci că ne aflăm în fața unei duble expresii: matematică și magică, incantatorie uneori.

Vom trece în revistă principalele câmpuri în care ϕ își face apariția, așa cum am văzut deja pe parcursul lucrării:

✓ Algebric, $\phi = (1 + \sqrt{5}) / 2 = 1,618$, este un număr irațional. Cuprinzând cifra „5” (numărul Afroditei) a cărei emblemă este pentagrama, reflex al Microcosmosului, ϕ se găsește în armonie cu Macrocosmosul sintetizat în cifra „10”. Prin calcul matematic descoperim proprietăți uimitoare ale acestei cifre:

⁸¹ M.Ghyka, *op.cit.*, p.406; completează spunând că „*ritmul se află pretutindeni și în spațiile tulburi care ne înconjoară, singurii prieteni ai omului, singurul care îl susține cu cuvinte clare sînt ritmurile*”.

⁸² M.Ghyka, *op.cit.*, p.131.

$$\phi^2 = \phi + 1$$

$$1/\phi = 0,618$$

atunci expresia termenului general al seriei de aur va fi:

$$\phi^n = \phi^{n-1} + \phi^{n-2}$$

Termenii întregi ai acestei serii formează faimoasa serie a lui Fibonacci. Între termenii celor două serii există o relație: $\phi^n = a_n \phi + a_{n-1}$

✓ Geometric, numărul de aur sau secțiunea de aur reprezintă un raport între un întreg $M+m$ și cele două părți:

$$\frac{M+m}{M} = \frac{M}{m}$$

Explicitând proporția: pentru ca un întreg împărțit în două părți inegale să apară frumos din punctul de vedere al formei, trebuie ca între partea mică și cea mare să avem același raport ca între cea mare și întreg. Pornind de la structura termenului recurent al seriei de aur, geometria prin glasul lui Descartes, ajunge, folosind construcții succesive de dreptunghiuri, la reprezentarea spiralei cu pulsația radială ϕ . Se constată cu această ocazie că populara scoică (ce se poate reprezenta prin spirală) este un strămoș (urmaș?) al spiralei descartiene. Devine apoi model al labirintului și deci al existenței umane, al inițierii, al călătoriei.

✓ Arhitectural sau plastic, ϕ există sau își face simțită prezența acolo unde operei artistice i se poate suprapune pentagrama (reprezentarea stelată a pentagonului).

✓ În regnul animal și vegetal, în materia vie, creșterea se face după legea creșterii omotetice, cu pulsația ϕ , o creștere ce se definește prin menținerea constantă a formei dar cu variația dimensiunilor. Legea de bază în acest caz este structurată după seria Fibonacci (termenii întregi ai seriei de aur).

✓ În încercarea de a găsi o unitate de măsură unică, omul și-a descoperit în propria-i ființă resursa cea mai elocventă, adecvată. Folosindu-și degetul, cotul, palma, ca unități de măsură se ajunge ca în final, prin Zeising (1810-1876), intelectual german multilateral, să se

adopte o unitate de măsură unică: ϕ , ombilicul împărțind trupul uman în acest raport, indiferent de vârsta sau sexul individului.

✓ Ritmul, la rândul său, este expresia matematică, proporțională a celor două tipuri de ritmuri psiho-fiziologice, respirația și bătăile inimii, afirmă M.Ghyka.

✓ Toate cele mai sus amintite reprezintă latura *pozitivă* a elementelor ce fac parte din paradigma numărului de aur. Ele reprezintă o expresie matematică, o unitate de măsură, o construcție arhitecturală sau de-a dreptul un ritm. În profunzime ele se dovedesc a fi dublate de un aspect inefabil, de o latură pe care am numit-o magică. Este magia care face ca prin intermediul lui ϕ , o expresie absolut pozitivă să posede armonie. Ce face ca o operă artistică să fie armonică, poezia să nu fie doar o înșiruire de cuvinte seci, ce le face pe ființele vii mlădioase? Toate aceste răspunsuri se găsesc în magia numărului de aur, în simetria vie, de ordin 5, în pentagon și pentagramă.

Armonia Microcosmosului, a Omului cu Macrocosmosul este deci toată cuprinsă în formula matematică $\phi = (1 + \sqrt{5}) / 2$, ce se dovedește totodată și o formulă magică.

THE GOLDEN NUMBER

(Between technique and witchcraft)

(Summary)

The present work approaches a subject that lies where the Architecture, the Fine Arts, the Ethnology, the Aesthetics and the Mathematics coexist. Here we intend to show that during the world history there is a permanence which appears in different epoch and different fields: the golden number. If Aesthetics studies the canons like measures imposed to artists, we can say about the ϕ that it is a measure born as a result of long observations. While some architecture or art works reach a point when they contain the golden number as a canon, it is discovered with amazement in Nature and in human body.

What we have tried to show in this paper is the fact that the ϕ number, going beyond the ordinary condition of mathematics expression penetrates the magic land, so the fact that we are in front of a double expression: mathematics and magic, charming sometimes.

We will go through the main fields where the ϕ number appears, as we have already seen through the work.

Algebraically speaking, $\phi = (1 + \sqrt{5})/2 = 1,618$, is a irrational number. Containing the figure 5 (Afrodita's number) whose symbol is the pentagram, a reflex of the microcosmos, ϕ finds itself in a perfect harmony with the synthesized microcosmos with the figure „10“. Using a mathematic calculation we discover the amazing properties of this figure: $\phi^2 = \phi + 1$, $1/\phi = 0,75$, then the expression of the general term of the golden series will be: $\phi^n = \phi^{n-1} + \phi^{n-2}$. The entire members of this series form the famous series of Fibonacci. Between the terms of the two series there is a relation: $\phi^n = a_n \phi + a_{n-1}$.

Geometrically speaking, the golden number or the golden section represents a report between a integer $M + m$ and the two parts:

$\frac{M+m}{M} = \frac{M}{m}$. Explaining the proportion: in order to appear beautiful

from the viewpoint of the form, an integer, separated in two unequal parts, must have the same relation between the little part and the big part as it has between the big part and the integer. Starting from the structure of the recurrent term of the golden series, the Geometry, through Decartes, reaches, using the successive structures of rectangles, to the plotting of the spiral with the radial pulsation ϕ . We can see, on this occasion, that the famous shell (which can be represented by a spiral) is an ancestor (a succesor?) of Decartes' spiral. Later on it

becomes model of the labyrinth and so, of the human existence, of the initiation, of the voyage.

From the viewpoint of Architecture or Fine Arts, ϕ exists where, to the artistic work the pentagram can be superposed (the stellary plotting of the pentagon).

In the animal and vegetal kingdom, in the living matter, the growth is made under the law of omothetic growth, with the pulsation ϕ , this growth being defined by the constant maintain of the form but also by the size variation. The basic law in this case is structured on Fibonacci series (the entire terms of the series).

Trying to find a unique measure, man has discovered in himself the most eloquent and suitable resource. Using his finger, his elbow, his palm as measures, he arrives to a point, through Zeising (1810-1876), the German intellectual, where it is adopted a unique measure: ϕ , the belly-button dividing the human body in this relation, not taking into account the sex or the age of the person.

The rhythm, at its turn, is the mathematic proportional expression of the two types of psycho-physiological rhythms, the breathing and the heart beats, as M. Ghyka says.

All this, as we have mentioned before, represent the positive side of the elements which belong to the golden number's paradigm. They represent a mathematic expression, a measure, an architectural construction, or simply, a rhythm. Deep inside they prove to be doubled by a ineffable aspect by a side of it which we have called. It is the magic which makes an absolutely positive expression, through the ϕ , possess harmony. What makes an artistic work be harmonic, poetry be more than a list of empty words, what makes beings alive? All these answers are found in the magic of the golden number in the alive symmetry, in the pentagon and pentagram.

The harmony of the micro-cosmos, of the man with the micro-cosmos is all contained in the mathematic formula $\phi = (1 + \sqrt{5}) / 2$ which proves to be a magic formula in the same time.

VALOAREA INFORMATIV-DOCUMENTARĂ A HĂRȚILOR CARTOGRAFICE PENTRU INTERPRETAREA INTERDISCIPLINARĂ A ETNOTOPONIMELOR ȘI MICRO- ETNOTOPONIMELOR ROMÂNEȘTI

IOAN EUGEN MAN

Așezați în spațiul carpato-danubiano-pontic, românii și strămoșii lor nemijlociți au avut parte de o zbuciumată și îndelungată istorie, care cuprinde mai multe milenii. Numeroasele mărturii, aprecieri de tot felul, bogatul material arheologic descoperit pe acest teritoriu -ce constituie un izvor de primă importanță- demonstrează cu claritate faptul că românii s-au aflat aici din vremurile cele mai îndepărtate.

Cu toate acestea, deși secole la rând nu s-a pus problema existenței și continuității pe aceste meleaguri a poporului român, începând cu secolul al XVIII-lea, unii istorici străini, printre primii fiind Ștefan Szamosközy¹, pentru a justifica dreptul de stăpânire a Transilvaniei, au început a elabora numeroase teorii, unele de-a dreptul extravagante, prin care românii ar fi venit în țară mult mai târziu, în secolul al XIII-lea, din sudul Dunării, după așezarea ungurilor și sașilor pe acest teritoriu, pe care l-au găsit pustiu.

Continuitatea românilor este mult mai mult o problemă politică decât istorică, ea apărând și luând amploare odată cu solicitarea românilor din Transilvania de a li se recunoaște drepturile lor firești, de a fi egali cu celelalte naționalități și înlăturarea statutului lor de *tolerați*. Legat de acest aspect A. Sacerdoțeanu arăta: „...până la sfârșitul

¹ După ce, în prealabil, într-o lucrare din anul 1593 Szamosközy susținea, ca toți ceilalți istorici, continuitatea populației daco-romane, după domnia lui Mihai Viteazul autorul și-a schimbat subit concepția, afirmând că românii nu sunt urmașii coloniștilor aduși de Traian în Dacia întrucât Gallienus i-a mutat pe aceștia la sudul Dunării, unde au rămas timp îndelungat. Teoria a fost combătută, între alții, și de L. Toppeltinus, care spune: „*sed ridicula mags est Samoissij consequentia quam vera*”. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor actuale*, București, 1936, p.41-43.

sec.XVIII nimănui n-a părut că românii din stânga Dunării n-ar putea fi băştinaşi. Simpla prezentare a discuţiei în această privinţă e dovada cea mai categorică. Cu totul altfel se prezintă problema românilor... din sec.XVIII înainte. Anumite consideraţii pur politice provocaseră o discuţie: au sau nu au românii din Ardeal drepturi egale cu ceilalţi locuitori? Interesul care a dominat lumea imperiului (cel habsburgic) în vremea aceea a făcut ca -în loc să se dea un răspuns categoric şi onest, bazat pe realitatea zilei şi pe puţinele mărturii istorice, dar concludente- să se emită o serie de ipoteze care aveau să dăuneze naţiunii puse în discuţie. În felul acesta se aduceau însă foloase unor interese de cu totul alt ordin decât cele puse în serviciul adevărului istoric şi al eticei².

Împotriva argumentului **ex silentio**, formulat de adversarii continuităţii, s-au ridicat numeroşi istorici români, fiind remarcat faptul că „...fiinţa neamului dac nu pieri în întregime; fu retezată numai coroana copacului; trunchiul rămase plin de vigoare, pe care elementul român s-a altoit, punînd temelie acelui popor care azi poartă pe corp energia dacică şi înclinarea spre civilizaţia moştenită de la romani”³. Problema a fost abordată şi de numeroşi călători străini, care, ţinînd seama de mulţimea dovezilor arheologice -tot mai numeroase şi mai concludente-grăitoare prin perenitatea lor, de materialele cartografice şi descrierile mai vechi, au susţinut şi dovedit persistenţa habitatului. Chiar anumiţi istorici maghiari arată şi susţin continuitatea românilor. În secolul al XVII-lea, cronicarul Lisznai Kóvács Pál menţiona că românii se trag din coloniştii romani aduşi în Dacia de către Traian, care s-au amestecat cu băştinaşii daci⁴. Între mulţi alţii, pe la 1740, istoricul Huszti András (1700?-1755) arăta că „...nici o naţiune nu are limba atît de apropiată de aceea veche romană ca naţiunea valahilor, ceea ce este un semn sigur şi care nu poate înşela că ei sînt în Transilvania urmaşii vechilor colonii romane”⁵. La rîndul său, Stephanus Kaprinai, în 1767 preciza că «românii au preluat diversele denumiri de localităţi de la daci, pe care i-au continuat»⁶.

Deosebit de sugestiv este însă călătorul D. Lancelot care, în anul 1866, puţin timp după Unirea celor două principate române în 1859, vedea în români „...unul din lucrurile rare ale lumii: o aglomeraţie de 6000000 de oameni scuturînd praful de douăzeci de veacuri de

² A.Sacerdoţeanu, *op.cit.*, p.12.

³ Mircea Muşat, „Vidul de locuire” -o teorie anacronică şi tendenţioasă, în MI, 1982, XVI, nr.10, p.13.

⁴ Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Bucureşti, 1980, p.17.

⁵ Huszti András, *Ó és újj Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia ... (Vechea şi noua Dacie)*, Viena, 1791, p.135.

⁶ Mircea Muşat, *art.cit.*, p.14.

apăsare, de năvăliri și barbarie pentru a merge cu îndrăzneală să lege leagănul său, tradițiile sale, steagul său de una din cele mai mari epoce ale istoriei”⁷. Fără a termina lungul șir al istoricilor susținători ai continuității, amintim pe W. Tomaschek, care în anul 1868, înainte de a-și schimba opiniile ca urmare a influenței lui Robert Roesler, afirma: „...dacoromanii sunt daci și geți romanizați, care n-au părăsit Dacia niciodată”⁸.

Pentru argumentarea continuității românilor, a existenței dacilor atât în perioada stăpânirii romane, cât și după retragerea aureliană, a faptului că teritoriul Transilvaniei n-a fost niciodată un hiat etnic, un rol important îl are studiul geografic, prin descrieri și materiale cartografice, numirile topografice, îndeosebi etnotoponimele și micro-etnotoponimele fiind de o reală însemnătate.

Toponimia -ca disciplină mai nouă la noi în țară- constituie un domeniu de investigație aprofundată pentru lingviști, istorici și geografi. După cum bine a observat Alexandru Graur „...în realitate toponimia este un domeniu de graniță, deci este la intersecția mai multor științe”⁹. Referindu-ne la toponime, „...lingvistica studiază în primul rînd numele, neglijînd referentul denumit, care nu are un sens comparabil cu celelalte cuvinte ale limbii; geografia studiază aproape exclusiv locul, neținînd seama că numele acestuia reprezintă un element al limbii, cu implicații deosebite privind metodologia de cercetare; istoria, etnologia, sociologia etc, se interesează de toponimie numai în măsura în care evocă aspecte încadrabile obiectului lor. Singura disciplină care abordează toponimul în integritatea sa este toponimia”. Ca atare, fiind de domeniu interdisciplinar, toponimia are tendința „...de a se autonomiza cît mai

⁷ N.Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1924, p.160.

⁸ W.Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*, în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften*, Viena, 1869 «1868», LX, p.351-404. Continuitatea poporului român a fost susținută de-a lungul timpului, între alții, și de către: Poggio Bracciolini, *Disceptationes convivales*, 1451; Enea Silvio Piccolomini (Papa Pius al II-lea), *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*, 1489; Johannes Lebel, *De oppido Thalmus*, 1542, ed.Ioannes Seivert, Cibinii, 1779, p.11-12; E.Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, I, 1788, p.226; Paul Joseph Schafarik, *Slavische Alterthümer*, Leipzig, 1844, p.205; Josef Kemény, *Über der Entstehungszeit der ungarischen Komitate*, în *Magazin für Geschichte*, I, 1844, p.231-232; Amedée Thierry, *Histoire d'Attila*, Paris, 1856, p.32; Carlo Tagliavini, *Studi Romeni*, anul 3, p.115; Mario Ruffini, *Il problema della romani romanità nella Dacia Traiana. Studio storico-filologico*, Roma, 1941.

⁹ Alexandru Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p.65.

mult, de a-și delimita cu claritate obiectul, principiile și metodele de studiu, față de disciplinele-sursă, rămânând totuși în legătură cu aceasta¹⁰. Pentru soluționarea unor aspecte ale limbii căreia aparțin toponimele întâlnite în materialul cartografic studiat, am apelat la etimologia și tautologia toponimică, prin coroborarea lor cu datele istorice, îndeosebi cele de ordin arheologic.

Faptul că vechea toponomie dacică sau daco-romană nu a dispărut, demonstrează continuitatea populației, aspect bogat reprezentat în literatura de specialitate, din care, având în vedere volumul mare ce-l reprezintă, vom enunța doar pe cele mai însemnate¹¹. Tot din aceleași considerente ne referim, mai pe scurt, la lucrările geografice și hărțile antichității, pentru perioada dacică, apoi daco-romană; la lucrările similare din perioada până la venirea paleoslavilor, cât și din evul mediu. O atenție deosebită o acordăm consultării hărților de carte funciară, întocmite în ultimul sfert al secolului trecut¹², cât și celor militare din preajma primului război mondial¹³, care cuprind numeroase denumiri românești, deosebit de expresive pentru o perioadă de intensă maghiarizare forțată a tuturor denumirilor românești din Transilvania. Toate acestea sunt confruntate cu hărțile actuale cadastrale, pentru urmărirea menținerii acestora în graiul actual al locuitorilor. Pentru studierea macrotoponimelor am avut în vedere o arie mai largă, de pe întreg teritoriul Transilvaniei, parțial și Banatul, iar pentru microtoponime ne-am mărginit la localitățile din județul Mureș, respectiv Valea Mureșului, zona de câmpie, Valea Nirajului și zona Târnavei Mici. Un

¹⁰ Dan Toma, *Despre caracterul interdisciplinar al toponimiei*, în LR, XXXIV, 1985, nr.3, p.252, 254.

¹¹ K.Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958; D.Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București, 1968; Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României. Compendiu*, București, 1969; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, I, 1971; II, 1979; III, 1986; IV, 1989; Constantin C.Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, București, I, 1975; Gernot Nüssbächer, *Johannes Honterus, viața și opera sa în imagini*, București, 1977; Paul Mak Kendrik, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, 1978; Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978; D.Protase, *Autohtonii în Dacia. I.Dacia Romană*, București, 1980; Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1982.

¹² Au fost consultate hărțile de carte funciară și evidențele de proprietate la un număr de 136 localități din județul Mureș.

¹³ Hărțile se află la serviciul de specialitate din cadrul Primăriei Tîrgu-Mureș, nr.inv.0491, 0492 și 0493, întocmite după ultimele ridicări topografice ale Institutului geografic militar din Viena, în anul 1914.

studiu aparte l-am dedicat zonei municipiului Tîrgu-Mureș și localităților înconjurătoare¹⁴, într-o lucrare anterioară.

Cele mai vechi știri antice provin din perioada anterioară epocii romane, din izvoare grecești, apoi din perioada stăpânirii romane, în a cărei arie de stăpânire, inclusiv provinciile danubiene, avea să se dezvolte romanismul. Deosebit de însemnate știri despre vechii locuitori ai Daciei ne-a lăsat **Herodot** (cca.484-425 î.Chr.), părintele istoriei, care în **Istoriile** sale amintește de Geți ca fiind „...cei mai viteji și cei mai dreapți dintre traci”¹⁵. Descrie principalele ape, ca: „**Maris** (Mureșul), care izvorăște din țara agatișilor”; **Istrul** (Dunărea), „...cel mai mare din toate apele câte le-am văzut”; **Porata** (Prutul) sau **Piretos** cum îl numesc grecii; **Tirantos** (probabil Siretul); **Naparis** (Ialomița); **Aluta** (Oltul); **Tibiscum** (Timișul), nume de veche tradiție și rezonanță daco-getică¹⁶. În vasta sa lucrare **Geographia**, **Strabon** (63 î.Chr.-19 d.Chr.), pe lângă descrierea țării geto-dacilor, remarcă personalitatea lui Burebista ca „...cel dintâi și cel mai puternic dintre toți regii care au domnit vreodată peste Tracia”¹⁷. Asemenea descrieri provin și de la **Plinius Secundus Caius** (23-79 d.Chr), cunoscut și ca **Pliniu cel Bătrân**, sau de la **Plinius cel Tânăr** (61/62-114 d.Chr.)¹⁸.

Deosebit de bogată în date este **Geografia** lui **Ptolemeu** (cca 90-168 d.Chr.)¹⁹, scrisă după organizarea de către romani a provinciei cucerite, în care Dacia este prezentată ca unitate statală aparte. Sunt catalogate 44 localități dacice, dintre care, referindu-ne la cele existente în Transilvania, erau: **Ruconium**, **Docidava**, **Porolissum** (Moigrad), **Napoca** (Cluj-Napoca), **Potavissa**, **Potaissa** (Turda), **Apulum** (Alba Iulia), **Cumidava** (Rîșnov), **Sarmizegethusa Regia** (Grădiștea Muncelului), **Sangidava** (pe Mureșul Superior), **Marcodava** (la nord-est de Alba-Iulia) etc., unele nefiind încă identificate. În multe cazuri, romanii n-au făcut decât să dezvolte localitățile existente. Dintre ape menționează, **Danubius Istros** (Dunărea), **Alutus** (Oltul), **Tibiscos** (Tisa), dar și **Hierasus** (Siretul) și **Rhabon** (Jiul), fără a menționa celelalte mari râuri ca Mureșul, Someșul, Prutul etc.

¹⁴ Ioan Eugen Man, *Contribuția cartografiei la interpretarea unor etnotoponime românești din municipiul Tîrgu-Mureș și împrejurimi*, în *Marisia*, XV-XXII, 1992, p.527-550.

¹⁵ Constantin C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p.32.

¹⁶ *Ibidem*, p.33.

¹⁷ Marin Popescu-Spineni, *op.cit.*, p.20-23.

¹⁸ *Ibidem*, p.28-30, 33-34.

¹⁹ Constantin C.Giurescu, Dinu Giurescu, *op.cit.*, p.63-64.

Dintre numeroasele hărți întocmite în perioada romană (datând probabil din sec.III-IV), cea mai reușită este **Tabula Peutingeriana**²⁰, de fapt o copie mai târzie care, la fel, prezintă numeroase localități, de etimologie dacică și romană, situate pe principalele drumuri ale Daciei.

Considerăm că dacii alcătuiesc baza etnică a poporului nostru și aceasta întrucât, cu toate pierderile din cele două războaie duse de Decebal, cât și după aceea, populația satelor a rămas. Deși s-a păstrat un fond de cca.160 termeni de origine geto-dacă²¹, ei cuprind o arie mai largă, din toate categoriile fundamentale ale vieții omenești și de la care am pornit în determinarea etimologiei etnotoponimelor și micro-etnotoponimelor din zona studiată. Pe lângă acești termeni s-au păstrat numele de localități și ape menționate. Din cele păstrate până în prezent sigur este *Abrud*, derivat de la *Abruttus*, poate fi *Tapae*, de la care să se fi păstrat numele satului de azi *Tăpia*. Dintre ape în primul rând este *Dunărea*, care derivă dintr-un *Dunaris* dacic; *Argeșul* de la *Argessos*; *Bîrzava*, de unde și orașul dacic *Berzobis*; *Someșul* de la o inscripție latină ca *Samus* -râul leneș; *Oltul* de la *Aluta*; **Mureșul** de la vechiul **Maris** -râul lucitor; *Ampoiul* care redă un vechi nume autohton. Dacic este și *Motrul* arătat, ca și *Amutria* -râul limpede în *Tabula Peutingeriana*, dar și *Cerna* a cărui nume poate fi identic cu cel al orașului dacic *Tsierna*.

Din consultarea toponimiei Daciei romane se desprinde un aspect deosebit de semnificativ pentru continuitatea autohtonilor, și anume că întreaga toponimie geto-dacică a fost preluată și păstrată de ocupanții romani. Ori tocmai acest fenomen de transmitere a toponimiei, de la un regim la altul, constituie dovada continuității autohtonilor, dovedind falsitatea teoriei de *exterminare* a geto-dacilor, susținută de Robert Roesler în lucrarea *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, apărută în anul 1871, la Leipzig și care, curând, devine cartea de capăt a adversarilor continuității²².

Permanența dacilor în Dacia Romană este dovedită prin imensul material arheologic descoperit, îndeosebi în Transilvania, unde s-au găsit numeroase inscripții cu nume de persoane, de factură traco-dacică, provenite din centrele și castelele urbane precum și din castelele trupelor auxiliare²³. Din cele peste 130 de nume, întâlnim nume dacice ca *Brasus*, *Costas*, *Dizo*, *Duras*, *Mucatra*, *Scorilo*, *Tarsa*, nume romane și dacice ca *Valeria Dula*, *Aurelius Duda*, *Aurelius Densi* etc, dovedind

²⁰ *Ibidem*, p.79-83.

²¹ I.I.Rusu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p.245-426.

²² Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p.41-42.

²³ D.Protase, *op.cit.*, p.30.

procesul de romanizare, dar și nume romane pure ca *Iulius Secundinus*, pe care totuși inscripția îl arată ca *natione dacus*²⁴.

Numeroase sunt materialele arheologice care atestă existența dacilor, îndeosebi în mediul rural, unde, pe lângă olăria obișnuită, se găsesc și vase de import de tipul *terra sigillata*, ruine de construcții, olane, cărămizi, monede etc. Nu este scopul nostru de a prezenta un inventar al tuturor descoperirilor, ele fiind substanțiale în literatura de specialitate²⁵, ci de a prezenta doar localitățile cu vestigii arheologice

²⁴ Mihail Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969, p.256-269; Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p.93.

²⁵ K.Horedt, *op.cit.*, p.11-40; Vasile Pârvan, *Dacia*, București, 1967, p.44-45, 66, 76, 131-136; D.Tudor, *op.cit.*, p.272-273; I.H.Crișan, *Ceramica Daco-Getică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p.27, 33-35, 39, 41, 44, 49, 55, 59, 268, 274, 277; I.H.Crișan, *Transilvania la sfârșitul Hallstattului (sec.VI-V î.e.n.)*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p.99-110; Dorin Popescu, *Cimitirul gepid de la Morești*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p.325-334; Paul Mak Kendrik, *op.cit.*, p.81-113; Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p.159-178; D.Protase, *op.cit.*, p.30-31, 42-76; Eugen Chirilă, Nicolae Gudea, Valeriu Lazăr, Andrei Zrínyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Tîrgu-Mureș*, 1980, p.7-36; Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1982, p.32-265, 298, 336; Mihai Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 1984, p.10, 38, 46, 109, 189; Hadrian Daicoviciu, Ștefan Ferenczi, Ioan Glodariu, *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1989, p.121-132, 174-227; Téglaş Gábor, *Adalékok Dacia felirattanához*, în *EM*, V, 1888, p.57-58, 242, 252, 255; Kovács István, *A marosszentannai népvándorláskori temető*, în *Dolgozatok*, 1912, III, 2, p.250-342; Kovács István, *A marosvásárhelyi őskori telep skytha és népvándor láskori temető (Așezarea veche, cimitirul scitic și cimitirul din epoca migrațiilor din Tîrgu-Mureș)*, în *Dolgozatok*, 1915, VI, 2, p.278-296; Al. Ferenczi, *Dare de seamă asupra săpăturilor arheologice de la Cristești*, în *ACMI*, 1929, p.216-217; Aurel Filimon, *Drumuri romane în județul Mureș*, în *Credința*, Reghin, 1933, nr.2, p.6; Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania. III, Sondajele arheologice de la Cristești 1950*, în *Materiale*, II, 1956, p.153-195; idem, *Cercetări arheologice în Transilvania. IV, Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, în *Materiale*, II, 1956, p.156-250; B.Mitrea, Z.Székely, *Tezaurul monetar de la Fotoș și pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I î.e.n.*, în *Materiale*, II, 1956, p.645-683; Székely Zoltán, *Cercetări arheologice efectuate în Regiunea Mureș Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, 1959, p.191-194; Ion Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Sintana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *AM*, IV, 1966, p.189-252; Lucia Țeposu-Marinescu, *Probleme de artă provincială romană. (I) Edicule funerare din Dacia*, în *MN*, I, 1974, p.18; C.Buzdugan, *Pumnales Hallstattiene tirzii pe*

mai reprezentative: Archiud, Cenade, Cimbrud, cartierul Ciungu din Ocna Mureșului, Micoslaca, Noșlac, Obreja, Rădești, Șpălnaca, comuna Hopârta (jud.Alba); Boarta, Cașolt, Copșa Mică, Curciu, Laslea, Mîndra, Ocna Sibiului, Roșia, Ruși, Săcădate, Sibiu -Gușterița, Slimnic, Șura Mică (jud.Sibiu); Cernat (jud.Covasna); Cipău, Cristești, Gogan, Lechința de Mureș, Sf.Gheorghe, comuna Iernut, Sîngeorgiu de Mureș, Tîrgu-Mureș (jud.Mureș); Cluj-Napoca, Feldioara, Gligorești, Sava, Sic (jud.Cluj); Filiaș, Medîșoru Mare, Mugeni, Simionești (jud.Harghita); Fîntînița, Matei, Sînmihaiu de Cîmpie, Șieu-Odorhei (jud.Bistrița-Năsăud); Rîșnov, Vulcan (jud.Brașov) și multe altele.

Au fost găsite urme dacice în castele romane și așezările lor civile²⁶, în primul rând în cele patru lagăre de regiune: Apulum -Alba Iulia, Potaisa -Turda, Berzobis -Berzovia și Zăvoi, jud. Caraș-Severin, urmând cele de la Bologa (jud.Cluj), Brețcu (ANGUSTIA) din jud.Covasna, **Brîncovenesti** din jud.Mureș, Buciumi din jud.Sălaj, Comalău din jud.Covasna, Drobeta-Turnu-Severin, Mehadia din jud.Caraș-Severin, Gilău din jud.Cluj, Olteni din jud.Covasna, Orțișoara de Sus din jud.Hunedoara, Orheiul-Bistriței din jud.Bistrița-Năsăud, Rîșnov (CVMIDAVA) din jud.Brașov, **Sărățeni** din jud.Mureș, Vărădia (ARCIDAVA) în jud.Caraș-Severin, Vețel (MICIA) din jud.Hunedoara.

Stăpînirea romană a trecut mai degrabă la noua organizare a Daciei, administrativă și militară. La început Dacia forma o singură provincie, apoi prin anii 118-119 a fost împărțită în două, ca prin anii 167-169 să fie formată din trei provincii, având ca centre importante *Porolissum*, *Napoca* și se pare *Romula*. Un șir întreg de caste mărgineau hotarele provinciilor, pe a căror teritoriu s-au dezvoltat așezările: colonii, municipii și sate (vici sau pagi). În cei aproape 170 de ani de

teritoriul României, în CA, II, 1976, p.243; Valeriu Lazăr, *Cercetarea civilizației daco-getice în județul Mureș*, în MN, V, 1981, p.92-95, 100; idem, *Repertoriul descoperirilor arheologice paleolitice și neolitice din județul Mureș*, în CSS, II, 1984, p.177-209; idem, *Importantă descoperire arheologică la Sîngeorgiu de Mureș*, în *Steaua Roșie*, Tîrgu-Mureș, 28 decembrie 1986, nr.308 (8927), p.3; idem, *Repertoriul descoperirilor arheologice eneolitice și din perioada de tranziție spre epoca bronzului din județul Mureș*, în CSS, III, 1987, p.190-215; M.Petică, *Un nou depozit de bronzuri de la Sîngeorgiu de Mureș (județul Mureș)*, în *Symponia thracologia*, 1987, nr.5, p.115; idem, în *Marisia*, XV-XXII, 1985-1992, p.33-36; pentru cele mai multe referiri cu privire la descoperirile arheologice de pe întreg teritoriul Transilvaniei vezi publicațiile: *ActaMN*, I, 1964 și urm.; *Apulum*, I, 1939-1943 și urm.; *Archaeologiai Ertesito*, (Arch.Ert.), Budapest, I, 1926 și urm.; *Marisia*, V, 1975 și urm.; *SCIV(A)*, I, 1950 și urm.; *StMat*, I, 1965 și urm.

²⁶ D.Protase, *op.cit.*, p.136-154.

stăpânire romană (106-275 d.Chr.) s-au pus bazele formării poporului român, spre deosebire de alte regiuni din Europa, în care deși legiunile romane au staționat și de două ori mai mult, după retragerea administrației, locuitorii de limbă latină au dispărut treptat, fiind asimilați de noii ocupanți. În Dacia, dimpotrivă, simbioza etnică și lingvistică daco-română a continuat să se desfășoare, fără întrerupere, reușind să asimileze pe noii și numeroșii năvălitori.

*

* *

Poporul român este un popor romanic, iar limba română este o limbă romanică. De aceea termenii latini formează baza limbii române, ei fiind întâlniți, în toate categoriile fundamentale ale vieții românești. Din mulțimea acestor termeni, ne referim doar la câțiva legați de viața locuitorilor, de agricultură, ocupație specifică numai unui popor sedentar: a ara (*arare*), a semăna (*seminare*), a treiera (*tribulare*), a secera (*sicilare*), grâu (*granum*), secară (*secale*), mei (*milium*), orz (*herdeum*), paie (*palea*), ca și câmp (*campus*), arie (*area*) etc²⁷.

De la practicarea agriculturii provin numeroase toponime, în special de la mei, numit în vechime *mălai* și de la secară, dintre care amintim satul *Mălaia* de pe Valea Lotrului, Valea *Mălaele*, culmea *Mălăeștea* în județul Neamț, sau numeroasele micro-etnotoponime, dintre care și cel din jurul Tîrgu-Mureșului: *Mălăiște*, *La Mălăiște*²⁸. Dar poate cei mai expresivi termeni moșteniți din limba latină sunt cei de la *terra*>țară, *fossatum*>sat și *pavimentum*>pământ, exprimând deosebit de sugestiv sedentarismul poporului român.

În evul mediu timpuriu (sec.V-XI) cartografia a fost mai săracă. Totuși câteva hărți mănăstirești, cum sunt *mapamondul* lui **Orosius** (sec.V), al lui **Honorius** (sec.V), al **geografului anonim din Ravena** (sec.VII), al lui **Beatus** (sec.VIII), cel **anglo-saxon** (sec.X), sau cel de la **Leipzig** (sec.XI) ș.a. prezintă interes pentru noi, pe toate teritoriul țării noastre fiind desemnat sub denumirea de Dacia. Aceasta, într-o perioadă tulbură, în care lipsesc documentele scrise, datorită migrațiilor.

Izvoarele din evul mediu constituie adevărate mărturii despre originea și perenitatea poporului român, ele fiind întregite de numeroasele hărți și cosmografii. Autori ca **Nicolaus Germanus** (sec.XV), **Antonio Bofini** (cca.1434-1503), **Stephan Taurinus** (cca.1485-1529), **Nicolaus Olahus** (Românul)(1493-1568), **Ioan Honterus** (1498-1549), **Anton Verancsics** (1504-1573), **Georg de Reichersdorf** (1495-după 1554), **Giovan Andrea Gromo** (1558-1567), ca să amintim doar pe cei

²⁷ Constantin C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, p.119-121.

²⁸ Ioan Eugen Man, *op.cit.*, p.19-20.

mai însemnați, prin lucrările lor au contribuit mult la răspândirea ideilor despre originea daco-romană a poporului român, unitatea de limbă și obiceiuri a acestuia. Lucrările devin imporante prin descrierea localităților, formelor de relief, redând pe lângă numirea impusă de autorități și pe cea veche, autohtonă. Cel puțin lucrările a trei autori merită o analiză mai atentă. **Nicolae Olahus**, care se trage „din cei mai vechi conducători ai neamului românesc”, în capitolul XIV al **Geografiei Ungariei** (1536) prezintă Transilvania ca locul de obârșie al râurilor Șieul, Bistrița, Someșurile, Crișurile, Mureșul (Marisius), Arieșul, Tîrnavele, Ampoiul, după care înfățișează principalele localități și bogățiile țării²⁹. **Ioan Honterus**, originar din Brașov, a publicat mai multe *Cosmografii*, cea mai importantă datând din anul 1532 și poartă numele **Chorographia Transylvaniae-Sybembürgen** gravat de însuși autorul³⁰. Reprezentate plastic, sunt trecute principalele localități din Transilvania: *Cibinium* (Sibiu), *Corona* (Brașov), *Segesburg* (Sighișoara), *Medwisch* (Mediaș), *Alba Iulia* (Alba Iulia), *Bistricia* (Bistrița) și altele. Sunt trecute și unele regiuni ale Transilvaniei: *Burzeland* (Țara Bârsei), *Althland* (Țara Oltului), *Land vor dem Wold* (Țara din fața pădurii -adică zona din jurul orașului Alba Iulia), *Weinland* (Țara Vinurilor -Tîrnavele), *Nösnerland* (Țara Năsăud), *Ciculia* (Țara Secuilor). Apar și denumiri de sat, de regulă în traducere ca 7 *Dörfer* (Șapte Sate), *Blechisch dörfer* (Satele Valahilor). **Chorographia Transilvaniei** a lui **Georg de Reichersdorf**, care face parte dintr-un volum publicat în anul 1550, prezintă un bogat material istoric și geografic, fiind menționate orașele Cluj, Sibiu, Bistrița, Mediaș și altele, dar și sate ca Negreni, locuit de români³¹.

Cartografia modernă, începând cu secolul al XVIII-lea, deși devine tot mai exactă și mai complexă, poartă tot mai mult amprenta intervenției oficialităților maghiare; astfel, vechile toponime, întâlnite în lucrările anterioare sunt înlăturate și înlocuite cu cele maghiare. Aspectul însă nu surprinde. Măsuri represive și restrictive de distrugere a bunurilor create de români, de înlăturare a tot ce amintește de acești vechi locuitori ai Transilvaniei, sunt mult mai vechi. La 1279 se hotărăște interzicerea serviciului divin și ridicarea de capele și biserici de către români, iar la 1291 regele Ungariei ordonă demantelarea fortificațiilor vechi construite de români³².

Mai mult, îndeosebi după anul 1514, în mod sistematic s-a trecut la alungarea populației românești din orașe, acest proces durând secole

²⁹ Marin Popescu-Spineni, *op.cit.*, p.122-123.

³⁰ *Ibidem*, p.123-124; Gernot Nüssbächer, *op.cit.*, p.32-46.

³¹ Marin Popescu-Spineni, *op.cit.*, p.124-127

³² *Istoria artelor plastice în România*, I, București, 1968, p.119,121.

la rând, până în perioada primului război mondial. Respectivul proces a fost legalizat în anul 1621 la Mediaș³³ și întărit de dieta din anul 1711 de la Turda³⁴. La 15 decembrie 1759 și **magistratul orașului Tîrgu-Mureș decretează orașul închis pentru români**, interzicându-le așezarea în localitate³⁵, ceea ce are ca urmare scăderea proporției acestora față de numărul total al locuitorilor.

Tocmai de aceea, materialul cartografic are un rol deosebit în determinarea interdisciplinară a etnotoponimelor și micro-etnotoponimelor. Una din problemele care au atras atenția specialiștilor a fost demonstrarea continuității daco-romane a elementului autohton, în spațiul intercarpatic-danubiano-pontic. Adversarii continuității, apelând la toponimia oficială în Transilvania, caută să demonstreze că, prin numirile ungurești ale localităților, apelor curgătoare și stătătoare, a formelor de relief -în general macrotoponimele- ungurii sunt mai vechi, românii stabilindu-se pe aceste meleaguri abia în secolul al XIII-lea. Teoria este susținută și în prezent. O publicație din anul 1974 afirmă că la venirea ungurilor în Transilvania, aici era „*pămînt pustiu, anonim și ne-locuit. Strămoșii noștri, hunii și avarii, nu au întîlnit oameni pe întinderi de sute de mile ale acestor meleaguri minunate*”³⁶.

În tot cursul evului mediu și în perioadele următoare, îndeosebi în aceea a dualismului austro-ungar și a stăpînirii vremelnice a unei părți a Transilvaniei în anii 1940-1944, nobilimea și administrația ungurească s-au străduit să maghiarizeze toponimia, numele proprii românești fiind traduse sau înlocuite cu altele noi, după cum se va releva în paginile următoare³⁷. Poate cel mai înfocat reprezentant al acestei politici de schimbare a numelor vechi nemaghiare a fost baronul Désider Bánffy, cel care, în acest scop, a elaborat *Legea pentru denumirea comunelor și a altor locuri*, promulgată la 17 februarie 1898. Deși legea a stîrnit o puternică opoziție din partea românilor, ca și a germanilor, având în vedere importanța ei în acțiunea de maghiarizare totală, ea a fost

³³ Eugenia Greceanu, *Syread of Byzantine Traditions in Medieval churches of Romanian Masonry churches in Transylvania, I.E.S.E.E., Etudes byzantines et postbyzantines*, București, 1979, p.6.

³⁴ "Anno 1711 die 19 mensis Iulii, in congregatione Totius Universitatis Nobilium Oppidi Thorda" în Orbán Balázs, *Torda város és környéke* (Orașul Turda și împrejurimile sale), Budapest, 1880, p.270.

³⁵ E.Dandea, I.Coza, *Municipalitatea din Ardeal în trecut și în prezent*, în *Urbanismul*, București, XIV (VI), 1937, nr.3-4, p.89.

³⁶ Vizgazdólkodás, 1974, nr.6.

³⁷ Nicolae Stoicescu, *op.cit.*, p.234-235.

menținută neschimbată³⁸. De altfel, încă din anul 1881, la Budapesta o societate își programase maghiarizarea a 4000000 de nume și astfel, determinarea românilor de a le întrebuița în raporturile lor cu oficialitatea³⁹.

Măsurile de maghiarizare devin tot mai violente, ele fiind întregite prin maghiarizarea în masă a numelor românești de familie; în acest sens Simon Telkes arată că „...numele maghiar este un fel de crez pentru fiecare maghiar...”⁴⁰. De altfel, până la 1866, anul când se sărbătorea mileniul au fost schimbate 14000 de nume.

Alteori, vechilor nume românești de sate li s-a adăugat sufixele *Falva*=sat, sau *Háza*=casă, îndeosebi la cele a căror denumire provine din antroponime. Din mulțimea de asemenea denumiri oferim câteva exemple. În județul Maramureș: *Bársana* (Bârsan), (poss.*Barzanfalva*, 1390); *Cornești* (*Kornfalva*, 1389); *Crăciunești* (Crăciun) (*Karachonfalva*, 1385); *Crăcești* (poss. *Karachfalva*, 1415); *Hărnicești* (Harnic) (*villa olachalis Hernichhaza*, 1360); *Nănești* (Nan) (*Nanfalva*, 1412); în județul Satu Mare: *Bălcești* (Balc) (*Balkfalva*, 1411); *Călinești* (Călin) (*Kalynhaza*, 1490); în județul Sălaj: *Benesat* (Bene) (*Benedfalva*, *Benedekfalva*, 1475-1487); *Popești* (Pop) (*Popfalva*, 1435, 1692); în județul Bihor: *Bogdănești* (Bogdan), azi Picleu, (*Bogdanfalva*, 1469); *Brătești* (Bratu) (*Brathfalva*, 1599); în zona Zarandului: *Albești* (Albu) (*Albosfalva*, 1471); *Bulzești* (Bulz) (*Bulyzesthfalva*, 1441-1464); în județul Hunedoara: *Bărbești* (Barb) (*Barbfalva*, 1468); *Bunilești* (Bunila) (*Bunylfalva*, 1416); *Crăciunești* (Crăciun) (*Karachonfalva*, 1439); în județul Cluj: *Bărbăteni* (Bărbat) (*Borbathfalva*, 1450); în județul Alba: *Petrești* (Petre) (*Peterfalva*, 1345); în județul Mureș: *Benefalău* (Bene) (*Benefalva*, 1405); *Crăciunești* (*Karachonfalva*, 1332-1444); *Mica* (Mic) (*Mikfalva*, 1309) și în Banat: *Bogdănești* (azi dispărut), de la Bogdan (*Bogdanfalva*, 1548); *Dragomirești* (Dragomir) (*Dragomerfalva*, 1439, 1440)⁴¹.

Remarcăm faptul că cele mai vechi denumiri românești de localități se termină cu sufixele *-ești* și *-eni*, numărul lor fiind deosebit de

³⁸ Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc* (ediția nouă), București, 1989, p.306.

³⁹ *Országos névmagyarosító társaság* (Societatea națională pentru maghiarizarea numelor)

⁴⁰ Simon Telkes, *Hogy magyarosítsuk a vezeték neveket?* (Cum să maghiarizăm numele de familie?), Budapesta, 1898, p.8.

⁴¹ Ștefan Pascu, *op.cit.*, 1979, p.479, 480, 482, 483, 488, 490, 491, 494; Ioan Pătruț, Malvina Pătruț, *Toponimice bănățene în -ești*, în *CL*, I, 1967, nr.2, p.290, 293. Pavel Binder, *Note de toponimie*, în *LR*, an XIX, 1970, nr.5, p.562; Radu Sp. Popescu, *Note de toponimie transilvăneană*, în *LR*, an XXIV, 1975, nr.3, p.261.

mare, între care: Avrămești (4), Cornești (7), Mihăești (4), Românești (5), Tomești (5), Călugăreni (3), Crișeni (5), Deleni (5), Mărginei (5), Suseni (6), Văleni (12). Întrucît acest aspect este pe larg analizat în literatura de specialitate⁴² nu mai insistăm asupra sa.

Formele impuse de autorități prezintă un aspect hibrid, numele topic apărând în forme diferite de cele cunoscute în vorbirea din acea perioadă sau de astăzi. În special aspectul fonetic apare alterat în raport cu pronunțarea reală. Pe de o parte, datorită modificărilor de natură pur formală, care sunt și cele mai numeroase, deoarece în limba română există o serie de sunete specifice (ă, î, c, g) care în limba maghiară au fost redată diferit, astfel, îndeosebi la microtoponime, apărând înscrisuri de nume topice ca: *La Koaszte*=La Coastă, *Retu Szatului*=Râțul Satului, *Linge Karare*=Lângă Cărare, *Fatia Cruti* Fața Crucii, *Pamunturile Longi*=Pământurile Lungi, *La Krucse din zszoz de szát* = La Cruce în jos de sat, *La Monaszture* = La Mănăstire etc. Pe de altă parte, apar modificări formale datorită unei analize a conținutului toponimicului, când toponimul devine neanalizabil, fără a fi legat de vreun cuvânt sau alt nume de loc. Tocmai de aceea pentru zonele în care a existat o conviețuire îndelungată a diferitelor populații, se impune o cercetare temeinică a toponimiei localităților, unde, pe lângă modificări etnice, au apărut și modificări lingvistice. Se poate afirma că, într-un anume fel, toponimia, îndeosebi microtoponimia localităților cu populație etnică diferită, reflectă însăși istoria etnică a localității respective, ea demonstrând rolul populației majoritare, mai veche. Așadar numele de locuri se supun legilor limbii, dar diferențiindu-se în funcție de ceea ce denumesc, fără a însemna că prin existența altor cuvinte, de origine străină, sunt mai vechi.

De aceea, în stabilirea vechimii numelor topice, pe lângă atestările documentare, în care adeseori nu se cunoaște forma inițială, un rol îl are etimologia. Aici trebuie avut în vedere faptul că multe toponime sunt supuse numeroaselor schimbări fonetice sau morfo-sintactice, întâlnite în diferite zone. Tocmai de aceea, după cum arăta Nicolae Drăgan, „...deseori forma cea mai veche este o cheie sigură pentru exemplificarea etimologică a numelui și ne ferește de greșeli”⁴³. Numele topic nou nu reflectă decât un fapt istoric, funcția sa esențială rămânând aceeași. Sensul și forma inițială, perioada apariției sau dispariției numelui topic,

⁴² Iorgu Iordan, *Toponimia Românească*, București, 1963, p.157-176; Ioan Pătruț, Malvina Pătruț, *op.cit.*, p. 289-298 și 1968 II, nr.2, p.201-209; Ilie Dan, *Vechimea și răspândirea sufixelor -ești, -eni în toponimia românească*, în *LR*, an XXXIV, 1983, nr.5, p.390-394.

⁴³ Nicolae Drăgan, *Vechimea și răspândirea românilor pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1934, p.4.

paralelismul unor termeni, ca și suprapunerile, toate acestea pot fi luate în considerare din perspectiva istorică, chiar dacă nu totdeauna și în totalitate, mărturiile trecutului lămurind aspectele toponimiei actuale.

Pentru stabilirea etimologiilor am apelat la unele dicționare românești⁴⁴, iar pentru cunoașterea denumirilor mai vechi ale localităților, ca și a altor termeni, am avut în vedere unele lucrări istorice și geografice de specialitate⁴⁵. Termenii topici i-am transcris într-o formă literară, unde era cazul folosind și pronunțarea locală sau documentară.

⁴⁴ *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; N.A.Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963; Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975; I.I.Rusu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p.245-426; Ion Moise, *Note etimologice* (microtoponime), în *LR*, an XXII, 1973, nr.6, p.577-581.

⁴⁵ George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al României*, București, I-1898, II-1899, III-1900, IV-1901, V-1902 (în continuare Lahovari); Augustin Paul, *Între Someș și Prut*, București, 1905; Silvestru Moldovan, *Ardealul. II. Ținuturile de pe Murăș, Brașov*, 1913; Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Sibiu, 1919; Nicolae Orghidan, *Țara Bîrsei*, în *Cunoștințe folositoare*, Seria C, f.a.; O.G.Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937; Imreh Barna, *Mezőbánd helynevei* (Denumiri de locuri din Bandul de Cîmpie), Cluj, 1942; Kniezsa István, *Erdély viznevei* (Denumiri de ape din Ardeal), Cluj, 1942; Imreh Barna, *Küküllő -, Maros - és Nyárád vidéki helynevek a XVI-XIX. Századból* (Denumiri de locuri din provinciile Târnava, Mureș și Niraj în secolele XVI-XIX), Cluj, 1943; Iorgu Iordan, *op.cit.*; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, I-1967, II-1968 (în continuare Coriolan); T.Morariu, Al.Savu, *Județul Cluj*, București, 1970; Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiuului*, Tirgu-Mureș, 1971; Alexandru Graur, *op.cit.*; Ion Pișota, Silvia Iancu, Dragoș Bugă, *Județul Harghita*, București, 1976; Herman Rosner, Benedek Geza, *Covasna*, București, 1978; Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980; Octavian Floca, Clemente Constantin, *Deva*, București, 1980; Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, 1980; Gheorghe Anghel, Gheorghe Măhăra, Emilia Anghel, *Alba*, București, 1982; Ioan Ciupea, *Făgăraș*, București, 1983; Victor Voicu-Vedea, Gheorghe Fanache, *Ocna Sibiului*, București, 1983; Mircea Buza, Simona Fesci, *Munții Cindrel*, București, 1983; I.Pârva, *Drumuri în Țara Zarandului*, București, 1983; Mircea Buza, Ionel Hozec, *Valea Sebeșului*, București, 1985; Petru Baci, Ioan Loș, *Orăștie*, București, 1985; Mircea Buza, Mircea Stroia, *Blaj*, București, 1985; Alexandru Avram, Lucian Giura, *Mediaș*, București, 1985; Rudolf Pupulete, Cornel M.Dumitru, *Toplița*, București, 1987; Gheorghe Mohan, Vasile Pinte, *Sîngeroz-Băi*, București, 1988; Victor Voicu-Vedea, Virgil Stroia, Alexandru Radu, *Băile*

*

* *

În condițiile locuirii permanente a spațiului carpato-dunăreano-pontic, s-a realizat omogenizarea etnico-lingvistică și culturală a dacoromanilor. Cu toate prejudiciile aduse de populațiile migratoare, aceștia nu au putut schimba procesul de formare a poporului român. În migrația lor, aceste popoare vremelnice, au preferat zonele deschise; astfel zonele mai înalte, muntoase, au continuat să adăpostească populația românească, care își desfășura, în continuare, activitatea economică. Numeroasele dovezi materiale arată că pe acest teritoriu, în secolele IV-XI, au existat cca.1500 așezări, cetăți și cimitire ale populației dacoromane și românești⁴⁶. Numai așa se explică mulțimea de numiri topice de origine geto-dacă -autohtonă- sau latină-romană, existente în zonele mai înalte ale țării, cât și a numeroaselor hidronime a căror obârșie se află tocmai în acești munți.

Procesul de organizare politică de pe teritoriul României nu reprezintă o excepție. În perioada amintită (sec.VII-XI) cehii încearcă o primă unificare sub Samo (623-658); primul cneaz al Moraviei Mari este Mojimir (830-846); în secolul al IX-lea se organizează polonezii, dar și sârbii sub cneazul Vlastimir. Tot în secolul al IX-lea se constituie în stat bulgarii, iar în cel următor kievezii; iar ungurii, care s-au așezat între Tisa și Dunăre, la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor,

Bazna, București, 1988; Aurelia Baci, Petru Baci, *Valea Grădiștei*, București, 1988; Claudiu Giurcăneanu, *Populația și așezările din Carpații Românești*, București, 1988, p.116-120; Mihai Ielenicz, Maria Vlăsceanu, *Băile Tușnad*, București, 1989; Eugen Țercanu, Ludovic Grigore, *Sovata*, București, 1989; Paul Decei, *Drumețind pe văile apelor repezi*, București, 1989; Alexandru I.Gonița, *Indicele numelor de locuri*, în *Documente privind istoria României, A. Moldova, Veacurile XIV-XVII (1384-1625)*, București, 1990 (în continuare: *Indicele*); E. Janitsek, *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuți*, în *CL*, an IX, 1964, nr.1, p.75-96; O.Vințeler, *Nume topice din satele Căptâlan și Nășlac*, în *CL*, an XII, 1967, nr.1, p.115-126; Pavel Binder, *Toponimia istorică de pe hotarul cetății Bran*, în *LR*, an XX, 1971, nr.6, p.540-566; V.Cristureanu, *Toponimia satului Voiniceni (județul Mureș)*, în *LR*, an XX, 1971, nr.1, p.69-76; V.Cristureanu, *Toponimia satului Șopteriu (județul Bistrița-Năsăud)*, în *LR*, an XXI, 1972, nr.4, p.69-77; Octavian Mândruț, *Observații asupra toponimiei geografice din zona Arad-Zarand*, în *SCGGG*, tom.XXIX, 1982, p.73-79.

⁴⁶ Mușat M.Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p.78, 81.

se constituie ca stat feudal abia la începutul secolului al XI-lea⁴⁷. Așadar triburile ungare s-au așezat în Panonia -Altföldul cum îl mai numesc ei- mai potrivită felului de viață, ferindu-se de reginuile muntoase dinspre răsărit⁴⁸. De pe această câmpie ungurii au făcut primele lor încercări de expansiune teritorială, mai întâi spre vest, însă au fost înfrânți la Merseburg în 933 și la râul Lech, în august 955, ceea ce i-a determinat să se îndrepte spre răsărit, spre Transilvania. Referindu-se la aceste expansiuni, Iorga afirma: „Ungurii nu au intrat de la început în Ardeal. Nici nu aveau de ce. Erau puțini la număr și le ajungeau pământurile așa de întinse pe care le ocupaseră”⁴⁹. Cucerirea Transilvaniei, luptele ungarilor purtate împotriva populației românești sunt pe larg descrise de cronicile timpului, îndeosebi de mult contestatul Notar anonim al regelui Béla⁵⁰, care arată că Valahii erau răspândiți în toate regiunile, inclusiv în Panonia -*blachi ac pastores Romanorum* (Vlahi, adică păstori ai romanilor)⁵¹.

La începutul secolului al X-lea, pe teritoriul Transilvaniei existau, ca atare, numeroase formațiuni statale românești de tipul *țărilor*. Astfel de țări erau: *Țara Făgărașului* (*Terra Blachorum*) -”țară a românilor”, atestată la 1222; *Țara Maramureșului*, a *Oașului*; *Țara Hațegului* (*Terra Hatszoc*), pomenită în Diploma Ioaniților din anul 1247 ca ”țară a românilor”; *Țara Bârsei* (*Borza*), menționată în textul latin al documentului din 1211; *Țara Zarandului*, care la 1390 avea ca districte (*districtus Olahales*): *Hălmagiu* (*Halmag*), *Căpâlna* (*Kápolna*), *Vârfurile* (*Chich*), *Izvorul Crișului* (*Körösfo*), *Aranog* (*Arang*), *Cladova* (*Kladova*), iar în secolul al XV-lea: *Crișul Alb* (*Feyerkérés*), la 1404, și *Ribița* (*Ribicza*) la 1444. Comitatul Hunedoarei cuprindea cinci districte: al *Streiului* (*villae volakales de districtu fluvii Stryg*), la 1377; al *Hunedoarei*, la 1366; al *Devei* (*districtus castri Deva*), la 1371; al *Dobrei*, la 1427 și al *Hațegului*, pomenit mai sus⁵².

⁴⁷ Mircea Mușat, *op.cit.*, p.16.

⁴⁸ I.I.Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, tom.XXIV, București, 1942, p. 469-473.

⁴⁹ Nicolae Iorga, *Contra dușmăniei între națiuni. Românii și ungurii*, București, 1932, p.8.

⁵⁰ Anonymi (P.Magister), *Gesta Hungarorum*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum* (ediția Szenpétery), I, vol.I, Budapesta, 1937.

⁵¹ Fejérpatáki L., *Kálmán Király oklevelei*, Budapesta, 1982, p.14.

⁵² Nicolae Orghidan, *op.cit.*, p.28, 68, 80-83; Ioan Ciupea, *op.cit.*, p.23; I.Pârva, *op.cit.*, p.14-15; Constantin C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, p.227-229, Dimitrie Oancea, *Toponimia și reprezentările cartografice*, în SCGGG, tom.XXVI, 1979, p.3-12.

Numeroasele forme înalte de relief, dar și zone mai întinse, au fost folosite în mod ingenios de către daci, apoi și de romani, pentru construirea diverselor sisteme de apărare, urmele celor mai multe păstrându-se și în prezent. Este semnificativ faptul că populația românească a păstrat în memorie existența acestora prin micro-etnotoponimul *cetate*, simplu sau compus, în multe cazuri urmele materiale fiind descoperite mult mai târziu. Amintim, în primul rând, pe cele din zona de sud-vest a Transilvaniei, cea mai importantă cetate și așezare fiind aceea de la *Sarmizegetusa* (*zermi*=stâncă, *zeget*=palisadă), adică cu sensul *Cetatea de pe stâncă*, la o altitudine de 1200m, azi Grădiștea Muncelului, care era înconjurată de numeroase alte cetăți, ca cele de la Costești (*Dealul Cetății*, 561m); Ludeștii de Jos (*Cetățuia*); dubla cetate de la Blidaru (751m); Piatra Roșie (872m); Fețele Albe pe Dealul Muncel; Orăștie (*Dealul Cetății*); Orăștioara de Sus, pe înălțimea *Glemeea*; *Cetățuia Înaltă* (580m), pe Valea Sasului; *Piatra Cetății* sau a *Cetățelii* (1084m), la vest de Valea Grădiștii; *Muchea Cetății*, la nord-est de Cucuiș; *Cetatea Bolii* (902m), pe stânca *Piatra Cetății*, la 4 km vest de Depresiunea Petroșanilor; *Cetate*, com.Șugag, jud.Alba; *Dealul Cetății* de la Cugir; *Dealul Cetății* la Căpâlna. Sunt pomenite asemenea cetăți și la Căpâlna, lângă Sebeș, pe *Dealul Cetății*; Ocna Sibiului, *Dealul Cetății* (441m); Orlat lângă Sibiu, *Cetatea Scurtă*; Băile Tușnad pe *Vârful Cetății* (1087m); Teiuș pe *Dealul Cetățuia*; Mediaș la *Pe Cetățuie*; Covasna, *Cetatea Zânelor* pe *Dealul Cetății* (900m); Deva, *Dealul Cetății* (371m), peste care s-a așezat cetatea feudală; Bănița lângă Deva pe *Dealul Cetății* (1000m); Ardeu pe *Dealul Cetățuia*; Șincai, *Cetatea Păgânilor*, Saschiz, *Cetatea Urișilor*, Batoș, *Cetățuie*; Agrișteu, *Dealul Cetății*; Cristești, în locul *Cetatea de Pământ*; iar la Rodna cetatea dacică *Ruidava* la romani *Ruconium*, apoi: *Rudana*, *Rodana*, *Rocna*, *Rogna*, *Rodna*⁵³.

⁵³ Herman Rosner, Benedek Geza, *op.cit.*, p.12; Octavian Floca, Clemente Constantin, *op.cit.*, p.7, 30-31, 50, 65, 67-69; Victor Voicu-Vedea, Gheorghe Fanache, *op.cit.*, p.11; Mircea Buza, Mircea Stroia, *op.cit.*, p.98-99; Alexandru Avram, Lucian Giura, *op.cit.*, p.11; Petre Baci, Ioan Loș, *op.cit.*, p.19, 64-67, 69, 72; Mircea Buza, Ionel Hozec, *op.cit.*, p.136; Aurelia Baci, Petre Baci, *op.cit.*, p.80, 88; Gheorghe Mohan, Vasile Pinte, *op.cit.*, p.72; Mihai Ielenicz, Maria Vlăsceanu, *op.cit.*, p.21; Hadrian Daicoviciu, Ștefan Ferenczi, Ioan Glodariu, *op.cit.*, p.117-178, 181, 205, 210-213, 221-225; Valentin Vasilev, *Podoabe de metal prețioase din morminte scitice în Transilvania*, în *ActaMN*, VII, 1970, p.41; Valeriu Lazăr, *Cultura Coțofeni în județul Mureș*, (I), în *Marisia*, V, 1975, p.30, 33, 37-39 și 1976, VI, p.28.

Numeroase etnotoponime exprimă diversele înfățișări ale reliefului, îndeosebi cele din zonele mai înalte. Chiar numele *Carpați* pare a deriva dintr-un apelativ iliro-tracic, deci dacic, acela de *Karpe* (la pluralul *Karpate*), care înseamnă *stâncă*⁵⁴. Acest sens a fost înlocuit de romani cu cel de *monte*, de la care provine Muntele Înalt (1246m) HR; Muntele Mare (1825m) CJ; Muntele Mic (1802m) CS; apoi *Muncel* de la *monticellus*, Muncelu (1607m) MM; Muncelui (1625m) BN; Muncelu Mare (1689m), Muncelu (1372m) AB, etc. De la autohtoni provine topicul *Măgură*, ca Măgurița (1582m) BN; Măgura (1224m) MM. Alte denumiri de munți, vârfuri, au aceeași proveniență autohtonă sau romană: Arbore (1567m) HR, lat. *arbor*; Albii (1275m) AB, lat. *albus*; Bătrâna (1634m) MS, lat. *betranus*; Bătrânei (1792m) AB; Bradu (1094m) MM; autohton *brad*, Brădetu (1861m) HD; Buneasa (1648m) MS, de la lat. *bonus, bona*; Balomireasa (1633m) CS, autohton *Balomir*; Brusturelu (1279m) HD, autohton *brustur*, Crucii (1515m) MS, lat. *crux, cis*; Capra (1927m) HD, lat. *capra*; Cucului (1558m) HR, lat. *cucus*; Cornu Arșiței (1232m) BN, lat. *cornus*+lat. *arsitia*; Dealul Crucii (1517m) MS; v. sl. *delu*+lat. *crux, cis*; Fâncel (1684m) MS, lat. *fenum*; Frățileasca (1648m) MS, lat. *frater*; Frumoasa (2168m) HD, lat. *formosus*; Găinușa (1680m) MS, lat. *gallina*; Mare (1011m) AB, autohton *mare*, Mare (2056m) SB; Neteda (1785m) CJ, lat. *nitidus*, Neteda (1332m) MM; Negrileasa (1364m) AB, lat. *niger, gra*. De la latinescul *petra*>piatră provine denumirea a numeroși munți: Piatra Albă (2178m) HD; Piatra Ascuțită (1707m) HR; Pietrii (2192m) CS; Pietroasa (1200m) MM; Pietrosul (2160m) HR; Pietrosul (2260m) MS; Pietrosul (2303m) MM; Pietriceaua (1142m) AB. Urmează Păltineasa (1227m) BN, lat. *platanus*; Runcu (915m) MS, lat. *runcus*, Runcului (822m) BH; Rotund (1240m) MM, lat. *rotundus*; Saca (1777m) MS, lat. *siccus*, Secul (1282m) AB; Tare, HG, lat. *talem*; Tăiat, HR, lat. *taliare*; Țapu (2024m) BN, autohton *țap*. Forme mai joase de dealuri, trecători, poartă, la fel, nume autohtone sau romane. Bucin (1273m) HR, lat. *bucin*; Bâtca Arsurii, măgură, HR, autohton *bâtcă*+lat. *ardere*; Brădișorul (1034m) BH, autohton *brad*; Curmături (1230m) HD, autohton *curmătură*; Culmea Lacului (697m), lat. *culmen*+lat. *lacus*; Cerea, HR, lat. *cer*; Corbu, HG, lat. *cornius*; Cireșul (912m), lat. *ceresius*; Cucului, SB, lat. *cucus*; Fagului (702m) HR, lat. *fagus*; Furcilor, SB, lat. *furca*; Gruiu (522m), Valea Sebeșului, lat. *grunium*; Gura Câmpului, lângă Mediaș, lat. *gula*+lat. *campus*; Netedul, CJ, lat. *nitidus*; Rotundul, CJ, lat. *rotundus*; Saca Mare, MS, lat. *siccus*+autohton *mare*; Spinarea Căinelui, lângă

⁵⁴ I. Conea, *Toponimia. Aspectele ei demografice*, în *Monografia geografică a R.P. Române, I*, București.

Mediaș, lat.*spinalis*+lat.*canis*; Vulcăneasa (570m), în Valea Sebeșului, lat.*vulcan*.

Variată este și etnotoponimia derivată din bogăția apelor. Deosebit de răspândite sunt apelativele *pârâu*, care este cuvânt autohton și rău de la latinescul *rivus*, ambele în diverse forme: Pârâul Cetății, Pârâul de Câmpie, Pârâul Corbului, Pârâul Fetiței, Pârâul Negru, Pârâul Alb, Pârâul Albac, Râul Mare, Râul Mic, Râușor etc. În afara denumirilor de ape provenite de la daci, și la care ne-am referit⁵⁵, altele vin și completează lista acestora. Bătrâna, lat.*betranus*, afluenți la râurile Mureș, Someșul Cald și Sadu; Barza, autohton *barz*, în Țara Zarandului; Brad, autohton *brad*, afluent la Mureș; Cărbunari, lat.*carbo,onis*, afluent la Târnava Mare; Curpatu, autohton *curpân* în Valea Sebeșului; Fața Comori, lat.*facia*+v.sl.*komora*, afluent la Lechința; Fâncel, lat.*fenum*, afluent la Gurghiu; Frățilesei, lat.*frater*, afluent la Gurghiu; Fundătura, lat.*fundus*, afluent la Târnava Mică; Gurghiu, lat.*gurgulio*, afluent la Mureș; Găinușa, lat.*gallina*, afluent la Gurghiu; Gropata Lungă, autohton *groapa*+lat.*longus* și Gropata Scurtă, *groapa*+lat.*excortus*, afluenți la Sebeș; Luna, lat.*lona*, afluent la Someș; Măgura, autohton *măgură*, afluent la Cormaia și la Șieu; Măgurea, afluent la Sibișel; Neagra, lat.*niger,gra*, afluent la Mureș; Negru, afluent la Sebeș; Orșova, lat.*ursua*, afluent la Gurghiu; Pietroasa, lat.*petra*, afluent la Someșul Cald; Pietros, afluent la Ilva; Pietriș, afluent la Budușel; Secu, lat.*siccus*, afluenți la Mureș și Bârgău; Secașu Mare, afluent la Sebeș și Secașu Mic, afluent la Târnava⁵⁶; Satului, lat.*fossatum*, afluent la Rebra; Urleșu, lat.*alulare*, în Valea Sebeșului. Deosebit de răspândit este apelativul *Vale*, de la lat.*vallis*, cu înțeles de formă de relief și de apă curgătoare, generând determinative: Valea Alba, Valea Anineșului, Valea Bradului, Valea Casei, afluenți la Grădiștea; Valea Arsă afluent la Iliușa, Valea Costesei în Valea Sebeșului; Valea Cărligelor, Valea Lunții afluenți la Grădiștea, Valea Largă afluent la Arieș; Valea Mare afluenți la Sebeș, Arieș, Lechința, Ampoi, Someșul Mare; Valea Mică afluenți la Ampoi și Dipșa; Valea Pârâului afluent la Sadu; Valea Pietrelor afluent la Cormaia; Valea Plaiului afluent la Grădiștea; Valea Prisăcii afluent la Sebeș; Valea Satului afluent la Crișul Alb; Valea Sărată afluent la

⁵⁵ Constantin C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *op.cit.*, p.63, 73; Marin Popescu-Șpineni, *op.cit.*, p.13, 45.

⁵⁶ *Secașu* (u.Székásszo) este pur și simplu maghiarizarea forțată a cuvântului *sec* în *szek*, la care s-a adăugat *asszo*. Asemenea Secașe figurau încă pe hărțile anilor 1857-1932 ca: *Secaș* (azi Valea Ludoș), *Valea Secașului* (azi Valea Presecei), *Secaș* (azi Apoldului). Vezi la Mircea Stroia, *Secaș - răspîndire, etimologie, utilizare*, în SCGGG, 14, tom.XXVII, 1980, nr.1, p.163-166.

Someș. Adăugăm, nu fără a se încheia șirul denumirilor, pâraul Văltori, lat. *voltaria*, afluent la Ampoi.

Există un consens unanim în a considera faptul că unele hidronime ca Bistra, Bistrița, sunt de origine slavă, ele fiind derivate din v.sl. *bystru* > *repede*, limpede. Cum bine remarcă geograful C.M. Ștefănescu topicul Bistrița nu reprezintă decât traducerea, în timpul conviețuirii româno-slave, a numelui românesc *Repedele* sau *Valea Repede*, pe care îl poartă aceste ape și astăzi la izvoare. Afirmția se bazează pe existența în aria toponimică indo-europeană a numeroase hidronime cu aspect corespunzător, deși în regiunile respective nu au locuit populații slave. Fără a trece la o analiză mai amănunțită a acestui aspect, el fiind larg și competent dezbătut de autor⁵⁷, nu ne îndoim de faptul că dintre numeroasele *Bistre* sau *Bistrițe* din țara noastră, unele sunt de origine autohtonă, anterior având un aspect sonor cu numirile slave, cum este cazul râului *Ostra* din Munții Stânișoarei. Din numeroasele cursuri de apă de munte din țara noastră, ce poartă aceste denumiri populare, enunțăm doar câteva: Bistra pe Sebeș, în Țara Moților; Bistra Mare și Bistra Mică afluenți la Bicaz; Bistra Ardealului afluent la Bistra din Caraș Severin; Bistrița în Depresiunea Hurez, în nordul Moldovei, în Oltenia și Valea Jiului; Bistricioara afluent la Bistrița din Moldova, în Valea Jiului și Bistrișoara în Țara Moților.

Se cuvine o remarcă. Așa cum constatau autorii *Istoriei Românilor*, apărută în anul 1974: „...succesiunea de hidronime este imaginea felului cum s-au succedat ocupațiile neamurilor migratoare în evul mediu timpuriu și a pecetii pe care au pus-o ele în toponomie”⁵⁸. Exemple grăitoare oferă râul Sebeș care, în partea sa superioară, se numește *Frumoasa*, nume de etimologie latină, iar în partea de jos derivă din ungurescul *sebes*, cu sensul de repede; pâraul Lăpușna care, în partea sa superioară se numește *Bătrâna*, tot de origine latină, sau râul Tismana care, pentru partea care curge în zona muntoasă poartă termenul popular *Dorna*, cu sens de vârtej, *bulboană*.

În pofida numeroaselor exemple ce le oferă rețeaua hidrografică din România și cu precădere din Transilvania, unii istorici unguri caută să demonstreze prin teorii științifice, uneori de-a dreptul puerile și tendențioase, că denumirile cursurilor de apă nu au nici o influență a populației autohtone românești. Un exemplu îl oferă lucrarea lui Kniezsa István⁵⁹, în care făcând o analiză a principalelor bazine hidrografice din

⁵⁷ C.M. Ștefănescu, *Bistrița, Rîmnic, Rebra*, în *Terra*, București, an V, (XXV), 1973, p.45-46.

⁵⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p.132.

⁵⁹ Kniezsa István, *op.cit.*, p.3-40.

Transilvania și Banat, *reușește* ca din cele 163 nume de ape trecute în revistă să obțină următoarele etimologii: 75 maghiare, 39 slave, 3 maghiaro-slave, 1 turcească, 2 germane și 43 de proveniență necunoscută, *eredete ismeretlen*. Ori aceste cursuri de apă la care autorul nu a vrut să arate etimonul lor adevărat, sunt tocmai cele a căror denumire este de proveniență dacă sau latină și pomenite de vechii istoriografi și cartografi: Tisa, Someș, Mureș, Olt, Timiș, Bârzava, Motru, Cerna, Abrud, dar și altele : Iza, Mara, Rebra, Borșa, Călata, Gurghiu etc. Fără a mai adăuga alte comentarii la această lucrare, remarcăm atitudinea tendențioasă a autorului; aproape la toate cursurile de ape terminologia românească ar proveni din cea ungurească, „...*hogy a név a román újabb átvétel a magyarból*”, „...*a román név a magyarból való*” sau că denumirea lor (la Ampoi de exemplu) nu poate susține continuitatea autohtonilor: „*A név tehát nem szolgálhat bizonyítékul a román kontinuitás elmétete mellet*”⁶⁰.

Dintre toate etnotoponimele majore, cele mai importante definesc numele localităților. Sunt importante sub aspectul lor numeric dar, mai ales, prin numeroasele modificări, intervenții în numirea lor, din partea vremelnicilor ocupanți. Pentru prezentarea acestora am avut în vedere denumirea oficială, eventual cea anterioară, tot românească, denumirea maghiară (prin litera u.), sau germană (prin litera g.), iar în paranteză anul primelor atestări și denumirea documentară.

Faptul că înainte de stabilirea unguirilor localitățile au avut o denumire românească, rezultă din însăși numeroasele numiri preluate de aceștia. Câteva exemple sunt deosebit de concludente: *Abrud*, u.*Abrud*, de la daco-romanul *Abruttus* (1271, *Terra Obruth, Abruth*); *Albac*, u.*Albák*, *Fehérvölgy* (1733, *Reul Mare*; 1805, *Gura Albacului*); *Barza*, fost *Gura Barzii*, u.*Gurabarza*, cătun la satul Crișcior (1909, *Gura Barza*); *Bistrița*, u.*Besztercze* (1264, *villa Bistiche*); *Bogata*, u.*Marosbogát* (1295, *Bogach*); *Buda*, u.*Bodokút*, (1315, *Buda*), azi *Vechea*, la oraș Cluj-Napoca; *Budila*, u.*Bodola* (1294, *villa Budula, Bodola*); *Ciopea*, u.*Csopea* (1453, *Thopol, Chopol*; 1498, *Chepee*); *Câlnic*, u.*Kelnek* (1269, *villa Kelnuk*; 1309, *Kelneke*); *Cluj*, u.*Kolozsvár* (1183, *Culusiensis comes*; 1213, *Clus*); *Coacă*, u.*Tóvis* (1290, *villa Spinarum*, 1410; *antiquo nomine Kokka*>*Coacă*), azi *Teiuș*; *Cricău*, u.*Krakkó* (1206, *villa Karako*); *Cristiș*, u.*Keresztes* (1288, *villa Cruciferorum*; 1322, *Kereztes*), azi *Opișani*, aparținător de *Turda*; *Crișcior*, u.*Kristyor* (1439, *Krikhorfalva*); *Dobâca*, u.*Doboșa* (1196, 1464, *Doboka*); *Dupăpiatră*, u.*Dupapiatra* (1839, *Dupepiáttra*), cu sensul “după piatra aceea”, respectiv dealul Brădișorului; *Gherla*, u.*Szamosújvár*,

⁶⁰ *Ibidem*, p.25.

Gerlachid (1291, *Gherlahida*); Gârbova, u.Orbo, Alsóorbó, (1282,1285, *terra Vrbo*; 1299 *villa Orbo*), azi Gârbova de Jos; *Grind*, u.Gerend, (1268, *terra Gerende*), azi Luncani; *Grădiște*, u.Gredistye, (1909, *Gredistye*), azi Grădiștea de Munte; *Groape*, u.Groppa (1638, *Groppa*); *Gura Văii*, u.Guravoj (1561, *Voikafalva*; 1760-1762, *Guravoj*); *Gura Râului*, u.Guraró (1733, *Gurareului*); *Lomnic*, u.Lewnek, Lemnek (1206, *villa Lewenech*), azi Lovnic; *Merisor*, u.Merisor (1453, *Merysor*); *Orșova*, u.Görgényorsova (1453, *praedium Orsova*; 1644, *Orsoua*); *Partoș*, u.Marospartus, de la lat.*Portus*>Portuș (1648, *Portus*; 1825, *Portus Murușii*), azi în orașul Alba Iulia; *Pianul Românesc*, u.Oláhpian (1488, *Blehis pen*; 1508, *Blehis penn*), azi Pianul de Sus; *Poiana*, u.Polyán, Aranyospoly (1291, *terra Polanteluk*; 1334 *Polyan*), azi la oraș Turda; *Poiana*, u.Pojána (1511, *poss.Poyan*), în Orăștie; *Sălicea*, u.Szelicse (1297, *poss.Zeleche*; 1367, *Zelliche*); *Sălișca*, u.Szelacske, (1405, *villa olachalis Zelechke*); *Sâncel*, u.Szancsal (1252, *terra Zonchel*; 1315, *villa Zanchal*), de la lat.*summicellus,a,um*; *Slimnic*, u.Szelindek (1282, *plebanus de Stolchunbercht*; 1349, *Szelindek*); *Stana* (Stâna), u.Esztána (1288, , *Sztána terra Zthana*; 1391, *Eztana*); *Straja*, u.Öregyhaz, Sztrázsa (1274, *terra Euryghaz*); *Valea Lungă*, u.Vályalunga (1468, *poss.Wayla longa*; 1599, *Valielung*); *Valea Lungă*, u.Hosszúaszó (1309, *Longavallis*), în zona Mediașului; *Veneția*, u.Venice, Alsóvenice (1235, *Venetia*; 1372, *villa dicta Venecze*), azi Veneția de Jos⁶¹.

La o serie de localități etnotoponimul a fost însă transformat: *Beiuș*, u.Belényes, fost *Belinis* (1270, *Benenus*; *Belynes*, *Belenyes*); *Căcărău*, u.Kakaró (1439, *Kakurofalva*; 1441, *Kakaro*), azi Joia Mare; *Căpâlnița*, u.Kápolnásoláhfalu, fost *Româneștii Mici*>Oláhfalu (1567, *Masijk Olahfalw*); *Ciula*, u.Gyulaszeg (1566, *Chywlyá*; 1567, *Chyula*); *Câmpul lui Neag*, u.Kimpulunyag (1493, *Nyakmezew*), azi în Petroșeni; *Copăcele*, u.Ruthéntelep (1503, *Kopach*; 1566, *Kopachy*), cătun la Ohaba Mâtnic, lângă Caransebeș; *Cozla*, u.Kecské (1405, *villa olachalis Kozla*); *Cucuș*, u.Köszvényes (1588, *Kozwynies*; 1692, *Közsüinyes*), azi Cusuius, lângă Beiuș; *Gurghiu*, u.Görgény, de la lat.*gurgulio*>deal, ridicătură (1248, *Gurgen*; 1329, *Gurghyn*); *Răstoci*, u.Hosszúrév (1530,

⁶¹ Silvestru Moldovan, *op.cit.*, p.44, 57, 87; Coriolan, I. P.23, 29, 58, 81, 88, 110, 150, 154, 158, 164, 174, 203, 216, 258, 265, 270, 271, 274, 363, 368, 391 și II, p.17, 20, 42, 50, 59, 104, 105, 125, 137, 143, 146, 186, 229, 242, 243; V.Frățilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, în LR, 1970, an XIX, nr.3, p.229-230; I.Pârva, *op.cit.*, p.55, 63, 77, 112; Mircea Buza, Simona Fesci, *op.cit.*, p.45, 46; Mircea Buza, Mircea Stroia, *op.cit.*, p.90.

Rosztoczfalva); *Vlăhița*, u.Szentegyházasoláhfalu (1301, *villa nostra <regis> Olachalis*; 1406, *Olahfalu*), fost Româneștii Mari⁶².

Etnotoponimele autohtone, de origine traco-dacă⁶³, sunt însă cele mai reprezentative, ele regăsindu-se atât pe teritoriul Transilvaniei⁶⁴, cât și pe cel al celorlalte teritorii istorice ale țării⁶⁵. La acestea din urmă, pentru denumirea localităților actuale am avut în vedere și indicatorul din anul 1974⁶⁶.

Pentru evitarea repetării unor date, am procedat la repartizarea materialului într-o anumită ordine: etnotoponimul care stă la baza formării denumirii localității, numele actual al acesteia, denumirea sa documentară, inclusiv anul și limba în care a fost menționată (u.= ungurește, g.=germană) și județul în care se află (prin sigla oficială). Răspândirea (=răsp:) denumirii în zonele de dincolo de Carpați încheie șirul prezentării localităților, cu mențiunea că pentru denumirile din dicționarul lui Lahovari (localități, ape, păduri etc.) am păstrat vechea împărțire administrativă. Indicele lui Gonța cuprinde, la fel, denumiri de locuri întâlnite în documente pentru o perioadă de cca.250 ani din Moldova istorică (Moldova, Republica Moldovenească și Ucraina). În ordinea lor alfabetică prezentăm următoarele cuvinte de proveniență autohtonă:

-ACĂȚĂ: *Acățari* (u.Ákosfalva, 1497 -Achusfalva), MS; nu are reprezentări în celelalte zone.

-ANINĂ: *Anina* (u.Stajerlak, g.Steierdorf, 1733 -Steuerdorf), CS; *Aninoasa* (u.Aninoszabányatelep, 1913), HD; *Răsp: Lahovari*=3 denumiri: *Anina*, Vaslui; *Indicatorul*=7 denumiri, *Aninoasa*: AG, BZ, CV, DB, GJ,VL.

-BĂCIU: *Baciu* (u.Bács, 1263 -Baach), CJ; *Baciu* (u.Bácsfalva, g.Bazendorf, 1444, 1460 -Bachfalva), BV. *Răsp: Lahovari* =13 denumiri:

⁶² Augustin Paul, *op.cit.*, p.194; Silvestru Moldovan, *op.cit.*, p.87; Coriolan, I, p.67, 126, 153, 156, 164, 171, 185, 275, 318 și II, p.71, 186, 255; Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *op.cit.*, p.6, 7; Mircea Buza, Mircea Stroia, *op.cit.*, p.99.

⁶³ I.I.Rusu, *op.cit.*, p.245-426.

⁶⁴ Coriolan, I, p.24, 39, 51, 54, 55, 58, 94, 101, 107, 109, 115, 126, 127, 164, 174, 184, 185, 270, 271, 377, 383 și II, p.30, 45, 145, 148, 211, 219.

⁶⁵ Lahovari, I, p.85, 188-189, 221-235, 244, 531-533, 582-585, 661-663, 679-680; II, p.95-96, 97-131, 289-290, 623-628, 761-765; III, p.21-22, 44, 625-626, 645-647; IV, p.220-224, 259-267, 654, 742-743; V, p.470, 485-486; *Indicele*, p.23, 42, 45, 48, 73, 77, 113-115, 152, 154, 184, 186-188, 239-240, 242, 264-266.

⁶⁶ Ion Iordan, Petre Săștescu, D.I.Oancea, *Indicatorul localităților din România (=Indicatorul)*, București, 1974, p.70, 73, 74, 87, 89, 92, 96, 116, 121, 124, 150, 172, 174, 201, 237, 239.

Baciul (9), Constanța, Bacău, Muscel, Prahova, Vlașca, Suceava; *Baciului* (4), Constanța, Bacău, Buzău; *Indicatorul* = *Baciu* (1 denumire), TR.

-BĂLTĂ: *Balta*, cătun în satul Muntele Rece, 1954, CJ. *Răsp: Lahovari* = 192 denumiri: *Balta* (144), în toate județele; *Băltăreafa* (1), Teleorman; *Băltăreți* (1), Teleorman; *Băltărețul* (3), Dolj, Tecuciu; *Băltărețului* (1), Buzău; *Băltărie* (1), Botoșani; *Băltăul* (1), Suceava; *Bălteanca* (1), Ilfov; *Bălteanu* (1), Olt; *Bălteni* (25), Argeș, Buzău, Dâmbovița, Gorj, Iași, Ilfov, Olt, Vaslui, Vâlcea, Suceava; *Băltinașul* (1), Ilfov; *Bălțiș* (1), Ialomița; *Bălțișoara* (1), Gorj; *Bălțișul* (3), Prahova, Râmnicu Sărat; *Bălțișului* (1), Ialomița; *Bălțița* (6), Buzău, Dâmbovița, Prahova, Putna, Suceava. *Indicele* = 10 denumiri: *Balta* (8); *Baltă* (1); *Băltați* (1). *Indicatorul* = 7 denumiri: BZ, BT, DJ, IF, MH, SV.

-BALC: *Balc* (u.Bályoc, 1213 -terra Baluc), BH. Nu are analogii în regiunile de dicolo de Carpați.

-BĂRZĂ: *Barza* (u.Gurabarza, 1909 -Gura Barzii), HD. *Răsp: Lahovari* = 8 denumiri: *Barza* (8), Olt, Teleorman, Vâlcea; *Indicatorul* = 3 denumiri: GJ, OT, VL.

-BORDÉI: *Bordei*, cătun în satul Bucium, 1956, AB. *Răsp: Lahovari* = 27 denumiri: *Bordeasca* (2), Râmnicul Sărat; *Bordee* (2), Buzău; *Bordeele* (4), Buzău, Ilfov, Mehedinți, Vlașca; *Bordeelor* (2), Neamțu; *Bordei* (1), Bacău; *Bordeiasa* (1), Brăila; *Bordeilor* (1), Vâlcea; *Bordeiu* (1), Muscel; *Bordeiul* (8), Botoșani, Brăila, Dorohoiu, Mehedinți, Prahova, Suceava; *Bordeiului* (5), Buzău, Prahova, Tecuciu. *Indicatorul* = 3 denumiri: *Bordei Verde* (1), BR; *Bordeieni* (1), AG; *Bordeiu* (1), DJ.

-BRAD: *Brad* (u.Brád, 1585 -Brad), HD; *Bradul* (u.Fenyőfalva, 1311-1319 -Feneufolua), SB. *Răsp: Lahovari* = 87 denumiri: *Brad* (1), Buzău; *Bradul* (23), Argeș, Bacău, Buzău, Roman, Suceava, Vâlcea; *Bradului* (20), Bacău, Buzău, Muscel, Neamțu, Putna, Roman, Suceava, Vaslui, Vâlcea; *Braduri* (2), Neamțu; *Brădețul* (18); *Brădetului* (1); *Brădeții* (1); *Brădiceni* (3); *Brădicești* (3); *Brădișorul* (1); *Brăditul* (2); *Brădițelul* (3); *Brăduleana* (1); *Brăduleasa* (1); *Brăduleafa* (1); *Brădulețul* (6), în toate județele. *Indicele* = 6 denumiri: *Brazi* (1); *Brazii* (1); *Brădățel* (1); *Brădești* (1); *Brădicești* (1); *Brăduleț* (1). *Indicatorul* = 3 denumiri: *Brad* (2), BC, Bz; *Bradul* (1), NT.

-BRÚSTUR(E): *Brusturei*, cătun în satul Râmeți, 1956, AB; *Brusturescu* (u.Brusztureszk, 1619 -Bruszturezsk); BH; *Brusturi* (u.Tataros, 1360 -locus sessionalis Tatarpatak), BH. *Răsp: Lahovari* = 25 denumiri: *Brustura* (2), Suceava; *Brusturata* (1), Bacău; *Brustureilor* (1), Prahova; *Brusturețul* (1), Vâlcea; *Brusturețul* (6), Bacău, Iași, Muscel, Vâlcea; *Brusturi* (4), Buzău, Mehedinți, Suceava; *Brusturiș* (1), Buzău; *Brusturișul* (4), Buzău; *Brusturoasa* (4), Bacău; *Brusturosul* (1), Bacău.

Indicele =3 denumiri: *Brusturata* (1); *Brusturi* (2). *Indicatorul* =7 denumiri: *Brustureț*, IS; *Brusturi*, AR, BH, BZ, MM, NT, SJ.

-BUCURĂ: *Bucuroaia* (u.Bukorvány, 1508 -Bukorvanya), BH; *Bucuru* (u.Bukurhavas, 1913), AB. *Răsp: Lahovari* =12 denumiri: *Bucur* (7), Buzău, Mehedinți, Putna, Vâlcea; *Bucura* (4), Buzău, Gorj, Mehedinți. *Indicele* =1denumire: *Bucura*. *Indicatorul* =nu sunt.

-BÛTURĂ: *Butura*, cătun în satul Tiur, 1956, SB; *Butura*, cătun lângă Blaj, AB. *Răsp: Lahovari* =4 denumiri: *Buturugari* (2), Vlașca; *Buturugeni* (1), Ilfov; *Buturugi* (1), Prahova. *Indicatorul* =nu sunt.

-BÛZĂ: *Buza* (u.Buza, 1220 villa Buza), CJ; *Buza Cătun* (u.Buzapuszta, 1913 -Buzai puszta) MS. *Răsp: Lahovari*=25 denumiri: *Buza* (6), Mehedinți, Râmnicul Sărat, Suceava, Vâlcea; *Buzata* (2), Prahova; *Buzatul* (3), Prahova, Râmnicul Sărat; *Buzatului* (3), Dolj, Teleorman; *Buzați* (1), Neamț; *Buzăelul* (2), Râmnicul Sărat; *Buzăeni* (1), Ialomița; *Buzău* (6), Buzău. *Indicele* =10 denumiri: *Buzați* (2); *Buzăeni* (1); *Buzăni* (1); *Buzea* (1); *Buzeni* (2); *Buzești* (2); *Buzovița* (2). *Indicatorul* =1 denumire: *Buza Cătun* (1), BN.

-CĂPUȘĂ: *Căpușul de Câmpie* (u.Mezőkapus, 1318 -Kopus Superior), MS; *Căpușul Mare* (u.Nagykapus, 1282 -villa Kopus), CJ; *Căpușul Mic* (u.Oláhkapus, 1219 -villa Felkopusi), CJ. *Răsp: Lahovari* =1 denumire: *Căpușeni*, Tutova. *Indicatorul* =nu sunt.

-COPĂC: *Copaci*, cătun în satul Unirea, 1954, AB; *Copăcel* (u.Kopacsel, 1508 -Kopachel), BH; *Copăcel* (u.Kopacsel, 1584 -Kopacsel), BH; *Copăcele* (u.Ruthételep, 1503 -Kopach), CS; *Copăceni* (u.Koppánd, 1288 -poss.Coppan), CJ. *Răsp: Lahovari* =39 denumiri: *Copac* (1), Buzău; *Copacii cei Mari* (1), Muscel; *Copaciul* (2), Vlașca; *Copacul* (3), Buzău, Dolj, Fălciu; *Copăceanul* (2), Fălciu; *Copăceilor* (1), Buzău; *Copăcelul* (3), Buzău, Suceava, Vâlcea; *Copăcelului* (1), Suceava; *Copăceni* (16), Argeș, Gorj, Ilfov, Fălciu, Mușcel, Prahova, Vlașca; *Copăcești* (4), Mehedinți, Putna; *Copăcioasa* (7), Gorj, Mehedinți. *Indicele* =1 denumire: *Copăcești*. *Indicatorul* =7 denumiri: *Copăcelu* (1), VL; *Copăceni* (6), BH, DB, IF, PH, VL.

-CREȚ: *Crețești*, cătun în satul Bistra, 1956, AB. *Răsp: Lahovari* =48 denumiri: *Crețeni* (5), Bacău, Ialomița, Neamț, Vâlcea; *Crețești* (13), Dolj, Fălciu, Ilfov, Olt, Gorj; *Crețeștilor* (1), Dolj; *Creți* (1), Olt; *Crețieni* (1), Suceava; *Creții* (1), Roman; *Crețoaia* (2), Roman; *Crețul* (6), Bacău, Dorohoiu, Iași, Ilfov, Mehedinți; *Crețuleasca* (7), Buzău, Ilfov, Prahova, Vlașca; *Crețulești* (8), Dâmbovița, Ilfov, Vâlcea; *Crețului* (3), Buzău, Muscel, Tecuciu. *Indicele* =4 denumiri: *Crețeni* (1); *Crețești* (2); *Crețul* (1). *Indicatorul* =6 denumiri: *Crețeni* (1), VL; *Crețești* (4), DJ, IF, GJ, VS; *Creți* (1), OT.

-CURMĂ: *Curmătura*, sat în comuna Lupșa, 1956, CJ; *Răsp: Lahovari* =34 denumiri: *Curmătura* (29), Bacău, Botoșani, Buzău, Dolj, Gorj, Mehedinți, Mușcel, Neamțu, Prahova, Putna, Suceava, Vaslui, Vâlcea; *Curmăturai* (2), Muscel, Prahova; *Curmăturaieni* (1), Buzău; *Curmăturile* (1), Neamțu; *Curmăturilor* (2), Prahova, Suceava. *Indicatorul* =4 denumiri: *Curmătura*, BZ, CS, DJ, PH.

-CÚRPÂN: *Curpeni* (u.Kurpeny, 1805 -Kürpény), AB. *Răsp: Lahovari* =7 denumiri: *Curpănul* (1), Muscel; *Curpășelul* (3), Bacău; *Curpenul* (3), Gorj, Mehedinți. *Indicatorul* =2 denumiri: *Curpen* (1), GJ; *Curpenul* (1), GJ.

-CUSTŪRA: *Custura*, cătun în satul Rugăsești, 1956, CJ. *Răsp: Lahovari* =4 denumiri: *Custura* (4), Brăila, Putna, Râmnicul Sărat. *Indicele* =1 denumire: *Custurile*. *Indicatorul* =1 denumire: *Custura*, BR.

-GRĂDINA: *Grădini*, sat în comuna Valea Largă, 1956, MS. *Răsp: Lahovari* =9 denumiri: *Grădina* (2), Vlașca; *Grădinari* (2), Ilfov; *Grădinăreasa* (1), Dolj; *Grădinile* (4), Ialomița, Râmnicul Sărat, Romanați. *Indicele* =4 denumiri: *Grădina* (3); *Grădinari* (1). *Indicatorul* =6 denumiri: *Grădina* (1), CT; *Grădinari* (5), BH, CS, IF, IS, OT.

-GROĂPĂ: *Groapa Agrieș*, cătun în satul Târlisua, 1956, BN; *Groapa Radii*, cătun în satul Răzoare, 1956, MS; *Groape* (u.Groppa, 1638 -Groppa), MM. *Răsp: Lahovari* =23 denumiri: *Groapa* (18), Argeșului, Bacău, Brăila, Buzău, Constanța, Ilfov, Ialomița, Suceava, Mehedinți, Prahova, Teleorman, Vâlcea; *Groapele* (4), Argeș, Brăila; *Groapelor* (1), Vâlcea. *Indicele* =6 denumiri: *Groapa* (5); *Gropani* (1). *Indicatorul* =3 denumiri: *Groapa* (1), CS; *Groapa Mare* (1), VN; *Groapa Tufei* (1), VN.

-MAL: *Mal* (u.Ballaháza, 1454 -Barla), SJ; *Mal* (u.Mál,1433 -Mal), CS. *Răsp: Lahovari* =44 denumiri: *Malul* (37), Argeș, Buzău, Dolj, Ilfov, Ialomița, Muscel, Neamțu, Olt, Prahova, Suceava, Tecuciu, Teleajen, Teleorman, Vâlcea, Vlașca; *Malului* (3), Buzău, Mușcel, Tecuciu; *Malurile* (4), Bacău, Dâmbovița, Râmnicul Sărat. *Indicele* =22 denumiri: *Mal* (2); *Mala* (1); *Malacica* (1); *Malatineț* (1); *Malcoceni* (1); *Malcasa* (1); *Malești* (1), *Maletinți* (1); *Maliceni* (1); *Malici* (1); *Malinești* (1); *Malini* (2); *Malinu* (1), *Malinți* (1); *Malul* (2); *Maluri* (3); *Malurile* (1). *Indicatorul* =6 denumiri: *Malu* (5), AG, IL, NT, VL, VR; *Maluri* (1), VR.

-MĂGURĂ: *Măgura* (u. Magura, 1690 -Magoran), BH; *Măgura*, cătun la satul Bucium, 1956, AB; *Măgura* (u.Kishegy, 1590 -Magura), CJ; *Măgura* (u.Magura, 1506 -poss.Magwra), HD; *Măgura* (u.Magura, 1805 -Magura-Peștere), BV; *Măgura Ierii* (u.Magura, 1733 -Magura), CJ; *Măgura Ilvei* (u.Magura, 1808 -Magura aliis Mogura), BN. *Răsp: Lahovari* =101 denumiri: *Măgura* (69); Argeș, Bacău, Buzău, Dolj, Dorohoi, Iași, Mehedinți, Neamțu, Olt, Prahova, Putna, Suceava,

Râmnicul Sărat, Teleorman, Vâlcea, Vlașca; *Măgurelele* (8), Ilfov, Prahova, Teleorman; *Măgureni* (8), Dolj, Ialomița, Ilfov, Prahova, Vâlcea, Teleorman; *Măguricea* (7), Bacău, Buzău, Mușcel, Suceava; *Măgurile* (3), Dâmbovița, Olt, Mușcel; *Măgurilor* (1), Dolj; *Măgurișul* (1), Bacău; *Măgurița* (2), Bacău, Vlașca. *Indicele* =9 denumiri: *Măgura* (9). *Indicatorul* =10 denumiri: *Măgura*, BC, BZ, CT, DB, OT, PH, SV, TR.

-PĂRĂU: *Părău* (u.Paró, 1527 -Pereu), BV; *Părău*, cătun în satul Vințul de Jos, 1956, AB; *Părăul Gruului*, cătun în Zlatna, 1956, AB; *Părăul Cărbunari*, cătun în Lupșa, 1956, AB; *Părăul Crucii*, cătun în satul Pogăceaua, 1956, MS; *Părăul Crucii*, cătun în satul Ulieș, 1956, MS; *Părăul Mare* (u.Nagy Patak), 1956, MS. *Răsp: Lahovari* =56 denumiri: *Părăușani* (2); Vâlcea; *Păraiele* (4), Gorj, Prahova, Suceava, Vâlcea; *Părăul* (50), Bacău, Botoșani, Dorohoiu, Fălciu, Gorj, Neamțu, Putna, Suceava, Vrancea, Vâlcea. *Indicele* =104 denumiri: *Părău* (1); *Părău* (4); *Părăul* (99). *Indicatorul* =4 denumiri: *Părăul lui Mihai* (1), AB; *Părău* (2), GJ; *Părăul Humei* (1), VN.

-STÂNĂ: *Stâna* (u.Felsőboldál, 1648 -Felső Boldad), SM; *Stâna* (u.Felsőkékesnyárló, 1438 -Nyarlo, Felsew Nyarlo), SJ. *Răsp: Lahovari* =3 denumiri: *Stânei* (2), Buzău; *Stânișoara* (1), Suceava. *Indicele* =7 denumiri: *Stâna* (7). *Indicatorul* =nu sunt.

-STÂNCĂ: *Stânceni* (u.Gödemesterháza, g.Meisterhausen, 1824 -Mesterhaza), MS; *Stâncești-Ohaba* (u.Sztancsesdohába, 1491 -poss.Ohaba, poss.Stehenchesd), HD. *Răsp: Lahovari* =23 denumiri: *Stânca* (12), Bacău, Botoșani, Dorohoiu, Iași, Tulcea; *Stâncășeni* (1), Tutova. *Indicele* =9 denumiri: *Stânca* (6); *Stânceoale* (1); *Stâncești* (1); *Stâncioița* (1). *Indicatorul* =5 denumiri: *Stânca*, BT, IS, SV, TL,

-STRUNGĂ: *Strungari* (u.Sztrugár, 1488 -Sperban (?), 1733 -Sztrugari), AB. *Răsp: Lahovari* =6 denumiri: *Strunga* (5), Dâmbovița, Roman; *Strungașul* (1), Gorj. *Indicele* =2 denumiri: *Strunga* (2). *Indicatorul* =2 denumiri: *Strunga*, CT, IS.

-ȚAP: *Țapu* (u.Csicsóholdvilág, g.Abstdorf, 1309 -Huldunalsch), SB. *Răsp: Indicele* =1 denumire: *Țapul*. Nu figurează în *Lahovari* și *Indicator*.

-ȚARINĂ: *Țarina*, cătun în Roșia Montană, 1956, AB. *Răsp: Indicele* =7 denumiri: *Țarina* (7). Nu figurează în *Lahovari* și *Indicator*.

-URCĂ: *Urca* (u.Mezöörke, 1289 -terra Heurke), CJ. *Răsp: Nu figurează în Lahovari, Indice și Indicator*.

Mult mai numeroase sunt localitățile care au la bază etimonul de origine latină. Cuprinderea și analiza în întregime lor ar necesita un capitol aparte, ceea ce în lucrarea noastră nu este posibil, de aceea, trecem în revistă doar acele localități a căror etimon este strâns legat de

denumirea documentară⁶⁷. Pentru răspândirea lor în celelalte zone geografice ale țării, de această dată, am apelat numai la dicționarul lui Lahovari și indicele lui Gonța⁶⁸. Pentru fiecare denumire am menționat, în paranteză, etimonul latin.

-ADRIAN, (lat.Hadrianus): *Adrian* (u. Adorján, 1393 -Adrian), MS; *Adrianul Mare* (u.Nagyadorján, 1570 -Nagij Adorijan), MS; *Adrianul Mic* (u.Kisadorján, 1567 -Kws Adorijan), MS. *Răsp: Lahovari* =nu figurează.

-ALB, (lat.albus): *Albești* (u.Albest, 1508 -Albofalva), BN; *Albești* (u.Fehéregyháza, 1315 -Feyereghaz, 1316 -Alba Ecclesia), MS; *Albeștii Bistriței* (u.Fehéregyház, 1332 -Alba Ecclesia), BN. *Răsp: Lahovari* =132 denumiri: *Alb* (7), Neamțu; *Alba* (18), Bacău, Dorohoi, Fălciu, Mehedinți, Oltul, Putna, Prahova, Râmnicul Sărat; *Albă* (12), Brăila, Buzău, Dolj, Ialomița, Neamțu; *Albe* (3), Buzău; *Albeanul* (1), Ilfov; *Albescu* (2), Argeș, Râmnicul Sărat; *Albei* (1), Vaslui; *Albele* (5), Bacău, Ialomița, Neamțu, Vlașca; *Albelor* (1), Bacău; *Albenești* (1), Oltul; *Albeni* (6), Bacău, Gorj; *Albești* (38), Argeș, Buzău, Dolj, Fălciu, Ialomița, Iași, Mușcel, Olt, Prahova, Teleorman, Vâlcea, Vaslui; *Albița* (1), Fălciu; *Albăca* (1), Roman; *Albota* (9), Argeș, Brăila, Iași, Olt, Vâlcea; *Albotești* (4), Bacău; *Albu* (13), Bacău, Buzău, Mehedinți, Putna; *Albuei* (1), Roman; *Albuia* (1), Roman; *Albulești* (4), Mehedinți, Muscel; *Albuleț* (1), Brăila; *Albului* (2), Gorj, Neamțu. *Indicele* =17 denumiri: *Alba* (3); *Albăe*(1); *Albăia* (1); *Albeni* (1); *Albești* (3); *Albeștii* (1); *Albia* (1); *Albiia* (1); *Albilea* (1); *Alboteni* (1); *Albotești* (3).

-ALUNUL, (lat.aluna): *Alun* (u.Alun, 1482 -poss.Monyaromenhe), HD; *Aluniș* (u.Magyaros, 1566 -Mogijoros), HG; *Aluniș* (u.Magyaró, 1228 -locus qui vocatur Mogorreuu), MS; *Alunișu* (u.Magyarókerek, 1437 -poss.Monyorokerek), CJ. *Răsp: Lahovari* =51 denumiri: *Aluna* (1), Putna; *Alune* (1), Neamțu; *Aluneni* (1), Dolj; *Aluni* (1), Prahova; *Alunișelul* (1), Olt; *Alunișul* (28), Buzău, Dâmbovița, Mușcel, Neamțu, Olt, Prahova, Putna, Suceava, Tecuciu, Vâlcea; *Alunișului* (4), Buzău, Suceava, Tecuciu; *Alunul* (11), Iași, Mehedinți, Râmnicul Sărat, Vâlcea,

⁶⁷ Coriolan, I, p.25, 29, 37, 38, 108, 109, 127, 128, 155, 156, 166, 167, 172, 173, 225, 226, 241-242, 244, 259, 272, 273, 309, 365, 366, 369, 378, 386, 392, 395, 401, 410, 422, 423, 429 și II, p.30, 40, 41, 43, 46, 47, 73, 80, 81, 88, 99, 217, 225-231.

⁶⁸ Lahovari, I, p.34-45, 63-67, 667-671; II, p.216-218, 291-297, 474-495 650-663, 751-754; III, p.323, 330-332, 368-369, 650-651, 655-657; IV, p.204-209, 237-241, 244-245, 294-295, 318-319, 321-322, 413-414, 483-491, 510, 656-657, 693-699, 770-775; V, p.221-224, 253-256, 293-296, 322-325, 344, 685-687, 703-720; *Indicele*, p.16-17, 44-45, 50, 53-54, 67, 72, 96, 109, 115, 135, 151, 153, 157, 159, 169, 171, 174-175, 176, 188, 190-191, 193-194, 212, 217-218, 220-222, 267, 270-272.

Vrancea; *Alunului* (3), Ialomița, Râmnicul Sărat. *Indicele* =1 denumire: *Alunei* (1).

-BUCIUM, (lat.bucinum): *Bucium* (u.Bucsum, 1595 -Buchin), AB; *Bucium* (u.Bucsum, 1439 -poss.Bwchyn), HD; *Bucium* (u.Bucsum, 1508 -Bwchon), BH; *Bucium* (u.Bucsum, 1556 -poss.Butzom), BV; *Buciumi* (u.Vármező, 1491 -Bucsin), SJ. *Răsp: Lahovari* =40 denumiri: *Buciumaș* (1), Fălciu; *Buciumeni* (17), Dâmbovița, Ialomița, Ilfov, Putna, Roman, Suceava, Tecuciu, Vlașca; *Buciumenilor* (2), Tecuciu; *Buciumi* (11), Bacău, Iași, Mehedinți, Roman; *Buciumul* (10), Buzău, Dolj, Mehedinți, Vâlcea; *Buciumului* (4), Buzău, Dolj, Teleorman; *Bucina* (1), Vaslui. *Indicele* =8 denumiri: *Buciuiești* (1); *Buciumeni* (2); *Buciumi* (5).

-CARPEN, (lat.carpinus): *Cărpeniș* (u.Gyertyános, 1505 -poss.Gyorthyanos, 1733 -Kerpenyes), HD; *Cărpinet* (u.Kerpenyet, 1588 -Carpinet), BH; *Cărpiniș* (u.Gyartyános, 1405 -Karpénys), MM; *Cărpiniș* (u.Kerpenyes, 1595 -Keorpenes), AB; *Cărpiniș* (u.Kerpenyes, 1488 -Kopelsbach), AB. *Răsp: Lahovari* =49 denumiri: *Cărpănul* (5), Iași, Neamț; *Cărpănoaia* (1), Putna; *Carpeni* (1), Vâlcea; *Carpenișul* (1), Argeș; *Carpenul* (9), Dolj, Gorj, Prahova, Râmnicul Sărat, Vâlcea; *Carpenului* (2), Buzău, Prahova; *Carpinei* (1), Covurlui; *Carpinul* (4), Botoșani. *Indicele* =3 denumiri: *Carpen* (1); *Cărpeniș* (2).

-CĂRBUNE, (lat.carbo,onis): *Cărbunari* (u.Füred, 1424 -Karbonal), MM; *Cărbunari* (u.Karburnár, 1588 -Zenfalwa), în satul Budureasa, BH. *Răsp: Lahovari* =38 denumiri: *Cărbuna* (1), Iași; *Cărbunari* (3), Bacău, Neamț, Prahova; *Cărbunarilor* (1), Tulcea; *Cărbunarul* (8), Brăila, Iași, Mușcel, Vaslui, Vâlcea; *Cărbunarului* (1), Vlașca; *Cărbunăria* (1), Tulcea; *Cărbunărița* (1), Neamț; *Cărbunator* (1), Tulcea; *Cărbuneanul* (2), Prahova; *Cărbuneasca* (1), Buzău; *Cărbunele* (5), Gorj, Mehedinți, Mușcel, Neamț; *Cărbunelui* (1), Dolj; *Cărbuneascului* (1), Buzău; *Cărbunești* (9), Gorj, Prahova, Putna; *Cărbuni* (2), Olt. *Indicele* =3 denumiri: *Cărbunești* (3).

-CÂMP, (lat.campus): *Câmp*, (u.Kimp, 1600 -Keompeolsboy), în orașul Vașcău, BH; *Câmpina* (u.Hosszúmező, 1427 -Hozzywmezew), SJ; *Câmpul lui Neag* (u.Kimpulunyag, 1493 -Nyakmezew), azi în orașul Petroșeni, HD; *Câmpuri de Sus* (u.Kimpur, 1485 -poss.Kampus) HD; *Câmpuri Surduc* (u.Kimpényszurduk, 1462 -poss.Zurdok), HD. *Răsp: Lahovari* =75 denumiri: *Câmp* (1), Mușcel; *Câmpeni* (8), Argeș, Bacău, Fălciu, Romanați, Vâlcea; *Câmpina* (5), Prahova; *Câmpineasca* (3), Brăila, Buzău, Râmnicul Sărat; *Câmpinița* (4), Prahova; *Câmpușorul* (2), Mușcel, Vâlcea; *Câmpul* (33), Bacău, Argeș, Buzău, Dolj, Dorohoiu, Gorj, Ialomița, Mehedinți, Mușcel, Neamț, Olt, Prahova, Tecuciu, Vâlcea, Vlașca; *Câmpului* (3), Brăila, Prahova, Putna; *Câmpulungul* (4), Mușcel; *Câmpulungeanca* (8), Buzău, Mușcel, Râmnicul Sărat; *Câmpu-*

lungeanului (1), Suceava; *Câmpurelul* (1), Ilfov; *Câmpurile* (4), Putna. *Indicele* =12 denumiri: *Câmpeni* (1); *Câmpie* (1); *Câmpul* (6); *Câmpulung* (3); *Câmpuri* (1).

-CORNUL, (lat.cornus): *Cornățel* (u.Hortobágyfalva, 1306 - Comachel), SB; *Cornești* (u.Somosd, 1497 -Zomoss), MS; *Cornițel* (u.Kornicel, 1392 -Chormel), BH. *Răsp: Lahovari* =156 denumiri: *Cornățele* (3), Ialomița; *Cornățelul* (18), Argeș, Bacău, Buzău, Ilfov, Olt, Prahova, Putna, Tecuciu, Vâlcea; *Cornea* (2), Mehedinți, Vaslui; *Corneanca* (1), Buzău; *Corneanu* (2), Buzău; *Corneasca* (1), Buzău; *Corneașul* (1), Argeș; *Corneata* (1), Dolj; *Cornencii* (1), Buzău; *Cornești* (11), Dâmbovița, Dorohoiu, Gorj, Ialomița, Râmnicul Sărat, Roman, Suceava, Tutova; *Corneșul* (4), Romanai, Vâlcea; *Cornețul* (35), Argeș, Bacău, Buzău, Dolj, Ilfov, Dâmbovița, Mehedinți, Putna, Râmnicul Sărat, Mușcel, Teleorman, Vlașca, Vâlcea; *Cornețului* (3), Mușcel, Prahova, Vâlcea; *Corni* (19), Botoșani, Covurlui, Dâmbovița, Dolj, Fălciu, Neamțu, Suceava, Tecuciu, Teleorman; *Cornianca* (1), Ialomița; *Cornii* (2), Mușcel, Râmnicul Sărat; *Cornilești* (1), Suceava; *Cornilor* (2), Buzău, Fălciu; *Cornișani* (2), Gorj; *Corniși* (1), Mehedinți; *Cornișorul* (3), Buzău, Mehedinți, Suceava; *Cornișorului* (1), Dolj; *Cornișul* (1), Iași; *Cornișului* (1), Botoșani; *Cornitul* (1), Tecuciu; *Corniței* (1), Dolj; *Cornițelul* (3), Bacău; *Cornoaia* (1), Tecuciu; *Cornoaica* (1), Ialomița; *Cornoiul* (1), Brăila; *Cornul* (25), Bacău, Botoșani, Brăila, Dolj, Iași, Mușcel, Prahova, Suceava, Vâlcea; *Cornului* (6), Bacău, Buzău, Prahova, Vâlcea; *Cornurile* (1), Prahova. *Indicele* =19 denumiri: *Cornești* (4); *Corni* (3); *Corniasca* (1); *Cornișor* (1); *Cornit* (1); *Cornova* (1); *Cornu* (1); *Cornul* (7).

-CRĂCIUN, (lat.creatio,onis): *Crăciunel* (u.Homoródkarácsonfalva, 1333 -sacerdos de Karachni, 1334 -villa Karasun), HG; *Crăciunelul de Jos* (u.Karácsonfalva, 1324 -domus Karachyni), SB; *Crăciunelul de Sus* (u.Oláhkarácsonfalva, 1332 -villa Karachini), AB; *Crăciunești* (u.Karácsonfalva, 1385 -Karachonfalva), MM; *Crăciunești* (u.Kracsunesd, 1439 -Karachonfalva), HD; *Crăciunești* (u.Karácsonfalva, 1444 -Karachonfalva), MS. *Răsp: Lahovari* =23 denumiri: *Crăciunul* (2), Bacău, Mușcel; *Crăciun* (1), Tecuciu; *Crăciuna* (1), Putna; *Crăciunașul* (1), Ialomița; *Crăciunea* (1), Covurlui; *Crăciuneasca* (2), Buzău, Prahova; *Crăciunei* (6), Olt; *Crăciuneni* (1), Botoșani; *Crăciunescu* (1), Suceava; *Crăciunești* (7), Bacău, Fălciu, Olt, Vaslui. *Indicele* =5 denumiri: *Crăciun* (1); *Crăciuna* (1); *Crăciuneni* (1); *Crăciunești* (2).

-FAG, (lat.fagus): *Făget* (u.Oláhbükkös, 1296 -Bekes), SB; *Făget* (u.Facset, 1548 -Fagyath), TM; *Făgetel* (u.Fazacsél, 1507 -Fazechel), HD. *Răsp: Lahovari* =40 denumiri: *Fagi* (4), Buzău, Mehedinți, Neamțu;

Fagilor (1), Neamțu; *Fagul* (2), Mehedinți, Roman; *Fagului* (4), Neamțul, Olt, Vaslui; *Făgetul* (7), Bacău, Botoșani, Buzău, Prahova, Râmnicul Sărat; *Făgetului* (1), Râmnicul Sărat; *Făgețelul* (21), Bacău, Botoșani, Buzău, Dolj, Mușcel, Olt, Neamțu, Suceava. *Indicele* =7 denumiri: *Făget* (2); *Făgetul* (2); *Făgețel* (2); *Făgețele* (1).

-FÂN, (lat.fenum): *Fânațe* (u.Fonác, 1583 -Fonác), MM; *Fânațe* (u.Fonác, 1600 -Fonac), BN; *Fânațe* (u.Fönáce), în satul Băla, MS; *Fânațe* (u.Fönáce), în satul Fărăgău, MS; *Fâncelul de Jos* (u.Alsófanccsal), în satul Ibănești, MS; *Fâncelul de Sus* (u.Felsőfanccsal), în satul Ibănești, MS. *Răsp:* Lahovari =8 denumiri: *Fânari* (1), Prahova; *Fânațul* (3), Bacău, Botoșani; *Fânați* (1), Vâlcea; *Fânațul* (1), Bacău; *Fânațele* (1), Bacău; *Fânețul-Mezinca* (1), Bacău. *Indicele* =2 denumiri: *Fâneța* (1); *Fânețele* (1).

-FOI, (lat.follice): *Foi* (u.Folyfalva, 1497 -Folffalva), MS. *Răsp:* Lahovari =lipsă paginații din lucrare.

-GHINDA, (lat.glans,dis): *Ghinda* (u.Vinda, 1332 -sacerdos de Vinda), BN; *Ghindari* (u.Makfalva, 1507 -Makfalva), MS. *Răsp:* Lahovari =lipsă paginație din lucrare. *Indicele* =4 denumiri: *Ghindăoani* (1); *Ghindărești* (1); *Ghindușari* (1); *Ghindești* (1).

-GROS, (lat.grossus): *Groș* (u.Grós, 1733 -Grosi), HD; *Groșeni* (u.Gross, 1580 -Groos), BH; *Groși* (u.Tőkes, 1733 -Gross), MM; *Groși* (u.Tőkés, 1411 -Thwkcs), MM; *Groși* (u.Grós, 1762 -Grosi), AR; *Groși* (u.Tötös, 1406 -possessio walachalis Thythews, 1828 -Grós), BN. *Răsp:* Lahovari =8 denumiri: *Groșeni* (2), Brăila, Teleorman; *Groșești* (2), Brăila, Teleorman; *Grosul* (4), Fălcu, Iași, Vlașca. *Indicele* =1 denumire: *Groșetul* (1).

-GRUI, (lat.grunnium): *Grui*, cătun în Cerghid, MS; *Gruilung* (u.Hossúliget, 1508 -Hozzwlygeth, 1829 -Gruj Lung), BH. *Răsp:* Lahovari =42 denumiri: *Gruia* (4), Dorohoiu, Mehedinți; *Gruistea* (1), Mehedinți; *Gruicul* (36), Argeș, Bacău, Buzău, Gorj, Iași, Ilfov, Mehedinți, Mușcel, Prahova, Neamțu, Suceava, Vlașca, Vâlcea; *Gruilului* (1), Covurlui. *Indicele* =3 denumiri: *Gruet* (1); *Gruicul* (2).

-IN, (lat.linum): *Inău* (u.Ünőmező, 1584 -Ewneömezeő, 1750 -Inou), MM; *Inău* (u.Inó, 1387 -Ineu), SJ; *Ineu* (u.Borasjenő, 1334 -Jeno), AR; *Ineu* (u.Jenőfalva, 1334 -sacerdos de Sancto Johanne), HG; *Răsp:* Lahovari =nu figurează. *Indicele* =1 denumire: *Inăuți* (1).

-LUNA, (lat.luna): *Luna* (u.Aranyos Lóna, 1270 -Lóna vocata), CJ; *Luna de Jos* (u.Kendilona, 1315 -poss.Lona), CJ; *Luna de Sus* (u.Szászlona, 1298 -villa Louna), CJ. *Răsp:* Lahovari =nu figurează. *Indicele* =nu figurează.

-LUP, (lat.lupus): *Lupac* (u.Kiskrassó, 1598 -Moyselupak), în oraș Reșița, CS; *Lupeni* (u.Lupény, 1850 -Lupény), HD; *Lupeni* (u.Farkasfalva,

1566 -Farkaslaka), HG; *Lupești* (u.Lupest, 1479 -Lwpefalwa), AR; *Lupoia* (u.Farkasmező, 1469 -Farkasmezew), SJ; *Lupoia* (u.Farkaspatak, 1508 -Farkaspathaka), BH; *Lupu* (u.Farkastelke, 1306 -Farkastelke), SB. *Răsp: Lahovari* =30 denumiri: *Lupa* (6), Gorj, Olt, Prahova, Tecuciu, Vâlcea; *Lupanului* (1), Râmnicul Sărat; *Lupașcul* (1), Putna; *Lupașcului* (1), Buzău; *Lupăria* (5), Botoșani, Dorohoiu, Ilfov, Iași, Suceava; *Lupeasca* (1), Olt; *Lupeni* (4), Bacău, Dorohoiu, Mehedinți; *Lupești* (5), Argeș, Covurlui, Gorj, Mehedinți; *Lupoia* (12), Buzău, Covurlui, Gorj, Ialomița, Mehedinți, Olt, Prahova, Romanai, Râmnicul Sărat; *Lupoica* (1), Prahova; *Lupoaiete* (2), Ialomița, Vâlcea; *Lupoia* (1), Mehedinți; *Lupoia* (1), Buzău. *Indicele* =5 denumiri: *Lupeni* (1); *Lupoia* (1); *Lupșe* (1); *Lupești* (2).

-MARGINE, (lat.margo,inis): *Margina* (u.Márzsina, 1365 -Margina), TM; *Margine* (u.Széltarlő, 1406, 1406 -possessio walachalis Zeltarlow), BH. *Răsp: Lahovari* =17 denumiri: *Marginea* (17), Dâmbovița, Buhuși, Bacău, Mușcel, Prahova, Roman, Râmnicul Sărat, Neamțu, Tecuciu, Vaslui, Vâlcea, Vlașca. *Indicele* =1 denumire: *Margine* (1).

-MĂR, (lat.melum): *Mărișel* (u.Marisel, 1805 -Marisel), CJ; *Mărul* (u.Mörul, 1387 -Almafa), CS; *Merișor* (u.Merisor, 1453 -Merysor), HD; *Merișor* (u.Pusztalmás, 1256 -terra Almas), MS. *Răsp: Lahovari* =7 denumiri: *Mărul* (3), Gorj, Mehedinți; *Mărului* (4), Râmnicul Sărat, Tecuciu, Vaslui. *Indicele* =1 denumire: *Merii* (1).

-MESTEACĂN, (lat.mastichinus): *Mesteacăn* (u.Kisnyires, 1424 -Nyires), CJ; *Mesteacăn* (u.Mesztákon, 1439 -Nyirpatak), în orașul Brad, HD; *Mesteacănu* (u.Nyires, 1431 -yayuode <valahales> de Nyres), CJ. *Răsp: Lahovari* =17 denumiri: *Mastacănul* (7), Neamțu; *Mastacănului* (1), Neamțu; *Mesteacănul* (4), Bacău, Dorohoi, Mușcel, Putna; *Mesteacănului* (1), Buzău; *Mestecănari* (1), Suceava; *Mesteceni* (3), Buzău, Mușcel, Suceava. *Indicele* =7 denumiri: *Măstacăn* (1); *Măstacăni* (2); *Măstăcani* (1); *Măsteacăni*, *Mestecăni* (1), *Mesteacănul* (1).

-MIC, (lat.miccus): *Mica* (u.Mikeháza, 1334 -Mykehaza), CJ; *Mica* (u.Mikefalva, 1376 -Alfalu, 1392 Mykefalva), MS; *Micești* (u.Mikes, 1297 -poss.Mykis), CJ; *Micești* (u.Kisfalud, 1299 -Kisfalu), AB; *Micești* (u.Marokisfalud, 1451 -villa Kysfalwd), MS; *Mititei* (u.Mititei, 1547 -Mititel), BN. *Răsp: Lahovari* =11 denumiri: *Mica* (1), Argeș; *Micaia* (1), Gorj; *Mică* (2), Mușcel, Teleorman; *Miceasca* (2), Mușcel; *Micești* (4), Mușcel, Tutova; *Miceștilor* (1), Argeș. *Indicele* =6 denumiri: *Mic* (1); *Micești* (4); *Micfutilă* (1).

-MUNCCEL, (lat.monticellus): *Muncel* (u.Muncsel, 1486 -Wolahico Munchel vocatus), AB; *Muncel* (u.Hegyköz, 1557 -Mwnczel), SJ; *Muncel* (u.Kishavas, 1553 -Munchel), CJ. *Răsp: Lahovari* =19 denumiri:

Muncelul (19), Gorj, Neamțu, Putna Roman, Suceava, Vaslui. *Indicele* =23 denumiri: *Muncel* (2); *Muncelul* (21).

-NEGRU, (lat.niger), *Neagra* (u.Nyágra, 1553 -Kisnegra), AR; *Neagra* (u.Nyágra, 1850 -Neagra), AB; *Neagra*, (u.Nyágra, 1913 -Nyágra), cătun în Lunca Bradului, MS; *Negreia* (Nygrefalu, 1648 -Negreffalva), MM; *Negreni* (u.Feketetó, 1406 -Fekethethow), CJ; *Negrești* (u.Avasfelsőfalva, 1490 -Felsewfalw), SM; *Negrilești* (u.Négerfalva, 1405 -villa olachalis Negel falva), CJ. *Răsp: Lahovari* =88 denumiri: *Negraia* (2), Vâlcea; *Negrași* (3), Argeș; *Negrașul* (3), Prahova; *Negrăița* (1); Vâlcea; *Negrea* (3), Covurlui, Tecuciu; *Negreana* (2), Gorj; *Negreasca* (2), Buzău, Teleorman; *Negrei* (2), Vaslui; *Negreni* (12), Gorj, Mușcel, Olt, Vlașca, Vâlcea; *Negrescu* (1), Botoșani; *Negrești* (12), Buzău, Mehedinți, Mușcel, Neamțu, Roman, Vâlcea, Vaslui; *Negreștilor* (1), Suceava; *Negri* (7), Buzău, Prahova, Putna, Râmnicul Sărat, Roman; *Negrila* (1), Tecuciu; *Negrileasa* (1), Suceava; *Negrilești* (7), Putna, Tecuciu, Vaslui, Vlașca, Vrancea; *Negrișoara* (3), Olt, Suceava; *Negrișoarei* (1), Gorj; *Negrișori* (1), Vâlcea; *Negrita* (2), Mușcel, Vâlcea; *Negrițești* (2), Neamțu; *Negru* (14), Buzău, Bacău, Dorohoi, Ilfov, Mehedinți, Mușcel, Neamțu, Putna, Râmnicul Sărat, Vâlcea; *Negrulești* (1), Vâlcea; *Negrușa* (1), Mehedinți; *Negrușca* (1), Ialomița. *Indicele* =24 denumiri: *Neagra* (5); *Negreni* (1); *Negrești* (4); *Negri* (1); *Negrileasa* (1); *Negrilești* (8); *Negrișoara* (1); *Negrileasca* (1); *Negrilești* (2).

-NOU, (lat.novus,nova): *Noul* (u.Szászújfalva, 1332 -poss.Uyfalva), SB; *Noul Român* (u.Oláhújfalva, 1307 -poss.Ujfalva), BV; *Noul Săsesc* (u.Szászújfalva, 1305 -poss.Ujfalva), SB. *Răsp: Lahovari* =2 denumiri: *Noul* (1), Buzău; *Noua* (1), Ilfov. *Indicele* =2 denumiri: *Noua* (2).

-PĂRUL, (lat.pirus): *Părul* (u.Perul, 1723 -Perul), TM; *Perii Vadului* (u.Révkörtvélyes, 1405 -Kwrthuelrew), CJ; *Periș* (u.Körtvélyfája, 1441 -poss.Kerthwelfa), MS; *Perișor*, (u.Felsőkörtvélyes, 1576 -Kerthvélyes), BN. *Răsp: Lahovari* =20 denumiri: *Părul* (6), Buzău, Covurlui, Neamțu, Teleorman, Tulcea; *Părulei* (10), Buzău, Iași, Ilfov, Tecuciu, Râmnicul Sărat; *Părușelul* (1), Teleorman; *Părușul* (1), Ialomița. *Indicele* =nu figurează.

-PLOP, (lat. Ploppus): *Plop* (u.Plop, 1468 -poss.Plop), HD; *Plopi* (u.Sztrigyplop, 1453 -Strigfalwa), HD; *Plopiș* (u.Nyárfás, 1583 -Plopis), MM. *Răsp: Lahovari* =28 denumiri: *Plopana* (2), Bârlad; *Ploasca* (1), Tecuciu; *Plopeasa* (2), Buzău; *Plopeni* (10), Botoșani, Buzău, Dorohoi, Prahova; *Plopești* (3), Neamțu; *Plopi* (19), Iași, Ilfov, Fălciu, Mehedinți, Neamțu, Râmnicul Sărat, Roman, Suceava, Teleorman; *Plopilor* (6), Bacău, Suceava, Tulcea; *Plopiștilor* (1), Mușcel; *Plopișorul* (1), Mușcel; *Plopișul* (6), Mușcel, Prahova, Vâlcea; *Plopițul* (1), Argeș; *Ploșoreni* (1),

Mehedinți; *Plopșorul* (6), Dolj, Gorj; *Plopul* (24), Bacău, Buzău, Brăila, Gorj, Dolj, Olt, Prahova, Râmnicul Sărat, Suceava, Tecuciu, Tutova; *Plopului* (7), Buzău, Olt, Suceava, Vâlcea. *Indicele* =11 denumiri: *Plopeni* (2); *Plopești* (3); *Plopii* (2); *Plopu* (1); *Plopul* (3).

-RECE, (lat.recens): *Reci* (u.Réty, 1334 -sacerdos de Reech), CV; *Reciu* (u.Récse, 1309 -Resz), AB. *Răsp: Lahovari* =29 denumiri: *Rece* (2), Tulcea; *Recea* (21), Argeș, Buzău, Covurlui, Mehedinți, Olt, Prahova, Tecuciu, Tutova; *Recelea* (2), Prahova; *Recile* (2), Argeș, Prahova; *Recișoara* (1), Vâlcea. *Indicele* =2 denumiri: *Recea* (2).

-RÂU, (lat.rivus): *Râu Alb* (u.Fehérviz, 1411-1412 -Feyruiz), HD; *Râu Bărbat* (u.Borbátviz, 1391 -Barbaduize), HD; *Râu de Mori* (u.Malomviz 1359 -poss.Malomwyz), HD; *Râul Sadului* (u.Riuszád, 1850 -Riuszádului), SB; *Râușor* (u.Reușor, 1509 -Rusor), BV. *Răsp: Lahovari* =16 denumiri: *Râul* (11), Buzău, Gorj, Dâmbovița, Mehedinți, Mușcel, Vâlcea; *Răureni* (4), Ilfov, Vâlcea; *Râurile* (1), Mușcel. *Indicele* =3 denumiri: *Râul* (2); *Râușorul* (1).

-RUNC, (lat.runcus): *Runc*, în Borșa, MM; *Runc* (u.Runk, 1733 -Runk), CJ; *Runc* (u.Runk), cătun în Sărmaș, HG; *Runcul Mare* (u.Nagyrunk -poss.Rwnk), HD; *Runcul Mic* (u.Erdőhátrunk, 1499 -poss.Ronk); *Runcul Salvei* (u.Runk, 1547 -Ronck), BN, *Răsp: Lahovari* =27 denumiri: *Runceasa* (1), Mușcel; *Runceni* (2), Buzău; *Runcul* (22), Argeș, Bacău, Buzău, Dâmbovița, Gorj, Ilfov, Mehedinți, Mușcel, Neamțu, Oltul, Prahova, Râmnicul Sărat, Romanai, Vâlcea; *Runcurelul* (1), Mehedinți; *Runcușorul* (1), Mehedinți. *Indicele* =15 denumiri: *Runcul* (14); *Runcușorul* (1).

-SAT, (lat.fossatum): *Satu Mare* (Szatumárnémeti, 1213 -castrum Zathmár), SM; *Satu Mare* (u.Nagy Falu, 1333 -Magna Villa), AR; *Satu-Mare* (u.Máréfalva, 1566 -Marefalwa), HG; *Satu Mic* (u.Érkisfalu, 1380 -Nogfalu), SM; *Satu Mic* (u.Kecsetkisfalva, 1567 -Kwsffalwd), HG; *Satu Nou* (u.Szászújfalu, 1332 -sacerdos de Nova Villa), BN; *Satul Nou* (u.Teremiújfalu, 1473 -Wyfalw), MS. *Răsp: Lahovari* =43 denumiri: *Satul* (32), Bacău, Botoșani, Constanța, Covurlui, Dorohoiu, Dolj, Fălcu, Prahova, Suceava, Tecuciu, Teleorman, Tulcea, Vlașca, Ialomița, Roman; *Satului* (4), Buzău, Romanai, Tulcea, Vaslui; *Săteni* (1), Dâmbovița; *Sătuceni* (1), Buzău; *Sătucul* (5), Buzău. *Indicele* =99 denumiri: *Sat* (45); *Sate* (1); *Satele* (6); *Satul* (47).

-ULM, (lat.ulmus): *Ulmeni* (u.Sülelmed, 1405 -Silelmed), în Cehul Silvaniei, SJ; *Ulmoasa* (u.Ulmásza), cătun în Baia Mare, MM. *Răsp: Lahovari* =22 denumiri: *Ulmeni* (8), Brăila, Buzău, Ilfov, Teleorman; *Ulmetul* (4), Buzău, Vâlcea; *Ulmețul* (1), Dolj; *Ulmi* (5), Buzău, Dâmbovița, Iași, Ilfov; *Ulmul* (8), Brăila, Dolj, Ialomița, Suceava;

Ulmulețul (1), Ialomița; *Ulmușorul* (2), Râmnicul Sărat. *Indicele* =9 denumiri: *Ulmeni* (1); *Ulm* (6); *Ulmul* (2).

-VALE, (lat.vallis): *Valea Bistrei* (u.Valeamăre, 1501 -Valemare), CS; *Valea Bradului* (u.Vályabrád, 1441, 1445 -Walyafalva), CS; în orașul Brad, HD; *Valea de Sus* (u.Felsővalenyagra, 1600 -Walle nigra), BN; *Valea Dâlji* (u.Vályadils, 1440 -poss.Pathak), HD; *Valea Lungă* (u.Válealunga, 1468 -poss.Waylalonga), HD; *Valea Lungă* (u.Hosszúaszó, 1309 -Longavallis), SB; *Valea Mare* (u.Váleamăre, 1733 -Válya), HD; *Valea Mare* (u.Valeamăre, 1439 -Vallya), AR; *Valea Nandruului* (u.Nándorválya, 1330 -villa Vluesag), HD. *Răsp: Lahovari* =272 denumiri: *Valea* (272), Argeș, Bacău, Botoșani, Brăila, Buzău, Constanța, Dâmbovița, Dolj, Dorohoiu, Fălciu, Gorj, Iași, Ialomița, Ilfov, Mehedinți, Mușcel, Neamțu, Olt, Prahova, Roman, Romanai, Râmnicul Sărat, Suceava, Tecuciu, Tulcea, Tutova, Vaslui, Vâlcea. *Indicele* =86 denumiri: *Valea* (86).

Trecând în revistă toponimele prezentate, cât și din analiza altora care nu au mai format obiectul prezentului studiu, nu trebuie să ne surprindă faptul că toponimia regiunilor din afara, sau din interiorul arcului Carpaților, este deosebit de variată și, mai ales, că pe tot cuprinsul țării avem de-a face cu toponime formate din cuvinte românești rămase din antichitate -autohtone- sau provenite de la stăpânitorii romani, ele dovedind perenitatea poporului român. De aici provine marea bogăție și varietate de nume populare pentru locuri, derivate de la denumiri de ape sau zone geografice. Ne oprim doar la patru asemenea termeni geografici comuni din zona Transilvaniei: Mureș, Câmpie, Pădure și Vad care, de altfel, au format obiectul unor studii aparte⁶⁹.

Se cuvine să facem aprecierea că în arealul lor, anterior, numărul localităților ce poartă același determinativ era cu mult mai mare. Pe parcursul timpului, odată cu schimbarea numelui unor localități, numărul acestor termeni a scăzut, rămânând totuși destule încât, pe categorii, să formeze regiuni geografice de sine stătătoare (Pl.I).

Cel mai important, nu ca întindere și număr, cât și ca origine, îl formează determinativul enclitic *Mureș*, care se întinde ca o fâșie de-a lungul Mureșului, începând de la Bistra Mureșului, din comuna Deda, până la Cistea de Mureș, sat aparținător orașului Ocna de Mureș. În ordinea prezentată de Victor Tufescu localitățile care poartă sau au purtat determinativul Mureș sunt următoarele: *Bistra Mureșului*; *Lunca Mureșului*, sat în comuna Aluniș; *Petrilaca de Mureș*, sat în comuna

⁶⁹ D.I.Oancea, *Termenul geografic comun vad*, în SCGGG, tom XX, 1973, p.207-214. Victor Tufescu, *Nume populare pentru regiuni geografice din România*, în SCGGG, tom.XXIV, 1977, p.171-178.

Gornești; *Iara de Mureș*, sat în aceeași comună; *Sângeorgiu de Mureș*, *Sântana de Mureș* și *Sâncraiu de Mureș*, foste comune suburbane ale municipiului *Tîrgu-Mureș*; *Mureșeni*, înglobat în același municipiu; *Sântioana de Mureș*, sat în apropierea municipiului *Tîrgu-Mureș*; *Oarba de Mureș*, sat în orașul Iernut; *Șeulia de Mureș*, sat în comuna Cucerdea; *Lechința de Mureș*, azi Lechința, în orașul Iernut; *Bogata de Mureș*, azi Bogata, lângă Luduș; *Cisteiu de Mureș*, *Ocna Mureș* și *Lunca Mureșului*.

Numele popular *Câmpie*, cu sensul de loc jos cu sate, bun pentru cultivat, se întinde pe un vast teritoriu, la nord de Valea Mureșului, până spre Someșul Mic, cunoscut sub denumirea de *Câmpia Transilvaniei*. Este grupul de determinative cel mai numeros, din care Victor Tufescu menționează un număr de 16 localități existente ce păstrează acest apelativ: *Ceuășu de Câmpie*; *Căpușu de Câmpie*, sat în comuna Iclâzel; *Grebenișul de Câmpie*; *Miheșu de Câmpie*; *Negrenii de Câmpie*, sat în comuna Band; *Sângeorgiu de Câmpie*, sat în comuna Sâmpetru de Câmpie; *Sânmartinul de Câmpie*, sat în comuna Râciu; *Socolu de Câmpie*, sat în comuna Cozma; *Zau de Câmpie*, toate în județul Mureș. Urmează *Iuriu de Câmpie*, sat în comuna Cojocna; *Mureșenii de Câmpie*, sat în comuna Palatea; *Șoporu de Câmpie*, sat în comuna Frata, toate în județul Cluj. Apoi, *Miceștii de Câmpie*; *Silivașu de Câmpie* și *Sânmihaiu de Câmpie* din județul Bistrița-Năsăud. Pe lângă acestea, pe baza hărților topografice mai vechi, autorul a mai găsit un număr de 17 sate care purtau aceași specificare de *Câmpie*. Fără a le trece în totalitatea lor în revistă amintim *Bandul de Câmpie*, azi Band; *Budiul de Câmpie*, azi Papiu Ilarian; *Sânpetru de Câmpie*, azi Sânger; *Glodenii de Câmpie*, azi Glodeni etc.

Determinativul *pădure*, cu sensul de loc cu păduri, este situat la est de celelalte două zone anterioare. Arealul acestei zone cuprinde satele: *Săcalu de Pădure*, sat în comuna Brâncovenești; *Idicel-Pădure*, sat în aceeași comună; *Dubiștea de Pădure*, sat în comuna Hodac; *Ibănești Pădure*, sat în comuna Ibănești; *Orșova-Pădure*, sat în comuna Gurghiu; *Sângeorgiu de Pădure*, toate în județul Mureș. Pot fi amintite încă localitățile *Sânmihai de Pădure*, ca și altele asemănătoare; *Pădureni*; *Sub Pădure*; *Valea Pădurii* etc.

Apelativul *vad*, în diversele sale variante: *Vadu*, *Vadul*, *Vădaș*, *Vădeț* etc, este întâlnit pe întreg teritoriul țării. D.I.Oancea consideră că, azi avem un număr de peste 40 localități și cca.20 hidronime care provin de la acest apelativ. Nu intenționăm să enumerăm toate aceste denumiri, ci doar să amintim faptul că cele mai vechi atestări documentare cu privire la aceste toponime provin din Transilvania și Banat, ele demonstrând continuitatea elementului românesc pe aceste meleaguri.

Apelând la dicționarul lui Coriolan Suciu⁷⁰, D.I.Oancea amintește localitățile: *Wodaz* (Wodazov), 1214, de pe Crișul Repede, azi dispărută; *Wodad*, pe Bârzava, la 1333, în 1370 ca *villa Wodad*, tot dispărută; *Vadul Crișului* la 1256; *Vad* (Vadul Izei), la 1383, tradus ca Farkasrév etc.

Mult mai aproape de apelative, micro-etnotoponime prin elementele de o certă valoare documentară, constituie o adevărată arheologie lingvistică, fiind însă mai puțin utile în documentarea unor date de natură istorică. Referindu-se la raportul dintre toponimie și istorie, Ion Donat⁷¹ remarcă: „*Numele de locuri, prelucrate astfel pot ajuta și la orientarea pe teren a unor cercetări de dialectologie, etnografie și arheologie, căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve până azi elementele de limbă și de cultură materială, sau să se găsească în pământ resturi arheologice de aceeași origine cu toponimele*”. Afirmatia este pe deplin valabilă pentru zona prezentului studiu (județul Mureș), în numeroase localități descoperindu-se un material arheologic deosebit de bogat, care provine încă din neolitic și continuă prin toate perioadele istorice, până în feudalismul timpuriu. Au fost descoperite asemenea mărturii pe teritoriul de azi al municipiului Tîrgu-Mureș, apoi în localitățile Band, Bogata, Breaza, Chinari, Cipău, Cucerdea, Cuci, Cristești, Iernut, Lechința, Luduș, Morești, Sîngeorgiu de Mureș, ca să enumerăm doar pe cele mai importante⁷².

Cele 136 localități (Pl.II) la care am studiat materialul cartografic sunt următoarele⁷³: 1-Tîrgu-Mureș, inclusiv unele zone care au fost localități independente la data emiterii materialului cartografic studiat; 2-Mureșeni, 3-Podeni, 4-Remetea, apoi celelalte localități: 5-Acățari, 6-Adămuș, 7-Adrian, 8-Adrianul Mare, 9-Adrianul Mic, 10-Aluniș, 11-Apalina, 12-Ațintiș, 13-Band, 14-Băgaciu, 15-Bărboși, 16-Beica de Jos, 17-Beica de Sus, 18-Berghia, 19-Bobohalma, 20-Bogata, 21-Bolintineni, 22-Botez, 23-Bozed, 24-Breaza, 25-Cășva, 26-Căcuciu, 27-Cerghid, 28-Cerghizel, 29-Ceuașu de Cîmpie, 30-Chiheru de Jos, 31-Chiheru de Sus, 32-Chinari, 33-Chirileu, 34-Ciba, 35-Cipău, 36-Cîndu, 37-Comori, 38-Corbești, 39-Cornățel, 40-Cornești, 41-Cotuș, 42-Crăiești, 43-

⁷⁰ Coriolan, II, p.222, 223, 424.

⁷¹ Ion Danat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești (I)*, în LR, XIII, 1964, nr.6, p.616.

⁷² Pentru cei interesați de consultat publicațiile indicate la nota nr.25.

⁷³ Pentru evitarea repetării numelui fiecărei localități, luând în considerare ordinea lor alfabetică, în paranteză am trecut numărul lor de ordine. De asemenea, am folosit actuala denumire oficială.

Cucerdea, 44-Cuci, 45-Cristești, 46-Curteni, 47-Deaj, 48-Deda, 49-Deleni, 50-Delenii, 51-Dîmbău, 52-Drojdii, 53-Dumbrava, 54-Dumbrăvioara, 55-Eremitu, 56-Ernei, 57-Fărăgău, 58-Frunzeni, 59-Găbud⁷⁴, 60-Gheja, 61-Glodenii, 62-Grebenișu de Cîmpie, 63-Grușor, 64-Gurghiu, 65-Habic, 66-Hădăreni, 67-Hodac, 68-Ibănești, 69-Icland, 70-Idicel, 71-Ihod, 72-Isla, 73-Jabenita, 74-Lechincioara, 75-Lechința, 76-Leordeni, 77-Luduș, 78-Lueriu, 79-Lunca Bradului, 80-Maiorești, 81-Mădărași, 82-Morăreni, 83-Mura Mare, 84-Mura Mică, 85-Murgești, 86-Nadășa, 87-Nandra, 88-Nazna, 89-Oroi (fost Oroiu Secuiesc), 90-Oroi de Cîmpie (contopit cu Oroiu Secuiesc), 91-Orșova, 92-Al.Papiu Ilarian, 93-Păingenii, 94-Pănet, 95-Petea, 96-Petelea, 97-Răstolnița, 98-Rîpa de Jos, 99-Roteni, 100-Rușii Munți, 101-Satu Nou, 102-Săcalu de Pădure, 103-Săcăreni, 104-Sărmășel, 105-Sîmbriaș, 106-Sîncraiu de Mureș, 107-Sîngeorgiu de Cîmpie, 108-Sîngeorgiu de Mureș, 109-Sînișor, 110-Sîntana de Mureș, 111-Sînger, 112-Sîntioana de Mureș, 113-Solovăstru, 114-Suseni, 115-Șăulia, 116-Șăușa (fost Șăușa de Cîmpie), 117-Șăușa (fost Șăușa Secuiască), 118-Șerbeni, 119-Tirimia, 120-Tirimioara, 121-Tofalău, 122-Tușinu, 123-Ungheni, 124-Urisiul de Jos, 125-Urisiul de Sus, 126-Vaidacuta, 127-Vaideiu, 128-Valea Largă, 129-Vălenii, 130-Vălurenii, 131-Vărgata, 132-Vătava, 133-Vișinelu, 134-Voiniceni, 135-Voivodeni, 136-Zau de Cîmpie.

Din cele 136 localități, pe baza materialului cartografic, am obținut un număr de 3799 microtoponime⁷⁵. Pe localități, numărul acestora variază de la 1 microtoponim în Podeni, 3 în Cornățel, 5 în Fărăgău și Mura Mică, de exemplu, la 370 în Band, 107 în Eremitu, 100 în Hodac, 91 în Vătava, 89 în Ibănești sau 78 la Beica de Sus. Având în vedere marele număr de micro-etnotoponime am selectat doar pe cele mai reprezentative și des întâlnite, prezentarea lor făcând-o pe criteriile generale stabilite de Iorgu Iordan⁷⁶. La aproape toate exemplele date am redat scrierea fonetică originală de pe documentele cartografice.

Înainte de a trece la analiza acestora, pentru început, se cuvine a ne opri, din nou, la vechiul nume geto-dacic: *Maris*>Mureș, de această dată ca micro-etnotoponim: *Mureș Mort* (1), *Peste Mureș* -Péste Muresiu (33), *Mureș* -Maros (60), *Între Mureș*, *Insula dintre Mureș* (61),

⁷⁴ Deși aparține la comuna Noșlac, județul Alba, fiind situată în apropierea județului Mureș, schțele și datele de carte funciară se păstrează la Judecătoria Tîrgu-Mureș.

⁷⁵ Pentru localitățile Band și Voiniceni am luat în considerare lucrările lui Imreh Barna, *Mezöbánd helynevei*, Cluj, 1942, p.6-38 și V.Cristureanu, *Toponimia satului Voiniceni (județul Mureș)*, în LR, XX, 1971, nr.1, p.69-76.

⁷⁶ Iorgu Iordan, *op.cit.*, p.18-560.

Peste Mureș -Peste Muresiu (82), Mureșul (106), Spre Mureș, Mureșele (110), Valea după Mureș -Vale dupe Mures (116).

Am amintit că termenii, poate cei mai reprezentativi, pentru sedentarismul poporului român, sunt *pământ* și *sat* și, de aceea, începem seria micro-etnotoponimelor cu aceștia.

1. PĂMÂNT, (lat.pavimentum): *Pământul Femeilor -Aszonyi földe (2), Pământul Satului -Pumuntu szatuluy (4), Pământurile Rotunde -Kerek földek (38), Pământurile Cânepii -Kenderföldek (40), Pământurile Cânepii -Kenderföldek (44), Cetatea de Pământ (45), Pământurile Lungi -Pamunturile longi (58), Pământurile țiganilor -Czigány földek (61), Pământul lui Ince -Incze földe, Pământul Domnului -Urfölde, Pământul lui Pál -Pálfölde (105).*

2. SAT, (lat.fossatum): *Capu Satului -Capu Szatului, Pământul Satului -Pumuntu szatuluy (4), Din Jos de Sat -Din josu de satu (7), Râtu Satului -Ritu szatului (16), Din Sus de Sat -Din sus de satu (17), Pădurea Sătească -Păduria Setesti, Râtu Satului -Retu szatului (19), Tonorocul de lângă Sat -Falumelletti tanarokok (23), Șesu de Sus de Sat -Sesu din susu de satu (25), Lângă Sat -Linge satul (28), Capătul Satului -Faluvége (36), Lângă Râtu Satului -Falu rét mellet (40), Râtu Satului -Falu rétye (44), Locul Satului -Falu hely (47), Lunca din Jos de Sat -Lunka din jos de satu, Capu Satului -Kápu sätului, Șesu din Sus de Sat -Sesudin sus de sätu (48), Dealul deasupra Satului -Diálu asupra satului (53), Capătul Satului -Falu vége (54), Capătul de Jos al Satului -Alsó faluvége (63), Dosu Satului -Doszu satului, Din Sus de Sat -Din sus de Satu (70), Locul Satului -Falu hely (74), Șesu din Jos de Sat -Sesului din Josu de Satu, Șesu din Sus de Sat -Sesului din susu de satu (82), La Sat -La szätu (95), Dealul deasupra Satului -Dialu a suspra satului (98), Șesu din Sus de Sat -Sesu din susu de Satu, Mălăiștele din Sus de Sat -Malaistele din susu de Satu (100), Gura Satului -Gura satului (104), Capătul Satului -Faluvége (105), Râtu de lângă Sat -Falu melletti rét (110), Deasupra Satului -Deásupra sätului (115), După Sat -Dupe Sat (127), Capu Satului (134).*

O primă categorie o formează micro-etnotoponime topografice care descriu forma sau aspectul exterior al locului, la care, pentru cele provenite din perioada romană, am redat și forma lor latină.

1. BUZĂ, (autohton): *Valea Buzii -Valea Buzi (104).*

2. CAPUL, (lat.caput): *Capu Satului -Capu Szatului (4), Capu Pârâului -Kapu paroului (16), Capul Labului -Labokvege (21), Capu Dealului -Kápu dealului (28), Capătul Satului -Faluvége, Capu Satului -Faluvég (36), Capu Pârâului -Capu paroului (40), Capu Satului -Kápu sätului, Capu Hotarului -Kápu hotárului (48), Capu Largii -Cápu Lársi*

(51), *Capătul Satului* -Faluvége (54), *Capu Dealului* -Kapu dealului (59), *Capu Gruilui* -Kapu Gruilui (67), *Capu Coastei* -Capu Coasti (91), *Capu Dealului* -Kapu gyalului (104), *Capătul Satului* -Faluvége (105), *Fața Capătului Viei* (111), *La Capul Leșii* -La capu lésy, *Capu Dealului* -Capu dialului (113), *Capu Perilor* -Kapu périlor, *Capu Dosului* -Kapu doszului (116), *Capul Dealului* -Capul Dealului, *Capu Satului* -Capu Satului (134).

3. COASTĂ, (lat.costa): *Coasta Dealului Mic* -Kis hegy oldal (1), *Coasta Stejerișului* -Csereoldal, *Coasta Râtului* -Oldal rét (9), *Coasta Românilor* -Oláholdal, *Stejerișul Coastei Românilor* -Oláholdali csere, *Lângă Coasta Românilor* -Oláholdal megett (10), *Coaste* -Coaste, *Sub Coaste* -Sub coaste (17), *La Coaste* -La koaszte (19), *Coasta Dealului* -Hegyoldal (21), *Coasta Morii* -Malomoldala, *Sub Coasta Mare* -Nagy óoldal alja (23), *După Coastă* -Dupe Koaszte, *Din Coastă de Gruj* -Din Koaszte de gruj (27), *Coasta Alunilor* -Magyaros oldal (41), *Coasta Morii* -Kósztá mori (42), *Costițele* -Koszticzele, *Coasta Caldă* -Meleg oldal (43), *Coasta Râtului Pietros* -Kövés rét odala (55), *După Coastă* -Dupa kaszte (59), *Sub Coaste* -Sub Coaste, *Coasta* -Coasta (66), *Sub Coastă* -Supt kászte, *După Coastă* -Dupe Kaszte, sau Dupa Kaszta (67), *Coasta* -Kaszta (70), *Coasta Ceșoia* -Coasta cesoja (79), *Coasta* -Oldal (84), *Coasta Stejerișului* -Csereoldal (85), *Coasta Mare* (90), *Capu Coastei* -Capu Coasti (91), *Coasta Rece* -Fagyas (94), *Coasta Ganga* -Ganga oldal, *Coasta Veța* (99), *Coastele Morii* -Coastele Mori (100), *Coasta* -Oldal, *Coasta Stejerișului* -Cseres oldal (105), *Coasta Mânjii* -Kásztá mánzsi, *Coasta Jii* > Viei -Kasta Zsii, *Sub Coasta Săcalului* -Szakáli oldal alatt, *Coasta Săcalului* -Szakáli oldal (111), *Sub Coasta Heii* -Sub kasztahéji (116), *Coasta sub Pădure* -Koaszte sub pădure, *Coasta pe Vale* -Kaszte pe Valea (117), *Coasta Cornului* (119), *Sub Coastă* -Sub coaste (122), *Coasta* -Coastea (124), *La Coasta Giției* (cu sens de viță) -La coasta gitziei (125), *Coasta Fântânii* -Oldalkút (129), *Coasta Cărpinișului* -Gyertyan oldala (131), *Coasta Gâmbușii* -Costa Gambusi (132), *Coasta Furcii*, *Coasta Viei*, *Costița* (134).

4. FUNDUL, (lat.fundus): *Fundătura* -Fundetura (6,7), *Fund* -Fund (15), *Fundătura* -Fundatura (17), *Fundoaia* -Fundoja (25), *Fundătura* -Fundatura (26,30,31,40), *Fundătură* (41), *Fundăturile* -Fundeturile (48), *Fundătură* -Fundeture (62), *Fundătura* -Fundatura (66), *Fundătura* -Fundetura (73), *Fundătura* -Fundatura (83,102), *Fundu Frenț* -Fundu Frencz, *Fundișu Moldovanului* -Funtisu Moldvánului, *Fundu Râmeții* -Fundu rimeczi (104), *Fundătura* -Fundetura (116,125,134), *Fundul Dosului* (134).

5. GROAPĂ, (autohton): *Gropile* -Gödrös (5), *Gropile* -Gödrök (10), *Gropile* -Gropile (26), *Groapa Lupului* -Grópa Lupului (40), *Groapa*

-Grapa (42). *Groptile*>Gropile -Groptyile (49), *La Groapă* -La gropa (58), *Groapa Pădurii* -Gödör Erdő (63), *Groapa și Fațe* -Grapa es Facze (66), *La Gropti*>Gropi -La Groptyi (68), *Groapa Lupului* -Grapa Lupului (79), *Groapa Lupului* -Farkaslyuk (94), *Groapa de Mijloc* -Gropa de mislok (104), *Groapa Mare* -Gropa máre (107), *Groapa* -Gödör (129), *Groapa Hânzoi* -Gropa Hanzoi (132).

6. GRUIU, (autohton): *Gruul Ursului* -Gruiu Ursului, *Sub Gruisor* -Sub gruisoru, *Sub Dâlma Gruisorului* -Sub dilma gruisorului, *Dâlma Gruisorului* -Dilma gruisorului (17), *La Gruiu mazării la Calea Chirileului* -Lá gruyu mázeri lá Kálea Kirileului, *După Gruiu Tătăroi* -Dupe gruju teteroy, *Din Coastă de Gruu* -Din Koaszte de gruj, *La Podul mare sub Gruieț* -Lá podu mare subt grujecz (27), *Gruiu* -Gruiu, *Gruiu Văcarului* -Gruiu vacariului (37), *Gruisoare* -Gruisore (58), *Sub Gruu* -Supt Gruu, *După Gruu* -Dupa Gruu, *Capu Gruului* -Kapu Gruului (67), *După Gruu* -Dupe Gruu (68), *Gruiețile* -Grujetzile (73), *Sub Gruu* -Sub grui, *Gruiețe* -Grujecze, *Gruu* -Gruj (116), *Gruiu* -Gruiu (124), *Gruiețele* -Gruetiele, *Gruiu Bologii* -Gruiu Bologi (125), *Gruieșorul* -Grujesóru, *Gruiețe* -Grujecze, *Gruuicioara* -Grujuczióra (126), *Gruu*, *Gruiu Mazării* (134).

7. MAL(UL), (autohton): *Unumai*>mál -unu mai (1), *Mal* -mál (6), *Malu Mic* -Kis Mál, *Mal* -Mál (10), *Drumul Malului* -Málutja (36), *Mal* -Mál (99), *La Malu* -La malu (113).

8. MĂGURA, (autohton): *Măgura* -Magura, *Măguricea* -Maguricea, *După Măgură* -Dupe magura (37), *Măgurița* -Maguricza, *Fața Măgurii* -Facza maguri (70), *Dogu Măgurii* -Dogu Maguri (132).

9. MUNTELE: (lat.mons,ntis): *Muntele* -Muntile (53), *Muntele* -Muntele, *În Munte* -În Munte, *Muntele* -Munțile (67).

10. PICUIU, Poate fi raportat la o bază romanică sau preromanică, traco-ilirică: *pikk*, cu sensul de ridicătură, vârf, având numeroase variante ca: *Picu*, *Piclu*, *Picui*, *Picuiu*, *Piclău*, *Picleu*, *Piclui*, *Piculeț*, *Piculeu* etc⁷⁷. Sub aceste variante îl regăsim și în hărțile cadastrale: *Sub Ticui*>Picui -Sub tyikui (22), *Ticui* -Tyikui (59), *Chicui*>Picui -Chikui (66), *Pticuleu*>Piculeu -Ptyiculeu, *Fața Pticulei*>Piculei -Fatia ptyikulei, *După Pticuleu*>Piculeu -Dupe ptyikuleu (72), *Ticuiul Pădurii* (89), *Piculeu* -Piculeu (91), *Picul* -Pikuly (111). În afară de aceste exemple, în literatura de specialitate, tot pentru teritoriul județului Mureș, se întâlnesc și alte exemple *Picui-Ticui* (Grebenișul de Cîmpie), *Ticui* (Nadeș), *Picui*

⁷⁷ N.Orghidan, G.Giurglea, M.Homorodean, *Probleme de toponimie*, în CL, X, 1965, nr.2, p.341-342; Dumitru Loșonți, *Pic și derivatele sale*, în CL, XXX, 1985, nr.1, p.18-33; Emilian N.Bureștea, *Entopicele Chică și Chiceră în toponimia din nordul județului Vâlcea*, în LR, XXXIV, 1985, nr.3, p.172-173.

(Sălcud), *Piculeu*, *Peiculeul* (Jabenita), *Peiculeu* (Orșova), *Peiculeu* (Șerbeni)⁷⁸.

11. POIANA⁷⁹: *La Poieni* -La Pojény (7), *Poiana* -Pojana, *Poienița* -Pojenicza (16), *Poiana* -Pojana (25), *Poienița* -Poenitia (37), *Poiana Ciorilor* -Pojána csarelor, *Mestecenii cei mulți cu Poienile* -Mesztecsini csei multi cu pojenile, *Poienile sub Pleș* -Pojenile sub ples, *Poienile lângă Bistra* -Pojenile linge bisztra, *Poienițe* -Pojenicz (48), *Poiana lui Olos* -Pojana lui olosz, *Poiana lui Mistriu* -Pojana lui mistriu (49), *Poienița* -Pojenicza (68), *Poienile* (70), *Poienițele* -Pojenyitzile, *Poienile* -Pojenile (73), *Poienița* -Poenica (91), *Poiana Paltin* -Pojana Paltin, *Poiana Răstoliței* -Pojana Ratosnyi<Răstoliței (97), *Poiana Bradului* -Pojana Bradului (100), *Poiana Râșnei* -Poiana risnei, *Poiana Ciungilor* -Poiana ciungilor, *Poienița* -poenița, *Poiana Boschii* -Poiana boschi, *Poiana Boschii de Jos* -Pojana boschi de josu, *Poiana Nedelei* -Poiana Nedelei, *Poiana Mănăstirii* -Poiana Monasterii (125), *Poiana* -Pojana, *Poienița* -Pojenitia (132).

12. RUNC, (lat.runcus): *Runc* -Runk (68), *Runcul* -Runculu (125), *Fața Runcului* -Fatea Runcului (132).

13. RUPTURA, (lat.rumpere): *La Rupturi și Bercul* -La rupturi és Bercului (17), *Rupturile* -Szakátát (31), *Rupturi* -Szakadás (32), *Rupturi* -Rupturi (73,95), *Ruptura* -Szakadát (96), *Rupturile* - Rupturile (107), *Rupturi* -Szakadós (129).

14. VAD, (lat.vadum): *La Vad* -La vadu, *Din Sus de Vad* -Din susu de vadu (17), *Vadu Văii Largi din Jos* -Vadu voi lagri dijos (25), *Vadu Râmeții* -Vădu remeti (48), *Vad* -vád (60), *Vadu Rusului* -Vadu Rusului (132).

15. VALE, (lat.vallis): *Valea Beșiei*, *Valea Rece* -Hideg völgy (1), *Valea Mică* -Kisvölgy, *Valea lui Șarosi* -Sárosi völgy (6), *Valea Rece* -Hideg völgy, *Valea Draculea* -Derekújjavölgye, *Sub Valea Rece* -Hideg völgyajja, *Viile din Valea Rece* -Hidegvölgybe a szollonel, *Pârâul Valea Rece* -Hidegvölgytataka, *Platoul Văii Reci* -Hidegvölgyteto, *Fața Văii Reci* -Hidegvölgyverőfénye, *Valea Pădurii Mici* -Kiserdővölgye, *Valea Mare* -Nagyvölgy (13), *Pârâul de pe Vale* -Pârâul de pe vale (16), *Lângă Vale* -Linge Vale, *Peste Vale* -Peste Vale, *Pe Vale în Jos* -Pe Vale in

⁷⁸ Dumitru Loșonți, *op.cit.*, p.30-31.

⁷⁹ Făcând aprecieri asupra vechiului toponim *Pojána*, Dragoș Moldovan preia ideea lui Nicolae Drăgan, că acesta poate fi considerat fie românesc fie slav, însă Pojéni și Poyenița sunt românești, „...căci numai în românește este cu putință pluralul *Poieni*, iar de la acesta derivatul cu suf.-iță”. Nicolae Drăgan, *op.cit.*, p.39; Dragoș Moldovan, *Criterii de delimitare a toponimelor românești în zona de bilingvism slavo-român*, în LR, XXXIV, 1985, nr.6, p.535.

josu, *Valea Mare din Sus* -Vale mare din sus, *Valea Mare din Jos* -Vale mare din josu (17), *Valea Lazar* -Lázár völgy (18), *Valea către Sânmartin* -Valea ketre Szentmerten, *Valea Bardului* -Valea Bordului (19), *Valea Fânațelor* -Szénás völgy (20), *Valea Mare* -Nagy völgy (21), *Valea Mare* -Valea Mare (26), *Valea Câneșelor* -Valea Kinepiloru, *Valea Iliei* -Vălea Illenni, *Valea Bulucii* -Valea Bulcucsi, *Pe Valea Copăcelului* -Pe valea Kópácselului, *Pe Valea Idrifăii* -Peválea hédrefáji, *Pe Valea Suplacului* -Pe válea Széplakului (27), *Valea lui Bucur* -Valea lui bukur, *Pe Vale* -Pe valea (30), *Valea Spinilor* -Tövis völgy, *Valea Mare* -Nagy völgy, *Valea Mică* -Kis völgy, *Dos și Valea Mică* -Dosz és kisvölgy (40), *Pe Vale în Sus* -Pe valea insus (43), *Vale* -Valye (59), *Pe Vale* -Pe valea (60), *Valea Sînpetrului* -Vale a Szinpetrului, *Valea Barbului* -Valea Barbului (62), *Valea Mirigioii* -Mirjoi -Valea Mirzsoi, *Valea Carelor* -Valea Kariloru (67), *Valea Părului* -Valea Perului (68), *Valea Cornii* -Valea Kornii (70), *Valea Mare* -Nagy völgy (71), *Valea Sacă* -Seacă -Valea sake (73), *Pe Vale* -Pe vale (78), *Valea Mare* -Nagy Völgy, *Valea Mică* -Kis völgy (81), *Valea Feri* -Ferită -Valea Feri (83), *Valea Mare* -Valea märe, *Pe Vale în Sus* -Pe vale in sus (86), *Valea pe sub Căștei*, *Valea Fânațelor* (90), *Lângă Vale* -Linge Valea (91), *Valea Mestecenilor* -Nyirvölgy (93), *Pe Vale* -Pé vále (95), *Pe Vale în Jos* -Pe valé în Diosu, *Pe Vale în Sus în Față* -Pe vale in susu in facze, *Pe Vale în Sus în Dos* -Pe vale in susu in Dosu, *Pe Vale în Dos în Față* -Pe vale in dosu in fatia (102), *Valea Buzii* -Valea buzi, *Valea Râmeții* -Valea rimeczii (104), *Valea Bisericii* (106), *Valea Crucii* -Valea krucsi (107), *Valea Sărată* -Valea serate (113), *Valea Heii* -Valeahéji, *Pe Valea Heii* -Pe valja héji, *Pe Vale* -Pe vale (116), *Valea după Mureș* -Vale dupe Mures, *Coasta pe Vale* -Kaszta pe Valea, *Valea* -Valea (117), *Valea Mare* -Valea Mare (118), *Valea Botoșei*, *Valea Hălăușului* (119), *Valea Dâmbului* -Valea Dimbului (122), *Pe Vale* -Pe valea, *Fața pe Vale* -Fatia pe valea (124), *Valea Buna* -Valea Buna (125), *Pe Vale* -Pe vale (127), *Dealul Valei* -Dialu Walei (132), *Valea Glodului* -Valea Glodului, *Valea Urogi* -Valea urogi, *Valea Budurăului* -Valea budureului (133).

A doua categorie de micro-etnotoponime analizate o formează cele ce evocă natura terenului.

1. BALTĂ, (autohton): *Lunca cu Bălți* -Lunca cu balcile (25), *La Baltă* -La balte, *La Balta cea din Jos* -La balte csel din zszos (28), *Bălțile* -Belcile (33), *Balcele* -Bălțile -Balcelle (53), *Balta* -Balta (73).

2. BRAD, (autohton): *Lunca Bradului* -Lunka Bradului, *Bradul* -Bradul (79), *Bradul* -Bradul (97), *Poiana Bradului* -Poiana Bradului (100).

3. BUTÚC, (autohton): *Butucaria* -Butucaria (25), *Butuci* -Butucs (70), *Buturoi* -Buturoj (95), *Butuci* -Butuci, *Butuca* -Butuca (125).

4. CARPĂN, (lat.carpinus): *Cărpeniș* -Kárpenis (19), *Carpeni* -Carpeni (37), *Cărpinișu* -Carpenisu (49), *Cărpiniș* -Gyertyános (57), *Cărpiniș* (99), *Cărpenișu* -Carpenisu, *În Carpeni* -In carpeni (125).

5. CÂNEPĂ, (lat.canepa): *Cânepiște* -Kenderes (6), *Cânepiștele* -Kinepistile (7), *Cânepiște* -Kinepiste (12), *Valea Cânepiștei* -Kenderes völgy (13), *Cânepiștele* -Kenderesek (15), *Cânepiștele* -Canepistele (16), *Cânepiștele* -Chinepistele (25), *Valea Cânepelor* -Valea Kinepiloru, *Cânepiștele* -Kinepistele (27), *Cânepiște* -Kinyepistye (28), *Cânepiște* -Kenderes (32), *Cânepiște* -Canepiste (37), *Pământul Cânepii* -Kenderföldre (40), *Pământurile Cânepii* -Kenderföldek (44), *Pământul Cânepii* -Kenderföld (47), *Pământurile Cânepii* -Kenderföldek (50), *Cânepiștile* -Canepistele (58), *Cânepiște* -Cinepiste (66), *Chinepiștea*>*Cânepiștea* -Chinepistea, *Chinepiște*<*Cânepiște* -Chinepistie (91), *Pământurile Cânepii* (92), *Cânepele* -Kinyeptyle (111), *Chinechiștele*>*Cânepiștele de la Tonorog* -Kinekistile de la Tonorog (116), *Cânepiștea Mică* -Kis Kenderes, *Cânepiște* -Kenderes (120), *Către Cânepiște* -Cetre Cinepistye (122), *Cânepiști* -Canepisti (124), *Cânepiștele* -Canepistile (132).

6. COPAC, (autohton): *Copăcel* -Kopatsel, *Drumul Copăcelului* -Kopacselőttya (13), *Pe Valea Copăcelului* -Pe Valea Kópácelului (27).

7. CORN, (lat.cornus): *Dealul Cornești* (1), *La Corni* -Lá korni (19), *Cornești* -Somos (29), *Cornești* -Somos (32), *Cornu de Jos* -Also som, *Cornu de Sus* -Felső som (47), *Cornetul de Jos* -Alsó somos, *Cornetul de Sus* -Felső-somos (50), *Valea Cornii* -Valea Korni (70), *Cornățel* (106), *Cornet* -Somos (119).

8. FAG, (lat.fagus): *Făget* -Bükk (9), *Fagul Lung* -Hosszúbükk, *Făget* -Bükk (36), *Făgețele* -Fagietele (37), *Sub Făget* -Bükkes al (38), *Făget* -Bükk (50), *Făget* -Faget (79), *Făgetu* -Fagietu (86), *Făgețelu* -Fagietilu (91), *Podirei și Făgetu* -Podirei és Fagetu, *Făgetu* -Fagetu, *Fagu* -Bük (97), *Pădurea de Fag* -Bükk erdő (99), *Făgetu Mic* -Kisbükk, *Făget* -Bükk (105).

9. MESTEACĂN, (lat.mastichinus): *La Mesteacăni* -La Mestacani (17), *Mesteacăni* -Mesztacari (37), *Mesteacăni* -Nyir (47), *Mestecenii cei mulți cu Poienile* -Mesztecsini csei multi cu pojenile, *Mestecenii cei mulți* -Mesztecsini cei multi (48), *Mestecăniș* -Nyiros (50,55,63), *Fața Mesteacănelui* -Fatia Mestiacenului (100), *Mesteceni* -Nyir (105), *Lângă Mesteceni* -Nyirmegett (119), *Podeiu Mesteacănelui* -Nyirpad (129), *Meșteceni* -Mesteceni (132).

10. PĂDURE, (lat. padulem): *Pădurea Stejeriș* -Csereerdő, *Pădurea Fața Cocoși* -Kakasdi oldal erdő, *Pădure Mare* -Nagy Erdő, *Pădurea Ponia* -Pónya erdő(1), *Pădurea* -Erdő (4), *Pădurea Mare* -Nagy erdő, *Pădurea Rotundă* -Kerekerdő (5), *Pădurea Mică* -Padure mika, *Dosu Pădurii Mici* -Kis erdőészaka, *Groapa Pădurii Mici* -Kiserdőgodre, *Valea Pădurii Mici* -Kis erdővölgye (13), *Pădurile* -Erdők (15), *Pădurea pestea Deal* -Paduria peszte déál, *Pădurea Sătească* -Paduria Setesti (19), *La Pădure* -La padura, *La Pădurea Găbudului* -La padura Gabudului (22), *Pădurile* -Erdők (23), *Pădurea Rotundă* -Kerekerdő (32), *Sub Pădurea Rotundă* -Kerek erdő aljy (38), *Pădurile* -Erdők (40), *Păduricea* -Peduricsa (42), *Pădurile* -Erdők (45,47), *Pădurile* -Piadiorelle (53), *Pădurea* -Padurea (58), *Pădurea Rece* -Pádura recsi, *Pădurea* (cu) *Spini* -Padura spinyi, *Păduri* -Padur, *Sus de Păduri* -Szusz de paduri, *Sub Pădure* -Sub Padur, *După Pădure* -Dupa padure (59), *Groapa Pădurii* -Gödör Erdő, *Între două Păduri* -Kéterdő köze (63), *Sub Pădure* -Erdő alatt (74), *Lângă Pădure* -Erdőmellett (76), *Pădurile* -Erdők (92), *Păduricea* -Paduritsa (95), *Pădurea Rotundă* -Kerek erdő, *Pădurea de Sus* -Felső erdő (99), *Pădurile* -Padurile (100), *Pădurea Bisericii*, *Pădurea Continitului*, *Pădurea Bungului* (106), *Dosu Pădurii* -Dosu paduri (107), *Pădurea din Sus* -Felső erdő, *Pădurea din Jos* -Also erdő (110), *Pădurice* -Paduricse (116), *Pădurici* -Padurics, *În Pădure* -In padure, *Sub Pădure* -Sub padure (117), *Pădurea Căștiei* -Padurea Castei (122). *Dosul la Pădure* -Dosulu la padura (124), *La Pădure* (128), *Pădurea Mică* -Kis erdő, *Pădurea Rotundă* -Kerek erdő (131), *Pădurea Mare* -Nagy Erdő, *Pădurea din Jos*, *Pădurea Capra* (134), *Sub Pădure* -Sub padure (136).

11. PIATRA, (lat. petra): *Dâmbul Pietros* -Kővesdomb (1), *Pietriș* -Követses (11), *La Pietre* -Lá pietrie (27), *Pietriș* -Kővecsés (35), *Pietrile* -Petrille (37), *Dâmbul Pietros* -Kővecses domb (40), *Pe Piatră* -Pe piatra (60), *Pietrișu* -Petrisu (65), *Petriș* -Petris (66), *Fața Petrișului* -Fatea Petrisului, *Dosu Petrișului* -Doszu Petrisului (67), *La Pietroasa* -La Petrosa, *Dosu Pietroasei* -Doszu Petrasi, *Șesu Pietroasei* -Sesu petrasi, *Dealul Pietroasa* -Dialu Petrosza (68), *Sub Pietricilele* -Sub Pietrioselile (70), *Pietrosul* -Pietrosul (79), *Petroasa* -Petroasa (91), *Piatra Mare* -Piatra Mare (97), *Pietrișuri* (110), *Pietriș* -Kővecses (123), *Dosul Pietrișului* -Dosuli petrisului (125), *Pietriș* -Kővecses.

12. PÂRÂU, (autohton): *Pârâul Pocloș* -Poklos patak, *Pârâul Cal* -Kal patak (1), *Pârâul Sec* -Szároz patak (6), *Lângă Pârâu* -Patak mel-yéke (9), *Pârâul Draculea* -Derekújjapataka (13), *Capu Pârâului* -Kapu paroului, *Pârâul Bardoșului*, *Părăul Bardoșului*, *Pârâul de pe Vale* -Părăul de pe vale (16), *Între Pârâuri* -Intra parouri, *Pârâul Uricului* -

Pareu Uricului, *Între Pârâu și Căi* -Intra pareu és cali (17), *Pârâul Satului* -Falu p.(18), *Pârâul Noroios* -Sarós pátá. (19), *Pârâul lui Petac* -Pareu lui Petak (25), *Între Pârâu și între Cale* -Intra pareu și între Kalea, *La Pârâul Vidrasăului* -La pereu Vadrászzeului (28), *Pâraiele* -paraile (30), *Lângă Pârâu* -Patak melleke (36), *Între Pâraie* -Intra paraie, *Între Pâraiele Muncei* -Intra paraele muncei (37), *Capu Pârâului* -Capu paraului (40), *Între Pâraie* -Intra párae (48), *Pârâul Scurt* -Kurta Patak (55), *Între Pâraie* -Intra paraie, *Pârâul Lupului* -Parou Lupului (58), *Pârâul Sărat* -Sós patak (64), *La Pârâul lui Onia* -La pereu lui Onya, *Pârâul Strâmbului* -Pereu Sztrimbilui, *În Pârâul Niții* -In pereul Nitzi, *Pârâul Hodăcelului* -Pereul Hodecselului, *Pârâul Călugărilor* -Pareu Kelugiloru, *Pârâul Tireu* -Tyreu patak (67), *Pârâul Crucii* -Pareu Kruzi, *Pârâul Tarniții* -Pareu Tarniczi, *Pârâul cel Mare* -Pareu csel mare, *Pârâul Dulce* -Pareu Dulcse, *Pârâul Porcului* -Pareu Porkului (68), *Pe Pârâu* -Pe Pereu, *Între Pâraiele Străginoase* -Intra paraele streghionase (70), *Pârâul Rotund* -Pereu rotund, *Pârâul Dosului* -Pereu doszului, *Pârâul Stânii* -Pereu stiny (73), *Pârâul Ciungii* -p.Csiungi, *Pârâul la Straja* -p. La Sztraze, *Pârâul Beșenarilor* -p.Besenánilor, *Pârâul Tarnița* -p.Tarnitza, *Pârâul Fântânelu* -p.Funtinel, *Pârâul Secului* -p.Szekului, *Pârâul cu Plai* -p.Cu plai, *Pârâul Fetesuna* -p.Fetesuna, *Pârâul Moșneagu* -p.Mosneacu, *Pârâul Suhăcila* -p.Szuhacila (79), *Pârâul Lupului* -Farkas pataka (84), *Pârâul Furnicilor* -Hangyas p. (88), *Pârâul Răstolnița* -Rotosnya patak (97), *Pârâul Păgubos* -Kár patak (99), *Pârâul de Jos* -Alsu patak (105), *Pârâul Terebici* (108), *Pârâul Fântâniei* -Pereu fintini (113), *Râtu dincolo de Pârâu* -Ritu dincolo de pereu, *În Dos și între Pâraie* -la dosz si intra peraje (116), *Podu Pârâului* -Hid patak, *Pârâul Cotușului* -Csejdi patak (121), *Între Pâraie* -Intra parae (124), *În Pâraie* -In parae, *Pârâul Găscătoareii* -pereu giscatorei (125), *Între două Pâraie* -Ketpatak köze (131), *Pârâul Secăturii* -Parau sacaturi, *Pârâul Găbșii* -Parou Gabsi, *Pârâul Vătășniții* -Parou Vatasnitzi (132), *Pârâul Porumbenilor* -p.Galambod, *Pârâul Bulbonii*, *Pârâul Gitării*, *Pârâul Ceuașului* (134).

13.PLOP, (lat.ploppus): *Plopi* -Plopty, *Dosu Plopilor* -Doszu ploptyi (73).

14.SPIN, (lat.spinus): *Spinii lui Dumnezeu* -Isten tövise (5), *Labul cu spini* -Tövis láb (11), *Spini* -Spini (12), *Spinii* -Spinii (37), *Valea Spinilor* -Tövis völgy (40), *Spini* -Spiny (59).

15.VIA, (lat.vinea): *Viile Dealul Mare* -Nagy hedy szőlő, *Viile Dealul Mic* -Kis hegy szőlő, *Viile Unu Mai>Mal* -Unu máj szőlő, *Între Vii* -Két szőlő köze (1), *Sub Vii* -Szőlők alatt (6), *Sub Vii* -Szőlőalja (9), *Viile* -Viile (12), *La Vie* -Szőlő, *Lângă Vie* -Szőlőalatt, *Sub Vie* -Szőlő alatt

(13), *Via din Sus* -Viia din szusz (16), *La Vii* -La Vii (17), *După Vii* -Dupe vii (19), *Sub Vii* -Szőlők alatt, *Peste Vii* -Szőlők felett, *Locul Viilor* -Szőlő helyek (20), *Vii* -Vii, *Deasupra Viilor* -Dea supra Viilor (22), *Viile* -Szőlők, *Sub Vii* -Szőlők alja (23), *Via Pustie* -Via pustie (25), *Viile cele Mari* -Viile helmáre (27), *Viile Vechi* -Viile vechi, *Viile noi* -Viile nove (28), *Vii* -vii (30), *Fața Viilor* -Fatia viiloru (37), *Sub Vii* -Szőlő alja (38), *Vii* -Vii (42), *Viile* -Szőlők, *Sub Vii* -Szőlők alatt (47), *Sub Viile Mici* -Kiss Szőlő alja (55), *Sub Jii>vii* -Sub Zsii, *Viile* -Viile (59), *La Vii* -La vii (60), *Viile Mari* -Nagy szőlő, *Sub Vii* -Szőlőalja (63), *Viile* -Viile (67), *Via pustie* -Pusztaszőlő (72), *Fața Viilor* -Fata Viilor (73), *Viile* -Szőlők (75), *Dealul Viilor* -Deálu viiloru (83), *Viile* -Szőlők (92), *Via* -Szőlő (94), *Viile Găeștilor*, *Sub Viile Surde* -Süket szőlő alja, *Viile Surde* -Viile Szurde (99), *Sub Vii* -Szőlők alja, *Viile* -Szőlők, *Peste Vii* -Szőlők falett, *Via Mare*, *Via Mică* (110), *Sub Vie* -Szőlő alja, *Viile* -Szőlő, *Fața capătului Viei* -Szőlő végibe fátza (111), *Pe Vie* -Pe vie (117), *Viile Pustii* -Pusztaszőlők (120), *Sub vii* -Szőlőalja (129), *Sub Vie* -Szőlő aly (131), *Viile* -Szőlő, *Sub Coasta Viei*, *Sub Vii* (134).

O a treia categorie de micro-etnotoponime topografice o formează cele ce arată o însușire a locului respectiv, ele fiind de asemenea numeroase, din care enumerăm doar câteva.

1. BUNA, (lat.bonus): *Dâlma Bunii* -Dilma buni, *Dosu de Jos a Dâlmei Bunii* -Felső Dosz Dilma buni (23), *Dealul Buna* -Buna hegye (108), *Valea Buna* -Valea Buna (125).

2. LUNGA, (lat.longus): *Lunga* -Hosszu (6), *Lunga de Sus* -Felső hoszszu, *Lunga de Jos* -Alsó hoszszu (11), *Lunga din Jos* -Hoszu din zsos, *Lunga din Sus* -Hoszu din szusz (33), *Lunga* -Hosszu (46), *Cel Lung din Sus de Drum* -Hel lungi din sus de drumu (66), *Lunga* -Hosszu (99), *Lunga* -Lunga (104), *Lunga* -Hófszu (105), *Delnițele Lungi* -Hosszú nyilak (120), *Dealul Lung* -Dialu lungu (124), *Labul Lung* -Labu lungu (125).

3. RECE, (lat.reçens): *Valea Rece* -Hideg völgy (1), *Râtul Rece* -Ritu Recsi (33), *Moina Rece* -Moina recsé, *Pădurea Recii* -Padura recsi, *Recea* -Retsa (59), *Recea* -Recsa (62), *Fântâna Rece* -Hidegkut (72).

4. SEACA, (lat.siccus): *Seciu* -Seciu (37), *Săci>Seci* -Socs, *Secăturile* -Szeketurile (48), *Secăturile* -Szekaturile (53), *Saca>Seaca* -Szaka (68), *Valea Seacă* -Valea sake (73), *Secătăria* -Zeketaria (95), *Secu Scurt* -Széku Szurtu (97), *Secătura Cărbunarului* -Sacatura Carbunariului, *Săcătura* -Sacatura, *Secătura Domnească* -Sacatura Domnească, *Secătura* -Socatura, *Pârâul Secăturii* -Parou sacaturi, *Secătura* -Szekatura (132).

5. ȘES, (lat.sessum): *Șesu din Jos de Drum* -Sesu din josu de drum, *Șesu din Sus* -Sesu din susu (7), *Șes* -Sesz (16), *Șesu de lângă Comună* -Heység melletti tér (39), *Șesurile* -Szeszuriye (43), *Șesu din Sus de Sat* -Sesu din sus de satu (48), *Șesu* -Seszu (53), *În Șes* -In Sieszu (In Szesz)(60), *Șesu din Sus* -Seszu din susz (67), *Șesu de către Gurghiu* -Sesu de ketra Gurgyiu, *Șesu* -Sesu, *Șesu Petroasi*>*Petroasei* -Sesu Petراسي (68), *Șesu* -Seszu (73), *Șes* -Szesz (77), *Șesu din Jos de Sat* -Sesulu din Josu de Satu, *Șesu din Sus de Sat* -Sesulu din Susu de Satu (82), *Șesu de Hule* -Seszu de hule (89), *Șesu* -Szeszu (95), *Șesu din Sus de Sat* -Sesu din susu de Satu, *Șesu după Curte* -Sesu dupa Curte, *Șesu de la Ciurgău* (izvor) -Sesu de la Ciurgeu, *Șesu din Jos din Drumul Alunișului* -Sesu din diosu din drumu Magyaroului (magyaró-alun), *Șesu din Sus din Drumul Alunișului* -Sesu din susu de drumu Magyaroului (100), *Șesu* -Seszu (115), *Șes* -Sesz (104), *Șes* -Sies (122), *Șesul* -Sesulu (125), *Șes* -Sés (133), *În Șes* -In Sesz (136).

Categorie aparte o formează micro-etnotoponimele care arată poziția locului față de vecinătăți. Ele sunt numeroase și în cele mai multe cazuri asociate cu alte denumiri topice.

1. DOS, (lat.dossum): *Dos* -Eszak (9), *Dos* - Dosz (16), *Dosul din Sus* -Dosulu din susu, *Dosul din Jos* -Dosu din josu (17), *La Dos* -La dosz (19), *Dosu din Sus* -Felső Dósz (23), *Dosu Păuloii* -Doszu Pauloi (25), *Pe Dos* -Pe doszu (27), *Dosuri* -Doszuri (28), *Dosu Merși* -Doszu Mersi (31), *Dos și Valea Mică* -Dosz és kisvölgy (40), *Dos* -Eszak, *Dosu Hotarului* -Eszak dülő (41), *Dos* -Dosz, *Dosu Milașului* -Dosz milesului (42), *Dos* -Dos (43), *Dosu* -Doszu (49), *Dosu Onegeului* -Dosu Onegeului (51), *Dosuri* -Eszaki (52), *Dosu Tufelor* -Dosu Tufeloru, *Dosu Dealului* -Dosu Dialului (58), *Dosu* -Doszu (60), *Dosu Sâmpetrului* -Doszu Szinpetrului (62), *Dosu până în Sat* -Dosu puna in sátu (65), *Dosu Dumbravei* -Doszu Dumbravei, *Dosu Mirjoi*>*Mirigioii* -Doszu Mirzsoi, *Dosu Seringhiului* -Dozsú Szeringyului, *Dosu Petrișului* -Dosu Petrisului, *Dosu Isticeului* -Doszu Iszticseului (67), *Dosu* -Doszu (68), *Dosu Ciurului* -Dosu Csurului, *Dosu Calului* -dosu kalului, *Dosu Idieciului* (70), *Dosul* -Eszak (71), *Dosu Bercului* -Doszu berkuluy, *Dosu* -Doszu (73), *Dosu Cionchii* -Doszu csonki, *Dosu Podieșului* (83), *Dosu* (88), *Dosu Fânețelor* -Doszu funatzilor (89), *Dos* -Eszak (90), *Dosu* -Dosu, *Dosu Măgurii* -Dosu Maguri (91), *Dosul de Sus* -Felső észak, *Dosul de Jos* -Alsóészak (94), *Dosu* -Doszu (95), *Dosu* -Eszak (101), *Pe Vale în Dos* -Pe valé in Diosu, *Pe Vale în Sus de Dos* -Pe vale in susu in Dosu, *Pe Vale în Dos în Față* -Pe vale in dosu in fatia (102), *Dosu Ciurgăului* -Doszu csugoului, *Dosu Pădurii* -Doszu paduri (104), *Dos* (106), *Dosu*

Matevăi și Calea Roșie -Doszu matevaie is kalea rosiu, *Dosu Pădurii* - Dosu paduri (107), *Dosu Heii* -Doszu héji, *În Dos și între Pâraie* -In dosz si intra paraje, *Capul Dosului* -Kapu doszului (116), *Dosu Crucii* -Doszu krutsi, *Dosu* -Doszu (117), *Dosu* -Eszak, *Dosu spre Cotuș*, *Dosul* (121), *Dosul Buduroiului* -Dosu Budurojului, *Dosul Stăneștii* -Dosu stănesti, *Dosu Tețecelu* -Dosu Cececselu (122), *Dosul din Jos* -Dosulu din josu, *Dosul la Pădure* -Dosulu la padura (124), *Dosciorul* -Dosciorului, *Dosul Pietrișului* -Dosuli petrisului, *Dosul Răchitișului* -Dosulu rechitisulu, *Dosul Dâlmelor* -dosulu dilmeloru, *Dosul* -Dosulu (125), *Dosu* -Dosu (126), *Dosu Șurii* -Dosu Surii, *Dosu Făgădăului* -Dosu Fagadoluj (128), *Dosul* - Doszu, *Dosu Măgurii* -Doszu maguri, *Dosu Morii* -Doszu mori (132), *Dosu* -Doszu, *Dosul Turzii* (133), *Dosul Morii* -Doszumori, *Dos* (134), *În Dos* -In Doszu (136).

2. FAȚA, (lat.facia): *Fața* -Facza (16), *Fața* -Fatia (17), *Fața către Bord* -Fáczia ketre Bord, *Fața Râtului* -Fatzia ritului (19), *Fața lui Simon* - Fácza lui Simon (27), *Fața* -Verőfény (32), *Fața Crucii* -Fatia cruti, *Fața Viilor* -Fatia viiloru (37), *Dosu și Fața Fântânii* -Doszu és fatea fantini, *Fața Tăului* -Fatia Teului (42), *Fața Cetățelii* -Fatia csetetzelii (48), *Fața Tăului* -Fatia teului, *Fața Lăcearilor* -Fatia Lecsárilor, *Fața Fundăturii* - Fata Fundaturi, *Fața Glodului* -Fața Glodului, *Fața Glodului Sec* -Fata Glodului Sáca, *Fața Mare* -Fatia Máre (51), *Fața Corăbii* -Fatia Korabii (53), *Fața* -Fatia, *Fața Dealului* -Fatia Dialului (58), *Fața* -Fácza (62), *După Față* -Dupa Fátia (65), *Fațele* -Faczele, *Groapa și Fațe* -Grapa es Facze (66), *Fața Mirjoi* -Facza Mirzsoi, *Fața Popilor lui Crai* -Faza popilori lui Krai, *Fața Seringhiului* -Fatza Szeringyului, *Fața Liniștii* -Fatza Linisti, *Fața Petrișului* -Fatza Petrisului, *Fața Crungii* -Facza Krungi (67), *Fățăciunița* -Fatacsiunitza (68), *Fața Mare* -Facza mare, *Fața Măgurii* - Fata maguri, *Fața Zăpodului* -Facza zespadului (70), *Fața* -Verőfény (71), *Fața* -Fatia, *Fața Piculei* -Fația ptykulei, *Fața cea Mare* -Fatia csei mare, *Fața Glimeii* -Fatia Glimejului (73), *Fața* -Fatia (78), *Fața* -Fátia (83), *Fața Jidovilor* -Fatia Sidovilor, *Fața Dumbrăvii* -Fatia Dumbravi (86), *Fața* -Fatia, *Fața Dumbravei* -Fatia Dumbravei, *Fața Dâmboviței* - Fatia Dumbovitei (91), *Mălăieștilor* -Fatia melajestioru (98), *Fața* -Fatia, *Fața Mesteacănului* -Fatia Mestiacenului (100), *Pe Vale în Sus în Față* - Pe vale in susu in facze, *Pe Vale în Dos în Față* -Pe vale in dosu in fatia (102), *Fața Ciurgăului* -Facza csorgoului, *Fața cea Mare* -Facze helmár (104), *Fața* (106), *Fața Mare* (110), *Fața* -Verőfény (111), *În Față* -In Fácze (115), *Fațe* -Fatze, *Fața Heii* -Facza heji, *Fața din colo* -Facza din kolo, *Fața Chicuții* -Chică -Facza kikuczi (116), *Fața Moviliței* -Facza Moviliczi (118), *Fața Sâmpetrului* -Fatia Stpetrului (122), *Fața pe Vale* - Fatia pe valea, *Fața din Jos* -Fatia din josu, *Fața din Sus* -Fatia din susu, *Fața Dâmbogiței* -Dâmboviței -Fatia dimbegitiei (124), *Fața* -Fatia,

Fața Dâmbogiții -Fata Dimbogiti (125), *Fața Runcului* -Fatea Runcului, *Fața Herții* -Fatia Herczi, *Fața Agrișului* -Fatia agrisului (132), *Fața* -Facza (133), *Fața* -Fácza, *Fața Porumbenilor* -Fáczá Golombi (galamb=porumbel)(134), *Fața Foștii* -Facza Fostii (136).

Pe lângă acestea, două micro-etnotoponime fixează situația topografică a locului față de altitudinea solului, și anume determinativele SUS, (lat.susum) și JOS, (lat.deo/r/sum). Nu le mai prezentăm aparte deoarece le regăsim deosebit de bogat în celelalte toponime din lucrare.

O categorie aparte o formează micro-etnotoponimele sociale, a căror număr în zona studiată este mai redus. Acestea sunt împărțite pe grupe ca: toponime derivate de la nume de persoană (antroponime), toponime care arată ocupația locuitorilor, toponime care denumesc anumite credințe.

Din categoria primelor toponime ne referim doar la cele ce provin de la un vechi antroponim: BALC, *Balc* - Balk (16), *Balca* - Balka (49,53).

Vechea ocupație a românilor, prepararea cărbunilor, a determinat apariția și păstrarea, ca micro-etnotoponim, a denumirilor provenite de la această preocupare:

1. Cărbune, (lat.carbo,onis): *Dealul Cărbunilor* (1), *Cărbuneasa* - Carbusasa (25), *Cărbunasia* -Kerbunasia (49), *Dealul Cărbunul* -D. Cărbunul (88).

Alte vechi preocupări au determinat apariția unor micro-etnotoponime

2. MAZĂRE, (autohton): *La Gruia Mazării* -La gruyu mázeri (27), *Măzăriștele* -Mezeristele (107), *Măzăriște* (110).

3. MĂLAI, (lat.milium): *Mălăiște* -Malaiste (12), *Mălăiștea* -Mala-jistya, *Platoul Mălăiștii* -Malajistyatető (13), *Mălăiște* (15), *Mălăiște* -Malaistye (32), *Mălăiștele* -Malaistele (58), *Mălăiștea* -Malaistya (74), *Mălăiște* -Malaistye (87), *Fața Mălăiștelor* -Fatia malajestioru (98), *Mălăiștele din Sus de Sat* -Malaistele din susu de Satu (100), *La Mălăiște* -Lá Málaistye (110), *Mălăiști* -Malaisti (118), *Mălăiștele* -Malaistile (124), *La Mălăiște* -La maluistye (128).

4. STÂNA, (autohton): *Stânușa* -Stinutza (79), *Stâne* -Sztine (117).

De perenitatea locuitorilor este legat micro-etnotoponimul:

5. GARD, (autohton): *După Garduri* -Dupa gardur (16), *După Garduri* -Dupe garduri, sau Dupa graduj (116).

Din grupa micro-etnotoponimelor care se referă la vechea credință a poporului român, ne rezumăm doar la un singur termen: CRUCE, (lat.crux,cis): *La Cruce* -La krucse (16), *După Dealul Crucii* -Dupa dealu cruci (17), *Gaura Crucii* -Gaura Krucsi (27), *Fața Crucii* -Fatia crutii (37),

La Cruce -La krucse (48), *Lemnul Crucii* -Kereszt fánál (50), *Crucea Sângerului* -Crucea Sincerului (53), *Pârâul Crucii* -Pareu Kruzi (68), *Crucea* -Krutsa (79), *La Cruce* (88), *Valea Crucii* -Valea krucsi (107), *La Cruce* -La krutse (113), *Dosu Crucii* -Doszu krucsi, sau Doszu krutsi, *Deasupra Crucii* -De supre Krutsi (117), *Calea Crucii* -Calea cruci (124), *La cruce* -La cruce (125).

Cele mai expresive micro-etnotoponime, care au o strânsă legătură cu trecutul localităților și pe a căror teritoriu au fost descoperite vestigii arheologice, aspect asupra căruia ne-am oripat anterior, sunt cele de ordin istoric. Ne rezumăm doar la unul: CETATE, (lat.civitas,atis). Din păcate, cel puțin la localitățile analizate, numărul denumirilor menționate în hărți este redus, uneori păstrându-se doar în tradiția populației, cum este cazul de la Cristești, denumirea oficială menționată pe hartă fiind alta: Lunga de Sus=Felsöhosszu, decât cea de *Cetatea de Pământ*. Astfel de denumiri avem: *La calea Cetății* -La calea cetatei, *Cetățile* -Cetatiile (17), *Fața Cetățelii* -Fatia csetetzeli (49), *Sub Cetate* -Váralya (64)⁸⁰.

Un interes deosebit prezintă toponimele românești provenite din apelative pentru noțiuni ce reprezintă forme de relief: înălțimi, ridicături, depresiuni, gropi etc. Ele nu sunt așa de numeroase și se găsesc, cu deosebire, în localitățile din zonele de dealuri sau de munte. Ne referim, în primul rând, la termenii ce reprezintă depresiuni sau alte forme asemănătoare, cu mențiunea că pentru cazurile întâlnite în hărțile cadastrale localitățile sunt reprezentate în ordinea lor numerică, în celelalte cazuri s-au făcut cuvenitele trimiteri la lucrările de specialitate⁸¹.

1. CORABIA: *Corabia* -Korabia (25), *Fața Corăbii* -Fatia Korabii, *Corabia* -Korabia (53), *Corabie* -Korábie (104).
2. COROBAȘTINĂ: *Corobaștină*, (Teleac).
3. COROGANĂ: *Corogana*, (Hodac).
4. COVATĂ: *Covăți*, (Hodac).
5. GODVANĂ: *Râpa și Godvana* -Ripa és Godvana (42), *Godvana* -Godvána (84), *Godvana* -Godvana (86).
6. SCOFANIA: *Scofania* -Skofania (73).
7. SCOFANA: *Scofana* (Beica de Sus).

⁸⁰ La Gurghiu, anterior construirii cetății feudale, se pare că a existat o altă cetate -întăritură- din perioada romană, cu vestigii din perioada geto-dacică. Vezi Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *op.cit.*, p.37-46.

⁸¹ Dumitru Loșonți, *Toponime provenite de la apelative pentru noțiunea de depresiune, groapă, văgăună*, în CL, XXIV, 1979, II, nr.2, p. 185-186, 206-207, 210.

8. ZĂVÂRCĂ: *Zăvârcă*, (Hodac -pârâu și zăpodie; Ibăneșt -loc deschis și pârâu; Beica de Sus; Urșiul de Sus),

Dintre termenii ce reprezintă ridicături menționăm⁸²:

1. OU: *Ou lui Mate*, (Chiheru de Jos);
2. ȚICLĂ: *Țiclă*, *Tiglă*, (Ulieș);
3. ȚICLUI: *Țiclui*, (Mura Mică);
4. ȚIGLUI: *Țiglui*, (Vătava).

Rândurile de față nu epuizează nici pe departe originea topcelor din zona studiată, structura toponimică fiind mult mai complexă, ceea ce poate face obiectul unor cercetări mai ample. Am exemplificat doar în linii mari aspectul fondului etnotoponimic din Transilvania și al celui micro-etnotoponimic dintr-o bună parte a localităților din județul Mureș, materialul urmând a fi completat cu date din toate localitățile. Această dorință poate fi îndeplinită numai printr-un îndelungat și asiduu efort, al unui larg colectiv de specialiști din domenii interdisciplinare, care să elaboreze un repertoriu al microtoponimelor pentru toate localitățile din Transilvania. Concomitent se impune și elaborarea unui repertoriu arheologic, pe județe, al tuturor descoperirilor și cercetărilor efectuate până în prezent, date care coroborate cu cele de ordin cartografic, constituie o mărturie de necontestat a existenței milenare a poporului român pe aceste meleaguri.

Studiul nostru relevă valoarea informativ-documentară a materialului cartografic, provenit din diferite etape istorice, îndeosebi din perioada stăpânirii austro-ungare. Sistematizarea toponimelor ar permite stabilirea apariției, transformării sau dispariției acestora, îndeosebi a micro-etnotoponimelor și, ca urmare, a demonstrării perenității populației românești.

⁸² Idem, *Toponime românești provenite din apelative pentru noțiunea „înălțime, ridicătură”*, în LR, XXVIII, 1979, nr.6, p.604; idem, *Țic și derivatele sale*, în LR, XXXIV, 1985, nr.3, p.205-207.

THE INFORMATIV-DOCUMENTARY VALUE OF DRAWING MAPS FOR THE INTERDISCIPLINARY INTERPRETATION OF ROMANIAN ETHNOTOPONYMS AND MICRO- ETHNICAL TOPONYMS (Summary)

The map drawing materials, especially ethnical toponyms and micro-ethnical toponyms, besides archaeological evidence and reference papers, are a great importance in the motivating of the continuity of Romanians in Transylvania, as well as for the fact that its territory has never been an ethnical hiatus.

The present study was drawn up on the basis of a rich drawing material: the maps in the cadastral survey and the military maps dating from about the Second World War which contain numerous Romanian names, extremely suggestive for a period of intense forced Magyarization of all names from Transylvania.

For the study of macrotoponyms (names of mountains, hills, rivers, localities) we appealed to a wider area, respectively to the entire territory of Transylvania, and partially of Banat, and for micro-toponyms we confined ourselves to the territory of Mureș county, for which we extracted 3799 names of places from a number of 136 localities.

The investigation refers only to autochthonous ethnotoponyms, of Thracian-Dacian origin (for example: baltă=swamp, balc, bordei=hut, bard=fir tree, buză=edge, copac=tree, mal=bank, măgură=hillock, pârau=stream, stâncă=rock), as well as to those with an etimon of Latin origin, which are much more numerous (for example: alb=white, alun=hazel tree, carpen=hornbeam, cărbune=coal, câmp=field, corn=cornel tree, Crăciun=Christmas, grui=elevation, mic=small, negru=black, rece=cold, râu=river, runc=clearing, sat=village, vale=valley, and so on). Many localities bearing the same determinative constitute independent geographical regions. The enclitic determinative of „Mureș” is the most important (for example: Tîrgu-Mureș, Bistra Mureșului, Sîngeorgiu de Mureș, Sîncraiu de Mureș, Mureșeni and so on), followed by the popular names of: Câmpie=field (for example: Ceuașu de Cîmpie, Zau de Cîmpie, Silvașul de Cîmpie and so on)

and pădure=forest (for example: Săcalu de Pădure, Idicel Pădure, Sîngeorgiu de Pădure, Pădureni and so on).

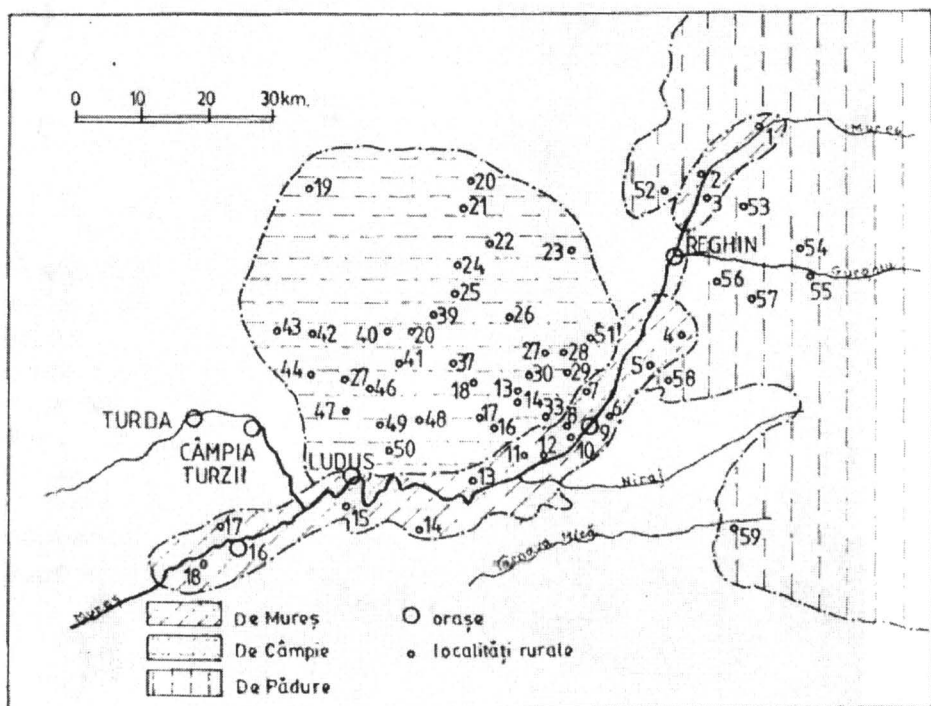
Extremely numerous are the micro-ethnotoponyms, that expressing the sedentariness of the Romania people (pământ =land, sat=village), those expressing the shape of the place (cap=head, coastă=coast, groapă=pit, grui=elevation, mal=bank, poiană=glade), those evoking the nature of the ground (baltă=swamp, brad=fir tree, cânepă=hemp, pădure=forest, vie=vineyard, and so on), those indicating a characteristic of the place (bună=good, lungă=long, rece=cold, șes=plain, dos=back, față=front, and so on) those showing the inhabitants occupations (cărbune=coal, mălai=maize-flour, stână=sheepfold, gard=fence, and so on), as well as those refering to the old faith (cruce=cross).

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa I: Numiri populare de locuri din zona Cîmpiei Transilvaniei (după Victor Tufescu). *De Mureș*: 1.-Bistra Mureșului, 2.-Vălenii de Mureș (fost Porcești), 3.-Lunca Mureșului (fost Mureș-Mort), 4.-Petrilaca de Mureș, 5.-Iara de Mureș, 6.-Sîngeorgiu de Mureș, 7.-Sîntana de Mureș, 8.-Sîncraiu de Mureș, 9.-Tîrgu-Mureș, 10.-Mureșeni (înglobat în teritoriul orașului Tîrgu-Mureș), 11.-Sîntioana de Mureș, 12.-Oarba de Mureș, 13.-Lechința de Mureș (Lechința), 14.-Șeulia de Mureș (comuna Cucerdea), 15.-Bogata de Mureș, 16.-Ocna Mureș, 17.-Lunca Mureșului (fost Cucerdea), 18.-Cisteiu de Mureș. *De Cîmpie*: 19.-Mureșenii de Cîmpie, 20.-Sînmihaiu de Cîmpie, 21.-Miceștii de Cîmpie, 22.-Uilacu de Cîmpie (Delureni), 23.-Socolu de Cîmpie, 24.-Silivașu de Cîmpie, 25.-Sîngeorgiu de Cîmpie, 26.-Sînmărtinul de Cîmpie, 27.-Culpiul de Cîmpie (Culpiu), 28.-Cîmpenița de Cîmpie (Cîmpenița), 29.-Ceuașu de Cîmpie, 30.-Mădărașul de Cîmpie, 31.-Bandul de Cîmpie (Band), 32.-Sîncraiu de Cîmpie, 33.-Pănetu de Cîmpie, 34.-Petea de Cîmpie, 35.-Căpușul de Cîmpie, 36.-Grebenișul de Cîmpie, 37.-Negrenii de Cîmpie, 38.-Velcherul de Cîmpie (Răzoare), 39.-Sînpetru de Cîmpie, 40.-Miheșul de Cîmpie, 41.-Șăulia de Cîmpie (Șăulia), 42.-Soporu de Cîmpie, 43.-Juriul de Cîmpie, 44.-Sîniacob de Cîmpie (Sîniacob), 45.-

Cicudiu de Cîmpie (Valea Largă), 46.-Zau de Cîmpie (fost și Săcalu de Cîmpie), 47.-Tăurenii de Cîmpie (Tăureni), 48.-Budiul de Cîmpie (Sînger), 50.-Chimitelniucul de Cîmpie (Chimitelnic), 51.-Glodenii de Cîmpie (Glodeni). *De Pădure*: 52.-Săcalu de Pădure, 53.-Idicel Pădure, 54.-Dubîștea de Pădure, 55.-Ibănești-Pădure, 56.-Orșova de Pădure, 57.-Sînmihaiu de Pădure, 58.-Pădureni, 59.-Sîngeorgiu de Pădure.

Planșa II: Localitățile la care s-a studiat materialul cartografic.

Planșa I

STILISTICA ORNAMENTALĂ A PIETRELOR FUNERARE SIBIENE (SECOLELE XV-XVIII)

IOAN ALBU

Studiul de față își propune o analiză a plasticii funerare medievale sibiene dintr-o perspectivă formală, încercând să reconstituie un sistem coerent, ordonat, care a permis meșterilor vremii să dezvolte anumite tipuri de pietre funerare, să mixeze, să simplifice sau să aglomereze forme ornamentale diverse. Ne vom referi la cadrul arhitectural al lespezilor, clasificându-le mai întâi în funcție de structura motivelor. Vom analiza apoi ornamentul în relație cu suportul său, în funcție de repartiția sa pe câmpul lespezii pe fondul evoluției stilului și programelor iconografice. Ultima și cea mai consistentă parte o vom afecta analizei motivelor iconografice, clasificându-le după domeniile la care se referă, încercând să decelăm conținutul simbolic și tematic al acestora.

Proporția pietrelor funerare este de aproximativ 2:1, ele având la sfârșitul secolului al XV-lea și până la mijlocul celui următor dimensiuni în jur de 200×100 cm (207×107, 197×110, 192×96 cm). După această perioadă ele devin sensibil mai mici, cu 10%, păstrând însă proporția amintită, ceea ce poate să fie în legătură cu înălțimea în scădere a oamenilor sfârșitului de secol al XVI-lea (186×90, 182×80, 169×92, 166×80, 163×62 cm)¹. Din deceniul al IV-lea al secolului al XVII-lea se revine la dimensiunile anterioare.

Materialul funerar păstrat la Sibiu ne permite să clasificăm lespezile, în funcție de structura motivelor, astfel:

- pietre funerare cu armoarii, sau heraldice, acestea constituind categoria cea mai numeroasă. Adesea armoariile sunt, așa cum vom vedea, însemne de breaslă sau embleme fără o acoperire heraldică

¹ La aceasta par să fi contribuit perioadele recurente de ciumă, război și foamete; cf. S.Sienerth, *Das Leben ein Meer. Anthologie der Anfänge*, Cluj, 1986, p.23, 30.

- reală, originate în propensiunea spre ficțiune genealogică a patriciatului sibian;
- pietre funerare cu armoarii și portret, tip care se dezvoltă prin două traiecte convergente. Unul își are originea în figurarea defunctului „ieșind” din creștetul scutului² (Pl.I.2;II.7). Al doilea impune reprezentarea defunctului într-o nișă³, uneori în interiorul calotei unei scoici (PLV.16);
 - pietre funerare cu portret de aparat, figură întreagă sau gisant, care au fost înțelese drept o transpunere a tipului de piatră funerară cu reprezentări de cavaleri în lumea orășenească⁴. Pentru prima dată în plastica funerară sibiană acest tip apare la lespede de Valentin Seraphin (1639), de factură renașcentistă, anticipându-l pe Sigismund Möss, tip care se va dovedi viabil în perioada barocului;
 - pietre funerare simbolice pe care apar elemente de iconografie biblică sau chiar scene biblice⁵.

Ornamentul și suportul său arhitectural

În prima etapă a dezvoltării plasticii funerare de la Sibiu, corespunzătoare goticului flamboiant (1495-1521), contemporană episcopatului lui Ladislau Geréb, întreg câmpul lespezii este afectat ornamenticii, decorul -ramuri și frunze de acant, luând forma de fronton gotic. Pe piatra funerară a lui G. Hecht (PL.I.1) frontonul, în care se înscrie timbrul blazonului, este evident, iar ecoansoanele reiau același motiv al vrejului de acant. Figura ornată de pe lespede de N.Proll (+1499, Pl.I.2) sugerează aceeași formă, de această dată disimulată, de arc frânt, lipsind o decorație a ecoansoanelor. Frunzele de acant de pe câmp sunt mult mai cărnoase, o contaminare cu formele Renașterii toscane.

Lespede de Mihnea (1510) aparține ornamental și iconografic programului convergent de la Baia, purtător al influențelor de sorginte mixtă, apuseană și bizantină deopotrivă.

Puține pietre funerare s-au păstrat din perioada cuprinsă între 1520 și 1550, aceasta și datorită înlăturării lespezilor familiilor stinse, în scopul refolosirii mormintelor. Treimea inferioară a câmpului include o „tabula ansata” menită să poarte inscripția elogiului dedicat defunctului,

² Cf. lespezile lui Nicolaus Proll (1499), Blasius Rhav (1587) și a familiei Lutsch (1615).

³ Cf. pietrele funerare ale lui M.Helvig (1591), J.Bayer (1592), G.Melas (1592), P.Lupinus (1597) și P.Mann (1610).

⁴ V.Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, Strassburg, 1906, p.146.

⁵ Cf. lespede de M.Schwarz (1655) și replica acesteia -ferula, nr.ord.53 și 61.

ca pe lespedea lui J.Lulai⁶ (1521), sau a lui J.Pellio (1520)⁷, ultima aflată la Sebeș.

Într-o etapă următoare (1556-1590), când ornamentica renascen-tistă este mult mai pregnantă, forma de arc frânt, care compozițional se făcea simțită în perioadele anterioare, cedează în favoarea lunetei în care se înscrie timbrul heraldic. Luneta devine forma ce cuprinde heru-vimul pe piatra funerară a lui P.Haller (1569, Pl.II.5). Ecoansoanele fi-gurează și ele capete de îngerăși înaripați, ca pe lespedea lui J. Roth (1456, Pl.II.6). Heruvimii, deținători ai înțelepciunii⁸, cu una sau două perechi de aripi, încep să ia locul motivelor vegetale -bunăoară frunza de acant, sau zoomorfe -delfin pe lespedea lui P.Haller, din colțurile superioare ale lespezilor (fig. 1 - 3). Este vorba de contopirea formelor abstracte cu cele figurative, de o mutație în ornamentică, vizând canonul impus de cadrul arhitectural al pietrelor funerare, dar și de o mutație în sens mental, de o sporire a religiozității reprezentărilor. Elaborarea a pornit de la o expresie geometrică cu pretext vegetal, înfățișând apoi forme figurative, ornamentul având o funcție ancilară registrului arhitectural⁹. Ecoansoanele sunt eliminate pe două pietre funerare, ale lui A.Hedwig (1577) și B.Rhav (1587, Pl.II.7), omisiune care vorbește de rolul decorativ minor al ornamentelor acestui registru al monumentelor funerare.

Acum se remarcă o redivivă a ornamenticii funerare a antichității. Astfel, la cartușele dreptunghiulare, rolul anselor este preluat de volute și rotuli (Pl.II.6), sau de dragoni stilizați (Pl.II.5). Îndeobște se renunță la anse, ornamentica devenind tot mai abundentă în registrul superior al lespezilor. Scuturile încep să fie prevăzute cu baldachine sau feston de draperie, derivate din vrejul și frunza de acant. Noi motive intervin: acrotera în formă de as de pică, motivul palmetei -foarte frecvent în iconografia bizantină, dar cu o scurtă carieră în plastica funerară transilvăneană, antefixul, ca pe pietrele funerare ale lui M.Hebler (1571,

⁶ Inscriptia inițială a fost, probabil, ștersă sau panoul a fost anepigraf și înscris ulterior, la 1649, cu un text votiv în cinstea familiei Stentzel. Faptul demonstrează că la data respectivă locurile pentru înmormântare în biserică începuseră să se epuizeze, ceea ce a dus nu numai la refolosirea mormântului, ci și a vechii lespezi.

⁷ Cf. G.Gündisch, Th.Streitfeld, *Die Grabsteine der Mühlbacher evangelischen Stadtpfarrkirche*, în *Studien zur siebenbürgischen Kunstgeschichte*, București, 1976, p. 88 sqq. și il.31, despre această piatră funerară.

⁸ H.Keller, *Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten, Legende und Darstellung in der bildenden Kunst*, Stuttgart, 1975, p.177.

⁹ Cf. J.Baltrușaitis, *Formări, deformări, stilistica ornamentală in sculptura romanica*, București, 1989, p.58.

Pl.I.3) și M.Ponsler (1573), ori banda-pavilion ca pe lespede de la C.Offner (1574, PL.III.10).

Motivele vegetale -floarea de spânz și trandafirul, sau zoomorfe - lebăda și pelicanul, himerele dobândesc un rol tot mai mare în ansamblul ornamental.

Un rol decorativ aparte îl au tenanții, așa cum apar pe piatra funerară a lui J.Roth (Pl.II.6), îngeri-cavaleri purtând cureaua dublă.

Etapa următoare, cuprinsă între 1590-1626, simbioză a mai multor filoane ale manierismului, unul venețian, cu ecou până la sfârșitul deceniului cinci al secolului al XVI-lea, când Sebastiano Sala lucra în Transilvania¹⁰, altul de inspirație olandeză transmis de lumea central-europeană¹¹, aduce cu sine o mare diversitate în ornamentica funerară. Câmpul pietrelor de mormânt este bipartit, registrul inferior purtând cartușul inscripției, pe când cel superior figurează portretul defunctului ori motivele heraldice încadrate de pilaștri și arhivolta, alteori câmpul este tripartit, cuprinzând portretul în partea superioară, blazonul la mijloc, iar jos cartușul cu inscripția. Forma lunetei este sugerată de un ram de palmier, ca pe lespede de la J.Wajda (1599, Pl.II.8), ori accentuată de un decor zoomorf -de exemplu șarpele, menținut apoi în acroteră și ecoansoane (Pl.V.17). Damaschineria, ca fond al lunetei și implicit decorație în mantaua heraldică, are o existență scurtă. Pe o serie de pietre funerare apare imaginea ghirlandei cu fructe -rodii, și frunze aflate în ecoansoane sau în lunetă, ca pe piatra de mormânt a lui P.Paulini (Pl.IV.15), decorație prezentă la mormântul familiei Medici din Florența¹². În decorația pavilioanelor intra, pe lângă obișnuita frunză de acant, și floarea de crin¹³. De remarcat este profilul ovoal¹⁴, sau în friză cu frunze de stejar¹⁵, ca și florile de trandafir tratate într-o manieră mai plină, cărnoasă, care prin poziționarea lor, în stânga și dreapta emblemei -ca pe lespede de la P.Lupinus (1597), refac „paginația” firmamentului. Decorația ecoansoanelor alternează în această etapă imaginea

¹⁰ A.Kovács, M.Toca, *Arhitecți italieni în Transilvania în cursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria *Historica*, 2, 1973, p.19-36; V.Guy-Marica, *Originea decorului cu putti în arta transilvană*, în *ActaMN*, 13, 1976, p.299.

¹¹ Cf.G.Gündisch, H.Krasser, *Dominium, Kirche und Burg von Weingartskirchen* în *Studien zur sieb. Kunstgeschichte*, București, 1976, passim.

¹² Cf. il.642 și 643 în R.Hamann, *Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart*, Berlin, 1933.

¹³ Cf. lespede de la familia Lutsch (1615, Pl.V.18).

¹⁴ Cf. piatra funerară a lui P.Paulini (1606, Pl.IV.15).

¹⁵ Cf. lespede de la G.Hann (1610. Pl.V.16).

heruvimilor cu cea a frunzelor de acant¹⁶, cu a conurilor de pin, rodiilor și florilor¹⁷, sau cu imaginea conurilor de pin și frunzelor de acant¹⁸.

Etapa a patra, între deceniul al treilea al secolului al XVII-lea și până spre 1660, când Elias Nicolai lucrează la Sibiu, se caracterizează printr-o dezvoltare stilistică contradictorie, o derutantă oscilație între formele renascentiste „pure”, ținând de manierismul academic ce vădește o asimilare sistematică a limbajului meșterilor din perioada premergătoare, ornamentica constituindu-se dintr-o reasamblare eclectică, adesea stereotipă a formelor anterioare, și pe de altă parte manierismul liber, ceea ce lasă să se întrevadă servitutea artistului față de codul iconografic al epocii, precum și față de gustul comanditarilor¹⁹.

Elias Nicolai folosește aceeași paginație bi- sau tripartită a pietrelor funerare din perioada anterioară, renunțând la motivul scoicii, utilizând cu persistență pilaștri și arhivolta în luneta căreia sculptează portretul defunctului, păstrând serafimii -motivul capetelor de îngeri înaripați în ecoansoane, apelând la cartușe dreptunghiulare, menită să cuprindă inscripția sepulcrală. Pentru prima dată în plastica funerară transilvăneană Elias Nicolai sculptează o întreagă scenă, a Învierii, încadrată de arhivoltă și colonete, la fel ca și portretele²⁰.

Jocul celor trei registre suprapuse ale pietrelor de mormânt este o constantă a întregului secol al XVII-lea, alternându-se ordinea cartușelor în funcție de cerințele comanditarilor²¹.

Se pare că Elias Nicolai introduce în plastica funerară a Sibiului tipul de lespede cu figură întreagă, prezent la piatra de mormânt a lui V.Seraphin (+1639)²².

Perioadele următoare, aparținând barocului, manifestă predilecție pentru tipul de lespede cu gisant, pe care chenarul inscripției lipsește, rolul acestuia fiind suplinat de un cartuș de dimensiuni mai mici plasat în

¹⁶ Cf. lespezea lui P.Lupinus (1597).

¹⁷ Cf. piatra funerară a preotului G.Engetter (1603).

¹⁸ Cf. lespezea lui P.Kamner (1621).

¹⁹ Vezi accepțiunile termenului de manierism la W.Fleming, *Arte și idei*, București, 1983, vol.II, p.29.

²⁰ G.Gündisch, *Der Hermannstädter Bildhauer und Steinmetz Elias Nicolai, in Studien... Kunstgeschichte...*, p.215-255, privind opera sculptorului.

²¹ Cartuș epigraf - registru cu armoarîi - cartuș epigraf, ca pe lespezile D.Schirmer Lutsch (Pl.VI.19) și ale familiei Roth (1619), ori ordinea inversă: emblema cu armoarîi - cartuș epigraf - emblemă, pe lespezile lui C.Offner/C.Greising (1655) și a familiei Lutsch (1706, Pl.X.29).

²² Am avansat această ipoteză, ca lespezea să fi fost lucrată de meșterul sibian, în *Studiul privind dezvoltarea sculpturii funerare sibiene medievale în SCIA*, Seria artă plastică, tom 37, 1990, p.9-22.

partea inferioară a pietrelor funerare²³, sau de medalioane tipice ornamenticii baroce²⁴. Aceeași paginație o întâlnim la pietrele funerare heraldice, cea mai mare parte a câmpului fiind afectată blazonului și ornamenticii.

N.Sabău observa că până la mijlocul secolului al XVIII-lea, în rândul populației protestante, deci și în sudul Transilvaniei, stilul floral al Renașterii transilvane a cunoscut o deosebită răspândire. Aceasta a însemnat o supraviețuire, în fapt o înghețare voită a elementelor stilistice și formale renașcentiste, izvorâte din tradiționalismul nobilimii provinciale și patriciatului care vedeau în stilul baroc o intenție de antireformă²⁵.

După a doua jumătate a secolului al XVIII-lea monumentul funerar își pierde importanța decorativă, aceasta și datorită unei anemieri a funcției sale sociale. Biserica nu mai este loc de înmormântare -magistratul sibian interzisese în mai multe rânduri acest obicei²⁶. Monumentele funerare încetează de a mai fi etalate în biserică, și deci nu mai sunt motiv de mândrie genealogică a patricienilor. Ele iau forma unor stele funerare ce afișează o decorație simplă, iar elementele de ficțiune genealogică lipsesc (Pl.I.4).

Sarcophagele, întâlnite în Transilvania doar în cazul potentăților maghiari, nu au constituit un tip de monument funerar în zonele săsești. Există totuși în Sibiu o lespede în formă de tumbă, cu partea de deasupra în patru ape, asemeni capacului unui sicriu²⁷.

Structura compozițională evoluează ținând întotdeauna cont de cadrele și registrele pietrei funerare. Vedem că acestea nu numai că nu au fost suprimate, dar că libertatea de mișcare a artistului s-a manifestat tocmai în modul cum acesta a știut să le supună și să jongleze cu motive decorative în interiorul suportului arhitectural.

Heraldica pietrelor funerare sibiene

Patriciatul bucurându-se de prosperitate economică, în calitatea sa de nouă categorie ridicată la orașe, va încerca să-și însușească formele de viață ale vechii nobilimi, cu atât mai mult cu cât din secolul al XVI-lea sporește interesul orășenimii bogate pentru proprietatea fun-

²³ Cf. lespedei lui A.Fleischer (1676).

²⁴ Cf. Piatra lui M.Semrger (1681) lucrată de Sigismund Möss.

²⁵ N.Sabău, *Der Bildhauer Anton Schuchbauer*, Cluj, 1979, p.16 și nota 12.

²⁶ Definitiv în 1789, interdicție încălcată doar în cazul lui Samuel Brukenthal în 1805; cf. G.Gündisch, *Die Grabsteine in der Ferula der evangelischer Stadtpfarrkirche in Hermannstadt*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, 12, 1947, p.10.

²⁷ A lui Valentin Fleischer (1663) -ferula nr.ord.66.

ciară²⁸. Turnurile-locuință realizate la Sibiu, dintre care cel mai impunător, cu parter și trei caturi, a fost construit de către Thomas Altemberger la sfârșitul secolului al XV-lea, vin să sporească prestigiul și autoritatea patriciatului din orașul de pe Cibin²⁹.

Plastica funerară abundă în pietre funerare cu armorii, blazoanele și emblemele oglindind aspirațiile patricienilor de a urca în ierarhia socială. Doar o parte a acestora au intrat în rândul noilor nobili, având deci dreptul de a purta blazon. „Siebmacher Wappenbuch”³⁰, în secțiunea referitoare la Transilvania, include puține asemenea cazuri ce pot fi regăsite pe lespezile medievale sau epitafuri. Dreptul acesta s-a aplicat și comiților națiunii săsești, bunăoară lui Albert Huet, dar în majoritatea lor scuturile și emblemele sunt expresia unei tendințe de ficțiune genealogică.

Forma scuturilor heraldice evoluează concomitent cu stilurile artistice. Scutul de lance sau tarja scobită în dreapta o întâlnim pe cele mai vechi pietre funerare, ale lui G.Hecht (+1496), J.Lula (+1521), formă prezentă și la scutul lui I.Micola (1471) de la Cluj³¹, sau pe stema Moldovei, ca cea de pe clopotul dăruit în 1494 de către Ștefan cel Mare Bistriței³². Sporadic tarja apare la mijlocul secolului al XVI-lea pe lespezea lui Petrus Haller, lucrată în 1569 la Nürnberg³³, cele două scuturi ale soțiilor lui Haller fiind afrontate (Pl.II.5).

Deja scutul lui Nicolaus Proll (+1499) face trecerea spre o altă formă, de scut german cu margine, din care se vor dezvolta formele de scut-cartuș din Renașterea germană, cele mai frecvente pe lespezile medievale de la Sibiu. Mai rar întâlnim scutul rotund, ca cel al soției lui Petrus Lupinus (+1597) de pe piatra funerară a acestuia, și scutul elipsoid italian. Scutul spaniol este utilizat doar în secolul al XVIII-lea, când decorația pietrelor funerare devine din ce în ce mai abundentă,

²⁸ G.Gündisch, *Soziale Konflikte in Hermannstadt um die Mitte des 17. Jahrhunderts*, în *FVLK*, 3, 1960, p.57 sq.

²⁹ Cf. H.Fabini, *Turnuri de patricieni în Sibiu la sfârșitul evului mediu*, în *RevMuzMon*, 1, 1974, p.43 sqq.; idem, *Sibiul gotic*, București, 1982, p.57-61.

³⁰ *Siebmacher Wappenbuch*, IV, 12; *Siebenbürgen*, Nürnberg, 1893, pl.105, 126, 152, și 51.

³¹ Ș.Pascu, V.Guy-Marica, *Clujul medieval*, București, 1969, p.46, il.55.

³² Cf. M.Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *SCIA*, 1955, p.77, fig.8.

³³ A.Haldner, *Eine Nürnberger Plastik in Hermannstadt*, în *FVLK*, 2/23, 1980, p.43 sq.

scuturile având un rol ornamental mai redus în economia acestora, un exemplu în acest sens fiind lespedeza lui Petrus Weber (+1710).

Câmpul scuturilor este cel mai adesea simplu, dar nu de puține ori multiplu. Astfel el este tăiat (Lula, 1521), tăiat și despăcat jos (Hecht, 1496, Pl.I.1), sfâșiat în cruce (List, 1561; Huet, 1607; Gotzmeister, 1633; V.Franck, 1648; Fleischer, 1676; Weber, 1710; Schulemberg, 1736), despărțit (Hedwig, 1577; Engetter, 1604, Pl.V.17), tăiat în bandă (Rewel -158?), ori gironat, respectiv sfâșiat în cruce și încrucișat (C.Haller, 1595; P.Haller, 1565, Pl.II.5).

Piesele onorabile, rar folosite în heraldica funerară sibiană, apar totuși pe unele lespezi. Astfel, triumghiul poalei cu bandă (Haller, 1565, 1595), scutul central (A.Huet, 1607; V.Franck, 1648) și banda (Rewel, 158?). Din categoria **smalțurilor** putem nota cu certitudine doar damaschineria -ca pe scutul lui J.Fabritius (+1683) și tabla de șah pe cel al Agnethei Bayer (1604), deoarece culorile care însoțeau scuturile, multe dintre lespezi fiind pictate, s-au șters de-a lungul veacurilor.

Rareori **scuturile** nu sunt **mobilate**, având înscrisă doar monograma defunctului și data, ca pe lespedeza Agathei Jungk (1567) sau atât monograma cât și inițialele defunctului (Heidel, 1580). Acestea din urmă pot uneori însoți mobilele scutului, ca pe pietrele funerare ale lui P.Paulini (1606), Stolzemberger (a doua jumătate a veacului al XVI-lea), P.Rihelius (1648) și C.Offner (1655, Pl.VI.21).

Scuturile sunt mobilate mai rar cu **figuri umane**. Astfel pe lespedeza lui Blasius Rhav (1587) apare imaginea Sf.Blasius (Vlasie)(Pl.II.7), sau pe piatra funerară a familiei Lutsch (1615) o figură în legătură cu alegoria Justiției (Pl.V.18). Bustul e figurat pe scutul lui J.Rewel (158?, Pl.IV.12) și A.Literatus (1678, Pl.VIII.26), iar dintre părțile corpului frecvent este folosit motivul mâinii (Pl.IV.15;Pl.VI.19), cu sau fără atribute³⁴, trandafir, secure, sceptru, cheie, ancoră, multe cu implicație escatologică. Heruvimii figurează scuturile lui M. Marggraf (1590, Pl.III.9) și M.Helvig (1591).

Cea mai numeroasă categorie a figurilor heraldice naturale o formează animalele.

Dintre animalele heraldice figura cea mai frecventă este leul rampant -ca pe scuturile lui A.Hedwig (1576), al familiei Engetter (1604, Pl.V.17), al lui L.Löw (1641, Pl.VII.22), reprezentat cu coada despăcată, al lui Agnethler (1645), sau A.Fleischer (1676) și M.Semrigger (1681,

³⁴ Scuturile lui P. Paulinus (1606), Anna Rhav (1587), Dorothea Schirner-Lutsch (1604), C-Greising (1655), V.Fleischer (1663), P.Weber (1710).

Pl.IX.27). Leopardul umblând, mobila familiei Haller, apărând pe scuturile celor două pietre funerare păstrate în ferula, ale lui P.Haller (1659, Pl.II.5) și a Catharinei Haller (1595). Câinele hăitaș, cu zgarda, figurează scutul lui N.Proll (1499, Pl.I.2), după cum capul de mistreț scutul lui D.Rosenauer (1637), cerbul ieșind din coroană -scutul familiei Kemény, pe piatra funerară a lui P.Haller, și scutul lui J.Haupt (Pl.IX.28), implică de fiecare dată aluzii la virtuțile defuncților. Toate aceste patrupede, între care și calul sărind, mobila lui V.Franck, sugerează forță, agilitate, destoinicie și iscusință, ele devenind simboluri folosite în ilustrarea calităților morale ale defunctului, sau intră în ansamblul unor teme iconografice cu implicație funeabră.

Păsările sunt cuprinse și ele des în figurarea scuturilor: **pelicanul**, înfățișat izolat sau hrănindu-și puii cu propriul sânge -ca pe lespede de J.Roth (Pl.II.6), P.Ludovicus (Pl.VI.21), a lui C.Gotzmeister (Pl.VII.22), **acvila** -pe lespede de M.Ponsler (Pl.III.11), **lebdă** -cu inel în cioc, pe scuturile familiei Miles (Pl.IV.13), lui A.Fleischer (1676), sau cu ciocul legat, pe scutul lui S.Miles (Pl.IV.13), porumbelul pe muntele Ararat, așa cum e reprezentat pe lespede de J.Wajda (Pl.II.8) sau a lui G.Engetter (1603), ori înfățișat simplu pe piatra funerară a lui V.Franck (1648). **Șoimul** apare încoronat, ca mobilă principală a scutului lui L.Engetter (1603), sau ca element inclus în alegoria vânătorii -figurația scutului Annei Radosy (1706, Pl.X.29). **Stârcul**, ținând în gheara dreaptă o bulă, ilustrează blazonul lui J.Reusner (1637).

Din specia peștilor, **știuca** este figura blazonului lui G.Hecht (1496, Pl.I.1), fiind și transpunerea în imagine a numelui deținătorului scutului.

Animalele fabuloase, **grifonul** și **licorna**, sunt des approximate pe scuturile lespedilor sibiene. Ele nu au o funcție esențialmente heraldică, ci se încadrează în simbolistica religioasă medievală. **Motivele vegetale**, plantele, mobilează și ele scuturile: flori de măceș, trandafiri, flori de crin, motive fitomorfe ca frunza de viță de vie, frunza de acant sau măslin, fructe, în special struguri, arbori, ca stejarul (stema Brașovului), palmierul sau salcia.

Aștrii, soarele și luna, apar mai rar pe scuturi, fiind însoțiți de cele șapte cetăți -ca pe lespede de J.Rewel (Pl.IV.12), embleme preluate din stema Transilvaniei, simboluri consacrate ale secuilor și sașilor³⁵.

³⁵ Cf. D.Cernavodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p.129-131.

Apa și aerul, mai rar focul sunt complementare figurării motivelor zoomorfe sau vegetale pe câmpul scutului, având un rol decorativ minor.

Figurile artificiale, după cum vom vedea, apar pe emblemele meseriașilor -diferite unelte de lucru sau obiecte de îmbrăcăminte³⁶, pe cele ale preoților -obiecte de cult³⁷, sau ale altor categorii sociale, indicând starea sau funcția defunctului (jude, senator, consul, etc.).

Ornamentele exterioare ale scutului nu sunt de obicei aplicate pe scuturile simbolice și emblemele meseriașilor sau preoților. Majoritatea scuturilor sunt însă **timbrate** cu **coif**, inițial cu așa numitul coif de turnir sau cu cioc înfățișat din profil-dreapta³⁸. Din al treilea deceniu al secolului al XVI-lea și până târziu în secolul al XVIII-lea coiful cel mai frecvent este cel cu grilă, îndeobște cu trei gratii, deci coiful de patru generații -care nu acoperă de fapt o realitate genealogică, orientat normal. Coiful simplu reprezentat din față sau semiprofil, cu viziera închisă sau deschisă, este specific pentru pietrele funerare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și începutul celui următor.

Coifurile au de obicei o coroană sau o cunună din vrejuri de acant ca lambrechini. **Creștetul** timbrului repetă aproape întotdeauna mobila principală a scutului. Uneori însă el este alcătuit dintr-un penaj -ca pe lespezea familiei Engetter (Pl.V.17), ori reprezintă o imagine simbolică a defunctului sau în relație cu acesta, ca figura ornată a Sf.Nicolae din Myra (Bari) de pe lespezea lui Nicolaus Proll (1499, Pl.I.2).

O mare parte a scuturilor de pe pietrele funerare sunt reprezentate cu **tenanți** sau **susținători**.

Figuri umane:

- **putto portstemă**, tip iconografic de origine italiană³⁹ este prezent în arta funerară spre sfârșitul secolului al XVI-lea, pe lespezile lui M.Marggraf (1590) și M.Helvig (1591) susținând pânza (Pl.III.9);
- figura de **putto-hermă**, frecventă în repertoriul argintăriei transilvănene⁴⁰, reprezentat cu aripi și torsul pierdut în volutele frunzelor de acant stilizate, care substituie membrele inferioare, o întâlnim pe o singură

³⁶ Pe lespezile lui M.Marggraf (1590), M.Helvig (1591), P.Paulini (1606), L.Kirschner (1607), G.Stoltzemberger (prima jumătate a secolului al XVII-lea), G.Jüngling (1629).

³⁷ Pe lespezea încă necercetată a preotului Daniel Klein (1628).

³⁸ Cf. lespezile lui G.Hecht (1496) și N.Proll (1499).

³⁹ V.Guy-Marica, *Originea ...*, p.299.

⁴⁰ *Ibidem*, p.307.

piatră funerară sibiană, a lui G.Jüngling (1629, Pl.VIII.24), unde cei doi putți au rolul decorativ de tenanți ai scutului, dar și de console ale colonetelor care încadrează portretul de aparat al defunctului (Pl.VIII.24);

- un alt tip de tenanți este reprezentat de **doi putți portstemă**, copilași nuzi care flanchează scuturile heraldice, avându-și originea în decorarea ecoansoanelor pietrelor funerare sau a lunetei cu heruvimi. Decorația acestora cuprindea inițial capete de îngerăși înaripate -motiv frecvent în sculptura funerară în secolul al XVI-lea (Pl.II.5,6;Pl.VI.19), având continuitate și în secolul următor -care la rândul lor înlocuiseră motivele fitomorfe din ecoansoane, ca mai târziu să susțină baldachinul scutului, ca pe lespedea lui J.Wajda (1599, Pl.II.8) sau a lui P. Paulini (1606, Pl.IV.15). Pe lespedea lui V.Seraphin (1639) cei doi putți sunt reprezentați în ecoansoane de o parte și de alta a capului portretului defunctului, ținând scuturi în formă de inimă ce figurează arcul și tolba cu săgeți, motiv ce își are originea în reprezentarea amorașilor atât de răspândiți în arta Renașterii italiene, aici în calitate de îngeri ai morții, fapt ce explică rostul figurării îngerilor pe lespezi. Apoi heruvimii ori serafimii sunt înfățișați cu bust, de exemplu ca tenanți ai scutului din dreapta de pe piatra funerară a familiei Engetter (1604, Pl.V.17).

O categorie importantă de tenanți o formează îngerii adolescenți, nuzi, doar cu o pânză petrecută peste umeri și care acoperă sexul, având ca atribut ramura de palmier, arhangheli vestitori ai morții, imaginați astfel pe lespedea lui J.Roth și a D.Rhavin, care în secolul al XVII-lea substituie decorul cu copilași nuzi înaripați. Un tip des întâlnit în iconografia tenanților, atât în sculptura funerară, cât și în miniaturile manuscriselor⁴¹ este cel al îngerilor adolescenți pășind, înveșmântați în tunici drapate, care flanchează cartușul inscripției de pe lespedea lui P.Lupinus (1597) sau scutul heraldic al lui J.Wajda, pe lespedea acestuia (1599, Pl.II.8), precum și scuturile lui V.Franck (1648) și T.Sifft (1651, Pl.VIII.25), ținând uneori o ramură de palmier⁴² -ca pe lespezile lui M.Agnethler (1645), M.Schwarz (1655) și familiei Lutsch (1706, Pl.X.29). **Arhanghelii** având alura unor cavaleri, cu o curea petrecută în cruce peste piept, sunt reprezentați ca tenanți, în contrapost sau pășind, pe lespedea lui J.Roth (Pl.II.6) și apoi în primele decenii ale veacului al XVI-lea pe o serie de pietre funerare sibiene (Pl.V.16,17). Iconografia îngerilor adolescenți ca tenanți ai scuturilor pe pietrele sepulcrale este poate contaminată în această perioadă a Renașterii transilvănene de

⁴¹ *Ibidem*, p.296.

⁴² În scena Vestirii morții Mariei -cf.il.64, în V.Lazarev, *Originile Renașterii italiene, Trecento*, I, București, 1984, relief lucrat de Andrea Orcagna.

reprezentarea Victoriei înaripate, înveșmântată asemănător, cu o tunică drapată și pieptar ce cobora sub talie, ținând în mână o ramură de palmier⁴³, trăsături care apar și în reprezentarea Victoriei pe o piesă de stuc de la Muzeul Național din Roma⁴⁴. Cureaua dublă o aflăm și în reprezentarea Diane în arta romană⁴⁵, ca la o statuie de marmură din lapidariul Muzeului Brukenthal. Platoșa, frumos ajurată, a îngerilor cavaleri, purtată peste lungă tunică drapată pare să își aibă inspirația în statuile genilor înaripate ale antichității erei creștine, descoperite și în Transilvania; bunăoară torsul unui asemenea geniu cu aripi, aflat inițial în colecția preotului Ackner din Gușterița⁴⁶ are aceeași poziție în contrapost, același drapaj al vestimentației ca tenanții de pe pietrele funerare sibiene lucrate după jumătatea secolului al XVI-lea.

Adolescenți purtând dolmanul patricienilor sunt figurați cu câte o carte în mână ca tenanți ai cartușului inscripției sepulcrale pe piatra funerară a familiei Paulini (1606), imagini probabil inspirate de ideea alegorizării defuncțiilor care i-ar putea reprezenta pe Paul și Johann Paulini (Pl.IV.15).

Deținătorul stemei, figuri biblice sau alegorice sunt reprezentați în postura de tenanți pe unele pietre funerare sibiene.

Lespedea lui Petrus Rihelius (1648, Pl.VII.23) înfățișează ca tenanți două figuri biblice. Cea din dreapta a fost identificată, pe baza atributelor, mielul crucifer pe coperta cărții, ca fiind **Ioan Botezătorul**⁴⁷. Figura din stânga îl reprezintă pe **Moise cu tablele legii**, care indică devisa redactată la persoana I: „Vita mihi Christus, mors mihi lucrum”⁴⁸. Figurile devin simboluri definitorii ale Vechiului și Noului Testament.

În legătură cu tema reprezentării alegorice a defuncțiilor se află, după cum am văzut, și tenanții de pe lespedea familiei Paulini.

Aristides și Rhadamantes sunt reprezentați ca tenanți -cavaleri pe piatra funerară a lui C.Gotzmeister (1633) în legătură cu personificarea defunctului.

⁴³ Despre ramul de palmier ca simbol al victoriei și păcii eterne, cf. F.S.Meyer, *Ornamentica*, București, 1988, I, p.98.

⁴⁴ Il.564 în *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982, p.813.

⁴⁵ Cf. statuia de marmură a Diane, aflată în lapidariul antic al Muzeului Brukenthal (nr.inv.1952/M 5950). Atribuirea aparține lui Kimakowicz, care a alcătuit registrul colecției arheologice a muzeului (BvBB, *Archäologische Sammlung*, II, p.194, manuscris).

⁴⁶ Astăzi în colecția Muzeului Brukenthal (nr.inv.1950/M 5976).

⁴⁷ A.Haldner, *Zwei unbekannte Arbeiten des Bildhauers Elias Nicolai in Hermannstadt*, în *FVLK*, 13, 1970/2, p.63.

⁴⁸ „Viața mea este Hristos, deci mi-e de folos să mor”.

Alegorii ca **Spes**, **Caritas**, **Fides**, **Sophia** (Sapientia) și **Prudentia** susțin adesea scuturile heraldice din veacul al XVII-lea formând cupluri: Credința și Speranța⁴⁹ sau Caritatea și Speranța (Pl.X.29)⁵⁰. Sophia (Sapientia) este reprezentată cu atributele sale cartea și șarpele, acesta din urmă fiind și simbol al Prudenței⁵¹, având drept contratenant Speranța pe lespedea lui C.Greising (1655, Pl.VII.21a).

Figuri zoomorfe:

Deși tenanții care apar cel mai frecvent în heraldica occidentală sunt figuri zoomorfe sau himere, acestea au o pondere mult mai mică în arta funerară. Pe lespedea familiei Paulini figurează doi **lei afrontați** (Pl.IV.15), alte scuturi -cele ale lui A.Huet (1607) și L.Kirtschner (1607), sunt susținute de **grifoni rampanți**, sau de un grifon și un leu -pe lespedea lui A.Helvig (Pl.III.10) și cea a familiei Lutsch (Pl.VI.19), ori de himere -ca pe lespezile familiilor Engetter (Pl.V.17) și Bayer (1604).

Tenanții, pe pietrele funerare, aveau un rol preponderent decorativ și de obicei nu erau incluși în rândul susținătorilor ficși ai scutului unei familii, fapt demonstrat și de figurarea **vulturilor afrontați** pe lespedea lui C.Offner și C.Greising (1655, Pl.VI.21) din ferula sibiană, lucrată se pare de Elias Nicolai, repetare în fapt a mobilei scutului Basarabilor, realizată cu aceleași trăsături pe piatra sepulcrală a doamnei Elina și pe a doua piatră de mormânt a lui Matei Basarab de către meșterul de la Sibiu⁵².

Imaginea **pelicanului** hrănindu-și puii îndeplinește pe amintita piatră funerară a lui Greising funcția de tenant, temă a simbolisticii creștine prezentă pe scuturi sau în diferite registre ale ornamenticii funerare.

Motivele iconografice care alcătuiesc ornamentica lespezilor medievale de la Sibiu sunt precumpănitor înălțuite în narații, nu sunt imagini independente. Ele dobândesc un rol escatologic, vizând o finalitate religioasă, moralizatoare. Cercetând evoluția acestora vedem cum ele sunt subordonate cadrului arhitectonic al pietrei funerare. Nu de puține ori motive decorative cu conținut religios înlocuiesc un decor pur ornamental. Forma geometrică corespunzătoare unui anumit registru afectat ornamenticii este cea care contează, motivele având un rol anci-

⁴⁹ Cf. lespedea familiei Roth, 1618.

⁵⁰ Cf. lespedea familiei Lutsch, 1706.

⁵¹ Ca la *niello* din catedrala din Sienna, cf.il.31 în E.Panofsky, *Artă și semnificație*, București, 1980, unde Prudența tricefală ține în mână șarpele.

⁵² P.Chiahaia, *Pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab și ale familiei sale*, în *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p.339 sqq.

lar, dar ele se constituie totodată în simboluri care nu rămân imuabile, tinzând spre sensuri noi. Prin metaforizare ele devin alegorii, dând noi valențe formalismului ce caracterizează arta evului mediu.

În afară de motivele heraldice, despre care am tratat mai sus, putem încerca o tipologie a motivelor iconografice, deosebind:

- I. Motive referitoare la originea defunctului;
- II. Motive ce explică și ilustrează numele acestuia;
- III. Motive care se referă la meserii;
- IV. Motive cu referire la stări și titluri, și
- V. Motive cu semnificație simbolico-religioasă, biblice, mitologice și alegorice.

O parte a motivelor se referă la **originea defunctului**, bunăoară **stejarul** încins de o **coroană**, inspirat din stema Brașovului, imagini întâlnite pe emblema lui Christopher Greising (+1574), descendent al unei familii brașovene, stejarul fiind și simbol al tăriei morale a senatorului sibian, inscripția sepulcrală arătând că lespedea „de aceea poartă semnul stejarului puternic”⁵³.

Numele defunctului sau deținătorului stemei este uneori ilustrat, astfel că **salcia** devine alegorie a numelui lui Servatius Weidner⁵⁴ pe scutul lespedii acestuia (1576), banda-pavilion purtând deviza: „et erit tanquam lignum quod plantatum est secus de cursus aquarum”⁵⁵, aluzie la odihna veșnică. **Pana de scris** ținută în mână sugerează numele lui Andreas Literatus (1678, Pl.III.26), **știuca** numele lui Georg Hecht (1496, Pl.I.1)⁵⁶, **stupul cu albine** îl reprezintă pe Ernestus Biener (+1717).

Metaforizarea numelui defunctului merge până la identificarea cu personaje biblice; **Sf.Nicolae** ca figură orantă în creștetul scutului lui Nicolaus Prohl (Pl.I.2) sau, după cum am văzut, imaginea **Sf.Petru** pe piatra funerară a lui Petrus Rihelius (Pl.VII.23).

Alte imagini se referă la **meseria** sau **breasla** din care făcea parte defunctul, ca **foarfeca**, simbol al croitorilor -pe lespede a lui L.Kirtschner (1607) sau a lui M.Czeckeli (1799), **covrigul** emblemă a brutarilor -pe stela funerară a lui A.Irtel (1768) sau **blana**, simbol al blănarilor -pe scuturile lui M.Helvig (1591) și M.Marggraf (1590), **pălăria** -imagine ce apare pe emblema lui St.Uscinck (1772), două **ciocane** încrucișate, emblema dulgherilor -pe lespede a lui M.Buldes (1777), **cartea**,

⁵³ În original „commoda non lucrum spectabat fortiter urbia roboris, haec igitur signa gerit”.

⁵⁴ Weide (germ.) - salcie.

⁵⁵ Trad.: „și va fi asemeni pomului departe de cursul apelor”.

⁵⁶ Hecht (germ.) - știucă.

emblemă a legătorilor de carte pe piatra funerară a lui M.Hirsch (1789), **cisma**, însemn al cismarilor pe stela lui Matthias Niedermaier (1790), **cuțitele de lână și ciocanul din lemn** -simboluri ale țesătorilor- pe lespezea lui A.Urbanius (1791), ori o **nicovală** reprezentată între doi pantofi, ceea ce indica apartenența lui J.Drodlauf (1794) la breasla pantofarilor.

Motive referitoare la stări și titluri:

Sceptrul este atribut al capetelor încoronate, ca la figura împăratului german, aceeași menire având-o și globul terestru deasupra căruia este așezată crucea, din creștetul coifului central al blazonului lui A.Huet (+1607).

În ornamentica funerară sibiană este însă cel mai adesea **simbol al consulilor și juzilor**, al puterii laice, ca în cazul pietrei funerare cu portret de aparat a lui V.Franck (1648), precum și cele ale lui A.Fleischer (1676), M.Semringer (1681, Pl.IX.27) și P.Weber (1710).

Coroana este folosită ca lambrechin al scuturilor heraldice, aplicându-se în special pe lespezile familiilor înnobilate sau juzilor regali, amintind și de faptul că Sibiul făcea parte din „pământul crăiesc” (Königsboden). Coroana Habsburgilor decorează scutul lui J.Georg von Schulemburg, referindu-se la funcția acestuia de „consilier al sacrei majestați împărătești”⁵⁷.

Sabia ca motiv heraldic apare pe scuturi, ca mobilă principală a familiei Schirmer pe lespezea lui P.Haller (Pl.II.5) sau pe cea a familiei Bayer (1592 și 1604), sabia fiind ținută aici de o himeră (Pl.V.17).

Pe lespezile lui G.Jüngling (Pl.VIII.24), M.Semringer (Pl.IX.27) și familiei Lutsch sabia devine simbol al dreptei judecări laice, atribut al juzilor regali, temă contaminată și de alegoria Justiției, interferându-se în iconografia funerară cu tema justiției divine. La unul din tenanții scutului lui C.Gotzmeister (Pl.VII.22) sabia reprezintă atributul lui Aristides „cognomine Justus”, ilustru bărbat de stat și strateg atenian cunoscut probabil la Sibiu prin opera lui Plutarch și Cornelius Nepos⁵⁸.

Fasciile, simbol al virtuții consulare, intervin mai degrabă ca formă exterioară în tratarea figurii **pelicanului**, a corpului acestuia pe scutul familiei Roth (1566 și 1618, Pl.II.6) sau în ecoansoanele lespezii lui G.Lutsch (1615). **Pelicanul** ca simbol al autorității laice, în special al consulilor, ca pe pietrele funerare amintite, este regăsit și în recomandările preotului Damasius Dürr din Apoldul de Jos, făcute categoriilor profesionale, îndemnând fruntașii satelor și orașelor să fie aidoma peli-

⁵⁷ Cf. inscripția familiei Schullemburg (1736): „sacrae caesareas regiaeque maiestatis consiliarius”.

⁵⁸ C.Nepos, *De excellentibus ducibus exterarum gentium*, Paris, 1921, p.23.

canului care semnifica spiritul de sacrificiu în ocrotirea puilor⁵⁹, așa cum consulul Paul Ludovicus (+1626), pe al cărui scut figurează imaginea pelicanului, este numit în elogiul funebru „Mecena al orașului” C.Gotzmeister, „consulor aulae”, „pelican iubitor” și „port al patriei”⁶⁰, are și el ca mobilă a scutului imaginea pelicanului, însoțită de imaginea leului.

Cartea poate fi și ea atribut al autorității laice, fiind însoțită în acest caz de sceptru, ca pe piatra funerară a comitelui și judei regal V.Franck (+1648), dar este de obicei arma clericilor, biblia, cea dintâi carte, a cărei imagine apare în figurarea preoților, de exemplu G.Engetter (1603) și G.Hann (1610, Pl.V.16). Pe lespezile clericilor cartea este înfățișată între sacramentele altarului, lângă pocalul cu azima și vinul sfințit, ca pe piatra de mormânt a preotului Daniel Klein (+1628)⁶¹ sau a preotului M.Rosalerus, aceasta din urmă aflată în corul bisericii evanghelice din Saschiz⁶².

Mănușa. Deja la sfârșitul antichității se puneau mănuși la mormintele bărbaților, în cazul femeilor și inele, așa cum bunăoară reiese din legenda Sf.Fronto, căruia Isus i-ar fi apărut în vis spunându-i să aducă inel și mănuși spre a le așeza la mormântul Sf. Martha⁶³. Mănușa a devenit și un simbol al deșertăciunii, inclus în iconografia ciclului „vanitas vanitatum”⁶⁴.

Motivul se integrează în reprezentarea portretului de aparat al consulilor sibieni, ca pe piatra funerară a lui J.Bayer (1592) unde mănușile simbolizează frâiele consulare, după cum și inscripția cartușului, redactată la persoana întâi, sugerează: „illustres patriae flectebam consul habenas”. Motivul reappare cu aceeași semnificație pe lespedea cu gisant a consulului V.Seraphin (1639). Simbolul a fost preluat și de reprezentanții clerului. Astfel Georgius Hann (Pl.V.16) este reprezentat pe lespede ținând o mănușă, având însă și atributul preoților, biblia.

Cheia simbolizează atribuțiile custodelui cetății, ale căpitanului orașului Sibiu, ca pe lespedea în formă de tumbă a lui V.Fleischer (1663), însoțită de inscripția „dextra tenet clavam meam” care explicitează emblema, o mână ținând cheia orașului. Ca însemn al lăcătușilor ea nu apare în plastica funerară din Sibiu.

⁵⁹ A.Amlacher, *Damasus Dürr, ein ev.Pfarrer und Dechant des Unterwälder Kapitels aus dem Jahrhundert der Reformation*, Sibiu, 1983, p.18.

⁶⁰ Cf. elogiul lespezii: „Pelicanus amans”, „patriae portus”.

⁶¹ Este unicul caz la Sibiu când sacramentele altarului mobilează scutul heraldic.

⁶² G.Gündisch, *Elias Nicolai ...*, p.243, il.101.

⁶³ H.Keller, *op.cit.*, p.207.

⁶⁴ A.Pigler, *Barockthemen. Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. Und 18. Jahrhunderts*, II, Budapesta, 1956, p.581.

Cușma împodobită cu o egretă din pene de erodiu o poartă figura de pe blazonul notarului sibian J.Rewel pe lespedea acestuia (Pl.IV.12). Mijlocul veacului al XVI-lea aduce în costumația feudalilor din Țările Române și patriciatului transilvănean pălăriile și cușmele de modă spaniolă⁶⁵, căciula cu panaș purtată de Petru Șchiopul în portretul său gravat, ca și de domnița sa Maria, în pictura de la mănăstirea Galata din Iași⁶⁶, detaliu de vestimentație aristocratică, transmis prin filiera polono-maghiară, introdusă și la curtea lui Rudolf al II-lea, purtată de principii Transilvaniei sau de Mihai Viteazul⁶⁷.

Toca este prezentă și ea în moda secolului, de fapt o pălărie înaltă, cu calota cilindrică și boruri înguste, de proveniență spaniolă, mediată în Țările Române de lumea germană, cu care sunt reprezentate Ioan Vodă pe efigia sa monetară de la 1574⁶⁸ sau Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul într-o gravură de la finele secolului al XVI-lea⁶⁹. Aceeași pălărie, care conferea se pare mai multă prestanță portretului de aparat al defunctului o întâlnim pe lespezile lui M.Helvig (1591) și G.Melas (1592).

Boneta de doctor în medicină figurează ca mobilă a scutului lui J.G.Schuller von Schullenberg în partițiunile 2 și 4 pe piatra funerară a tatălui său Georg (1736), referindu-se la calitatea de dr.med. a celui dintâi⁷⁰.

Motive cu semnificație simbolică-religioasă, biblice, mitologice și alegorice

Cele trei cercuri întrepătrunse, figurate pe lespedea lui M.Ponsler (1573, Pl.III.11) se constituie în simbolul treimii divine⁷¹, asimilat Ierusalimului ceresc⁷², implicând deopotrivă și alte trei elemente ale

⁶⁵ Cf. studiul lui E.Denize, *Spania în cultura medievală românească*, în *Revista de Istorie*, 38/5, 1985, p.487-507, despre influența spaniolă în evul mediu românesc.

⁶⁶ Cf. A.Nanu, *Artă și stil în costum*, București, 1976, p.103.

⁶⁷ A.Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, I, București, 1987, p.170-188.

⁶⁸ *Ibidem*, p.171.

⁶⁹ *Ibidem*, p.188.

⁷⁰ J.Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, III, 1871, p.240; A.Arz von Strassenburg, *Siebenbürgisch-sächsisches Wappenbuch*, vol.II. Manuscris aflat la biblioteca Muzeului Brukenthal.

⁷¹ I.Rămureanu, *Sinoadele ecumenice*, în *Istoria bisericească universală*, București, 1975, p.227-247.

⁷² Cf. H.Keller, *op.cit.*, p.123 sqq.

credinței: învierea lui Hristos, învierea morților și viața de dincolo de mormânt, văzute ca un silogism⁷³.

Arca lui Noe⁷⁴ este o temă reprezentată tot pe lespedea preotului Petrus Rihelius (Pl.VII.23), arca emblemei preotului dobândind semnificația pasajului, „marii treceri”, în legătură cu navigația simbolică înspre lumea de dincolo -ca pe un sarcofag creștin de la începutul secolului al IV-lea⁷⁵ sau ca pe o efigie din veacul al XIII-lea⁷⁶, corabia fiind și un simbol al fragilității omului, sortit capriciilor valurilor⁷⁷.

Buretele ținut în gură de îngerii, reprezentați totuși ca genii înaripate, având o alură malefică, poziționați în rotuli, pe laturile cartușului inscripției de pe lespedea familiei Engetter (1604, Pl.V.17) face parte din instrumentele patimilor lui Hristos, totodată ale triumfului și mântuirii, integrându-se temei Judecării de apoi. Îngerii purtând instrumentele de caznă ale pătimirii aparțin acestei teme răspândite încă la sfârșitul secolului al XII-lea, figurată pe timpanul porticului Gloriei de la Santiago de Compostela⁷⁸; altelei instrumentele caznei, buretele, sulita, ciocanul și cuiele, sunt ținute în mână de Isus însuși, îngerii desfăcând banderole cu inscripțiile „venite” sau „discedite”, ca pe un capitel romanic istoriat de la Saint Nactaire⁷⁹.

Scoica, motiv antic⁸⁰, folosit în arhitectura Renașterii lombarde, integrat ca imagine pe masa sacristiei Sf.Mihail lucrată de Donatello⁸¹ și la portalul capelei Lázó din Alba Iulia⁸² sau pe tribuna laturii sudice a navei bisericii evanghelice sibiene⁸³, este aplicat figurării defuncțiilor, în special a membrilor clerului. Motivul scoicii își are obârșia în doctrina

⁷³ Cf. 1, *Corinteni*, 15, 13: „Dacă nu este o înviere a morților, nici Hristos n-a înviat”.

⁷⁴ Cf. *Moise*, 7, 10-24.

⁷⁵ Deja la începutul secolului al IV-lea d.Chr. pe un sarcofag creștin din Trier, unde scena este bogat figurată: Noe în picioare, cu mâna întinsă spre porumbelul întors cu ramura de măslin și familia sa însoțită de felurite animale; cf. Il.326 în *La civilisation romaine de la Moselle a la Sarre* (catalog), Paris, 1983, p.357.

⁷⁶ J.le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970, p.679, fig.200.

⁷⁷ *Ibidem*, p.603.

⁷⁸ *Ibidem*, p.96, il.21.

⁷⁹ *Ibidem*, p.683, il.217.

⁸⁰ Cf. *La civilisation romaine de la Moselle...*, p.175, il.117.

⁸¹ A.Chastel, *Artă și umanism la Florența pe vremea lui Lorenzo Magnificul*, București, 1981, II, il.6.

⁸² *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, p.415.

⁸³ H.Krasser, *Sigismund Möss, Bildhauer und Schnitzler zu Hermannstadt, in Studien zur sieb.Kunstgeschichte...*, p.265.

immaculatei conceptio, a Mariei născute din scoica de mare dintr-o rouă cerească „sine admixtione cuiusque seminis propagationis”⁸⁴. Inițial Maria este perla⁸⁵, reprezentarea ei ca și perlă, aluzie la grația Mariei, în nișa creată de scoică regăsindu-se în sculptura în lemn din Cehia, dar și din Transilvania secolului al XVI-lea⁸⁶. În veacul al XV-lea și cel următor Maria este asimilată iconografic însăși scoicii, locul perlei fiind luat de reprezentarea lui Isus⁸⁷, sau a unor sfinți, precum Sf.Petru din mausoleul Jagellonilor de la Cracovia⁸⁸. Motivul are probabil legătură și cu „venerabila scoica” ajunsă emblemă a pelerinilor, temă răspândită prin minunea săvârșită de Sf.Iacob de Compostela⁸⁹, dobândind astfel și calitatea de scoică salvatoare, ca la statuia Sf.Iacob de la Sibiu (1520-1530), unde își păstrează caracterul soteriologic, simbol în legătura cu tema Madonei protectoare, o dezvoltare a acesteia prin alegorie. În arta funerară scoica devine calota în care sunt reprezentați cu precădere preoții, înzestrați în urma hirotonisirii cu grație și har divin, existând în ferula sibiană o serie de pietre funerare pe care apare această temă iconografică (a preoților G.Melas, 1592; P.Lupinus, 1597; G.Engetter, 1603; P.Molnar, 1608; G.Hann, 1610, Pl.V.16). reprezentarea, care de fiecare dată presupune o metaforizare a defunctului, se extinde și asupra laicilor, ca pe epitaful Cuspan din domul Sf.Ștefan din Viena⁹⁰ sau pe lespeda consulului sibian Johann Bayer (1592).

Tema înălțării la cer, **mantia cerului**, care sta în legătură cu Madona protectoare (Schutzmantelmadonna / Madonna della misericordia) și îngerii care înalță templul din Nazareth la Loretto, prezentă deja în trecento⁹¹, apare pe două pietre funerare sibiene -a lui M.Helvig (1591) și M.Marggraf (1590, Pl.III.9), având la bază emblema breslei blănarilor, aici cu implicație escatologică⁹². Baldachinul, simbol al templului, este înălțat de arhanghelul Mihail, călăuză a sufletelor. Tema este dezvoltată

⁸⁴ Trad.: „fără amestecul vreunei semințe zămislitoare”, cf. J.Hizinga, *Amurgul evului mediu*, București, 1970, p.327.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ D.Radocsay, *A középkori Magyarország faszobrai*, Budapesta, 1967, p.17, il.15: Modona în lemn din Matiašovce, 1330-1350.

⁸⁷ Cf. Reprezentarea lui Iisus în luneta tabernacolului din Cuesd (1537), la V.Vătășianu, *Artă în Transilvania...*, în *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, il.446.

⁸⁸ H.Krasser, *op.cit.*, p.265-266, il.105.

⁸⁹ J.le Goff, *op.cit.*, p.685.

⁹⁰ H.Krasser, *op.cit.*, p.266.

⁹¹ V.Lazarev, *op.cit.*, il.167, 172.

⁹² O altă lespede cu același motiv, din 1593, amintită de J.Trausch, *op.cit.*, II, p.291, nu s-a mai păstrat.

în veacul al XV-lea în pictura altarelor: Maria cu pruncul, acesta ținând mantia⁹³, ca pe altarul de la Armășeni⁹⁴, apoi fără copil, desfăcând mantia, spre sfârșitul secolului aceasta fiind ținută de îngeri. De fiecare dată sunt figurați mireni implorând protecția Mariei.

Cununa de lauri este ținută de doi putți-îngeri deasupra creștetului lui M.Semriger (+1681, Pl.IX.27), ilustrând apoteoza defunctului. Cu aceeași semnificație, unul din medalioanele epitafului lui Johann Haupt reprezintă cerbul încoronat, alegorie a înălțării apoteotice a sufletului la cer (Pl.IX.28).

Zăbala, motiv prezent pe două medalioane ale aceluiași epitaf, devine un instrument al elevației sufletului-cerb. Zăbala este adusă de un porumbel surprins în zbor, pe care cerbul, în momentul ajungerii la cer, o dă lui Dumnezeu (Pl.IX.28).

Coloana se integrează într-o narație a epitafului lui Haupt (Pl.IX.28). Cerbul, înfățișat cu coarne, izbește o coloană, alegorie a sufletului aflat la porțile împărăției cerești. Coloana înseamnă în același timp și obstacolul ce trebuie învins, deviza medalionului devenind o sentință moralizatoare: "Audentes fata juvant"⁹⁵.

Urna și coasa sunt atributele lui Uranus, dar totodată și o aluzie la dansul macabru, ca pe epitaful lui S.Dobosi (1759, Pl.IV.14) din ferula⁹⁶.

Cartea, simbol al pietății Mariei pe altarele transilvănene de la Sebeș și Boian, este și simbol al Credinței (Fides). Astfel, pe lespedea lui M.Helvig narația se referă la defunct, acesta ținând cartea pe piept, soția sa fiind reprezentată în nișa din dreapta, deci în registrul rezervat celor vii, asemeni alegoriei Speranței.

Cartea și pocalul, pe lângă compozițiile privind sacramentele altarului, se constituie în atribute ale Credinței la tenantul scutului de pe piatra funerară a familiei Roth (1618), având drept contratenant Speranța cu mâinile împreunate în rugăciune.

Tenantul de pe lespedea lui Chr.Greising (1655, Pl.VI.21), alegorie a Prudenței, poartă ca atribute **cartea și șarpele**.

Cartea având pe copertă efigia mielului crucifer, ca pe lespedea lui P.Rihelius (1648, Pl.VII.23), este atributul lui Ioan Botezătorul, reprezentat aici ca tenant⁹⁷.

⁹³ H.Keller, *op.cit.*, p.357.

⁹⁴ D.Radocsay, *op.cit.*, il.169.

⁹⁵ Trad.: „pe cei îndrăzneți soarta-i ajută”.

⁹⁶ Descriș de V.Roth, *Geschichte der deutschen Plastik Informația de la Siebenbürgen*, Strassburg, 1906, p.171.

⁹⁷ A.Haldner, *Zwei unbekannte...*, p.63.

Ancora este atributul Speranței (Spes). Imaginea ancorei este figurată pe scuturi, având desigur un rol alegoric, aluzie și la speranța în înviere, ca pe lespede de lui C.Greising (1655), în creștetul scutului, fiind însoțită de deviza "Ancora mea Christus" (Pl.VI.20). Alegoria Speranței, ca virtute teologică personificată, este reprezentată ca tenant: figura unei femei cu mâinile împreunate în rugăciune lângă imaginea ancorei, având drept contratenant Credința (Fides), pe lespede de familie Roth, sau Agapia (Caritas), pe piatra de mormânt a familiei Lutsch (Pl.X.29). Aceste trei virtuți -Spes, Fides, Caritas -sunt văzute ca treime a fiicelor Sophiei (Sapientia)⁹⁸.

Sabia și balanța, attribute ale Justiției personificate, apar pe scuturile lui A.Fleischer (1676) și M.Semrigger (1681, Pl.IX.27)⁹⁹ sau pe scutul lui G.Jüngling (1629, Pl.VIII.24). Transferul defunct-„Justitia" este operat la bustul acestuia, defunctul fiind figurat în creștetul blazonului, reprezentat cu attributele virtuții, sabia și balanța, dezvoltare a alegoriei de pe scut. Tema justiției lumești este extinsă, sugerându-se că defunctul, jude regal în timpul vieții, transgresează la „cei drepti" unde „slujește cerului", după cum spune inscripția elogiului de pe piatra lui Gallus Lutsch (1615).

Pe lespezile funerare balanța pare să implice și o aluzie la cântărirea sufletelor de către arhanghelul Mihail în scena Judecării de apoi, acesta având totodată calitatea de conducător al sufletelor „în lumina sfântă", temă contaminată se pare de iconografia lui Hermes „psychopompós"¹⁰⁰.

Sceptrul, după cum am văzut simbol al puterii laice, este și atributul Sf.Blasius (Vlasie), considerat unul dintre cei 14 sfinți salvatori, și al Sf.Onuphrius, reprezentați cu barbă și păr lung, cârlionțat, iconografia lor alternând imaginea sceptrului cu cea a frunzei de stejar. Simbolul apare pe piatra funerară a lui Blasius Rhav (1587, Pl.II.7), în dubla ipostază de aluzie la puterea laică a acestuia, cât și de metaforizare a defunctului, Blasius Rhav fiind asimilat Sf.Blasius¹⁰¹.

Pe lespede de lui C.Gotzmeister (1633) sceptrul este transpus în imagine ca atribut al lui Rhadamantes -reprezentat ca tenant, unul din cei trei judecători ai Infernului, în funcție de a cărui sentință sufletele treceau în Tartar, în Câmpiile Elizee, sau rămâneau în Infern¹⁰². Imagi-

⁹⁸ H.Keller, *op.cit.*, p.466.

⁹⁹ În partițiunea a IV-a, pe lespede de acestuia aflată în ferula.

¹⁰⁰ „Signifer sanctus Michael repraesentant eas in lucem sanctam" (Sf.Mihael, purtătorul steagului, le conduce în lumina sfântă), așa cum este invocat în oficierea slujbei funebre, cf.H.Keller, *op.cit.*, p.380.

¹⁰¹ *Ibidem*, p.75 sq, 402 sq.

¹⁰² *Enciclopedia civilizației romane*, p.411.

nea lui Rhadamantes are desigur un rol funebru, de a înlesni transgresarea sufletului defunctului, pe de altă parte elogiul, înscris în cartuş, compară calităţile de jude ale lui C.Gotzmeister cu însușirile dreptului judecător Rhadamantes¹⁰³.

Imaginea sceptrului este uneori inclusă în narațiile cu trofee, fiind astfel asimilată ideii deșertăciunii din ciclul „vanitas vanitatum”, de exemplu în chenarul cartuşului pe piatra funerară a lui Paul Ludovicus (1626).

Bula de aur și mărul, attribute ale Sf.Nicolae Confesorul din Myra¹⁰⁴, apar pe una din primele lespezi păstrate la Sibiu, ținute de figura oranta a sfântului, patron al defunctului Nicolaus Proll (+1499), reprezentat în creștetul scutului (Pl.I.2).

Clepsidra, prezentă în arta funerară sibiană din secolul al XVII-lea, este simbol al orei morții, al timpului imprevizibil. Imaginea clepsidrei este însoțită pe piatra lui M.Semriger (Pl.IX..27) de un medalion cu inscripția „Quid est certius morte et quid incertius hora mortis”¹⁰⁵, deviză sepulcrală împrumutată -așa cum inscripția însăși lămurește- din Sermones ale Sf.Bernard de Clairvaux.

Motivul clepsidrei este totodată simbol al caducității, fiind inclus în ciclul „vanitas vanitatum”¹⁰⁶, ca pe lespedeza lui Tobias Sifft (1651, Pl.VIII.25), lucrată de Elias Nicolai, unde în partea inferioară a cartuşului cu elogiul funerar ea figurează în mâna copilului adormit pe craniu, fiind explicitată de rotulul cu inscripția „hodie mihi cras tibi”¹⁰⁷, expresie de tradiție orală arhaică, de proveniență ebraică, cuprinsă în culegerea de zicale a lui Jesua Sirah din Ierusalim, întâlnită și pe un ancadrament lucrat la Cluj în 1584¹⁰⁸.

Reprezentarea este reluată pe piatra funerară a lui A.Literatus(1678, Pl.VIII.26), pandantă a inscripției „Mortuus ut vivas, vivus moriari oportet; asuesce ergo priusquam moriari mori”¹⁰⁹, care utilizează reversibilitatea antinomică a textului specifică barocului.

¹⁰³ „Aequus Aristidem et Rhadamanteum mente gerebat Colomanus” (la fel ca Aristides și Rhadamanthes s-a purtat Coloman).

¹⁰⁴ H.Keller, *op.cit.*, p.389 sqq.

¹⁰⁵ Trad.: „ce este mai sigur ca moartea și ce este mai nesigur decât ora morții?”.

¹⁰⁶ A.Pigler, *op.cit.*, II, p.581.

¹⁰⁷ Trad.: „azi mie, mâine ție”.

¹⁰⁸ Cf. E.Chirilă, V.Guy-Marica, *Inscripții latine din Clujul Renașterii*, în *Studii și comunicări*, I, 1978, p.134.

¹⁰⁹ Trad.: „ca să trăiești mort se cuvine să mori viu; obișnuiește-te așadar să mori înainte de a muri”.

Orologiul simbolizează măsura timpului¹¹⁰, în sensul renascentist, dar și Temperanța, care apare ca virtute cardinală pe lespede de la M. Semrigger (Pl.IX.27), asociată Credinței (cartea și pocalul), Justiției (sabia și balanța) și Forței (leul).

Roata devine în Transilvania secolului al XVII-lea un simbol al sorții, motiv răspândit prin popularizarea legendei faraonului Sestoris al III-lea de către Zamozius, reluată apoi de Valentin Franck în *Breviculus Originum Nationum* apărut la Cluj în 1697¹¹¹, cu referire la soarta omului, asemeni roții ce se întoarce când în sus, când în jos. Scutul lui Andreas Literatus (Pl.VIII.26) figurează o roată deasupra căreia se află bustul defunctului, roata devenind un motiv care simbolizează caducitatea și deșertăciunea vieții, dar și pieirea unei generații și nașterea alteia.

Inelul, podoabă deșartă, trimitând la iconografia ciclului „vanitas vanitatum”, este ținut în ciocul lebedei pe scutul Annei Miles, soția consulului Simon Miles, pe a cărui lespede acest detaliu lipsește (Pl.IV.13). Lebăda cu inel în cioc mobilează și scutul Annei Miles (+1582), soția lui Gregorius Miles. Inelul reprezentat pe lespezile femeilor este probabil și o aluzie la logodna cu Hristos, la viața veșnică, motiv răspândit în iconografia medievală de legenda Sf.Fronto, care aduce din porunca lui Isus inelul la mormântul Sf.Marta¹¹², și de legenda Sf.Agnes, inelul logodnei cu Hristos fiind unul din atributele acestei martire¹¹³.

Brățara fiind o podoabă, simbol al caducității, însoțește reprezentările feminine, ca pe scutul Annei, soția lui Blasius Rhav pe lespede de la acestuia (1587, Pl.II.7).

Trofeele se constituie în narații care în perioada manieristă se bucurau de un registru aparte în economia lespezilor, într-un chenar special în jurul cartușului ce include inscripția elogiului, în special în perioada premergătoare lui Elias Nicolai. Rotulii (Pl.II.8; Pl.V.17) trimit la banderolele din Judecata de apoi. Grotescele, ghirlandele cu fructe și flori însoțite de curele și cingători dispuse în ornamentica lespezii în jurul cartușelor amintesc de piesele auxiliare echipamentului militar. Pe lespede de la Paul Ludovicus (1626) gama trofeelor este în mod vădit subordonată ciclului „vanitas vanitatum”. Pornind de la copilașul care doarme pe craniu, înălțat de șarpele care roade la rădăcina vieții, simbol al răului, figurând coifuri de luptă în colțurile superioare ale registrului, continuând cu torsuri amintind de strategii antichității, ce poartă

¹¹⁰ J.le Goff, *op.cit.*, p.482, 644, il.184.

¹¹¹ Cf. J.Bitay, *Antichitatea în istoriografia săsească din Transilvania în secolul al XVII-lea*, în *ActaMN*, 7, 1970, p.585.

¹¹² H.Keller, *op.cit.*, p.207.

¹¹³ *Ibidem*, p.24.

câte un sceptru, apoi cu reptile și năpârci care sapă la picioarele trunchiate și devenite rodii -printr-o mutație a sensului în decorativ și invers, și încheind cu săgețile frânte și torsionate în spatele grotescei lunii, formă ce reia compoziția emblemei morții. Această abundență de motive, împinsă până la o sațietate specifică unui „horror vacui” al manierismului din prima jumătate a veacului al XVII-lea, înlănțuie cartușul elogiului, încadrat și el de altminteri într-un profil ovolo, surprinde și incită privitorul, este o invitație de a zăbovi în cinstirea unui bărbat care, desigur, nu putea fi decât *amplissimus* și *consulatissimus*, lucru pe care-l face și inscripția: „Siste gradus igitur tumulum Philochriste viator. Inspice, dic: Pauli molliter ossa cubent”¹¹⁴. Zădărnicia vieții tinde astfel spre a fi o temă de admirație.

Tobele și cimbalurile întregesc gama motivelor trofeului pe piatra funerară a lui Coloman Gotzmeister.

Firmamentul și elementele naturii dobândesc semnificații simbolico-religioase. Între motivele legate de această categorie iconografică se înscriu în special soarele și luna, simboluri frecvente în plastica funerară, care în mentalitatea medievalului erau legate de Judecata de apoi, când „a fost lovită a treia parte din soare, și a treia parte din lună, și a treia parte din stele”¹¹⁵, textele vremii văzând în eclipse -numai în 1570 au fost două, semne prevestitoare ale acesteia¹¹⁶.

Soarele și luna sunt dispuse pe lespede a lui Simon Miles ca pandante ale cartușului inscripției. Soarele în partea superioară, în forma unei măști cu trăsături feline, privind în sus spre cele două lebede care trag concomitent de o eșarfă, trimite la alegoria timpului. Luna, senină și zâmbitoare, adormită parcă, este o aluzie plină de blândă resemnare la somnul de veci, care întărește ceea ce transmite textul inscripției: „melior sui pare receptus ad astra vivit et aeternae commoda pacis habet”¹¹⁷.

Motivul secerii lunii -atribut al Mariei „immaculata” începând din secolul al XIV-lea¹¹⁸, care însoțea madonele altarelor, ca cele de la Sebeș și Sumuleu, își poate avea originea într-un text din *Apocalipsă* (12, 1-17): „În cer s-a arătat un semn mare, o femeie în soare învăluită,

¹¹⁴ Trad.: „Așează-te așadar puțin lângă mormânt, prețuitule călător, iubitorule de Hristos și spune: Fie-i lui Paul țărâna ușoară”.

¹¹⁵ *Apocalipsa*, 8, 12.

¹¹⁶ Cf. lamentația lui Damasus Dürr: „...ist kein jar verlaufen, es hat entweder die Sun aber die Mont den Schein verloren, zuweilen beide lichter miteinander in einem jar”, în A. Amlacher, *op.cit.*, p.36.

¹¹⁷ Trad.: „De aceea mai bine trăiește găzduit, împreună cu soția sa, în ceruri”.

¹¹⁸ Cf. H.Krasser, *Zur Wiederauffindung der Madonna des Mühlbacher Altars, în Studien zur sieb.Kunstgeschichte...*, p.107.

cu luna sub picioare", ținând de tema Madonei apocaliptice¹¹⁹, soarele simbolizând viața, iar luna moartea călcată în picioare -aluzie deci la Înviere. Cornul antropomorfizat al lunii, din partea inferioară a alegoriei pe lespede de M.Marggraf (Pl.III.9), motiv care apare și pe alte pietre de mormânt, fie în partea stângă -partițiunea afectată defunctului, fie în partea inferioară a cartușului, simbol al morții, având ca pandant soarele, este anticipat pe pietrele funerare ale sașilor din Baia¹²⁰.

Vătășianu considera tema reprezentată pe piatra lui Mihnea ca fiind cea a capului lui Adam în mormânt, contaminată cu reprezentarea lunii¹²¹. Comparația cu o piatră de mormânt anonimă aflată în nava bisericii evanghelice din Cîsnădie, lucrată cu siguranță la Sibiu, la fel ca cea a lui Mihnea, și cu lespezile din Baia, pledează pentru o sursă de inspirație occidentală, deci de un alt tip iconografic, existent în zonele de locuire germană din Transilvania, soarele și cornul antropomorfizat al lunii însoțind simbolul crucii, la fel ca în iconografia apuseană a crucifixului sau a scenei Judecării de apoi, soarele și luna fiind în acest caz simboluri ale lui Dumnezeu Tatăl și ale dreptății divine¹²².

Motivul apei pare să trimită în cazul lespezii lui S.Weidner (1576) la izvorul vieții „fons vitae”¹²³, sau, pe lespezile lui Miles (Pl.IV.13) și A.Fleischer (1676), la râul Lethe¹²⁴, având așadar un rost funerar.

Pe blazonul lui A.Schulemberg (1736), figurat pe lespede de acestuia, motivul apei simbolizează izvorul muzelor -o aluzie poate la calitățile și talentul cu care fusese înzestrat defunctul, avarul Georg Schulemberg¹²⁵.

Pământul, reprezentat pe același blazon prin două coline, indică Parnasul, pe alte scuturi heraldice aluzia fiind la cei șapte munți ai celor șapte cetăți din stema Transilvaniei, ca pe lespede de J.Rewel (Pl.IV.12).

Motivele fitomorfe depășesc funcția pur decorativă, având o valoare simbolico-religioasă și alegorică.

¹¹⁹ H.Keller, *op.cit.*, p.44.

¹²⁰ Cf. ilustrațiile la studiul lui N.Iorga, *Pietrele de mormânt ale sașilor din Baia*, în *BCMI*, 67, 1931, p.1-6.

¹²¹ V.Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p.743.

¹²² E.Battisti, *Antirenașterea*, București, 1982, I, p.167; J.le Goff, *op.cit.*, p.208, il.48. Spre această interpretare înclină P.Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, București, 1976, p.213.

¹²³ J.le Goff, *op.cit.*, p.258.

¹²⁴ D.Grigorescu, *Constelația gemenilor. Artă și literatură în perspectiva comparativă*, București, 1979, p.134.

¹²⁵ Supoziția, bazată pe diploma de înnobilitare, aparține lui A.Arz von Straussenburg, *op.cit.*, II, f.p

Frunza de acant, motiv prezent în ornamentica arhitecturală și funerară din antichitate, cunoaște o redivivă în plastica Renașterii și barocului. Vrejul de acant în formă de fronton gotic apare pe lespedea lui G.Hecht (Pl.I.1). Frunza de acant este integrată majorității monumentelor funerare sibiene dintre sfârșitul secolului al XV-lea și secolul al XVIII-lea. Uneori ornamentul pare să aibă legătură cu tema pomului vieții.

Ramura de palmier, imagine pe piatra de mormânt a lui J.Wajda (1599, Pl.II.8), o aflăm deja în prerenășterea italiană în iconografia Bunei Vestiri, ca atribut al arhanghelului Gabriel¹²⁶. Palmierul asimilat în ritualul bisericii creștine ca simbol al victoriei și păcii eterne¹²⁷ simbolizează totodată și victoria asupra pasiunilor lumii, semnificație cu care apare la mormântul cardinalului Jacob de Lusitania din San Miniato, pe la anul 1400¹²⁸. Motivul devine un ornament frecvent pe morminte, fiind integrat ciclului iconografic „memento mori” -ca pe lespedea amintită, sau apare ca atribut al îngerilor tenanți, îngerii vestitori ai morții, pe o serie de lespezi sibiene din secolul al XVII-lea, a lui J.Roth și D.Rhavin (1618), P.Ludovicus (1626), M.Agnethler (1645), M.Schwarz (1655, Pl.V.18), ca și pe lespedea doamnei Elina, de la Tîrgoviște, lucrată de Elias Nicolai și pe cea a familiei Lutsch (1706, Pl.X.29). Motivul este împrumutat din scena Vestirii morții Mariei, unde îngerul ține un ram de palmier în mână, ca pe un relief din trecento lucrat de Andrea Orcagna¹²⁹ sau pe altarele poliptice¹³⁰.

Ramura de măslin figurează împreună cu porumbelul pietrele funerare ale clericilor (Pl.V.16;Pl.VII.23), motiv inspirat din tema întoarcerii de pe muntele Ararat, simbolizând cheazășia aflării țărmlui făgăduit¹³¹.

Frunza de stejar intră în decorația pietrelor funerare ca atribut al Sf.Blasius, contaminat de iconografia lui Pan Saturnius, zeu campestru și al ciclurilor fără sfârșit, aluzie la Înviere, regăsit în iconografia funerară din Florența Renașterii¹³², reprezentare aflată și pe amintita piatră funerară a lui Blasius Rhav (1587) din ferula sibiană (Pl.II.7). Pe unul din medalioanele epitafului judei Johann Haupt (Pl.IX.28), cerbul nu mai este înfățișat cu coarne, ca în imaginile medalioanelor alăturate, dar

¹²⁶ Cf. „Bunăvestirea” lui a Lorenzetti, il.131, în V.Lazarev, *op.cit.*, II.

¹²⁷ Cf. F.S.Meyer, *op.cit.*, I, p.88.

¹²⁸ A.Chastel, *op.cit.*, I, p.108.

¹²⁹ V.Lazarev, *op.cit.*, I, p., il.64.

¹³⁰ Ale lui G.Engetter (1603), P.Molnar (1608), G.Hann (1610), P.Rihelius (1648).

¹³¹ *Geneza*, 8, 8-14.

¹³² A.Chastel, *op.cit.*, I, p.405.

frunzele de stejar de la picioarele animalului trimit la coarnele lui Cernunos care crescând și murind ca vegetale, reînnoindu-se anual, devin simbolul nemuririi prin înviere¹³³. Motivul, cu implicații escatologice, este folosit și în decorarea chenarului cartușului cu inscripția elogiului de pe lespedea lui G.Hann (1610, Pl.V.16).

Pomul vieții eterne și al paradisului este ilustrat în plastica funerară sibiană pe scutul lui P.Kamner (1621) și al lui T.Sifft (1651, Pl.VIII.25)¹³⁴, pe aceasta din urmă imaginea pomului fiind redată realist, cu păsări -trei la număr, așezate pe crengi. Rădăcinile pomului, ale „lemnului vieții” sunt în tradiția populară poarta prin care vin copiii pe lume și prin care morții trec în lumea de dincolo¹³⁵. Rădăcinile pomului vieții apar și la trei pietre de mormânt din Baia.

Crucea simbolizează și ea lemnul vieții, ca pe lespedea lui Mihnea (1510)¹³⁶.

Strugurele, străvechi motiv funerar¹³⁷, prezent în iconografia funerară medievală ca strugure al vieții, bunăoară pe lespezile de la Baia¹³⁸ și pe piatra de mormânt de la Sebeș¹³⁹, este un simbol în legătură cu pomul vieții¹⁴⁰, dar și simbol al „tării promise”, uriașul ciorchine din Canaan adus de Josua lui Moise¹⁴¹; ca teme în analogie par să se afle imaginile emblemei lui Andreas Literatus (Pl.VIII.26), bustul defunctului purtând pe umărul său drept vrejul cu strugure. Ca motiv funebru strugurele trimite totodată la pasajul evangheliei lui Ioan (15, 5) „Eu sînt viața și voi sînteți strugurii” și la cel din *Apocalipsă* (14, 17-18) referitor la cosirea strugurilor viei pământului.

Crinul ca simbol funerar aparține aceluiași ciclu, în dubla ipostază, ca și palmierul, a arborelui vieții și al vestirii morții, fiind reprezentat pe o piatră funerară sibiană -a familiei Biener (1717)¹⁴², precum și pe inelele care erau lăsate pe degetul mortului, ca o cheazășie a receptării în paradis, floarea de crin reprezentând și literele M, I, și C,

¹³³ E.Battisti, *op.cit.*, I, p.34 sq.

¹³⁴ *Geneza*, II, 8-10; III, 22-24.

¹³⁵ P.Petrescu, *Pomul vieții în arta populară din România*, în SCIA, VIII, 1, 1961, p.49.

¹³⁶ V.Vătășianu, *Istoria...*, p.743.

¹³⁷ O.Floca, W.Wolski, *Aedicula funerară în Dacia*, în BMI, 42, 1973, 3, p.36.

¹³⁸ P.Petrescu, *op.cit.*, p.49.

¹³⁹ Cf. il.29 în *Studien zur sieb.Kunstgeschichte*.

¹⁴⁰ P.Chihaia, *De la Negru Vodă... sic!*, p.215.

¹⁴¹ H.Keller, *op.cit.*, p.293 sq.

¹⁴² Unde florile de crin decorează cele patru colțuri ale registrului heraldic.

inițialele Mariei și ale lui Isus Christos, dar și vârful de lance -instrument al patimilor lui Isus¹⁴³.

Trandafirul, simbol al agapiei, este frecvent ca motiv funerar. Adorarea buchetului și coroanei de trandafiri se impune mai ales după 1475, când dominicanii, foarte activi și la Sibiu, au proclamat-o pe Maria regină a coroanei de trandafiri și au răspândit legenda Sf.Dominic, căruia Maria i-ar fi împărtășit legile coroanei de trandafiri¹⁴⁴. Pe lespede a preotului M.Hebler (1571, Pl.I.3) cei trei trandafiri crescând din calota pământului, încadrați de sigilele defunctului, apar în ipostaza arborelui vieții. Sensul inscripției din cartuș converge cu imaginea: „aeternae coelestia munera vitae capit”. Buchetul de trandafiri, atribuit al Mariei, dar și al lui Isus, motiv folosit intens din secolul al XV-lea, a jucat un rol major în simbolistica medievală. Cei trei trandafiri semnifică și cele trei cicluri de taine din viața lui Isus și a Mariei, tainele aducătoare de bucurie, ale patimilor și ale gloriei¹⁴⁵, ca pe scutul lui Hebler și cel al Annei Rhav (Pl.II.7). Pe lespede a Dorotheei Schirmer-Lutsch (1604, Pl.VI.19) simbolul se deplasează, derivând din hagiografia Sf.Dorothea¹⁴⁶. În acest caz buchetul de trandafiri este totodată aluzie la efemeritatea vieții, semnificație cu care buchetul de flori apare în ornamentica aediculelor funerare antice, ținut chiar de un braț, ca și pe lespezile sibiene, însoțit uneori de recipientul cu pomadă (pyxis)¹⁴⁷. Numele defunctei, Dorothea, este transferat metaforic în mâna acesteia, deopotrivă a martirei, reprezentare pe care meșterul a vrut să o adapteze principiilor heraldicii¹⁴⁸. Structura formală a pietrei funerare coincide cu elementele emblemei: sentința („Virtus, forma, gentis probitasque ornata pudore foeminei decorant agmina casta chori”¹⁴⁹ în cartușul superior), imaginea în centru, și epigrama în cartușul inferior („His suos dum floribus ornat amores ad Dominum vitae ex hac statione migrat”)¹⁵⁰. Se cunoaște că trandafirul era socotit chintesență a frumuseții,

¹⁴³ F.Mițu, *Reprezentarea florii de crin pe inele în Țara Românească, în secolele XIV-XVI*, în SCIA, 16, 1969, 1, p.128.

¹⁴⁴ H.Keller, *op.cit.*, p.353.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p.355.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p.156.

¹⁴⁷ O.Floca, W.Wolski, *op.cit.*, p.36. Pentru trandafir ca imagine a temei „memento mori” cf. A.Pigler, *op.cit.*, p.581 (II).

¹⁴⁸ Deși mai există embleme ale familiilor Schirmer și Lutsch, mobilele scutului sunt altele, cf. descrierea la A.Atz von Straussenburg, *op.cit.*, f.p.

¹⁴⁹ Trad.: „Virtutea, frumusețea și cinstea de familie, întărită cu pudoare, a femeii îi încânta pe cei curați”.

¹⁵⁰ Trad.: „Cu aceste flori își împodobește iubirile, până când se duce la Domnul Vieții din acest lăcaș”.

gingășiei și purității, culorile albă și sângerie ale trandafirilor fiind și cele ale fecioarelor și mucenicilor, care strălucesc în splendoare¹⁵¹. Lectura textului și imaginii ne permite să observăm cum trandafirul devine un cumul de simboluri: al caducității cu referire la „vanitas vanitatum”, al transferului alegoric -metaforizarea defunctei în sfânta-martiră prin calități eterne (*virtus, probitas*), și al pomului vieții, contaminat de simbolul trandafirului ca atribut al lui Hristos (*Dominus Vitae*).

Capsula de mac, imagine a lespezii lui C.Gotzmeister, simbolizează somnul, deci și moartea, apărând la capul amorașului adormit¹⁵².

Conul de pin care iese din frunze de acant, ca pe pietrele funerare lucrate de Elias Nicolai, este un motiv des utilizat în Renașterea târzie. În antichitate aediculele funerare erau uneori prevăzute cu un coronament în formă de con de pin, simbol dionisiac al lumii de dincolo¹⁵³.

Motive zoomorfe

Delfinul, simbol al grabei, motiv decorativ pe lespezea lui P.Haller (1567, Pl.II.5), este poate o aluzie la efemeritatea vieții, la graba cu care timpul lumesc se scurge, implicând o notă de regretare a plăcerilor traiului de pe pământ.

Leul are uneori calitatea de paznic al mormântului, ca pe piatra funerară a familiei Lutsch, fiind asimilat fidelității, dar el devine simbol al timpului prezent, mușcând șarpele bicefal -acesta semnificând timpul trecut și viitor, în imaginea care decorează ecoansoanele lespezii lui P.Paulinus (Pl.IV.15). Figurat pe scuturi, ca pe lespezea lui C.Gotzmeister, leul simbolizează forța, replică a „ignaviei” (lașității) în culegerea de sentințe a lui V.Wagner¹⁵⁴.

Câinele, a cărui imagine o întâlnim pe lespezea familiei Engetter (Pl.V.17), ține de iconografia temei fidelității după moarte și se leagă astfel de răspândita legendă a Margaretei de Cortona, care găsește cadavrul soțului său cu ajutorul câinelui acestuia¹⁵⁵. Pe piatra funerară amintită cei doi câini afrontați țin câte o pânză în bot. Simbolul a fost transmis prin cărțile de emblematică, atât de răspândite în acest veac, originându-se în Serapis, câinele egiptean paznic al infernului, simbol al

¹⁵¹ J.Huzinga, *op.cit.*, p.320 sq.

¹⁵² Cf. nota 184.

¹⁵³ Ca la edicula din Bierbach în Saar, în *La civilisation romaine de la Moselle...*, p.188, il.126.

¹⁵⁴ „Illustres sententiae in usum puerorum selectae”, cf. H.Schuller, *Valentin Wagner als didaktischer Dichter*, în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, 2, 1934, p.80-96.

¹⁵⁵ H.Keller, *op.cit.*, p.348 sq.

speranței și timpului viitor, ca în imaginea tricefală a Prudenței pictată de Tizian¹⁵⁶.

Șarpele, încarnare inițială a lui Serapis, care tinde să-și devoreze propria coadă, simbol al timpului recurent¹⁵⁷ și al nemuririi în plastica funerară antică¹⁵⁸, simbolizează timpul trecut și timpul viitor pe piatra de mormânt a lui P. Paulinus (Pl.IV.15), temă integrată alegoriei Prudenței.

Șarpele este pe epitaful lui Haupt (Pl.IX.28) simbol malefic al morții, fiind călcat cu copitele de către cerb. Șarpele, simbol al timpului care roade la rădăcina vieții, încolăcind trupul copilașului pe lespezile lui P.Ludovicus și C.Gotzmeister, păstrează aceeași conotație. Pe această din urmă lespede șarpele pare că va mușca dintr-o capsulă de mac, aluzie la moartea fulgerătoare.

Cerbul, mobilă a scutului familiei Haupt¹⁵⁹, este folosit simbolic în reprezentarea alegoriei mântuirii. Tema cerbului *psychopompós*, inspirată din legenda Sf.Eustatius¹⁶⁰, analogă temei licornului, tauroboliului sau carului sufletului -teme regăsite și în sculptura funerară a Renașterii italiene¹⁶¹, se originează în motivul vânării animalului, licorn, taur sau cerb, pentru a-i anihila acea „fere asperitas”¹⁶², care devine astfel conducător al sufletelor. Față de iconografia cerbului *psychopompós* a veacului al XVII-lea¹⁶³, cerbul imaginat în narațiunea alegorică de pe epitaful sibian (Pl.IX.28) este asimilat sufletului, interpretare susținută de banderola desfășurată de doi putti zburând, care poartă motto-ul alegoriei: „Sicut cervus ad aquarum fontes, ita anima ad deum”¹⁶⁴, cerbul este cel care se lasă călăuzit de porumbel, deci a fost operat un transfer de simboluri și attribute de la cerb la porumbel și invers.

Vulturul, pe lângă valoarea pur ornamentală evidențiată pe unele lespezi lucrate de Elias Nicolai¹⁶⁵, simbolizează și vulturul apocaliptic, ca

¹⁵⁶ E.Panofsky, *op.cit.*, p.201,206, il.28.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p.206 sqq.

¹⁵⁸ O.Floca, W.Wolski, *op.cit.*, p.4 sqq.

¹⁵⁹ Catalogat în *Siebmachers Wappenbuch*, IV, pl.105, var.B.

¹⁶⁰ E.Battisti, *op.cit.*, II, p.34; A.Pigler, *op.cit.*, I, p.431.

¹⁶¹ A.Chastel, *op.cit.*, I, fig.3-4.

¹⁶² Vezi această calitate atribuită unicornului în studiul lui C.Albu, *Temeiurile acordării unui nou titlu de noblețe lui Nicolaus Olahus*, în *Revista Muzeelor*, 1969, p.538.

¹⁶³ Cerbul purtând defunctul este înfățișat pe o stampă din secolul al XVII-lea, reprodusă la E.Battisti, *op.cit.*, I, p.36.

¹⁶⁴ Trad.: „...ca cerbul la izvoarele apelor, la fel sufletul la Dumnezeu”.

¹⁶⁵ Cf. pietrele funerare ale lui Offner/Greising (1655), din ferula sibiană, a doamnei Elina și cea de a doua piatră funerară a lui Matei Basarab de la Tîrgoviște.

pe scutul lui M.Ponsler (Pl.III.11), care înfățișează „Chemarea celei de-a patra trâmbițe”, inspirată din *Apocalipsă* (8, 12-13): „Al patrulea înger a sunat din trâmbiță și m-am uitat, și am auzit un vultur care zbura prin mijlocul cerului și zicea cu glas tare: 'vai, vai, vai de locuitorii pământului....', temă aflată între miniaturile veacului al XI-lea din „Apocalipsul Sf.Severe”¹⁶⁶.

Lebăda, simbol al castității și fidelității¹⁶⁷, căreia în antichitate i s-a atribuit darul prorocirii, însușirea lui Apollo, și i s-a adăugat menirea de a cânta doar în preajma morții, potrivit legendei lebedelor de pe țărmul râului Lethe¹⁶⁸, are așadar un rost funerar. Motivul este integrat scuturilor heraldice, în realitate simbolice, ale familiei Miles (Pl.IV.13) și A.Fleischer (1676). Lebăda este înfățișată pe piatra funerară a lui Simon Miles cu ciocul legat, probabil pentru a nu prevesti și o altă moarte, iarăși un element semnificativ pentru relația între cei rămași în viață și cei decedați.

Porumbelul reprezentat cu ramura de măslin, în tema arcei lui Noe, subordonată translației defuncțiilor în lumea de dincolo, este cheazășia aflării țărmului făgăduit, după drumul de 40 de zile, durată care în ritualul funebru creștin corespunde timpului necesar ajungerii sufletului la cer¹⁶⁹. Imaginea porumbelului este figurată îndeosebi pe lespezile preoților dar și a personalităților civile (Pl.V.16; Pl.VII.23). În alegoria mântuirii narată pe epitaful lui Haupt (Pl.IX.28) porumbelul dobândește calitatea de *psychopompós*, conducător al sufletului la cer, trimis de mâna lui Dumnezeu¹⁷⁰. Un al doilea porumbel aduce frâul, instrumentul înălțării la cer. Este probabilă o conexiune voită de către meșterul epitafului între porumbeii din tema arcei lui Noe și cei din alegoria mântuirii, cunoscut fiind că Noe a trimis pe rând trei porumbei. Primul s-a întors fără să fi aflat pământul, după cum primul porumbel pe epitaful lui Haupt nu este figurat cu un atribut special. Al doilea porumbel trimis de Noe s-a întors purtând în cioc frunza de măslin, după cum al doilea porumbel din alegoria mântuirii aduce frâul, ambele devenind indicii ale țărmului promis. De fiecare dată porumbelul a fost mesagerul între Noe și Ararat, Olimpul creștin, simbol al comandamentului suprem, aidoma mâinii divine approximate pe epitaful lui Haupt, cel care mediază translația.

¹⁶⁶ M.Alpatov, *Istoria artei*, I, București, 1967, pl.XII,1.

¹⁶⁷ H.Keller, *op.cit.*, p.265.

¹⁶⁸ D.Grigorescu, *op.cit.*, p.134.

¹⁶⁹ Pentru originea celor 40 de zile cf. *Faptele Apostolilor*, 1,3.

¹⁷⁰ Inscripția care însoțește medalionul explică: „columba comiter felix labitur” (porumbelul însoțitor fericit coboară).

Pelicanul, dincolo de a fi un simbol laic, este asimilat Mântuitorului, astfel că moartea este văzută în legătură cu patimile lui Isus. Sângele pelicanului, cu care acesta își hrănește puii, este jertfa Mântuitorului, așa cum „sângele lui Hristos ne curăță de toate păcatele”¹⁷¹.

Pe lespedea lui J.Roth (Pl.II.6) imaginea scutului, pelicanul, este însoțită de aluzia, în text, la moartea sângeroasă a defunctului, fapt real -în revolta din 1556¹⁷², comparată cu moartea lui Isus: „nunc quia Christe tua morte redetus, da gradis tecum vivere posse tamen”¹⁷³.

Licornul, pornind de la o realitate heraldică¹⁷⁴, este folosit în iconografia funerară ca simbol al morții, integrat temei transgresării în lumea de jos (ad inferos), împrumutată din parabola lui Varlaam, răspândită în imagine și cuvânt prin numeroase manuscrise medievale, despre omul care fugind de licorn cade în prăpastie¹⁷⁵. Imaginea licornului mobilează scutul de pe piatra funerară a notarului J.Rewel și a soției sale Sophia (Pl.IV.12), descendentă a familiei List¹⁷⁶. Licornul care pe lespedea lui Andreas List este înaripat -aluzie la Pegas și la Câmpiile Elizee, după cum reiese din text¹⁷⁷, își menține atributul de *psychopómpos* simbolizând acum moartea care înghite oamenii, reprezentată în evul mediu prin animale și păsări sălbatice. În tema Judecării de apoi apare imaginea animalelor care scot pe cei înghițiți spre a-i preda Judecătorului lumii¹⁷⁸.

¹⁷¹ Cf. Textul înscris pe lespedea preotului T.Bordan (1633), aflată în biserica evanghelică din Slimnic: „Sanguis Christi peccato mundat ab omni”. Un imn a lui Tomas d'Aquino realizează această sinonimie metaforică: „Evlaviosule Pelican, Doamne Isuse, / Cruță-mi necurățenia cu sângele Tău / Din care o picătură ar mântui / Lumea întreagă de toate păcatele”, în J.Huizinga, *op.cit.*, p.345.

¹⁷² G.Gündisch, *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*, în *FVLK*, 1, 1959, p.96.

¹⁷³ Trad.: „Acum fiindcă în sfârșit Hristoase, sunt dat morții tale, fă dar să pot trăi cu tine”.

¹⁷⁴ A.Arz von Straussenburg, *op.cit.*, f.p., art.Rewel.

¹⁷⁵ H.Keller, *op.cit.*, p.61.

¹⁷⁶ G.Zuzinchevici, E.Buta, H.Gündisch, *Inventarul protocoalelor primăriei Sibiu 1521-1700*, București, 1958, p.63.

¹⁷⁷ „Mole sub hac tegitur properato funere Campos Listii Andree raptus in Elysios” (Sub această piatră, moale zace, după grabnica săvârșire a înmormântării, Andreas List, răpit în Câmpiile Elizee).

¹⁷⁸ H.Keller, *op.cit.*, p.44.

Motive antropomorfe

Mâna simbolizează mâna lui Dumnezeu, comandamentul suprem, pe epitaful lui J.Haupt (Pl.IX.28), dar după cum am văzut cumulează și sensuri laice.

Inima reprezentată cu două aripi, ca pe piatra funerară a familiei Dobosi (1759, Pl.IV.14), simbolizează sufletul, iar aripile două principii fundamentale: *justiția* sau *castitas* și *religio* sau *pietas*¹⁷⁹. Această imagine face parte din ciclul de teme ale întoarcerii sufletului la cer¹⁸⁰. Pornind de la aceste simboluri, alegoria Carității, Agapia, are ca atribut o inimă învăluită de un nimb de raze, bunăoară pe piatra funerară a familiei Lutsch (Pl.X.29), la tenantul reprezentând această virtute.

Copilașul dormind pe craniu este o imagine frecventă în plastica funerară sibiană, figurând în partea inferioară a pietrelor funerare (Pl.II.8 și 26)¹⁸¹. Uneori craniul este înlocuit cu o capsulă de mac, simbolizând somnul adânc, prin extensie somnul de veci, moartea. Tema integrată ciclului „memento mori” este de origine elenistică, fiind redescoperită în vremea Renașterii. Amor dormind pe o piele de leu, redat așadar cu atributul lui Hercule, ținând uneori fructe de mac în mână, cunoștea mai multe variante în arta antică¹⁸². În arta funerară a Renașterii capul leului pe care doarme amorașul este înlocuit cu craniul, emblemă a morții, utilizată și pe lespezi și epitafuri baroce (Dobosi, 1759 și Haupt, 1694, Pl.IV.14; Pl.IX.28).

Scheletele reprezentate pe epitaful lui Haupt cu arc și tolbă cu săgeți (Pl.IX.28), purtând cerbul ucis legat de o stinghie, ilustrează un dans macabru unic în sculptura funerară sibiană. *Imagines mortis*, culegerea de xilogravuri a lui Valentin Wagner, realizată după *Bilder des Todes* ale lui Holbein¹⁸³, imaginile ei care arată moartea, reprezentată ca schelet, târând după sine oameni de toate vârstele și de orice condiție socială, trebuie să fi avut un impact deosebit în mentalitatea sibienilor din epocă. Dansul macabru este însoțit pe epitaf de o banderolă cu inscripția „hic fugae terminus”, simbolizând fuga apoteotică a sufletului la cer și deopotrivă goana din calea morții.

¹⁷⁹ A.Chastel, *op.cit.*, I, p.363.

¹⁸⁰ Cf. Inscripția sepulcrală a lui J.Wajda (1599, Pl.II.8): „Spiritus petiit aethereas, quas venerat, arces” (sufletul pornește la olaturile divine pe care le venerază).

¹⁸¹ J.Wajda (1599), P.Ludovicus(1626), T.Siff (1651), A.Literatus (1678).

¹⁸² Un astfel de „Amor dormind”, sculptat în marmură, a fost descoperit la Trier, cf.il.227, p.266, în *La civilisation romaine...*

¹⁸³ R.Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern, Orizontul imaginii (1550-1800)*, I, București, 1987, p.62.

Chipul sau figura umană decorează o bună parte din lespezi. Cornul antropomorfizat al lunii (Pl.III.9)¹⁸⁴, soarele sau atât soarele cât și luna cu chip omenesc (Pl.II.8;Pl.V.17)¹⁸⁵ apar ca ornamente auxiliare, marcând adesea trecerea între registrele arhitecturale ale pietrelor funerare. Trofee include în narație torsuri, amintind de zădărnicia ambițiilor omenesti. Geniile înaripate completează această gamă, ca pe piatra funerară a familiei Engetter (Pl.V.17). Pe scuturi, figura umană are o valoare heraldică -ca bustul femeii (Haller, Pl.II.5) sau figura împăratului german (Huet, 1607), ori mixtă -heraldică, dar și simbolică -pe scuturile lui Rewel (Pl.IV.12) și Lutsch. Tenanții, după cum am văzut, în urma analizei tipologiei acestora, transgresează de la reprezentarea îngerilor la cea a unor alegorii ale virtuților, bine marcate prin atributele figurate, și până la reprezentarea metaforizată ori sacralizată a defuncțiilor (Pl.V.16, 23). Adesea imaginea umană este o reprezentare personificată a defunctului, Nicolaus Proll fiind asimilat Sf.Nicolae din Myra (Pl.I.2), iar Petrus Rihelius Sf.Petru (Pl.VII.23), după cum Blasius Rhav devine Sf.Blasius (Pl.II.7), sau o alegorizare a defunctului -ca G.Jüngling portretizat cu atributele Justiției (Pl.VIII.24).

Un număr mare de lespezi figurează portretul de aparat al defunctului, fie ca bust într-o nișă, în scoică (Pl.V.16), ori ca gisant, imaginea ocupând aproape tot câmpul (Pl.IX.27).

Cei vii însoțesc uneori reprezentarea defuncțiilor, fiind întotdeauna poziționați în partea dreaptă a lespezii -ca portretul soției lui Helvig sau comanditarii epitafului lui Haupt (Pl.IX.28)¹⁸⁶, spre deosebire de reprezentarea morților în partea stângă, pe aceleași monumente funerare.

Reprezentarea lui Isus în scena Învierii ilustrează două pietre funerare din ferula, lucrate se pare de Elias Nicolai, a lui Michael Schwarz (1655), precum și o replică a acesteia pe care registrul afectat inscripției sepulcrale a rămas anepigraf¹⁸⁷.

În urma analizei stilisticii ornamentale a pietrelor funerare sibiene putem nota următoarele:

Decorația funerară ca și compunere a suprafeței pietrelor tombale, care constă din înlănțuirea ornamentelor cu imagini neornamentale, evoluează, aducând în prim plan noi ornamente, noi imagini, care

¹⁸⁴ Pe lespezile lui Mihnea (1510) și M.Marggraf (1590).

¹⁸⁵ Cf. Pietrele de mormânt ale lui S.Miles (1576), J.Wajda (1599), G.Engetter (1604) și J.Roth / Rhavin (1618) din ferula.

¹⁸⁶ În medalionul central; descrierea la V.Roth, *Plastik...*, p.158 sq.

¹⁸⁷ G.Gündisch, ...*Elias Nicolai...*, în *Studien sieb. Kunstgeschichte...*, p.242 sq.

serveșc „păgînării” lespezilor. Ornamentul este întotdeauna ancilar modelului artistic sau codului iconografic al epocii.

Conținutul simbolic al motivelor, heraldic, referitor la stări, titluri și ocupații, biblic ori mitologic -fără a avea pretenția de a fi epuizat investigația- permite abordarea modelului mental, a spiritualității diferitelor epoci. Modelul artistic-ornamental reflectă modelul mental, evoluția motivelor fiind stimulată tocmai de mutațiile dinspre conținutul și semnificația sacră, religioasă a acestora înspre conținutul și semnificația profană, proces reversibil, ceea ce ne face să asistăm la sacralizări și laicizări succesive, ciclice în ornamentica funerară.

Întrepătrunderea aspectelor formale cu cele de conținut ale motivelor aplicate în arta funerară ne trezește îndoiala în puțința de a mai clasifica pietrele funerare doar ca heraldice, decorative, simbolice sau mixte, ne întărește convingerea că în realitate toată imagistica medievală aplicată acestui domeniu înseamnă simbol.

Nu în ultimul rând constatăm o progresivă complicare a ornamenticii, permisă de libertatea jocului compozițional, a asamblării de noi forme în alte tipare. Pe această bază putem concepe eclectismul, vasta compilație, dar și sinteza artei medievale surprinsă în domeniul funerar.

THE DECORATIVE STYLISTIC OF SIBIU FUNERAL STONES (Summary)

The work suggests an analyse of medieval funeral plastic of Sibiu, from a formal perspective, trying to reconstitute a coherent system, that permitted to craftsmen of funeral stones, to stake, to symplify or to agglomerate diverse ornamental forms. We will refer to the architectural frame of tombstones first classifying after the motifs structure. We will analyse the ornament in relative with it's prop, depending on it's repartition on tombstones field on fund of the style of evolution and iconoclast programs. The last and the most consistent part we will affect to iconoclast motifs analyses, trying to highlight the symbolic and thematic esence.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa I:

1. Piatra funerară a lui Georg Hecht, 1496
2. Piatra funerară a lui Nicolaus Proll, 1499
3. Piatra funerară a lui Mathias Hebler, 1571
4. Stela funerară a lui Michael Hirsch, 1789

Planșa II:

5. Piatra funerară a lui Petrus Haller, 1569
6. Piatra funerară a lui Johann Roth, 1556
7. Piatra funerară a lui Blasius Rhav, 1587
8. Piatra funerară a lui Johann Wajda, 1599

Planșa III:

- 8a. Piatra funerară a lui Johann Wajda (detaliu), 1599
9. Piatra funerară a lui Michael Marggraf, 1590
10. Piatra funerară a lui Christoph Offner (detaliu), 1574
11. Piatra funerară a lui Mathias Ponsler, 1573

Planșa IV:

12. Piatra funerară a lui Johann Rewel (detaliu), 1582, scut
13. Piatra funerară a lui Simon Miles, 1576
14. Piatra funerară a familiei Dobosi, 1759
15. Piatra funerară a lui Paul Paulini, 1606

Planșa V:

16. Piatra funerară a lui Georgius Hann, 1610
17. Piatra funerară a familiei Engetter, 1604
18. Piatra funerară a lui Michael Schwarz (detaliu), 1655

Planșa VI:

19. Piatra funerară a Dorotheei Schirmer-Lutsch, 1604
20. Piatra funerară a preotului Georg Clockner, 1670
21. Piatra funerară a lui Christoph Ofner și Christoph Greising (detaliu), 1655

Planșa VII:

22. Piatra funerară a lui Lucas Leo (detaliu), 1641
23. Piatra funerară a lui Petrus Rihelius (detaliu), 1648

Planșa VIII:

24. Piatra funerară a lui Georg Jüngling (detaliu), 1629
25. Piatra funerară a lui Tobias Sifft (detaliu), 1651
26. Piatra funerară a lui Andreas Literatus (detaliu), 1678

Planșa IX:

27. Piatra funerară a lui Mathias Semrigger (detaliu), 1681
28. Epitaful familiei Haupt, 1694

Planșa X:

29. Piatra funerară a familiei Lutsch-Radosi, 1706
- 29a. Piatra funerară a familiei Lutsch-Radosi (detaliu), 1706

1

2

3

4

Planşa I

5

6

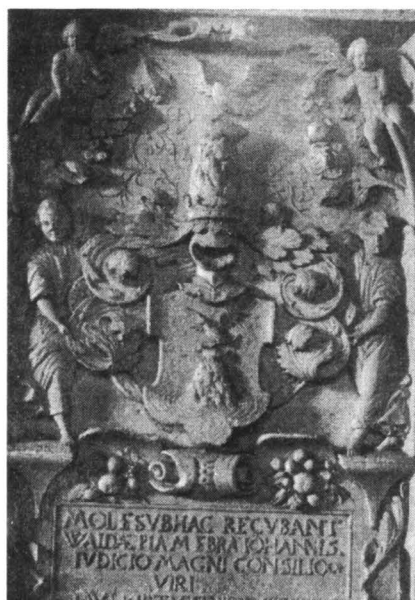

7

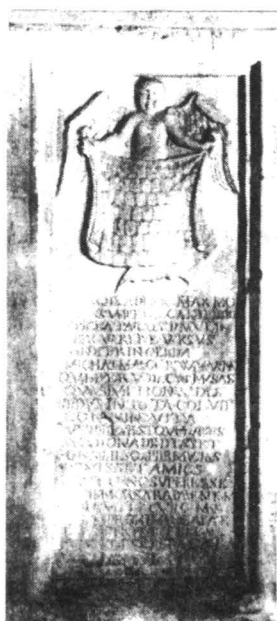

8

Planșa II

8a

9

10

11

Planşa III

12

13

14

15

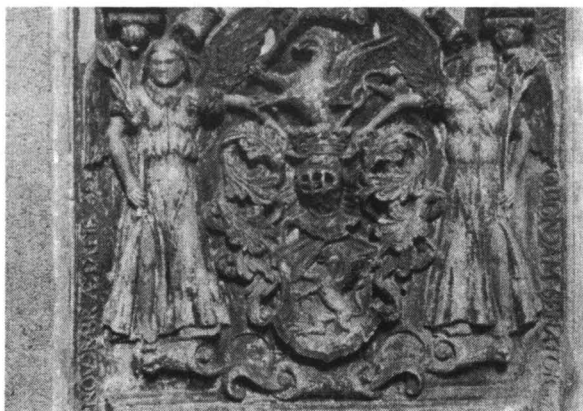
Planșa IV

16

17

18

Planșa V

19

20

21

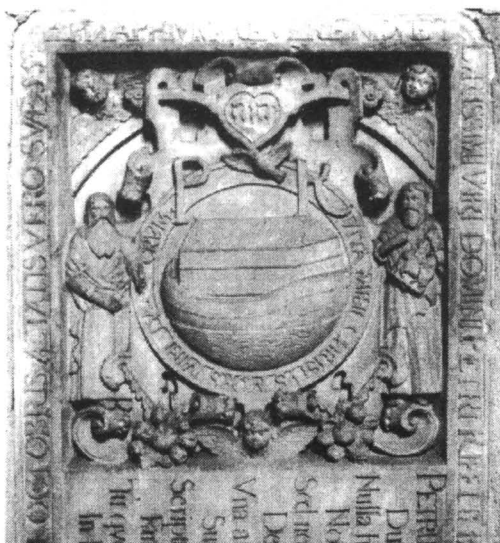
Planșa VI

21a

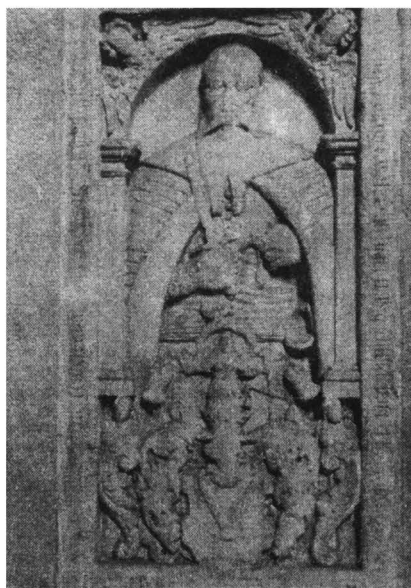

22

23

Planșa VII

24

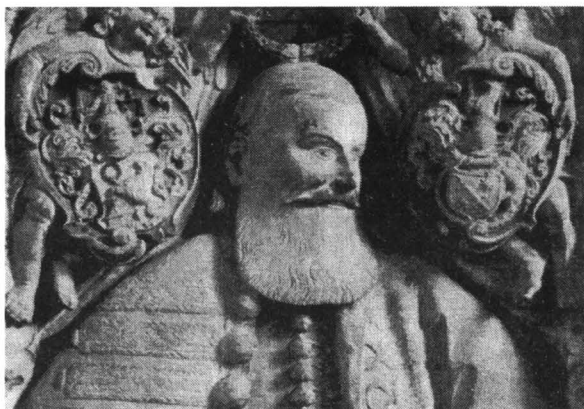

25

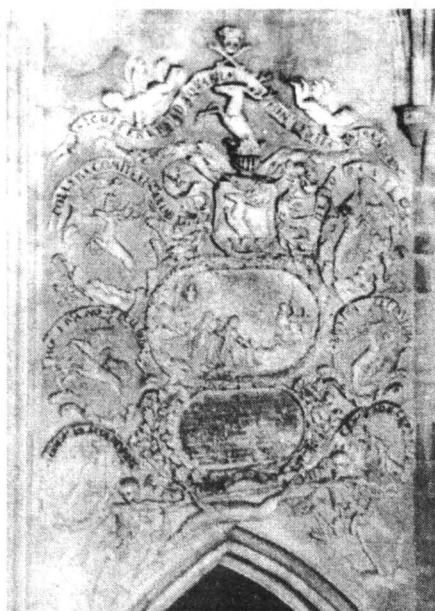

26

Planșa VIII

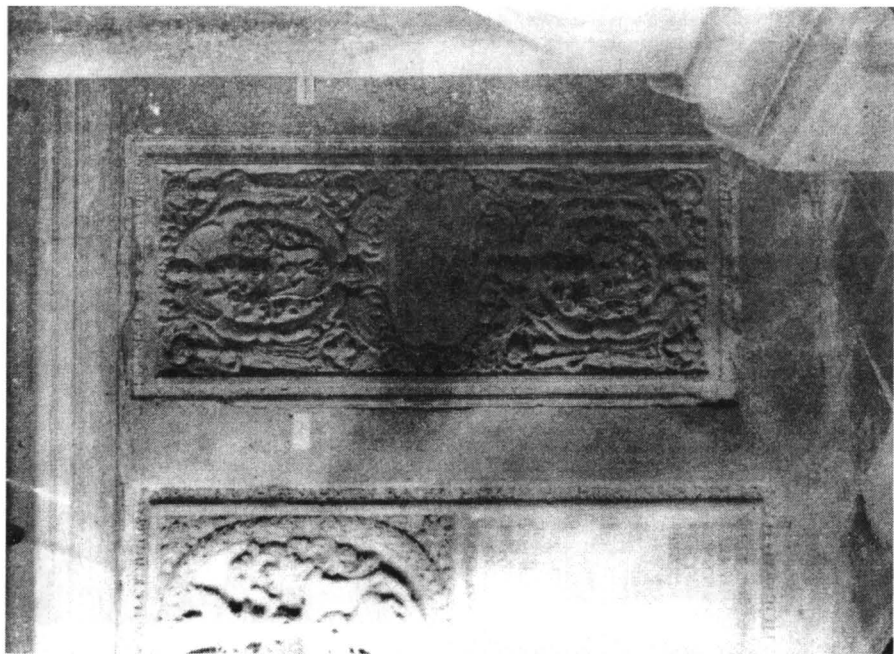

27

28

Planșa IX

29

29a

Planşa X

ABREVIERI

ABREVIATIONS • ABKÜRZUNGEN • ABREVIATIONS

ACMI	- <i>Anuarul Comisiunii monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania</i> , Cluj, 1926-1928
ACMIT	- <i>Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania</i> , Cluj, I, 1926, IV, 1932-1938
ActaMN	- <i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca, I, 1964 sqq.
AM	- <i>Arheologia Moldovei</i> , București, I, 1962 sqq.
AMET	- <i>Anuarul Muzeului de Etnografie a Transilvaniei</i> , Cluj-Napoca, 1, 1957-1959 sqq.
Apulum	- <i>Apulum, Buletinul Muzeului de istorie din Alba Iulia</i> , I, 1942 sqq.
CA	- <i>Cercetări arheologice, Muzeul de istorie a RSR</i> , București, 1975 sqq.
CL	- <i>Cercetări de lingvistică</i> , Cluj-Napoca, I, 1955 sqq.
CȘS	- <i>Cercetări de științe sociale, Tîrgu-Mureș</i> , I, 1982 sqq.
Dolgozatok	- <i>Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem -és Régiségtárból</i> , Cluj, I, 1910 sqq.
EM	- <i>Erdélyi muzeum</i> , Cluj, I, 1859 sqq.
FVLK	- <i>Forschungen Zur Volks und Landeskunde</i> .
LR	- <i>Limba română</i> , București, I, 1951 sqq.
Marisia	- <i>Marisia, Studii și materiale, Arheologie, istorie, etnografie</i> , Tîrgu-Mureș, V, 1975 sqq.
Materiale	= <i>MatArh</i> = <i>MCA</i> = <i>Materiale și cercetări arheologice</i> , Inst. de Arheologie, București, I, 1953 -X, 1973
MI	- <i>Magazin istoric</i> , București, I, 1967 sqq.
MN	- <i>Muzeul Național</i> , București, I, 1974 sqq.
RevMuzMon	- <i>Revista Muzeelor și Monumentelor</i> , seria Monumente istorice și de artă, București, I, 1932 sqq.
SCIA	- <i>Studii și cercetări de istoria artei</i> , București, 1, 1954 sqq.
SCIV(A)	- <i>Studii și cercetări de istorie veche</i> (și de arheologie, din 1974), București, I, 1950 sqq.
SCGGG	- <i>Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie</i> . Seria geografie, București, I, 1953 sqq.
StMat	- <i>Studii și materiale, Muzeul Județean Mureș</i> , I, 1965 - III - IV, 1972 (de la vol. V, 1975 sub numele Marisia) sqq.

AUTORII

LES AUTEURS • DIE VERFASSER • THE AUTHORS

ALBU IOAN, lector universitar, Universitatea „Lucian Blaga“, Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalistică, Sibiu

DAVID DOINA, muzeograf, Muzeul Etnografic, Tîrgu-Mureș

DIACONESCU AURELIA, muzeograf, șef de secție, Muzeul Etnografic, Tîrgu-Mureș

MAN IOAN-EUGEN, tehnician arhitect, Primăria Municipiului Tîrgu-Mureș

MIHU ELENA, muzeograf, O.J.P.C.N. Mureș, Tîrgu-Mureș

POP LAURA, muzeograf, Muzeul Etnografic, Tîrgu-Mureș

POP VALER, director, Muzeul Județean Mureș, Tîrgu-Mureș

RUSU LIVIA, muzeograf, Muzeul Etnografic, Reghin

ȚOP LAURA, muzeograf, Muzeul de Etnografie a Transilvaniei, Cluj-Napoca

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII

Tehnoredactare:
Flora Mariana Grigorescu
Culegere texte:
Elena Boar
Mihaela Țîru

Tiparul executat sub comanda nr. 1900/1996 la
S.C. MEDIAPRINT S.R.L.
Str. Livezeni nr. 6, 4300 Tg. Mureș,
tel.: 065-255.382

I.S.S.N. 1221-0943

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>